

JAZYKOVEDNÝ ÚSTAV ĽUDOVÍTA ŠTÚRA

SLOVENSKEJ AKADÉMIE VIED

1 – 2

ROČNÍK 59, 2008

SLOVAK ACADEMIC PRESS, spol. s r. o., Bratislava

OBSAH

Ján B o s á k: Metodologický prínos medzinárodnej komisie pre slovanské spisovné jazyky...	3
Mária Š i m k o v á: Korpusová lingvistika na Slovensku.....	11
Miloslava S o k o l o v á: Morfematický výskum slovenčiny medzi XIII. a XIV. slavistickým zjazdom.....	25
Pavol Ž i g o: Slovenská dialektológia medzi dvoma slavistickými zjazdmi.....	37
Ľubor K r á l i k: O činnosti etymologického pracoviska v Jazykovednom ústave Ľudovíta Štúra SAV v období (nielen) medzi dvoma medzinárodnými zjazdmi slavistov.....	45
Milan M a j t á n: Genéza Historického slovníka slovenského jazyka z pohľadu jeho tvorcov.	51
Mariola S z y m c z a k – R o z l a c h: Eufemizácia leksyki słowackiej w komunikacji językowej.....	55
Radoslav P a v l í k: K niektorým otázkam kvalitatívnych a kvantitatívnych vlastností slovenských vibránt.....	65

Recenzie

Blanár, Vincent: Jazyky v kontaktoch. I. R i p k a.....	99
Jazyk a komunikácia v súvislostiach II. V. K o v á č o v á.....	101
Frazeológia v súvislostiach. (Frazeologické štúdie V. Princípy lingvistickej analýzy vo frazeológii.) M. Š i m k o v á – D. M a j c h r á k o v á.....	110
Ivanová, Martina: Valencia statických slovies. N. J a n o č k o v á.....	115
Small and Large Slavic Languages in Contact. International Journal of the Sociology of Language 183. Ľubomír K r a l ě á k.....	123
Stepanova, Ludmila: Česká a ruská frazeologie. Diachronní aspekty. J. S k l a d a n á.....	128

Referáty

Spotkanie slowacystów polskich III. J. W a c h t a r c z y k o v á.....	133
Súradnice súčasnej onomastiky. Zborník materiálov zo 16. slovenskej onomastickej konferencie. I. V a l e n t o v á.....	138

Kronika

Pri storočníci akademika Ľudovíta Nováka. K. B u z á s s y o v á.....	141
Sto rokov od narodenia profesora Jozefa Štolca. P. Ž i g o.....	146
Životné jubileum PhDr. Kláry Buzássyovej, CSc. J. D o l n í k.....	148
Súpis prác Kláry Buzássyovej za roky 1997 – 2007. L. D v o n ě – J. B e h ý l o v á.....	153
Priekopník srbsko-slovenskej jazykovej komparatistiky. K jubileu slavistu a slovakistu doc. PhDr. Emila Horáka, CSc. M. T ý r.....	160
Súpis prác Emila Horáka za roky 1964 – 2007. L. D v o n ě – J. B e h ý l o v á.....	163
Slovko 2007. Počítačové spracovanie prirodzeného jazyka, počítačová lexikografia a terminológia. A. O r a v c o v á – D. M a j c h r á k o v á.....	173
EKG 2007. 14 th Central European Summer School in Generative Grammar. D. M a j c h r á k o v á – A. K a r ě o v á – D. V a s i l i š i n o v á.....	181

JAZYKOVEDNÝ ČASOPIS

JAZYKOVEDNÝ ÚSTAV EUDOVÍTA ŠTÚRA
SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED

1 – 2

ROČNÍK 59, 2008

SLOVAK ACADEMIC PRESS, spol. s r. o.

THE LINGUISTIC JOURNAL
of the Eudovít Štúr Linguistics Institute, Slovak Academy of Sciences
Volume 59, 2008
Published semianually in 80 pp.
by Slovak Academic Press, spol. s r. o.
Editorial Board Address:
813 64 Bratislava, Panská 26, Slovakia
Distributed by KUBON and SAGNER, P. O. B. 34 01 08, D-80328 München,
Germany, www.kubon-sagner.de

ЛИНГВИСТИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ
Института языкознания им. Людовита Штура Словацкой академии наук
Том 59, 2008
Издается два раза в год на 80 стр.
Slovak Academic Press, spol. s r. o.
Адрес редакции: 813 64 Bratislava, Panská 26, Словакия
Подписки принимает: SLOVART G. T. G. Ltd., Krupinská 4,
P. O. Box 152, 852 99 Bratislava, Slovakia

REDAKČNÁ RADA

doc. PhDr. Ján Bosák, CSc., PhDr. Klára Buzássyová, CSc., prof. PhDr. Juraj Dolník, DrSc.,
Mgr. Alexandra Jarošová, CSc., PhDr. Ľubor Králik, CSc., PhDr. Viktor Krupa, DrSc.,
Mgr. Gabriela Múcsková, PhD., Mgr. Martin Ološtiak, PhD.,
doc. PhDr. Slavomír Ondrejovič, DrSc., prof. PaedDr. Vladimír Patráš, CSc.,
prof. PhDr. Ján Sabol, DrSc.,
prof. PhDr. Juraj Vaňko, CSc., prof. PhDr. Pavol Žigo, CSc.

СОДЕРЖАНИЕ

Ян Б о с а к: Методологический вклад Международной комиссии по славянским литературным языкам для современных лингвистических исследований.....	3
Мария Ш и м к о в а: Корпусная лингвистика в Словакии.....	11
Милослава С о к о л о в а: Морфематические исследования в словацком языке между XIII и XIV съездами славистов.....	25
Павол Ж и г о: Словацкая диалектология между двумя съездами славистов.....	37
Любор К р а л и к: О работах этимологического отделения Института языкознания им. Людовита Штура САН между двумя съездами славистов.....	45
Милан М а й т а н: Генезис Исторического словаря словацкого языка с точки зрения его авторов.....	51
Мариола Шымчак-Розлах: К вопросу об эвфемизации лексики словацкого языка в языковой коммуникации.....	55
Радослав П а в л и к: К некоторым вопросам качественных и количественных характеристик вибрантов в словацком языке.....	65

Р е ц е н з и и

Бланар, Винцент: Языки в контакте. И. Р и п к а.....	99
Язык и коммуникация в различных типах соотношений II. В. К о в а ч о в а.....	101
Frazeologické štúdie V. Принцип лингвистического анализа в фразеологии. М. Ш и м к о в а – Д. М а й х р а к о в а.....	110
Иванова, Мартина: Валентность (потенциальная сочетаемость) статических глаголов. Н. Я н о ч к о в а.....	115
Степанова, Людмила: Чешская и русская фразеология. Диахронические аспекты. Я. С к л а д а н а.....	123
Small and Large Slavic Languages in Contact. Лю. К р а л ч а к.....	128

С о о б щ е н и я

Spotkanie slowacystów polskich III. В а х т а р ч и к о в а.....	133
Координаты современной ономастики. Сборник статей. И. В а л е н т о в а.....	138

Х р о н и к а

Исполнилось сто лет со дня рождения академика Людовита Новака К. Б у з а ш и о в а.....	141
Юбилей – столетие профессора Йозефа Штольца. П. Ж и г о.....	146
Жизненный юбилей Клары Бузашиовой. Ю. Д о л н и к.....	148
Список работ Клары Бузашиовой, опубликованных в течении 1998 – 2007 гг. Л. Д в о н ч – Ю. Б е г и л о в а.....	153
Новатор сербско-словацкой языковой компаративистики. Жизненный юбилей слависту и словакисту доц. Ємила Горака. М. Т ы р.....	160
Список работ Эмила Горака, опубликованных в течении 1964 – 2007 гг. Л. Д в о н ч – Ю. Б е г и л о в а.....	163
Словечко 2007. Компьютерная обработка естественного языка, компьютерная лексикография и терминология. А. О р а в ц о в а – Д. М а й х р а к о в а.....	173
EGG 2007. 14th Central European Summer School in Generative Grammar. D. М а й х р а к о в а – А. К а р ч о в а – Д. В а с и л и ш и н о в а.....	181

JAZYKOVEDNÝ ČASOPIS

Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied

Ročník 59, 2008, 1 – 2

Vychádza dvakrát do roka

Vydáva Slovak Academic Press, spol. s r. o.

Hlavný redaktor doc. PhDr. Ján Bosák, CSc.

Výkonná redaktorka Mgr. Gabriela Múcsková, PhD.

Redakčná rada:

doc. PhDr. Ján Bosák, CSc., PhDr. Klára Buzássyová, CSc., prof. PhDr. Juraj Dolník, DrSc.,
Mgr. Alexandra Jarošová, CSc., PhDr. Ľubor Králik, CSc., PhDr. Viktor Krupa, DrSc.,
Mgr. Gabriela Múcsková, PhD., Mgr. Martin Ološtiak, PhD.,
doc. PhDr. Slavomír Ondrejovič, DrSc., prof. PaedDr. Vladimír Patráš, CSc.,
prof. PhDr. Ján Sabol, DrSc., prof. PhDr. Juraj Vaňko, CSc., prof. PhDr. Pavol Žigo, CSc.

Adresa redakcie: 813 64 Bratislava, Panská 26

Technický redaktor: Mgr. Vladimír Radik

Objednávky a predplatné prijíma Slovak Academic Press, spol. s r. o., P.O.Box 57,
Nám. slobody 6, 810 05 Bratislava
E-mail: sap@sappress.sk
www.sappress.sk

Objednávky do zahraničia prijíma a vybavuje SLOVART G. T. G. Ltd., Krupinská 4,
P. O. Box 152, 852 99 Bratislava, Slovakia

Registračné číslo 7044

Distributed by Slovak Academic Press Ltd., P.O.Box 57, Nám. slobody 6, 810 05 Bratislava
Distribution rights are held by KUBON und SAGNER, P.O.Box 34 01 08, D-80328 München,
Germany, www.kubon-sagner.de

Ročné predplatné Sk 80,-, jednotlivé číslo Sk 40,-

© Slovak Academic Press, spol. s r. o., 2008

METODOLOGICKÝ PRÍNOS MEDZINÁRODNEJ KOMISIE PRE
SLOVANSKÉ SPISOVNÉ JAZYKY

JÁN BOSÁK

BOSÁK, Ján: Methodological Contribution of the International Commission for Slavic Standard Languages. *Jazykovedný časopis*, 2008, Vol. 59, No. 1 – 2, pp. 3 – 10. (Bratislava)

The paper presents basic terms-concepts, that have been worked up by the International Commission for Slavic Standard Languages in International Committee of Slavists its during forty years work: language as a social-communicational system; language situation; synchronic dynamics; language, style and communicational norms; stratification models of national languages; processes of internationalization; adequacy of contemporary codifications in view of users of language; varieties and variation.

1. Rovno pred štyridsiatimi rokmi, v auguste 1968 na VI. medzinárodnom zjazde slavistov v Prahe, skupina významných lingvistov – Alois Jedlička (zvolávateľ), Robert Auty, Ljubomir Andrejčin, Milka Ivić a Pavle Ivić, Ljudevit Jonke, Blaže Koneski, Eugen Pauliny, Stanisław Urbańczyk – podala návrh na založenie Medzinárodnej komisie pre slovanské spisovné jazyky. Tento návrh bol schválený na zasadaní Medzinárodného komitétu slavistov r. 1970 v Helsinkách a za predsedu komisie bol vymenovaný prof. Alois Jedlička, ktorý túto funkciu zastával až do r. 1993, keď bol na jeho miesto na XI. medzinárodnom zjazde slavistov v Bratislave vymenovaný autor tohto príspevku.

Iniciátorom návrhu na konštituovanie novej komisie nešlo, pravda, len o istú symboliku – práve na I. zjazde slavistov r. 1929 v Prahe boli predložené tézy Pražského lingvistického krúžku a následne súbor prednášok o spisovnej češtine a jazykovej kultúre (zborník *Spisovná čeština a jazyková kultura*, 1932) – ale o akútnu potrebu riešiť otázku spisovných jazykov a jazykovej kultúry v súdobých spoločenských podmienkach. Táto koncepcia sa ukázala mimoriadne vedecky fundovaná a prognostická, takže na nej mohli stavať prakticky všetky slovanské lingvistiky.

Iste aj vzhľadom na priaznivú politickú situáciu sa prvé zasadnutie komisie konalo r. 1971 v Bratislave, jeho organizátorom bol vtedajší prorektor Univerzity Komenského prof. Eugen Pauliny. Nadväznosť práce komisie na PLK sa prejavila aj v tom, že v rámci rámcového programu sa vytýčili tri okruhy skúmania: (a) všeobecné otázky spisovného jazyka, jeho vymedzenie voči nespisovným útvarom; (b) štúdium súčasných spisovných jazykov – načrtla sa už aj tu požiadavka rozšíriť funkčný a sociolingvistický prístup pri riešení problematiky spisovného jazyka; (c) nezabudlo sa ani na štúdium ich historického vývoja. Hoci tento rámcový program bol dosť vše-

obecný, v centre bádateľského záujmu komisie boli otázky normy a kodifikácie so zreteľom na variantnosť jazykových prostriedkov ako prejavu synchronnej dynamiky (porov. správu Peciar, 1972). Žiaľ, materiály z tohto prvého zasadania sa nepodarilo publikovať, údajne sú v pozostalosti prof. E. Paulinyho v Matici slovenskej.

Odborné komisie pri Medzinárodnom komitáte slavistov – dnes ich je už do 30 – organizujú výskum aktuálnych otázok počas päťročných intervalov medzi konaním zjazdov. Spočiatku sa stretnutia komisie konali každý rok, no postupom času z finančných aj personálnych príčin sa táto pravidelnosť nedala zabezpečiť (porov. správu A. Jedličku, 1993).

Napriek tomu si komisia vytýčila náročné ciele, ktoré sa jej darilo plniť aj vďaka tajomníkovi komisie, perfektnému organizátorovi prof. Vladimírovi Barnetovi. Aké metodologické prístupy komisia rozpracúvala (podrobnejšie Bosák, 1995)?

2. Medzinárodná slavistická komisia, ktorá má vo svojom názve kľúčové slovné spojenie spisovný jazyk, primárne vychádza z analýzy národných jazykov a hlavnú pozornosť sústreďuje na hovorené (ústne) komunikáty. V zhode so súdobým vedeckým kontextom sa komisia rozhodla pre sociolingvistickú výskumnú stratégiu: predmetom teórie spisovných slovanských jazykov v posledných desaťročiach sa stalo skúmanie komunikačných a sociálnych podmienok dorozumievania, prechod od analýzy jazykových prostriedkov a jazykových štruktúr k skúmaniu všetkých variet (útvarov, foriem, idiómov, podsystémov) fungujúcich v komunikácii. Oproti jazyku chápanému „len“ ako štruktúrno-systémová entita a budovanému na sústave protikladov, interpretácia jazyka ako sociálno-komunikačného systému charakterizuje funkčná komplementárnosť, ktorá je objektívnejším odrazom (zachytením) reálnej rečovej situácie (stieranie, rozplývanie ostrých hraníc medzi jednotlivými podsystémami, varietami či funkčnými štýlmi).

Z chápania jazyka ako sociálno-komunikačného systému vyplýva aj nová interpretácia noriem – tejto problematike bolo venovaných niekoľko pracovných zasadnutí spojených s konferenciami (Problemy normy v slavianskych literaturnych jazykach, Moskva 1974; Warjancja normy we współczesnych słowiańskich językach literackich, Krakov 1975; Język literacki i jego warianty, Mogiłańy (pri Krakove) 1979), vzhľadom na nedobrá finančnú situáciu sa nepodarilo publikovať materiály aj z ostatných zasadnutí venovaných skúmaniu normy. Komisia vychádzala z toho, že norma je nielen jazyková, ale aj sociálno-historická kategória, a teda jazykovému systému môže zodpovedať niekoľko noriem, ktoré spolu varujú. Okrem jazykových noriem sa začalo venovať viac pozornosti aj štýlovým normám (založeným na pravidlách výberu jazykových prostriedkov v závislosti od situácie – funkčné štýly), novo sa vylčenieli komunikačné normy, v podstate konvencionalizované zásady, ktorých dodržiavanie podmieňuje úspešný priebeh komunikácie (porov. Jedlička, 1982).

Jedným z východiskových pojmov tejto teórie spisovného jazyka je jazyková situácia (napr. vo vymedzení A. Jedličku, 1978). Jazyková situácia je komplexný pojem, zahŕňajúci jazykovú, sociálnu a komunikačnú zložku, ako aj vzťah jazykového

alebo komunikačného spoločenstva diferencovaného sociálne, regionálne a generačne k jednotlivým varietám jazykového celku so zreteľom na ich používanie v komunikačnom priestore. Kým niektorí slovenskí lingvisti výraz jazyková situácia nepoužívajú v tomto terminologickom vymedzení, moskovská bohemistka a členka komisie, prof. Galina P. Neščimenko (2003) vo svojej rozsiahlej monografii o jazykovej situácii v slovanských krajinách podáva detailný opis protirečení medzi reálnym stavom rečového úzu a jazykovednou teóriou, čo jej umožnilo zachytiť jazykovú situáciu v dynamike s rešpektovaním špecifickosti rečového správania jednotlivca.

Kľúčový význam pre opis jazykovej situácie má rozčlenenie komunikačného priestoru na typy komunikácie vymedzené podľa sociálnych rolí používateľov jazyka (komunikácia celospoločenská, bežná, skupinová, regionálna, rodinná, konfesijná) a komunikačné sféry vymedzené podľa druhov činností: hospodárska činnosť (priemyselná výroba, doprava, spoje), spoločensko-politická činnosť (vrátane správy, súdnictva, armády), výrobná činnosť nepriemyselného charakteru, veda a jej aplikácie, médiá, športová činnosť, organizovaná výučba, umelecká literatúra, estetické pôsobenie (divadlo, časť rozhlasu a televízie), ústna slovesnosť (rozprávky, mytológia), bežný život (náhodná komunikácia, nákupy a pod.), záujmy a záľuby, epištolárna komunikácia (vrátane osobnej korešpondencie, memoárov a pod.) (podrobnejšie Bosák, 1990; 1995). Ako vidieť, komunikačný priestor poskytuje viac výskumných možností ako klasické funkčné štýly, hoci niektorí bádatelia ich počet nominálne zvyšujú aj na desiatky (pripomeňme, že Pražská škola vyčleňovala len tri základné štýly). Kým na začiatku činnosti komisie sa venovali osobitné zasadnutia aj štylistickej problematike a boli navrhnuté za jednu oblasť skúmania, v posledných rokoch jednoznačne prevážil komunikačný prístup.

Z naznačeného prístupu vyplýva, že sociolingvistika sa nevyhýba skúmaniu variantov, naopak, usiluje sa zachytiť jazykové javy v ich reálnom fungovaní. Najvhodnejším spôsobom na zachytenie fungovania spisovného jazyka na pozadí ostatných variet koexistujúcich v danom jazykovom (národnom) spoločenstve v istom časovom období sú stratifikačné modely národných jazykov. V súčasnosti má každý slovanský jazyk skonštruovaných viacero stratifikačných modelov, ktoré sa dosť odlišujú nielen medzi jednotlivými jazykmi, ale aj v rámci toho istého jazyka (napríklad v slovenčine máme aspoň 4 – 5 a viaceré ich „mutácie“). Táto diferencovanosť vzniká okrem iného aj preto, že v komunikačnom procese vznikajú viaceré prechodné formy (poloútvary, polodialekty, interdialekty, semivariety a pod.) ako dôsledok rozširovania spisovnosti. V súčasnej jazykovej situácii totiž nejde len o jednosmerný vplyv spisovného jazyka na spomínané formy, ale aj naopak, dynamické javy v týchto útvaroch vyvolávajú pohyb v normách spisovného jazyka (napríklad ubúdanie príznakovosti hovorových prostriedkov, ich zneutrálnevanie, ako aj ubúdanie slangovosti v prospech neutrálnych profesionalizmov a pod.). Je to okrem iného aj dôsledkom toho, že do komunikácie „masívnejšie“ vstupuje reálny používateľ jazyka s nižšími jazykovými kompetenciami, nielen nositeľ tzv. vybraného úzu, čo prináša

viaceré zmeny v chápaní vzťahu normy a kodifikácie. Spisovná norma je totiž nielen jazyková kategória, ale aj sociálne prijímaná realizácia jazykového systému. Kodifikácia je predovšetkým postojový jav, pragmatické zretele kodifikácie musia zabezpečiť prijatie kodifikácie v praxi – ak sa s ňou používatelia jazyka neidentifikujú, nemá nádej na úspech (porov. napr. zborník Nadawki i hranicy rěčneje kodifikacije, 1979).

3. Ako som už spomenul, komisia sa pre nedostatok finančných prostriedkov, ako aj kvôli personálnemu obsadzovaniu z niektorých krajín, nemohla stretávať častejšie. Ideálne východisko sa našlo v riešení medzinárodných projektov. Zásluhou neúnavného organizátora a iniciátora prof. Stanisława Gajdy na univerzite v Opole (Uniwersytet Opolski) pripravil rozsiahly medzinárodný projekt *Wspólczesne przemiany języków słowiańskich (1945 – 1995)*, na ktorom ako redaktori a koordinátori 14 monografií za každý slovanský jazyk participovali väčšinou členovia komisie (porov. Gajda, 1998; Buzássyová – Bosák, 2004). Projekt jeho koordinátori predstavili na XII. medzinárodnom zjazde slavistov r. 1998 v rámci rovnomeného tematického bloku (materiály vystúpení sú publikované v citovanom dvojčísle Jazykovedného časopisu 1998, pripravenom na tento zjazd).

Zavedenie tematických blokov do programovej štruktúry slavistických zjazdov bezo sporu prispelo k skvalitneniu zjazdových rokovaní, keď sa do programu sústavne dostávali aj príliš špecifické témy, ktoré boli zaujímavé pre niekoľkých jednotlivcov. V jednom tematickom bloku môže vystúpiť len päť prednášajúcich, pričom podmienkou je, že musia byť z rozličných krajín, takže môžu efektívne predstaviť najvýznamnejšie aktuálne výsledky svojich bádání, jedna téma sa posudzuje z viacerých aspektov. Napríklad na rozdiel od celozjazdového programu rozčleneného do jednotlivých sekcií, v ktorých sa predtým venovala pozornosť hlavne jazykovým kontaktom, konfrontačnému výskumu, štruktúrno-typologickým charakteristikám jazykov a podobne, pričom zväčša prevažoval diachronický prístup, v rámci našej komisie sa pozornosť sústredila na analýzu jazykových situácií v prezentovaných krajinách, na jazykovú politiku, na jazykové plánovanie, na vymedzenie tolerantnejších noriem a podobne.

Niektorí členovia komisie vystúpili aj v tematickom bloku *Procesy internacionalizácie dnes* na XIII. medzinárodnom zjazde slavistov r. 2003 v Ľubľane (materiály sú uverejnené v dvojčísle Jazykovedného časopisu 2003 vydaného z príležitosti ľubľanského zjazdu; predtým sa ešte konalo zasadanie komisie v Bratislave, z ktorého vyšiel zborník referátov *Internacionalizácia v súčasných slovanských jazykoch: za a proti*, 1999). Internacionalizácia dnes je bezpochyby univerzálna tendencia ovplyvňujúca vývin všetkých slovanských jazykov. Viacerí bádatelia sa zhodujú na tom, že internacionalizácia nie je „iba“ proces, ale výrazná tendencia, ktorá stále nadobúda silnejší vplyv na všetky kultúrne jazyky a spoločnosti. No kým pri prvých vplyvoch a opisoch – počínajúc 60. rokmi – sa vlastne spájala predovšetkým s paralelnými procesmi terminologizácie a intelektualizácie, resp. aj demokratizácie jazy-

ka, v súčasnosti – najmä po roku 1990 – je to predovšetkým globalizácia, ktorá ovplyvňuje všetky slovanské jazyky mimoriadne masívne.

Zhoda medzi bádateľmi je aj v tom, že pri internacionalizácii na prvom mieste nejde o jazykovú problematiku, ona je vlastne odrazom civilizačných a kultúrnych vplyvov (nové športy, motorizmus, populárna hudba a podobne), ekonomického, politického a žurnalisticko-publicistického diskurzu, no najmä nových technických procesov (počítače, internet, e-mail, počítačové hry, esemeskovanie a pod.), s ktorými prichádza aj ich pôvodný jazyk a ten v širokom rámci zasahuje najmä mladšie generácie.

Pochopiteľne, že globalizácia vyvoláva ako protireakciu nacionalizáciu, resp. niekedy sa hovorí aj o autochtonizácii, v niektorých jazykoch dokonca o regionalizácii. Tieto tendencie by sa však nemali stavať iba na protiklade domáce – cudzie, ale zároveň skúmať aj komunikačnú, štýlovú a pragmatickú hodnotu nových jednotiek. Treba tiež hľadať relevantné kritériá na to, kedy ide o internacionalizmy a kedy o „čisté“ anglicizmy (fakticky amerikanizmy), lebo táto nejasná hranica často vyvoláva negatívne postoje autochtonných používateľov domáceho jazyka. Neopuristický boj proti anglicizmom – nerozlišujúc ich od internacionalizmov – je bojom s veternými mlynmi.

Keďže sa život aj v slovanských krajinách čoraz viac diferencuje, budú jednotlivé skupiny používateľov potrebovať špecifické výrazové prostriedky. Už dnes má napríklad komunikácia vo firmách, v reklame, v bankách a pod. charakteristické aj jazykové prvky podľa toho, akej národnosti sú ich vlastníci (podrobnejšie Bosák, 2003).

4. Činnosť komisie po ľubľanskom zjazde r. 2003 možno súhrnne charakterizovať ako prechod od všeobecných (internationalizačných) tendencií k skúmaniu konkrétnejších jazykových situácií: dynamika spisovného jazyka v meniacich sa i nových komunikačných situáciách si vyžadovala „dať ju do súladu“ s dynamikou poznávania nových jazykových javov. Kým totiž pred rokom 1990 komunikačný prístup v skúmaní slovanských jazykov bol skôr ojedinelý a predstavoval iba jeden z výskumných prúdov, v súčasnej jazykovej situácii sa musí s touto problematikou neodkladne vyrovnávať každá lingvistika, pretože impulzy pre rozvoj spisovných jazykov prichádzajú čoraz „masívnejšie“ a naliehavejšie práve z nespisovných variet (podrobnejšie Bosák, 2005). Pritom výskumu nespisovných prostriedkov sa prv nenovenovala primeraná pozornosť, v centre výskumov boli spisovnosť, štandardizácia, normalizácia a problémy kodifikácie, subštandardné javy sa vydeľovali skôr negatívne ako „opozícia“ voči oficiálnemu, spisovnému jazyku.

Vo verejnej komunikácii sa však súčasne objavujú jednotky štandardné aj subštandardné, do širšieho povedomia sa dostávajú v procese uzualizácie. Možno bez nadsádzky povedať, že subštandardy vlastne „vyplňajú“ komunikačné vakáty, keď treba istý predmet, jav, činnosť a pod. pomenovať ihneď, keď nemožno čakať na proces či výsledok kodifikácie alebo normalizácie. Pritom počet subštandardných

jednotiek prudko narastá a robí tak starosti kodifikátorom (menej už ich používateľom). Zmena v komunikačných kanáloch (masový vplyv televízie, rozhlasu, internetu a i., ako aj prispôbovanie sa médií svojim recipientom istým „spriemerňovaním“ úrovne) znižuje prestíž jazyka umeleckej literatúry ako vzoru. – Dynamike subštandardov z diachrónneho a synchronného aspektu bolo venované prvé pozjazdové rokovanie komisie r. 2004 v Šumene (Standart i substandart – diachronni i synchronni aspekti, 2005).

Čoraz väčší vplyv sociálnych faktorov na rozvoj súčasných slovanských jazykov zvýraznilo aj zasadanie komisie r. 2005 v Prahe (Sociální aspekty spisovných jazyků slovanských, 2006). Rozširuje sa sociálna báza používateľov jazyka s rozličnými jazykovými kompetenciami, navrhuje sa preto terminologicky rozlišovať (prestížnych) nositeľov spisovného jazyka od jeho novodobých „len“ používateľov. V dôsledku výrazného vplyvu hovorených komunikátov sa rozširuje spektrum komunikačných sfér – tento objektívny jav si komisia uvedomovala hneď od začiatku svojej činnosti, keď sa táto problematika fundovane posudzovala hneď na jej 2. zasadnutí v Skopje r. 1972 (Govornite formi i slovenskite literaturni jazici, 1973). Na XIV. medzinárodný zjazd slavistov v Skopje komisia pripravila tematický blok *Identita a jazyk v slavistickej perspektíve*.

5. Hlavné metodologické výsledky v práci komisie: (a) Dochádza k zmene výskumnej paradigmy, keď sa hlavný dôraz kladie na skúmanie fungovania jazyka v spoločnosti. (b) Vychádzajúc zo sociolingvistického vymedzenia konkrétnej jazykovej situácie, rozlišujú sa tri typy noriem – jazykové, komunikačné a štýlové; čiastkové normy majú nerovnaký stupeň imperatívnosti, vo viacerých jazykoch sa berie do úvahy aj tolerantnejšia norma. (c) V dôsledku výrazného vplyvu hovorenej (ústnej) komunikácie rozširuje sa spektrum komunikačných sfér, rešpektuje sa sociálny status jednotlivých skupín používateľov jazyka; dochádza k zmenám v komunikačných kanáloch, ku križeniu verejnej a neverejnej komunikácie. (d) Reálna kodifikačná prax si vyžaduje nepreceňovať normotvornú funkciu kodifikácie (regulačný aspekt); úspešnosť kodifikácie závisí aj od jej prijatia používateľmi (pragmatický aspekt); impulzy pre rozvoj spisovných jazykov prichádzajú naliehavejšie z nespisovných variet, niektoré takzvané „chyby“ môžu mať diagnostický charakter. (e) Interpretácia pozorovateľných jazykových javov nemá protirečiť reálnej povahe jazyka. (f) Jazyk sa vyvíja prostredníctvom variácií, variabilita je prirodzený spôsob vývinu jazyka, variantnosť neznamena „úpadok“ či destabilizáciu jazyka, je prejavom jeho synchronnej dynamiky a pružnosti. Stabilita nemôže byť absolútna a trvalá, je daná prirodzeným úzom, nie diktátom.

Bibliografia

- BOSÁK, Ján: Skúmanie jazyka ako sociálno-komunikačného systému. In: Dynamické tendencie v jazykovej komunikácii. Zost. J. Bosák. Bratislava: Jazykovedný ústav L. Štúra SAV 1990, s. 75 – 84.
- BOSÁK, Ján: Teória spisovnej slovenčiny a aktuálny slovanský kontext. In: Spisovná slovenčina a jazyková kultúra. Materiály z konferencie konanej v Budmericiach 27. – 29. októbra 1994. Red. M. Považaj. Bratislava: Veda 1995, s. 22 – 30.
- BOSÁK, Ján: Procesy internacionalizácie dnes. In: Jazykovedný časopis, 2003, roč. 54, č. 1 – 2, s. 3 – 5.
- BOSÁK, Ján: Dynamika subštandardov. In: Studia Academica Slovaca. 34. Prednášky XLI. letnej školy slovenského jazyka a kultúry. Ed. J. Mlacek – M. Vojtech. Bratislava: STIMUL – centrum informatiky a vzdelávania FF UK 2005, s. 21 – 28.
- BOSÁK, Ján: Kodifikácie a reálny jazyk. In: Jazyk a jazykoveda v pohybe. Ed. S. Mislovičová. Bratislava 2008 (v tlači).
- BUZÁSSYOVÁ, Klára – BOSÁK, Ján: Druhá etapa Medzinárodného výskumného programu *Komparácia systémov a fungovania súčasných slovanských jazykov*. In: Jazykovedný časopis, 2004, roč. 55, č. 2, s. 111 – 127.
- GAJDA, Stanisław: Teoretyczne i metodologiczne założenia programu badawczego „Współczesne przemiany języków słowiańskich (1945 – 1995)“. In: Jazykovedný časopis, 1998, roč. 49, č. 1 – 2, s. 5 – 14.
- Govornite formi i slovenskite literaturni jazici. Materiali od vtoroto zasiedanie na Medjunarodnata komisija za slovenskite literaturni jazici. Red. B. Koneski a i. Skopje: Makedonska akademija na naukite i umetnostite 1973. 182 s.
- Internationalizácia v súčasných slovanských jazykoch: za a proti. Ed. J. Bosák. Bratislava: Veda 1999. 166 s. ISBN 80-224-0599-X.
- Internationalizmy v nové slovní zásobě. Sborník příspěvků z konference Praha, 16. – 18. června 2003. Praha: Ústav pro jazyk český Akademie věd České republiky 2003. 240 s. ISBN 80-86496-11-2.
- JEDLIČKA, Alois: K problematice jazykové situace. In: Slovo a slovesnost, 1978, roč. 39, č. 4, s. 300 – 303.
- JEDLIČKA, Alois: Typy norem jazykové situace. In: Slovo a slovesnost, 1982, roč. 43, č. 4, s. 272 – 281.
- JEDLIČKA, Alois: Podíl mezinárodní komise pro slovanské spisovné jazyky na řešení problematiky spisovných jazyků. In: Slavia 1993, roč. 62, č. 1, s. 19 – 35.
- Komparacja systemów i funkcjonowania współczesnych języków słowiańskich. Red. S. Gajda. Opole: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego – Instytut Filologii Polskiej 2000. 208 s.
- Möglichkeiten und Grenzen Standardisierung slavischer Schriftsprachen in der Gegenwart. Hrsg. K. Gutschmidt. Dresden: Thelem 2002. 222 s.
- Nadawki a granicy ręcznie kodifikacje. – Aufgaben und Grenzen der sprachlicher Kodifizierung. Materialije 7. posiedzenia Komisije za słowjanske spisowne řeče při Mjezynarodnym komiteju slawistow 21. – 23. septembra 1977 v Budyšinje. Red. H. Fasske. Budyšin: Łudowe nakładnistwo Domowina 1979. 104 s.,
- NEŠČIMENKO, Galina P.: Jazykovaja situacija v slavianskich stranach. Opyt opisanija. Analiz koncepcij. Moskva: Nauka 2003. 278 s. ISBN 5-02-032663-1.
- PECIAR, Štefan: Zasadanie Medzinárodnej komisie pre slovanské spisovné jazyky pri Medzinárodnom komitete slavistov. In: Slovenská reč, 1972, roč. 37, č. 1, s. 58 – 60.
- Problemy normy v slavianskich literaturnych jazykach v sinchronnom i diachronnom aspektach. Doklady na IV zasiedanii Meždunarodnoj komisii po slavianskim literaturnym jazykam 22 – 25 okt'abria 1974 goda. Red. F. P. Filin – A. I. Gorškov. Moskva: Nauka 1976. 202 s.

Procesy innowacyjne w językach słowiańskich. Red. Z. Rudnik-Karwatowa. Warszawa: Instytut Slawistyki Polskiej Akademii Nauk 2003. 258 s. ISBN 83-89191-11-3.

Sociální aspekty spisovných jazyků slovanských. Sborník příspěvků ze zasedání Komise pro spisovné jazyky při Mezinárodním komitétu slavistů v Praze 16. – 17. září 2005. Red. H. Gladkova – V. Cvrček. Praha: Univerzita Karlov v Praze 2006. 174 s. ISBN 80-7308-155-51.

Spisovná čeština a jazyková kultura. Uspořádali B. Havránek – M. Weingart. Praha: Melantrich a. s. 1932. 258 s.

Standart i substandart – diachronni i sinchronni aspekti. Red. K. A. Vačkova a kol. Šumen: Universitsko izdatelstvo „Episkop Konstantin Preslavski“ 2005. 264 s. ISBN 954-577-337-5.

Štúdia bola vypracovaná v rámci grantového projektu VEGA č. 2/5038/25 Slovník súčasného slovenského jazyka (koncipovanie a redigovanie hesiel a s tým súvisiaci lexikologicko-lexikografický výskum).

KORPUSOVÁ LINGVISTIKA NA SLOVENSKU

MÁRIA ŠIMKOVÁ

ŠIMKOVÁ, Mária: Corpus Linguistics in the Slovak Republic. *Jazykovedný časopis*, 2008, Vol. 59, No. 1 – 2, pp. 11 – 24. (Bratislava)

Slovakia joined the worldwide trend of the development of computer and linguistic technologies as late as 1990. The first corpus of texts of the Slovak language was gradually made available up to 2002 for internal use within the framework of the L. Štúr Institute of Linguistic of the Slovak Academy of Sciences in Bratislava. The new work on the building of the Slovak National Corpus in the same place starting in 2003 started with the preparation of a concept of the structure of data in the corpus and methods for their primary processing, i. e., conversion, tokenization, bibliographic and style-genre annotation. Later there was prepared the morphological tagset proceeded with manual morphological annotation. The first collective systematic work focused on obtaining extensive textual material and its consequent linguistic processing, prepared and provided by the Slovak National Corpus, was the Morphosyntactic Analysis of the Slovak National Corpus Project in the partnership with University of Prešov. In its current form, the SNC provides the basic research material for all categories of users and anybody who is interested in the Slovak language – for the creation of new dictionaries and databases, like the Slovak Terminological Database, for updating orthographic or grammar manuals and for the specialists in the NLP.

1. Lingvistické bádania v súčasnosti charakterizuje vysoká dynamika, interdisciplinárna, rozmanitosť škôl a smerov. Jednou z moderných a veľmi dynamicky sa rozvíjajúcich oblastí je korpusová lingvistika ako hlavná zložka aplikovanej počítačovej (komputačnej) lingvistiky (Čermák, 2000), ktorá spolu s teoretickou kvantitatívnou (štatistickou) a algebrickou lingvistikou tvorí odbor matematickej lingvistiky (Černý, 1996). Korpusová lingvistika skúma a opisuje jazyk, resp. jeho použitie (parole) v reálnych kontextoch, ktoré sa vyhľadávajú v korpuse a spracúvajú pomocou počítačových nástrojov a štatistických metód. Od predchádzajúceho obdobia lingvistických výskumov materiálovo založených na individuálnej excerpcii, prípadne na všeobecnejších, no predsa ťažšie dostupných kartotékach, sa práca s korpusom odlišuje viacerými parametrami a metódami:

- a) takmer výlučné postavenie jazykovej introspekcie a intuície sa oslabuje možnosťami exaktnej analýzy dostatočného množstva dostatočne rôznorodého materiálu;
- b) nebyvalá rozsiahlosť materiálu kladie zvýšené nároky na selekciu relevantných kontextov a javov, a teda aj na čas;
- c) lingvistika už nevystačí len s perom a papierom, potrebuje náležité počítačové zabezpečenie a lingvista musí disponovať značnými počítačovými zručnosťami;

- d) rovnaký materiál a možnosti jeho skúmania sú v princípe k dispozícii kedykoľvek a komukoľvek;
- e) výsledky výskumu sú opakovane verifikovateľné;
- f) korpusový lingvista, resp. korpusová lingvistika rieši otázky, s ktorými sa predtým nebolo potrebné vyrovnávať v takej perspektíve, napr. rozsah a reprezentatívnosť materiálovej bázy, stálosť a súčasne aktuálnosť materiálovej bázy; nejazykové súčasti textu, formálna a štylistická chybovosť textov (myslia sa tým skutočné preklepy, pravopisné chyby a štylizračné lapsusy, ktoré sa vyskytujú aj v korigovaných a oficiálne vydaných textoch); formalizácia gramatických opisov, premenlivosť gramatických teórií a pravopisných či ortopedických kodifikácií; nespoľahlivosť automatizovaných procedúr.

Nevyhnutným predpokladom vzniku a rozvoja korpusovej lingvistiky je existencia korpusu – jazykovej databázy písaných a/alebo hovorených textov, ktoré sú počítačovo uložené, zvyčajne verejne prístupné, v súčasnosti už štandardne lingvisticky predspracované (lematizované a aspoň morfológicky anotované) a cielene štruktúrované ako vyvážený alebo reprezentatívny celok. Negativisticky orientovaná otázka „Načo korpus?“, formulovaná niektorými lingvistami, ale aj nelingvistami ešte pred dvoma či troma desiatkami rokov (porov. Čermák, 2001 a i.) a odrážajúca neistotu z nástupu nových metód výskumu, sa dnes zmenila na otázku „Ako korpus čo najlepšie využiť?“. Rovnako sa prekonal druhý extrém zvyčajne sprevádzajúci objavenie nových možností výskumu a začiatky ich využívania – privysoké, nereálne očakávania či až absolutizácia korpusovej databázy ako kategorického imperatívu pri akomkoľvek jazykovednom výskume, ako aj pri rozhodovaní sa o gramatickosti či negramatickosti jazykovej jednotky: „... dostatečne veľký korpus (sbrírka dokladů parole) sice může být „objektivizaci“ této parole, avšak z principiálních důvodů nemůže být „objektivizaci“ langue... základním materiálím pro gramatický výzkum (tj. pro explikaci langue) je právě tato langue (jako implicitní znalost jazyka), korpus může být pro takovou práci „pouze“ inspirací a korektivem“ (Oliva – Doležalová, 2004, s. 10). Je totiž otázne, či sa môže podariť vytvoriť taký korpus živého prirodzeného jazyka, v ktorom by boli adekvátne zastúpené všetky jeho jazykové prostriedky tak, aby bolo možné povedať, že to, čo nie je v korpuse, nie je ani v jazyku. Ako ukazujú autori citovanej štúdie, v jazyku sa nachádzajú (a v parole sa aj určite používajú) prostriedky, ktoré sa v korpuse, hoci je dosť veľký, nedajú nájsť, a naopak, korpus obsahuje konštrukcie i jednotlivé jednotky, ktoré skutočne nie sú v súlade s jazykovým systémom a nejde pritom o preklepy či varianty (napr. vokatív prívlastňovacieho zámena *tvůj*, čo je v češtine teoreticky vylúčený tvar; c. d., s. 7).

Lingvisticky je teda korpus zdrojom informácií – a dobre koncipovaný a anotovaný korpus môže byť zdrojom veľmi dobrých, bez korpusu často ani nezískateľných informácií – a korpusová lingvistika je predovšetkým súhrnom metód na získanie potrebných informácií z jazykového korpusu. Základný postup a možnosť sú napokon rovnaké ako všade inde: od jazykovej formy cez jej posúdenie v kontexte sa prichádza

k zovšeobecneniu jej vlastností, významu a funkcie (porov. Čermák, 2006, s. 12), je však k dispozícii neporovnateľne rozsiahlejší materiál a nástroje na jeho využitie. Korpusová lingvistika vo svete sa v súčasnosti môže opierať o množstvo rôznych korpusov viacerých jazykov a má za sebou nemalé výsledky, ktoré predstavujú jazyk a jeho jednotky v novom svetle.

Najväčší rozsah, v súčasnosti stovky miliónov, ba aj miliardy textových jednotiek (tokenov), majú všeobecné, národné korpusy jednotlivých jazykov (sú to najmä európske jazyky a americká angličtina, ale existujú aj menšie korpusy iných jazykov, napr. taiwanský korpus, krymskotatarský korpus či korpus starej babylončiny), ktoré slúžia nielen na lingvistické výskumy vrátane tvorby slovníkov, ale aj pre prekladateľov, učiteľov, logopédov, neurológov, odborníkov na počítačové spracovanie prirodzeného jazyka a pod. V súčasnom trende globalizácie a informatizácie je osobitne pre malé jazyky veľmi dôležité, aby boli k dispozícii ich kvantitatívne čo najrozsiahlejšie databázy s kvalitatívne čo najpodrobnejšou a najpresnejšou anotáciou. Výhodou je aj existencia špecializovaných korpusov a databáz, napr. korpusu hovorených prejavov, paralelných korpusov jedného jazyka s iným jazykom alebo viacerými inými jazykmi, ale aj terminologických databáz a elektronických lingvistických zdrojov, najmä slovníkov.

2. Na Slovensku sa základy matematickej lingvistiky začali budovať v 60. rokoch 20. storočia, najmä v oblasti teoretickej algebrickej lingvistiky zásluhou J. Horeckého (1969). Kvantitatívnej zložke tohto odboru sa vtedy u nás aktívne venoval aj G. Altmann (1963; 1969; 1972), neskôr J. Místrík (1969, 1976, 1985). Prvý elektronický korpus textov slovenského jazyka sa začal tvoriť v Jazykovednom ústave Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied v Bratislave až začiatkom 90. rokov 20. storočia (o histórii matematickej lingvistiky na Slovensku porov. aj Šimková, 2004). Po príprave koncepcie korpusu a lexikálnej bázy dát (Horecký, 1990) postupne vznikol v JÚĽŠ SAV v rámci minimálnych finančných i personálnych možností malý interný korpus textov slovenského jazyka. V závere jeho budovania v r. 2001 obsahoval tento korpus necelých 30 miliónov textových jednotiek vrátane lexikografických príručiek a predstavoval jednoduchú lexikálnu databázu bez akejkoľvek lingvistickej anotácie. V tejto podobe slúžil korpus na pôde JÚĽŠ SAV najmä lexikografom pri koncipovaní nového výkladového slovníka slovenčiny a pri aktualizácii nových vydaní existujúcich lexikografických príručiek.

Medzinárodne porovnateľný jazykový korpus sa na Slovensku začal systematicky budovať po inštitucionalizovaní oddelenia Slovenského národného korpusu v JÚĽŠ SAV v r. 2002 na základe osobitnej dohody medzi Ministerstvom školstva SR, Ministerstvom kultúry SR a Slovenskou akadémiou vied. Otvorili sa tak nové možnosti pre lingvistický výskum súčasného slovenského jazyka, ako aj pre rovnoprávne postavenie slovenčiny v pluralitnom celku európskych jazykov v období informačnej spoločnosti. Primárnou úlohou bola tvorba Slovenského národného korpusu ako všeobecnej elektronickej databázy súčasnej slovenčiny (<http://korpus.juls.savba.sk>), ktorej dolná hranica sa stanovila na rok 1955 v súvisi s pravopisnou reformou v r. 1953

a jej zavedením do praxe, horná hranica bola pôvodne stanovená na rok 2005 v súvisi s dĺžkou trvania schváleného projektu. Aktuálne je horná hranica posunutá do roku 2011, dokedy bola schválená druhá etapa projektu Budovanie Slovenského národného korpusu a elektronizácia jazykovedného výskumu na Slovensku.

Pomenovanie Slovenský národný korpus zahŕňa nielen vlastnú, primárnu databázu veľkého národného korpusu, ale aj viacero čiastkových úloh, ktoré spolu súvisia a výsledkom ich riešenia je celok skladajúci sa z niekoľkých, do istej miery samostatných zložiek. V prvej fáze mal projekt splniť tieto ciele: zachytiť jazyk v celej jeho šírke (novinové texty, beletria, odborné publikácie, hovorený jazyk a pod.) na základe lingvisticky zdôvodnených kritérií a tým vytvoriť objektívny a autentický zdroj jazykovej informácie, ktorý by bol materiálom východiskom na všestranný jazykovedný výskum, tvorbu základných akademických diel (viacväzkového slovníka súčasnej slovenčiny, ortoepického slovníka, frekvenčného a retrográdneho slovníka, akademickej gramatiky a lexikológie slovenského jazyka), ako aj na aktualizáciu jestvujúcich praktických jazykových príručiek (Krátkeho slovníka slovenského jazyka, pravopisného slovníka v Pravidlách slovenského pravopisu, Synonymického slovníka slovenčiny). Súčasťou Slovenského národného korpusu mali byť osobitné korpusy nárečových, historických a hovorených textov a paralelné korpusy. Vzhľadom na závažnosť legislatívnej sféry sa počítalo s vytvorením špecializovaného podkorpusu – databázy legislatívnych textov – s cieľom podporovať zvyšovanie terminologickej kultúry v oblasti právneho jazyka v spolupráci so zainteresovanými vládnymi orgánmi (napr. legislatívnou radou vlády, pracoviskom Jednotného automatizovaného systému právnych informácií Ministerstva spravodlivosti SR a Ústavom pre aproximáciu práva).

Rozsiahlosť stanovených úloh odrážala potreby slovenskej lingvistiky a odborníkov na počítačové spracovanie prirodzeného jazyka (natural language processing – NLP), ktorých napĺňanie zaostávalo za svetovým trendom rozvoja informačných a jazykových technológií minimálne jedno až dve desaťročia. (Prvé elektronické korpusy boli vytvorené v 60. rokoch 20. st. na materiáli anglického jazyka, v 90. rokoch nastal obrovský rozmach korpusov a korpusovej lingvistiky v celej Európe.) V závere prvej etapy projektu sa ukázalo, že osemčlenný pracovný tím nemôže splniť všetky úlohy, ktoré napr. v Českej republike rieši približne sto odborných a vedeckých pracovníkov na štyroch špecializovaných pracoviskách v Prahe a Brne. Niektoré úlohy sa čiastočne modifikovali, iné boli v plnom rozsahu presunuté do druhej etapy (napr. hovorený korpus) alebo úplne vylúčené z úloh Slovenského národného korpusu v najbližšom časovom horizonte (nárečový korpus a historický korpus, ktoré vyžadujú účasť odborníkov z príslušných oblastí).

Začiatok budovania Slovenského národného korpusu (ďalej SNK) v r. 2002 predstavovalo fyzické vybudovanie nových priestorov v podkroví budovy Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV v Bratislave a ich vybavenie potrebnou počítačovou technikou. Riešiteľský kolektív sa takisto budoval postupne z externého prostredia – JÚLEŠ SAV ani žiadna vysoká škola na Slovensku nepripravovala a nepripravuje

špecialistov na korpusovú lingvistikú. Na pôde nového oddelenia preto prebiehali semináre z korpusovej a počítačovej lingvistiky, na ktorých odznelo vyše 30 prednášok, z toho 20 zahraničných (časť z nich je zhrnutá v zborníku *Insight into the Slovak and Czech Corpus Linguistics*, 2006). Významnú pomoc poskytli najmä české počítačovo- a korpusovolingvistické pracoviská v Prahe i Brne, na ktorých jednotliví pracovníci SNK JÚLEŠ SAV absolvovali aj krátkodobé študijné pobyty. Na základe získaných poznatkov a podkladov sa vypracovala rámcová koncepcia budovania SNK, komplexného počítačového spracovania slovenského jazyka a elektronizácie jazykovedného výskumu na Slovensku, v ktorej bolo primárne stanovenie cieľa a rekognoskácia potenciálnych používateľov korpusu a ich potrieb (Šimková, 2003; 2004a). Súčasťou koncepcie bola stratifikácia textov v Slovenskom národnom korpusu na základe sociolingvistickej analýzy štýlovo-žánrovej distribúcie textov súčasného slovenského jazyka opretej o sondážne prieskumy spojené s prípravou viacväzkového výkladového slovníka slovenského jazyka, ktorý sa koncipuje v JÚLEŠ SAV, a o podobné výskumy a skúsenosti Ústavu Českého národného korpusu (porov. napr. Králík, 2004; Šimková, 2004b).

Nevyhnutnou súčasťou prípravy budovania elektronického jazykového korpusu sú viaceré základné dokumenty: licenčná zmluva na poskytnutie textov na nekomerčné použitie podľa autorského zákona (umožniť SNK získať automaticky text na základe osobitného paragrafu v autorskom zákone sa nepodarilo ani pri jeho novelizácii), podmienky používania korpusu, internetová stránka a pod. Postupne sa pripravovali zásady technického spracúvania textov: konverzie elektronických verzií na jeden formát, skenovanie a zhotovovanie technických rozmnoženín starších textov, odstraňovanie grafických a iných netextových súčastí textov – tabuliek, obrázkov, šachových partíí a pod. (Domin, 2004; Šmotlák – Hladík, 2004), zásady tokenizácie a lematizácie (segmentácie a prvotného lingvistického spracovania) získaných textov (Garabík, 2005), ako aj zásady bibliografickej a štýlovo-žánrovej anotácie (Garabík, 2004). Na základné lingvistické spracovanie textu (lematizáciu a morfológickú anotáciu) bol zapožičaný softvér z Ústavu formálnej a aplikovanej lingvistiky Matematicko-fyzikálnej fakulty Univerzity Karlovej v Prahe, na prácu s korpusom (na základe registrácie) sa zakúpil korpusový manažér Manatee s klientom Bonito z Fakulty informatiky Masarykovej univerzity v Brne. V súčasnosti sa interne používa aj Sketch Engine (Kilgarriř – Rychly – Smrz – Tugwell, 2004), ktorý okrem absolútnej frekvencie kolokácie automaticky normalizuje hodnoty pravdepodobnosti spoločného výskytu dvoch slov a získané zoznamy slov triedi aj podľa syntaktických funkcií.

Kým prvé verzie hlavného, primárneho korpusu (prim0.1, prim0.2, prim1, prim-2.0) obsahovali predovšetkým publicistiku a najmä texty z posledného desaťročia (ide o pomerne ľahko získateľné a spracovateľné dáta, keďže tieto texty sú zväčša dostupné priamo v elektronickej podobe), posledné verzie vyvážených korpusov už dosahujú aj lepší pomer štýlového zastúpenia (60% publicistiky, po 20% umeleckých a odborných textov), aj lepšie zastúpenie textov z obdobia rokov 1955

až 1992 (dokedy v podstate neexistovali elektronické verzie textov). Vzhľadom na to bolo možné a pre špecifické potreby niektorých výskumov priamo potrebné pri-kročiť od verzie prim-2.1 k vytváraniu samostatných podkorpusev s publicistickými textami, odbornými a populárno-náučnými textami a s umeleckými textami – spo-medzi nich sa osobitne vyčleňujú originálne (pôvodné) slovenské umelecké texty. V pripravovanej verzii prim-4.0 sa už plánujú aj podkorpuse vytvorené podľa časo-vého kritéria: od roku 1955 do roku 1989 a od roku 1990 do súčasnosti. Hranica bola zvolená v súvis so zmenou spoločensko-politických pomerov a výraznou dynami-kou jazyka v nových podmienkach. Štýlovo-žánrové a časové vyvažovanie textov sa pri budovaní korpusev dosahuje postupne. V SNK na to bolo potrebných niekoľko rokov intenzívneho získavania jednotlivých textov v rámci autorského zákona (bolo oslovených vyše tisíc, ale zazmluvnených „len“ takmer päťsto poskytovateľov) a masívne skenovanie a upravovanie do elektronickej podoby tých textov, ktoré existujú iba v papierovej forme. V poslednom období sa v SNK naskenuje, rozpozná a rekonštruje každoročne vyše 60 tisíc strán textov, čo je nemysliteľné bez exter-ných spolupracovníkov, najmä študentov.

Okrem už spomínanej otázky o (ne)potrebe korpusev sa v prvých dvoch desaťro-čiach ich vytvárania vo svete diskutovalo aj o (ne)potrebe vnášania lingvistických in-formácií do lexikálnych databáz, ktoré slúžili predovšetkým na lexikografické ciele. Dôvodov na odmietanie lingvistických anotácií alebo aspoň na veľmi rezervovaný po-stoj k nim bolo viacero, niektoré sme formulovali v úvode (premenlivosť gramatic-kých teórií a pod.), niektoré sa vynorili s pribúdaním korpusev flektívnych jazykov. Možnosti využitia lingvistických informácií v korpuse napriek ich nedokonalosti (napr. 95% úspešnosť automatizovanej morfolologickej anotácie sa považuje za vysokú, ale reálne to znamená, že každá dvadsiata značka je chybná, čo je značne nespoľahlivé) sa však stále zväčšujú a postupne prevýšili problémy a investície pri ich vkladaní do kor-pusu. V súčasnosti je lingvisticky anotovaný korpus štandardným typom korpuse a zá-kladným východiskom pre korpusevolingvistické analýzy daného jazyka.

V SNK sa už v koncepcii počítalo a aj sa pomerne rýchlo začalo s prípravou vlastného morfolologickeho tagsetu (súboru pravidiel a značiek) pre prvú, morfolologic-kú rovinu internej lingvistickej anotácie (Forróová – Garabík – Gianitsová – Horák – Šimková, 2003; Forróová – Horák, 2004; Garabík – Gianitsová – Horák – Šimková, 2004). Po prvých testovacích verziách korpuse bez lematizácie a morfolologickej anotá-cie sa v r. 2004 sprístupnil korpus plne lematizovaný a morfolologicky automatizovane označovaný. Vzhľadom na to, že išlo o morfolologic-kú anotáciu pomocou českého sof-tvéru a s použitím značiek i princípov vytvorených pre český jazyk, táto verzia bola prístupná iba na interné použitie. Aj táto prvá podoba morfolologickej anotácie, s vedo-mím rozdielov v jazykových systémoch i gramatických teóriách oboch jazykov a s ob-medzeniami technicko-inžinierskeho východiska českého tagsetu, však poslúžila jed-nak na prvé analýzy v rámci spoločného výskumného projektu s Filozofickou fakultou Prešovskej univerzity v Prešove (porov. ďalej), jednak na predanotovanie textov, ktoré

sa anotovali ručne na základe vlastného slovenského tagsetu, aby sa vytvoril dostatočný tréningový a testovací súbor ručne anotovaných dát (Garabík – Gianitsová-Ološtiaková, 2005; Karčová – Šimková, 2006). Zároveň sa začalo s vývojom vlastného morfológického analyzátora a generátora tvarov slovenského jazyka (Garabík, 2005; 2007), aby sa čo najviac zlepšila automatizovaná morfológická anotácia. Slovník slovenského morfológického analyzátora v súčasnosti obsahuje všetky slová z Krátkeho slovníka slovenského jazyka (2003) doplnené o najfrekvencovanejšie slová z korpusu, frekvencované skratky, značky a vlastné mená: spracovaných je vyše 60 tisíc slov v rámci takmer 1 500 vzorov s úplnými paradigmami.

Ručne morfológicky anotované podkorpora r-mak boli a sú zverejňované spolu s novými verziami všeobecného, základného korpusu prim od r. 2006. Základný korpus narastá v posledných rokoch pravidelne o vyše 50 miliónov textových jednotiek ročne, ručne morfológicky anotované podkorpora sa v ročných časových intervaloch približne zdvojnásobovali: od prvého rozsahu 322 600 textových jednotiek v r-mak-1.0 cez 512 tisíc textových jednotiek v r-mak-2.0 až po vyše 1 200 000 textových jednotiek v r-mak-3.0, ktorý bude zrejme poslednou verziou ručne morfológicky anotovaného podkorpusu SNK vzhľadom na dosiahnutie štandardného rozsahu ručne anotovaných tréningových a testovacích dát.

Osobitnou zložkou lingvistickej anotácie je syntaktická anotácia, ktorá posúva kvalitatívne parametre korpusu opäť vyššie – nie je takou štandardnou súčasťou ako lematizácia či morfológická anotácia. V SNK sa syntakticky anotáuje podľa princípov funkčno-generatívneho opisu jazyka uplatneného pri tvorbe Pražského závislostného korpusu (<http://ufal.mff.cuni.cz/pdt.html>). Slovenský závislostný korpus (ďalej SZK) obsahuje texty, ktoré prešli ručnou morfológickou anotáciou, a každý text je anotovaný na prvej syntaktickej (analytickej) rovine dvoma rôznymi anotátormi (Šimková – Garabík, 2006; Gajdošová, 2006). V SZK sa momentálne nachádza vyše 50 tisíc dvakrát zanotovaných viet, presnejšie vetných celkov, ktoré po skorigovaní a sprístupnení verejnosti budú predstavovať ďalší dôležitý výskumný aj učebný materiál. Možnosť anotácie druhej syntaktickej – tektogramatickej roviny, ktorá zahŕňa valenčnú syntax, aktuálne členenie výpovede, konektorické vlastnosti a pod. (Anotace Pražského závislostního korpusu na tektogramatické rovině: pokyny pro anotátory, 2005) je v rámci slovenskej syntaktickej tradície zatiaľ v podstate nerealizovateľná.

Pracovisko SNK začalo s prípravou vlastného projektu Slovenskej terminologickej databázy (pracovná verzia s vyše 3 500 terminologickými záznamami je dostupná na adrese <https://data.juls.savba.sk/std>) zameranej na oblasť práva, ekonomiky a vybraných technických vied, ktorú dlhodobo žiada domáca prekladateľská i široká odborná verejnosť a v poslednom období ju potrebujú aj prekladatelia Európskej komisie, Európskeho parlamentu, ako aj iných európskych inštitúcií. V prípravnej fáze projektu bol vypracovaný návrh terminologickej záznamy a návrh softvérovej štruktúry databázy s cvičnými údajmi (Levícká, v tlači) a nadviazala sa spolupráca

s viacerými odborníkmi z oblasti ekonómie, práva, sociálnej práce a pod. SNK aj tu môže slúžiť ako zdroj odborných textov, z ktorých sa môžu automatizovane extrahovať termíny z jednotlivých oblastí.

Zo všetkých zložiek SNK je azda najznámejšou a najpriamejšie využívanou položka Lingvistické zdroje a slovníky. Verejnosti je v rámci tejto predovšetkým lexicografickej databázy on-line prístupných viacero slovníkov a pravopisných príručiek, ktoré slúžia nielen prakticky ako súčasné kodifikačné príručky, ale aj výskumne a teoreticky na poznanie vývinových tendencií slovenského jazyka (súčasťou databázy sú napr. pravopisné príručky z r. 1931 a 1940 a šesťzväzkový Slovník slovenského jazyka z r. 1959 – 1968). Všetky nové slovníky a nové vydania už existujúcich slovníkov vydávané v JÚLŠ SAV po r. 1990 vznikli s počítačovou podporou (Benko, 2001) a slovenská lexicografia má aj vďaka tomu významné postavenie medzi lexicografickými školami vo svete.

3. Za prelom vo využívaní Slovenského národného korpusu a v modernej korpusovej lingvistike na Slovensku možno považovať projekt Morfosyntaktická analýza Slovenského národného korpusu, ktorý sa riešil v r. 2004 až 2006 za podpory grantovej agentúry VEGA pod vedením Miloslavy S o k o l o v e j v spolupráci so všetkými jeho zložkami vrátane základných lingvistických opisov a predovšetkým o využívanie na lexicografické ciele či o sporadické individuálne sondy do korpusu, v tomto projekte už išlo o systematickú kolektívnu prácu na získavaní a lingvistickom spracúvaní materiálu veľkého rozsahu, ako ho priebežne pripravoval a poskytoval Slovenský národný korpus, a bola to práca istým spôsobom priekopnícka a veľmi dynamická. Priekopnícka v zmysle vytvárania širšej koncepcie a metodiky lingvistického výskumu na materiáli dovtedy neexistujúcej elektronickej databázy slovenských textov, z ktorej je možné získať štatisticky presné a opakovane verifikovateľné výsledky, ako aj vytvárania koncepcie nového morfosyntaktického opisu súčasnej slovenčiny s využitím tých materiálových, metodologických i personálnych možností, ktoré boli k dispozícii a dali sa skĺbiť do zmysluplného celku. Dynamickosť spočívala okrem iného v prispôbovaní sa budovaniu a stratégii prístupňovania SNK, ktorý počas riešenia grantu vzrástol takmer dvojnásobne (vyvážení korpus, s ktorým autori pracovali najviac, takmer päťnásobne) a každý rok (spôčiatku aj dvakrát ročne) bola zverejnená nová verzia doplnená nielen o nové texty, ale v niektorých prípadoch radikálne inovovaná aj z hľadiska lingvistickej (predovšetkým morfolologickej, ale aj štýlovo-žánrovej) anotácie.

Výsledky výskumu sú zhrnuté v zborníku *Sondy do morfosyntaktického výskumu slovenčiny na korpusovom materiáli* (2006) obsahujúcom štúdie z korpusového výskumu najmä verbálnych lexém a tvarov, ktorým sa časť riešiteľského kolektívu venovala už pred začatím grantu, ale bez dostatočnej materiálovej bázy a aj v rámci metodologicky iného prístupu: valencia slovies a osobitne statických predikátov,

kondicionál prézenta a préterita, aktívne participium préterita, transgresív, prospektívna konštrukcia *íst'* + infinitív. Rovnako aj ďalší autori nadviazali na svoje dlhodo-
bejšie výskumné zámery a pripravili štúdie z oblasti výskumu anglických proprií,
prevzatých slov, inštrumentálu plurálu maskulín a neohybných slovných druhov.
Pokryli sa tak vybrané javy dvoch základných slovných druhov (pri slovesách v ove-
ľa väčšom rozsahu ako pri podstatných menách) a poukázalo sa na problematickosť
anotovania (formalizácie) a následne aj výskumu a opisu neohybných slovných dru-
hov na základe materiálu z korpusu.

Predložené výsledky sú pri väčšine opisov slovesných javov vedené jasnou a jed-
notnou koncepciou vypracovanou vedúcou grantu a hlavnou zostavovateľkou zborní-
ka M. Sokolovou (2006) a inšpirované korpusovou gramatikou anglického jazyka
(Longman Grammar of Spoken and Written English). Samostatnými časťami niektorých
príspevkov sú komunikačno-pragmatické aspekty používania daného tvaru. Takto
spracované štúdie predstavujú dobré východisko na tvorbu syntetickej gramatiky slo-
venčiny na korpusovom základe. Ostatné štúdie sú založené viac na individuálnych
prístupoch, s predchádzajúcimi ich zjednocuje najmä uvádzanie presných, pomerne
jednotne spracovaných údajov o frekvencii dokladov: frekvencia morfosyntaktických
prostriedkov v korpuse celkovo podľa štýlov (štýlová disperzia) a pomerná frekvencia
v pomere k podielu daných textov vo vyváženom korpuse, ktorá má vyššiu výpovednú
hodnotu než celková frekvencia. Uvádzanie a vysvetľovanie rozsiahlych kvantitatív-
nych zistení odlišuje tieto štúdie od všetkých doterajších lingvistických výskumov na
Slovensku založených na vlastnej jazykovej introspekcii a ručnej excerpcii. Vzhľadom
na nevyhnutnosť získavania a štatistického vyhodnocovania rozsiahlych údajov bolo
potrebné aj zapojenie nelingvistických spolupracovníkov – informatikov, čím celá prá-
ca nadobudla výrazný interdisciplinárny rozmer.

Prínos projektu je zrejmy nielen v tom, že sa otvorila nová fáza korpusovolin-
gvistického výskumu na Slovensku, ale i v tom, že sa pri riešení konkrétnych otázok
ukázali možnosti aj obmedzenia práce s korpusom a poukázalo sa na potrebu skva-
litňovania korpusu z hľadiska veľkosti a pestrosti (pre okrajové jazykové javy),
z hľadiska dobrého výberu textov do vyváženého korpusu (pre frekventované jazy-
kové javy) a doplnenia korpusu písaných textov o korpus hovorených komunikátov
(na poznanie skutočne reálneho fungovania niektorých jazykových prostriedkov prí-
značných práve pre spontánnu, nepísomnú komunikáciu – Slovenský hovorený kor-
pus sa už v súčasnosti buduje a do konca roka 2008 sa plánuje sprístupnenie jeho
prvej verzie). Zároveň sa potvrdil prínos stratégie tvorby a sprístupňovania SNK
v súvislosti s rôznymi podkorpusmi – okrem korpusu so všetkými textami (hlavný,
najväčší korpus) je k dispozícii aj korpus menší, štýlovo vyvážený a s poslednými
verziami aj samostatné podkorporusy podľa jednotlivých štýlov. Každý z nich sa
osvedčil v tomto projekte pri inom type výskumu.

Z hľadiska vlastného lingvistického výskumu prinášajú prezentované výsledky
nielen návrhy na modifikáciu a spresňovanie definícií v doterajších gramatických opi-

soch či pravopisných pravidlách, ale dopĺňajú aj pozorovania, ktoré sa predtým nerobili, resp. ktoré sa pred existenciou korpusu a nástrojov na získavanie a selekciu potrebných údajov ani robiť nedali. Za všetky príklad zo štúdie Jolany N i ž n í k o v e j (2006b), ktorá oproti predchádzajúcemu jednému významu a jednej valenčnej štruktúre slovesa *jestvovať* vymedzila na základe analýzy materiálu z korpusu 11 významov tohto slovesa s valenčnými štruktúrami. Dôležité sú aj zistenia o lexikalizácii niektorých tvarov v takom rozsahu, že by sa mali lexikograficky spracovať ako samostatné heslá. Praktické využitie pri výučbe slovenčiny (najmä ako cudzieho jazyka) môžu mať zistenia a závery o reálnom slovoslede v rámci niektorých (zložených) slovesných tvarov a možných rozptyloch medzi ich časťami (Kášová – Rabatinová, 2006; Kášová – Rabatinová – Dziak, 2006), ako aj o prípadoch systémovo neprotirečivého, no zatiaľ v takomto použití nekodifikovaného tvaru prípony *-mi* vs. *-ami* v inštrumentáli plurálu maskulín (Karčová – Majchráková, 2006), ak sa tieto výsledky teoreticky akceptujú a zahrnú do gramatických výkladov a pravopisných pravidiel.

Výsledkom precízne spracovaného a lingvisticky opísaného materiálu v štúdiách zhrnutých v zborníku *Sondy do morfosyntaktického výskumu slovenčiny na korpusovom materiáli* je aj poskytnutie vhodného východiska pre ďalšie korpusovolingvistické výskumy na Slovensku a pre syntetický opis gramatickej roviny súčasnej slovenčiny.

4. Počas piatich rokov budovania SNK sa podarilo vytvoriť národný korpus slovenského jazyka v dostatočne širokom rozsahu a zábere, vybavený výkonnými vyhľadávacími nástrojmi, nástrojmi na indexáciu a kategorizáciu textových dokumentov, nástrojmi na štatistickú analýzu a identifikáciu vývojových trendov v jazyku (rôzne štatistické údaje sú priamo dostupné na stránke korpusu). Využívanie SNK (každoročne vyše 200 registrovaných používateľov, neregistrovaní používatelia vstupujú do poskytovaných zdrojov v priemere vyše tridsaťtisíckrát denne) sa realizuje vo všetkých oblastiach, pre ktoré sa jazykové korpusy budujú:

a) Na Slovensku sa začala systematicky rozvíjať nová vedná disciplína – **korpusová lingvistika** ako odbor počítačovej lingvistiky, ktorej predmetom je skúmanie jazykových javov v prirodzených kontextoch vo veľkom množstve reálnych textov; na základe analýzy korpusových textov sa overujú doterajšie lingvistické teórie a môžu vzniknúť nové hypotézy a teórie, čoho dôkazom je aj grant Morfosyntaktická analýza Slovenského národného korpusu a zborník *Sondy do morfosyntaktického výskumu slovenčiny na korpusovom materiáli* (2006), 2. zväzok *Valenčného slovníka slovenských slovies* (na korpusovom základe) autorky J. N i ž n í k o v e j (2006a), monografie M. I v a n o v e j (2006) a M. S o k o l o v e j (2007), *Slovník koreňových morférov slovenčiny* (2006), ako aj viacero jazykovedne zameraných diplomových a dizertačných prác. Najvýznamnejšou aplikačnou zložkou v tejto oblasti je lexikografické využitie: mnoho korpusov sa budovalo a buduje na podporu tvorby slovníkov a lexikografi sú azda stále najčastejšími používateľmi korpusov – na báze materiálu Slovenského národného korpusu sa koncipuje nový 8-zväzkový *Slovník súčasného slovenského jazyka* (prvý zväzok A – G vyšiel v r. 2006) a aktualizujú sa jed-

notlivé vydania doterajších lexikografických i pravopisných príručiek, pripravuje sa frekvenčný, retrográdny a kolokačný slovník.

b) Niektoré výsledky zo spracovania korpusu, ako sú zoznamy slov, spoločné výskyty slov (kolokácie), frekvencia grafém, slabík, slov a spojení atď., sa používajú aj v nelingvistických aplikáciách – v neurológii, logopédii, psychológii, didaktike a pod., no predovšetkým v oblasti **počítačového spracovania prirodzeného jazyka**, kde sa tvoria napr. systémy na spracovanie textov (automatická kontrola pravopisu, gramatiky či štylistiky, strojový preklad textov), systémy na rozpoznávanie reči a pod. – na materiáli Slovenského národného korpusu vzniklo a vzniká viacero diplomových a doktorandských prác na vysokých školách a výskumných pracoviskách technického zamerania.

c) Korpus môže byť a je dobrým zdrojom fráz a viet potrebných **pri výučbe cudzieho, ale aj materinského jazyka**, využívajú ho učitelia doma i lektori slovenského jazyka v zahraničí na prípravu rôznych cvičení (porov. Ivoriková, 2006; Šimková, 2007); osobitne vítanou pomôckou v tejto oblasti sú paralelné korpusy, z ktorých sú sprístupnené zatiaľ tri (Parallel Corpus of Computer Terms, Francúzsko-slovenský paralelný korpus, Rusko-slovenský paralelný korpus) a postupne sa pripravujú ďalšie (slovensko-český, slovensko-anglický paralelný korpus).

Prehľad krátkej histórie matematickej lingvistiky na Slovensku, budovania Slovenského národného korpusu a rozvoja korpusovej lingvistiky na Slovensku v posledných piatich rokoch možno zhrnúť v troch časových bodoch: keď sa koncom 19. storočia realizovali prvé kvantitatívne analýzy svetových jazykov, spisovná slovenčina mala za sebou prvé desaťročia neľahkej existencie a nebolo isté, či a dokedy prežije; keď sa v 60. rokoch 20. storočia začínali vo svete budovať prvé jazykové korpusy a algebrická lingvistika prežívala druhé desaťročie plodného rozvoja, na Slovensku sa iba objavujú metódy matematickej lingvistiky a vydáva sa prvý frekvenčný slovník; keď v 90. rokoch 20. storočia nastupuje vo svete boom korpusov a korpusovej lingvistiky, v JÚLEŠ SAV sa pomaly začína s prvým malým interným korpusom textov slovenského jazyka bez lematizácie a lingvistickej anotácie. Na začiatku 21. storočia však už môžeme konštatovať, že zaostávanie v tejto oblasti na Slovensku bolo takmer eliminované. SNK sa dobre etabloval ako rýchlo sa rozvíjajúce pracovisko JÚLEŠ SAV a stal sa známym medzi korpusovými pracoviskami Európy, ako aj medzi domácimi a zahraničnými používateľmi korpusov z rôznych odborov. Medzinárodne porovnateľné výsledky dosahujú aj slovenskí odborníci na rozpoznávanie a syntézu reči, ktorí dlhodobo pracujú v tomto samostatnom odbore počítačového spracovania prirodzeného jazyka predovšetkým v Ústave informatiky Slovenskej akadémie vied, ale aj v komerčnej sfére (porov. štúdie v zborníkoch z medzinárodných konferencií Slovko 2001; 2005; 2007). Pozitívny prínos SNK v oblasti rozvoja jazykových a informačných technológií formulujeme predovšetkým z lingvistického hľadiska; zlepšenie ratingu slovenskej korpusovej lingvistiky a počítačového spracovania slovenčiny je však otvorené a perspektívne bude zrejme vyžadovať väčšie zaangažovanie inžinierskych a informatických zložiek.

Bibliografia

- ALTMANN, Gabriel: Kvantitatívne metódy v literárnej vede. In: Slovenská literatúra 1963, roč. 10, s. 432 – 441.
- ALTMANN, Gabriel: O statistických metodach issledovanija malajskej literatury. In: Narody Azii i Afriki 1969, s. 137 – 141.
- ALTMANN, Gabriel: Status und Ziele der quantitativen Sprachwissenschaft. In: Jäger, S. (Hrsg.), Linguistik und Statistik. Braunschweig: Vieweg 1972, s. 1 – 9.
- Anotace Pražského závislostního korpusu na tektogramatické rovině: pokyny pro anotátory. Praha: Matematicko-fyzikální fakulta Univerzity Karlovy 2005. 1202 s. Dostupný aj z WWW: <http://ufal.mff.cuni.cz/pdt2.0/doc/pdt-guide/en/html/ch06.html>
- BENKO, Vladimír: Počítačová podpora lexikografických projektov – retrospektívny pohľad. In: Slovenčina a čeština v počítačovom spracovaní. Zborník referátov zo seminára Slovko 2001. Ed. A. Jarošová. Bratislava: Veda 2001, s. 181 – 194.
- Computer Treatment of Slavic and East European Languages. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie Slovko 2005. Ed. R. Garabík. Bratislava: Veda 2005. 246 s. Dostupný aj z WWW: <http://korpus.juls.savba.sk/publications/slovko2005/>
- Computer Treatment of Slavic and East European Languages. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie Slovko 2007. Ed. J. Levická – R. Garabík. Bratislava: Tribun 2007. 318 s. Dostupný aj z WWW: http://korpus.juls.savba.sk/~slovko/2007/Slovko_2007_proceedings.pdf
- ČERMÁK, František: Jazykový korpus: prostředek a zdroj poznání. In: Studie z korpusové lingvistiky. Acta Universitatis Carolinae Philologica 3 – 4, 1997. Praha: Nakladatelství Karolinum 2000, s. 15 – 37.
- ČERMÁK, František: Český národní korpus: stav v roce 2001. In: Slovenčina a čeština v počítačovom spracovaní. Zborník referátov zo seminára Slovko 2001. Ed. A. Jarošová. Bratislava: Veda 2001, s. 121 – 135.
- ČERMÁK, František: Korpusová lingvistika dnešní doby. In: Korpusová lingvistika: Stav a modelové přístupy. Studie z korpusové lingvistiky. Sv. 1. Ed. F. Čermák – R. Blatná. Praha: Nakladatelství Lidové noviny – Ústav Českého národního korpusu 2006, s. 9 – 18.
- ČERNÝ, Jiří: Dějiny lingvistiky. Olomouc: Votobia 1996. 512 s.
- DOMIN, Pavol: Niektoré technické aspekty budovania a používania korpusov. In: Slovenčina na začiatku 21. storočia. Ed. M. Imrichová. Prešov: Prešovská univerzita, Fakulta humanitných a prírodných vied 2004, s. 159 – 163. Dostupný aj z WWW: <http://korpus.juls.savba.sk/publications/block1/2003>
- FORRÓOVÁ, Martina – GARABÍK, Radovan – GIANITSOVÁ, Lucia – HORÁK, Alexander – ŠIMKOVÁ, Mária: Návrh morfológického tagsetu SNK. In: Slovenské jazyky v počítačovom spracovaní. Slovko 2003. Materiály z medzinárodnej konferencie neboli publikované. Dostupný z WWW: <http://korpus.juls.savba.sk/publications/block2/2005>
- FORRÓOVÁ, Martina – HORÁK, Alexander: Morfológická anotácia korpusu. In: Slovenčina na začiatku 21. storočia. Ed. M. Imrichová. Prešov: Prešovská univerzita, Fakulta humanitných a prírodných vied 2004, s. 174 – 186. Dostupný aj z WWW: <http://korpus.juls.savba.sk/publications/block1/2003>
- GAJDOŠOVÁ, Katarína: Syntaktická anotácia vybraných textov Slovenského národného korpusu. XVI. kolokvium mladých jazykovedcov, Častá-Papiernička 8. – 10. 11. 2006. (v tlači) Dostupný z WWW: <http://korpus.juls.savba.sk/publications/block2/2006>
- GARABÍK, Radovan: Štruktúra dát v Slovenskom národnom korpuse a ich vonkajšia anotácia. In: Slovenčina na začiatku 21. storočia. Ed. M. Imrichová. Prešov: Prešovská univerzita, Fakulta humanitných a prírodných vied 2004, s. 164 – 173. Dostupný aj z WWW: <http://korpus.juls.savba.sk/publications/block1/2003>
- GARABÍK, Radovan: Corpus Construction Tools. In: Труды международной конференции MegaLing'2005. Прикладная лингвистика в поиске новых путей. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie MegaLing'05. Meganom, Krym, Ukrajina 27. júna – 2. júla 2005. Red. B. П. Захаров – С. С. Дикарева. С.-Петербург: Издательство «Осипов» 2005, s. 26 – 32. Dostupný aj z WWW: <http://korpus.juls.savba.sk/publications/block1/2005>

GARABÍK, Radovan: Levenshtein Edit Operations as a Base for a Morphology Analyzer. In: Computer Treatment of Slavic and East European Languages. In: Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie Slovko 2005. Red. R. Garabík. Bratislava: Veda 2005, s. 50 – 58. Dostupný aj z WWW: <http://korpus.juls.savba.sk/publications/block1/2006>

GARABÍK, Radovan: Slovak morphology analyzer based on Levenshtein edit operations. In: 1st Workshop on Intelligent and Knowledge oriented Technologies. Proceedings of the WIKT'06 conference. Ed.: M. Laclavík – I. Budinská – L. Hluchý. Bratislava: Institut of Informatics Slovak Academy of Sciences 2007, pp. 2 – 5. Dostupný aj z WWW: <http://korpus.juls.savba.sk/publications/block1/2006>

GARABÍK, Radovan – GIANITSOVÁ, Lucia – HORÁK, Alexander – ŠIMKOVÁ, Mária: Tokenizácia, lematizácia a morfológická anotácia Slovenského národného korpusu. 2004. Interný materiál. Dostupný z WWW: <http://korpus.juls.savba.sk/publications/block2/2004>

GARABÍK, Radovan – GIANITSOVÁ-OLOŠTIAKOVÁ, Lucia: Manual Morphological Annotation of the Slovak Translation of Orwell's Novel 1984 – Methods and Findings. In: Computer Treatment of Slavic and East European Languages. In: Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie Slovko 2005. Ed. R. Garabík. Bratislava: Veda 2005, s. 59 – 66. Dostupný aj z WWW: <http://korpus.juls.savba.sk/publications/block1/2005>

HORECKÝ, Ján: Úvod do matematickej jazykovedy. Bratislava: Rektorát Univerzity Komenského 1969. 92 s.

HORECKÝ, Ján: Projekt bázy dát slovenského jazyka. In: Metódy výskumu a opisu lexiky slovenských jazykov. Materiály zo sympózia konaného v rámci 7. zasadnutia Lexikologicko-lexikografickej komisie pri Medzinárodnom komitáte slavistov (Nové Vozokany 24. – 26. apríla 1989). Red. V. Blanár et al. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV 1990, s. 251 – 253.

Insight into the Slovak and Czech Corpus Linguistics. Ed. M. Šimková. Bratislava: Veda 2006. 208 s. Dostupný aj z WWW: <http://korpus.juls.savba.sk/publications/insight/>

IVANOVÁ, Martina: Valencia statických slovies. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity 2006. 273 s.

IVORÍKOVÁ, Helena: Využitie Slovenského národného korpusu (SNK) v školskej praxi (SNK ako pomôcka pri vyučovaní slovenského jazyka). Dostupný z WWW: <http://korpus.juls.savba.sk/publications/block2/2006>.

KARČOVÁ, Agáta – MAJCHRÁKOVÁ, Daniela: Distribúcia koncoviek *-mi*, *-ami* v tvaroch maskulinných substantív zakončených na konsonantické skupiny. In: Sondy do morfosyntaktického výskumu slovenčiny na korpusovom materiáli. Ed. M. Sokolová – M. Ivanová. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2006, s. 155 – 175. Dostupný aj z WWW: <http://korpus.juls.savba.sk/publications/block1/2006>

KARČOVÁ, Agáta – ŠIMKOVÁ, Mária: Морфологічна анотація текстів словацького національного корпусу. In: Лексикографічний бюлетень 13. Київ: Інститут української мови Національної академії наук України 2006, s. 71 – 76. Dostupný aj z WWW: <http://korpus.juls.savba.sk/publications/block1/2006>

KÁŠOVÁ, Martina – RABATINOVÁ, Slavomíra: Výskum kondicionálu prézenta. In: Sondy do morfosyntaktického výskumu slovenčiny na korpusovom materiáli. Ed. M. Sokolová – M. Ivanová. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2006, s. 40 – 60.

KÁŠOVÁ, Martina – RABATINOVÁ, Slavomíra – DZIAK, Vladimír: Výskum kondicionálu prétérita v slovenčine. In: Sondy do morfosyntaktického výskumu slovenčiny na korpusovom materiáli. Ed. M. Sokolová – M. Ivanová. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2006, s. 61 – 76.

KILGARRIFF, Adam – RYCHLY, Pavel – SMRZ, Pavel – TUGWELL, David: The Sketch Engine. In: EURALEX 2004. Dostupný z WWW: <http://trac.sketchengine.co.uk/attachment/wiki/SKE/DocsIndex/sketch-engine-elx04.pdf?format=raw>

KRÁLÍK, Jan: Aktualizace rozvržení zdrojů Českého národního korpusu s ohledem na revizi vyváženosti jeho struktury. In: Slovo a slovesnost, 2004, roč. 65, č. 2, s. 133 – 141.

Krátky slovník slovenského jazyka. 4., doplnené a upravené vyd. Pripravili a zredigovali J. Kačala – M. Pisárčiková – M. Považaj. Bratislava: Veda 2003. 985 s.

- LEVICKÁ, Jana: Slovenská terminologická databáza. In: Kultúra slova, 2008. (v tlači)
- MISTRÍK, Jozef: Frekvencia slov v slovenčine. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1969. 726 s.
- MISTRÍK, Jozef: Retrográdný slovník slovenčiny. Bratislava: Univerzita Komenského 1976. 736 s.
- MISTRÍK, Jozef: Frekvencia tvarov a konštrukcií v slovenčine. Bratislava: Veda 1985. 320 s.
- NIŽNÍKOVÁ, Jolana: Valenčný slovník slovenských slovies. 2. zväzok (na korpusovom základe). Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity 2006(a). 166 s.
- NIŽNÍKOVÁ, Jolana: Výskum valencie slovies. In: Sondy do morfosyntaktického výskumu slovenčiny na korpusovom materiáli. Ed. M. Sokolová – M. Ivanová. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2006(b), s. 114 – 118.
- OLIVA, Karel – DOLEŽALOVÁ, Drahomíra „Johanka“: O korpusu jako o zdroji jazykových dat. In: Korpus jako zdroj dat o češtině. Ed. P. Karlík. Brno: Masarykova univerzita v Brně 2004, s. 7 – 10.
- Slovenčina a čeština v počítačovom spracovaní. Zborník referátov zo seminára Slovko 2001. Ed. A. Jarošová. Bratislava: Veda 2001. 196 s. Dostupný aj z WWW: <http://korpus.juls.savba.sk/files/zbornik/sacvps.pdf>
- Slovník koreňových morféme slovenčiny. Red. M. Sokolová – M. Ološtiak – M. Ivanová. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2005. 584 s.
- Slovník súčasného slovenského jazyka. A – G. Red. K. Buzássyová – A. Jarošová. Bratislava: Veda 2006. 1134 s.
- SOKOLOVÁ, Miloslava: Options for the Generation of a Corpus-Based Slovak Morphology (as Part of Corpus Morphosyntax). In: Insight into the Slovak and Czech Corpus Linguistics. Ed. M. Šimková. Bratislava: Veda 2006, s. 179 – 205.
- SOKOLOVÁ, Miloslava: Nový deklinačný systém slovenských substantív. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2007. 338 s.
- Sondy do morfosyntaktického výskumu slovenčiny na korpusovom materiáli. Ed. M. Sokolová – M. Ivanová. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2006. 196 s.
- ŠIMKOVÁ, Mária: Počítačové spracovanie prirodzeného jazyka a Slovenský národný korpus. In: Počítačová podpora prekladu. Zborník prednášok. Ed. M. Smolík – J. Šoltys – F. Tomášik. Bratislava: Slovenská spoločnosť prekladateľov odbornej literatúry 2003, s. 15 – 19. Dostupný aj z WWW: <http://korpus.juls.savba.sk/publications/block1/2003>
- ŠIMKOVÁ, Mária: Slovenský národný korpus – východiská a plány. In: Slovenčina na začiatku 21. storočia. Ed. M. Imrichová. Prešov: Prešovská univerzita, Fakulta humanitných a prírodných vied 2004(a), s. 150 – 158. Dostupný aj z WWW: <http://korpus.juls.savba.sk/publications/block1/2004>
- ŠIMKOVÁ, Mária: Možnosti využitia Slovenského národného korpusu na štúdium slovenského jazyka. In: Studia Academica Slovaca 33. Prednášky z XL. letnej školy slovenského jazyka a kultúry. Ed.: J. Mlacek – M. Vojtech. Bratislava: Filozofická fakulta Univerzity Komenského 2004(b), s. 204 – 218. Dostupný aj z WWW: <http://korpus.juls.savba.sk/publications/block1/2005>
- ŠIMKOVÁ, Mária: Репрезентативность корпуса как лингвистическая проблема. In: Труды международной конференции MegaLing'2005. Прикладная лингвистика в поиске новых путей. Зborník z medzinárodnej vedeckej konferencie MegaLing'05. Meganom, Krym, Ukrajina 27. júna – 2. júla 2005. Red. V. P. Zacharov – S. S. Dikareva. St. Petersburg: Izdatel'stvo Osipov 2005, s. 130 – 139. Dostupný aj z WWW: <http://korpus.juls.savba.sk/publications/block1/2005>
- ŠIMKOVÁ, Mária – GARABÍK, Radovan: Синтаксическая разметка в Словацком национальном корпусе. In: Труды международной конференции Корпусная лингвистика – 2006. Sankt-Petersburg: St. Petersburg University Press 2006, s. 389 – 394. Dostupný aj z WWW: <http://korpus.juls.savba.sk/publications/block1/2006>
- ŠMOTLÁK, Martin – HLADÍK, Rudolf: Conversion of Microsoft Word and OpenOffice into XML-like documents. Text nebol publikovaný. Dostupný z WWW: <http://korpus.juls.savba.sk/publications/block2/2004>

MORFEMATICKÝ VÝSKUM SLOVENČINY MEDZI XIII. A XIV. SLAVISTICKÝM ZJAZDOM

MILOSLAVA SOKOLOVÁ

SOKOLOVÁ, Miloslava: Morphemic Research of Slovak Language between XIIIth and XIVth Congress of Slavists. *Jazykovedný časopis*, 2008, Vol. 59, No. 1 – 2, pp. 25 – 36. (Bratislava)

In the paper there is presented contemporary morphemic research of Slovak language, its results and directions of its utilization in the range and over the range of Slovak studies. For the original works *Morfematický slovník slovenčiny* (= Morphemic dictionary of Slovak language, 1999) and *Slovník koreňových morfém slovenčiny* (= Dictionary of stem morphemes of the Slovak language, 2005) both authors teams have been awarded with *Prémia literárneho fondu za rok 1999* (Premium of Literary Fund for the year 1999) and *Cena rektora Prešovskej univerzity za rok 1999 a 2005* (Award of the Rector of the University of Prešov for years 1999 and 2005).

1. Morfematický výskum slovenčiny na Filozofickej fakulte Prešovskej univerzity v Prešove má kontinuálny charakter, jeho výstupy v období medzi XIII. a XIV. slavistickým zjazdom vychádzajú z predchádzajúcich projektov, zavŕšených vydaním *Morfematického slovníka slovenčiny* (Sokolová – Moško – Šimon – Benko, 1999), v ktorom sú avizované ďalšie spôsoby jeho využívania a nadväzujúce výskumy. Hoci pôvodným zámerom bolo vydať slovník radixov bez derivačnej dimenzie, členstvo M. Sokolovej v *Komisií pre výskum slovtvorby slovanských jazykov pri Medzinárodnom komitete slavistov* ovplyvnilo aj posun morfematického výskumu smerom k formálnej derivatológii (porov. štúdiu o koncepcii slovníka radixov, Sokolová – Ivanová – Dziaková, 2003). Morfematický výskum slovenčiny sa posunul smerom k derivatológii aj vďaka spolupráci s ďalšími členkami komisie Jevgenijou A. Karpilovskou, recenzentkou *Slovníka koreňových morfém slovenčiny* (Karpilovska, 2006) a Krystynou Kleszczowou, ktorá poukázala na súvislosti medzi *Slovníkom koreňových morfém slovenčiny* a novými poľskými slovtvornými slovníkmi (Kleszczowa, 2006).

2. *Slovník koreňových morfém slovenčiny* je dielom kolektívu autorov *Morfematického slovníka slovenčiny* v zložení Miloslava Sokolová, Gustáv Moško, František Šimon a Vladimír Benko, rozšíreným o nových členov (Beáta Czereová, Martina Ivanová, Martin Ološtiak a Katarína Vužňáková). Morfematickými slovníkmi sa vyplnila medzera, ktorá bola v slovakistike v porovnaní s inými slovanskými jazykovedami, *Morfematický slovník slovenčiny* možno tak využívať pri slavistických výskumoch v porovnaní s ruským morfematickým slovníkom (Kuznecova – Jefremova, 1986) a *Slovník koreňových morfém slovenčiny* pri slavistických výskumoch homonymných radixov (porov. radixy v ukrajinčine a slovenčine; Karpilovska, 2002 a Sokolová – Genčí, 2006, s. 44 – 56). Keďže v slovníku sú naznačené aj motivačné vzťahy medzi lexémami patriacimi do súborov koreňových morfém, mož-

no materiál slovníka porovnávať aj s derivatologickými prácami v rusistike (Tichonov, 1985), ale hlavne v polonistike (Jadacka, 2001; Skarżyński, 2004).

Slovník koreňových morfém slovenčiny zachováva minimálnu segmentáciu všetkých lexikálnych jednotiek (zdôvodnenie minimálnej segmentácie podáva M. Sokolová, 1999, s. 15 – 29), zostáva v ňom aj grafické zapisovanie typov morfém podľa *Morfematického slovníka slovenčiny*, ktoré sa osvedčilo pri počítačovom spracovaní (radixy boldom, koncovky kurzívou), vrátane indexov pred lexémami, ktorými sa odlišuje pôvod (cudzie, domáce, hybridné), spôsob utvorenia (deriváty a kompozitá), propriálnosť, resp. demotivácia (úplná, čiastočná nesegmentovateľnosť). Vysvetlenie grafického zapisovania typov morfém a vysvetlenie indexov sa nachádza v časti II. *Prehľad grafických prostriedkov označovania v slovníku*. Okrem toho pozostáva z častí: I. *Manuál Slovníka koreňových morfém slovenčiny*, III. *Slovníková časť – apelatíva*, IV. *Slovníková časť – propriá* a V. *Slovníková časť – synsémantika*, v ktorej sa uvádzajú osobitne prepozície, konjunkcie, partikuly a interjekcie bez motivačných vzťahov k autosémantikám, synsémantické motivanty (hlavne onomatopické interjekcie) a synsémantické motiváty (hlavne sekundárne prepozície a partikuly). Princíp minimálnej segmentácie má výhody pri porovnávaní jazykov a pri zisťovaní fonematickej štruktúry morfém. Deklarovanie relatívne jednotného postupu pri segmentácii domácej a prevzatej lexiky, resp. apelatívnej a propriálnej lexiky pri zachovaní ich špecifik sú náročné úlohy. Uvedomujúc si zložitosť problematiky, vytvoril si autorský kolektív vlastný spôsob pravidiel na zmiernenie rozdielov medzi diachróniou a synchroniou a pri posudzovaní stupňa adaptácie internacionalizmov: hranaté zátvorky na označenie potenciálnej morfémovej hranice (často pôvodnej, ak má dištingtívnu funkciu, napr. [kata]lýz-a a [ana]lýz-a, [o]pät' a [s]pät') a indexy na označenie perintegrovanej morfémy s pôvodnými hranicami, ale zastretou motiváciou. Napríklad index 1,8 sa používa vtedy, keď si autori uvedomujú genetickú štruktúru lexémy, avšak vzhľadom na zastretú synchronnu motiváciu túto lexému nesegmentujú: 1,8 *mikrób-ø*, pôvodne *mikr-ó-b* (z gr. bios), porov. aj 1,8 *katafalk*, *katakomy*, *kataklizma*; 0,8 *zašantročiť*). Vzhľadom na relatívne malý počet takýchto segmentácií (z počtu 66 469 je len 553 s indexom 8) možno väčšinu segmentácií v morfematických slovníkoch pokladať za nediskutabilnú.

Hybridnosť *Slovníka koreňových morfém slovenčiny* sa prejavuje v špecifickom hesle, ktoré ako súbor lexém s usúvzťažnenými radixmi sa väčšinou rovná slovo tvornému hniezdu, ale môže zahŕňať viacero hniezd. Má to svoje pozitíva, napr. zmierňuje napätie medzi diachróniou a synchroniou naznačením diachrónnych súvislostí lexém s pôvodne zhodným koreňom, zachytáva produktívne možnosti takýchto koreňov, ale zároveň sprostredkúva aj synchronne vzťahy medzi motivantmi a motivátmi v užších slovo tvorných hniezdach. Nevýhodou je veľký počet viazaných radixov, ktorý závisí od daného počtu lexikálnych jednotiek, ktorým výskumníci disponujú (cca 70 000). Ďalším doplnením lexém najmä o internacionalizmy, ktorými disponuje slovenský jazyk (jazyky sa líšia aj počtom a adaptáciou internacionalizmov), by sa nezhody medzi heslom a hniezdom, resp. počet viazaných radixov

podstatne zredukovali. *Slovník koreňových morfév slovenčiny* má tak aj svoje obmedzenia, s ktorými musia používatelia rátať, napr. neúplnosť slovotvorných hniezd, zjednodušené naznačenie motivačných vzťahov, neopakovanie polysémnych lexii, úsporné uvádzanie nereflexívnych a reflexívnych slovies spolu: za-*ist-i:t'* (sa, si). Keďže disharmónia v hniezdach môže vznikáť len pre neúplnosť jeho členov, pri morfeomatickom výskume v rokoch 2003 – 2004 sa začal využívať Slovenský národný korpus a do slovníka sa z neho doplnili frekventované lexémy, ak boli relevantné pre motivačné vzťahy a morfeomatickú štruktúru motivátov v súboroch koreňových morfév (porov. *dekolt, rebel, ilustrovat', navigovat', uzurpácia, federalizovat'*).

Morfeomatické slovníky slovenčiny majú silné aj slabé miesta kolektívnych lexikografických prác. Výhodou vysokého počtu spolupracovníkov je rýchlosť dokončenia práce, ak kolektív pracuje pravidelne, jeho výsledky sa overujú a má jednotné vedenie. Nevýhodou je vyšší stupeň subjektívnosti a nejednotnosti (napr. nenaznačenie perintegrácie pri lexéme *dodievat'* v *Morfeomatickom slovníku slovenčiny*, porov. opravený index 0,8 *dodievat'* v *Slovníku koreňových morfév slovenčiny*). Navyše pri tomto výskume treba brať do úvahy objektívnu existenciu ekvivalentných riešení (*mladšie* od adverbia *mlado*, resp. od komparatívu adjektíva *mladší*). Aj pri preferovaní motivačných vzťahov dostaneme iné riešenie než pri preferovaní smeru alternácií či preberania internacionalizmov:

A)
 *INERČ (INERC) / INERT
 2 **inerč-n-ý / inert-n-ý**
 1 > **inerc:i-a**
 2 > **inert-n-osť-ø**

B)
 INERC (INERČ) / INERT
 1 **inerc:i-a**
 2 > **inerč-n-ý / inert-n-ý**
 2 >> **inert-n-osť-ø**

Ani pri výbere možností, ktoré ponúkajú ekvivalentné riešenia, sa autori slovníka nevyhli nejednotnosti (iné riešenie pri radixe *pých* a *krás*).

3. Materiál zo *Slovníka koreňových morfév slovenčiny* umožňuje skúmať vzťah medzi morfeomatickou a derivačnou štruktúrou v rozsegmentovaných a motivačne usúvzťažnených lexémach (Sokolová, 2004). Väčšinou je vzťah medzi morfeomatickou a derivačnou štruktúrou harmonický. Túto frekventovanú, systematickú a nepríznakovú harmóniu predstavuje rozšírená stupňovitá vzostupnosť morfév o jeden význam a jednu morfému ako rozširovanie formy v súlade s postupným rozširovaním sémantických príznakov motivátov v protiklade k motivantom – okrem afixácie (sufixácia, prefixácia, postfixácia) a kompozície je to aj reflexivizácia pomocou samostatných derivačných morfév *sa, si*:

Slovotvorné hniezdo **chór**:
chór-ø → **chor-ál-ø** → **chor-ál-ov-ý**
 → **chór-ist-a** → **chór-ist-k-a**
 → **chór-ov-ý**

Súbor koreňovej morfémy **CHÓR**
CHÓR (CHOR²)
 1 **chór-ø**
 1 > **chor-ál-ø**
 2 >> **chor-ál-ov-ý**
 1 > **chór-ist-a**
 2 >> **chór-ist-k-a**
 2 > **chór-ov-ý**

Pri polyinterpretácii, ktorá je najčastejšie substantívno-adjektívna, uprednostňujeme v slovníku podľa pravidla sémantickej priority morfematickú štruktúru bezprostredných motivantov: *teľ-ac-in-a* ako teľacie mäso pred *teľ-ac:in-a* mäso z teľáťa.

Pri asymetrii, ktorá vzniká narušením rozšírenej stupňovitej vzostupnosti o jeden význam a jednu morfému medzi motivantom a motivátom, a to rozširovaním alebo redukovaním segmentov, sa uvádzajú typy a zdroje tejto asymetrie. Disharmonický (asymetrický) vzťah morfematickej a derivačnej štruktúry vzniká narušením rozšírenej stupňovitej vzostupnosti o jeden význam a jednu morfému medzi motivantom a motivátom: a) rozširovaním (infigovaním) jadrovej morfémy; b) skracovaním morfémy. Jadrová morféma sa môže rozšíriť o jeden segment (*lexik-ál:n-y*; Bratislav-č:an-ø, za:d-n-ý; mlad-uč:k-ý, velik-án:sk-y), resp. o viac než jeden segment (*mal-il:in:k-ý*, *mam-ul:ien:k-a*; *bank-ov:níc:k-y*, *prv-os:ien:k-a*, *trúf-an:l:iv-ý*). Asymetrické skracovanie jadrovej morfémy sa realizuje ako trunkácia (ako zánik jedného segmentu) (Ivanová, 2004), napr. desufixácia: *nosorožec* → *nosoroží*, deprefixácia: *zvest'* → *vestník*, *prostredník* – ten, kto sprostredkuje, kombinácia kompozície a deprefixácie: *kosodlžník* ako kosý **ob**dlžník, *kmitočet* **po**čet kmitov. Ďalej ako redukcia (zánik viacerých segmentov), expresívna dekompozícia, zánik jednej koreňovej morfémy (Uluchanov, 1996, s. 189), napr. *kilogram* → *kilo*, *Miroslava* → *Mira*. Základné zdroje disharmonického vzťahu sú:

a) preberanie a adaptácia:

I.	II.
1 > form-a 2 > form-ál:n-y	2 >> form-ál:n-osť-ø
	1 >> form-al:it-a
	1 >(>) form-al:izm-us

b) kalkovanie: *prav-o-pis-ø* – ortografia (správne pisanie), *vin-o-hrad-ø* – Weinberg, *pri-slov-k-a* (pri slove) – adverbium (pri slovese); *čas-o-pis* – Zeitschrift, *Via/noc-e* – Weihnachten /ba/vln-a – Baumwolle;

c) univerbizácia bez trunkácie: *diplomovka*; s trunkáciou: *kompletka*, *minerálka*, *chemička*, porov. aj dvojakú interpretáciu: kompozitá alebo univerbáty (*úzkokolajka*, *dvojkorunáčka*), deriváty alebo univerbáty (*panelák* panelový X z panelov);

d) perintegrácia ako napätie medzi synchroniou a diachroniou: **-ov-a:t'** a **-n-ú:t'** (Horecký, 1964); *žalovať* → *žaloba*, *vládnut'* → *vládca*, *vládár*.

Príčinami asymetrického infigovania či skracovania sú fonologické faktory (*čučoriedka* → *čučoriedie* * *čučoriedcie*, porov. aj koexistenciu nezjednodušených a zjednodušených variantov: *linoleorez* – *linorez*, *železnorudný* – *železorudný*, *drobnučký* – *drobučký*), jednofunkčnosť adaptačných morfémy (-ic:k-, -n-, -ov-, -sk-), ktorá sa prejavuje ich trunkáciou v derivátoch (*adoptovať* → *adopcia*), analógia (*noh:ej-bal-ø* podľa *volej-bal-ø*; za:d-n-ý, Bratislav-č:an) a expresivita (*ma-mička*; *dobrunský*, *dobrušký*; *mladučký*, *velikánsky*). Asymetria medzi morfematickou a derivačnou štruktúrou je funkčná.

Medzi domácimi motivátmi s pravidelnou morfeomatickou štruktúrou a prevzatými motivátmi či redukovanými motivátmi s nepravidelnou morfeomatickou štruktúrou (*akceptovateľný* a *akceptabilný*) vzniká konkurencia, ktorá sa v jazyku funkčne využíva (*tuberkulóza* a *tubera*).

4. *Slovník koreňových morféem slovenčiny* umožňuje uvádzaním a opakováním vidových foriem skúmať v slovenčine aj vidotvorbu a jej špecifické postavenie v rámci derivácie. Pri poradi lexém v súboroch sa brali do úvahy slovnodruhové charakteristiky a pri motivovaných jednotkách onomaziologické kategórie. To umožňuje skúmať motivačný potenciál slovných druhov (porov. štúdiu o vzťahu slovnodruhových a onomaziologických významoch, Sokolová, 2007). Typ onomaziologickej kategórie úzko súvisí so slovnodruhovou platnosťou motivantov a motivátov, a to s ich špecifikami vyplývajúcimi z ich kategoriálnych významov. Z analýzy materiálu vyplýva, že pre transpozíciu je relevantná slovnodruhovú platnosť motivátov, pre modifikáciu slovnodruhovú platnosť motivantov, pre mutáciu je relevantná slovnodruhovú platnosť motivantov aj motivátov. Autorka štúdie sa pokúsila vytvoriť taký model onomaziologických kategórií (Sokolová, 2007), do ktorého by sa dali exaktnejšie zaradiť všetky motivované lexémy slovenského jazyka. Tradičné onomaziologické kategórie v dokulilovskom chápaní (transpozícia, napr. spredmetnenie deja – výroba, vlastnosti – *múdrost'*, okolnosti – *dnešok*, adjektivizácia deja – *zlepený*, okolnosti – *dnešný*, verbalizácia vlastnosti – *starnúť*, adverbializácia predmetnosti – *večer*, vlastnosti – *múdro*; modifikácia, napr. maskulinatíva *vdova* → *vdovec*, *srna* → *srnec*, *striga* → *strigôň* a mutácia, napr. *učiteľ*) sú pri derivátoch doplnené o prechodné typy: 1. transpozíčno-mutačný, pri ktorom ide v rámci toho istého slovného druhu o zmenu slovnodruhovej formy a o rozšírenie sém, napr. o sému ‚poradie‘ pri tvorbe ordinálií: *tri* → *tretí*, *sto* → *stý*, resp. pri zmene slovného druhu o minimálne zmenený význam medzi genitívnym a adjektívnym vyjadrením posesívnosti *kabát matky* → *matkin kabát*; 2. modifikačno-mutačný typ, napr. pri negácii, pretože derivačná negácia výrazne zasahuje celý význam lexémy, porov. *neúspech*, *iracionálny*, *neskoro*, *nič*. Okrem toho sa v našej koncepcii onomaziologických kategórií rozlišujú dva formálne typy onomaziologických kategórií – formálna transpozícia a formálna modifikácia. Formálna transpozícia je, ak sa bez zmeny slovného druhu mení slovnodruhovú forma (numeráliá *päťnásobný* → *päťnásobne*; pronominá *nijaký* → *nijako*, *tol'ký* → *tol'ko*; o formálnej transpozícii uvažujeme aj na úrovni gramatického tvaru pri verbách, a to pri verbálnych substantívach *správanie sa*, *vzpieranie sa*¹, pri participiách *smejúci sa* a pri transgresíve *smejúc sa*). Formálna modifikácia nemení slovný druh ani nemodifikuje význam (porov. varianty *húšť* – *húštie* – *húštiná* – *húšťava*, *späť* – *spiatky*, *kuť* – *kovať*, *vždy* – *vždycky*). Aj výsledkom analýzy

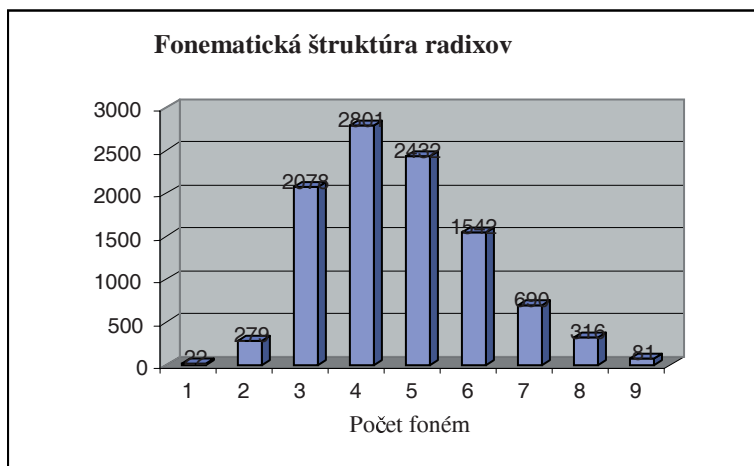
¹ J. Furdík (1993) chápe typy *všimanie si* za samostatnú lexému, nie za neurčitý slovesný tvar, my ich pokladáme za verbálny tvar a ako argument zdôrazňujeme zachovanie reflexívnosti a verbálneho vidu pri týchto formách (*správanie sa*, *vypísanie* / *vypisovanie*), za samostatnú lexému pokladáme neurčité slovesné tvary len pri strate vidovej príslušnosti (*pečený*, *varený*) a pri konkretizácii (*hlásenia*).

kompozít je rozšírenie ich onomaziologických kategórií o prechodné kategórie a kompletizácia slovotvorných vzorcov pre kompozitá v slovenčine (Sokolová – Ivanová – Vužňáková, 2005). Pri kompozitách okrem modifikácie (*černozeť, svetlomodrý*) a mutácie (*vševěd, prvolezec*) ide o integračno-modifikačný (*tamten*) a integračno-mutačný typ (*uhl'ovodík*).

5. Tematicky rovnorodý zborník štúdií *Morfematický výskum slovenčiny (možnosti jeho štatistického, elektronického a didaktického spracovania)*, ktorým sa uzatvára cyklus takmer pätnásťročného morfematického výskumu v Prešove v rámci grantových projektov VEGA (1/3149/96 a 1/1432/04), venovali autori Jánovi Horeckému (porov. aj štúdiu *The heritage of the linguistic work by Ján Horecký in contemporary morphemic research of the Slovak language*, Sokolová – Ivanová, 2007). Morfematický výskum na Slovensku začal práve Ján Horecký (1964), ktorý ako konzultant aj ako recenzent najviac ovplyvnil koncepciu *Morfematického slovníka slovenčiny* (1999). Horeckého typy morfém boli v teoretických zásadách zväčša prevzaté, precizované boli typy morfém a submorfém podľa významu, pozície, realizácie a funkcie, najmä typy modifikačných morfém a typy submorfém – infixy a interfixy (porov. Sokolová, 1999). V duchu koncepcie J. Horeckého boli však rozdiely medzi modifikačnými derivačnými a modifikačnými morfémami výraznejšie špecifikované a upravené (Sokolová, 2000). V zborníku sa aplikovali metódy elektronického spracovania lexikálnych jednotiek (Genči, 2006), štatistické metódy, logické metódy (porovnanie, analýza, indukcia aj dedukcia), interpretačné metódy (deskripcia, explikácia, reflexia), porov. Očenáš (2005); naplňajú sa v ňom ďalšie ciele morfematického výskumu proklamované v *Morfematickom slovníku slovenčiny* (1999). V zborníku sú predstavené hlavne štúdie riešiteľov grantového projektu s ukážkami možností elektronického spracovania lingvisticky relevantných parametrov z morfematických slovníkov. Počítačové spracovanie údajov pripravili riešitelia projektu v spolupráci s Jánom Genčím. Pri radixoch sa interpretujú štatisticky podložené údaje o jednotlivých druhoch apelatívnych radixov (Sokolová – Genči, 2006a) a propriálnych radixov (Ološtiak, 2006). Pri apelatívach sa nachádza 3040 východiskových radixov bez alomorf a variantov (*čas, dom*), 4924 hesiel s alomorfnými radixmi (*vták - vtác, vtáč*) a 657 hesiel s variantmi (*frng/frnk*), prevažujú neviazané radixy (*čerstv*) vo vyrovnanom pomere 4946 : 3018 k viazaným radixom (*hruš, adapt*). Mierne prevažujú radixy so symetriou formy a významu, podľa typu asymetrie sa realizuje vzťah *jedna forma : viac významov* ako radixová homonymia (825), napr. *kol¹⁻⁷* alebo ako radixová polysémia (1062), napr. *kliešť*. Asymetrický vzťah *jeden význam : viac foriem* (2658) sa realizuje ako alomorfnosť a variantnosť. Homonymných radixov (825) je podstatne viac než homonymných lexém, pri ktorých sa homonymia dezambiguuje kombináciou s ďalšími morfémami, napr. *cit¹⁻³* v lexémach *cit, citovať* a *ocitnúť sa* (porov. aj Karpilovska, 2002). Pri propriálnych radixoch, ktoré sú výraznejšie symetrické, sa navyše uvažuje pri viacslóvných propriách aj o hyperradixoch (Ološtiak, 2006, s. 70 – 74).

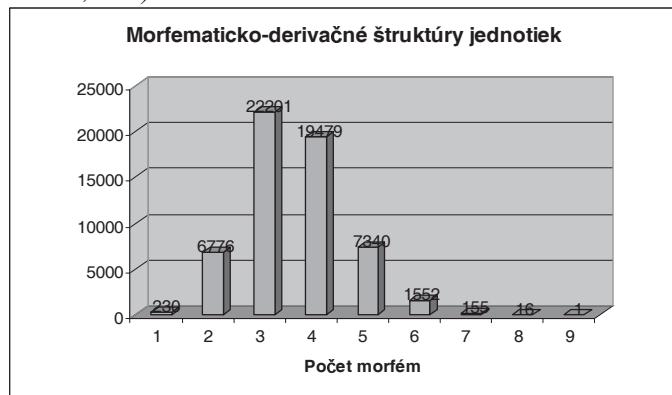
Pre typologickú charakteristiku slovenského jazyka sú relevantné údaje o fonematických štruktúrach radixov (porov. štúdiu Sokolová – Genči, 2006b) , v ktorej sa so slovenčinou porovnávajú výskumy J. Horeckého (1949) o fonematickej štruktúre latinských radixov, resp. údaje o morfematických štruktúrach lexém (porov. štúdiu Ivanová – Genči, 2006). Prototypickými typmi apelatívnych radixov sú trojfonémové až päťfonémové radixy, zriedkavé sú typy s menším aj s väčším počtom prvkov. Prototypovým radixom slovenčiny je neviazaný radix bez alomorf a variantov s tromi, štyrmi či piatimi fónami, ktorý nesie jeden význam. Má fonematickú štruktúru uzavretú konsonantmi, napr. *dom*, *štyl*, *javor*; kompatibilnú s najfrekventovanejším typom prefixov končiacich sa na vokál či len vokalických (*po-*, *vy-*, *de-*), ale aj kompatibilnú s najfrekventovanejším typom sufixálnych morféme začínajúcich sa vokálom (*-ov-*, *-ost*). Uzavreté fonematické štruktúry sú vhodné aj na spájanie s gramatickými morfémi – vokalickými či vokalicko-konsonantickými (porov. aj výsledky prieskumu J. Sabola 1979). V štruktúrach s viacerými konsonantmi prevláda kombinácia s poslednou sonórou na začiatku radixov (tendencia po vzostupnej sonorite, napr. *stred*) a kombinácia s prvým a posledným sonórnym konsonantom na konci radixov (tendencia po zostupnej sonorite, napr. *špurt*).

Graf 1: Frekvencia typov fonematických štruktúr (Sokolová – Genči, 2006)

Prototypickými typmi *morfematických štruktúr* jednoradixových jednotiek v slovenčine sú troj-, resp. štvormorfémové štruktúry, zriedkavé sú typy štruktúr s väčším počtom morféme (osem- a deväťmorfémové štruktúry), ako aj jednomorfémové štruktúry (Ivanová – Genči, 2006, s. 102 – 110):

Graf 2: Frekvencia jednotlivých kvantitatívnych typov morfematicko-derivačných štruktúr (Ivanová – Genčí, 2006)

Zo slovnodruhového hľadiska sa stanovujú typické štruktúry základných slovných druhov: substantív (dominujú štruktúry so sufixom), adjektív (dominantné sú štruktúry so sufixom a prefixom), verb (najfrekvencovanejšie štruktúry obsahujú vždy prefix) a inflektívnych jednotiek.

V rozsiahlej štúdií interpretuje Martina Ivanová (2006, 111 – 144) štatisticky podložené údaje o jednotlivých druhoch derivačných afixov podľa pozície: prefixy, sufixy a postfixy a podľa funkcie (derivatotvorná, systemizačná, adaptačná). Variantnosť afixov je výsledkom „kombinatórnych morfotaktických alebo historických zákonitostí“ (s. 142). Variantnosť sa týka predovšetkým subsystemu sufixov, je motivovaná predovšetkým rozširovaním sufixálnych morfém infixmi, kvantitatívnymi vlastnosťami foném a stretávaním sa morfém na morfematických uzloch, trunkáciami a redukciami morfém, ako aj interlingválными činiteľmi.

6. Základný morfematický výskum sa využíva vo viacerých jazykových oblastiach, napr. vo vzťahu k slabike (Bónová, 2004, Sabol – Bónová, 2003), vo vzťahu k fonickej a grafickej sústave (Očenáš 2003; 2005), vo vzťahu k derivácii a vidotvorbe (Imrichová, 2002; Sičáková, 2004; Liptáková, 2004; Janočková, 2004; Kleszczowa, 2006) a vo vzťahu k morfonológii (Sokolová, 2000; Czéreová, 2006; Šimon, 2006). Teoretické východiská autorov slovenských morfematických slovníkov sa aplikujú aj v analýze latinských adjektívnych deminutív (Oriňáková, 2006; Šimon – Oriňáková, 2004) alebo pri porovnávaní s ukrajinčinou a poľštinou (porov. aj štúdie Karpilovska, 2006 a Kleszczowa, 2006). Už v r. 2001 sme konštatovali, že odpoveď na otázku, prečo a ako dokáže človek so svojou obmedzenou pamäťovou kapacitou identifikovať tisíce lexém a milióny gramatických tvarov, možno nájsť v morfematike, a to v kombinácii relatívne malého počtu morfém s rozličným stupňom abstrakcie (Sokolová et al. 2001). Túto vlastnosť morfém si všímajú aj experti na ontogénezu reči (Kapalková et al., 2005). Morfematika sa využíva aj vo vzťahu ku gramatike (porov. štúdie

Kostolanský – Hašanová, 2003; Sokolová, 2007a a monografiu *Nový deklinačný systém slovenčiny* Sokolová, 2007, ktorá vznikla na retrográdne usporiadanom materiáli substantív vygenerovaných z morfeomatického slovníka V. Benkom). V monografii sa bližšie špecifikujú gramatické morfémy, ktoré sa využívajú pri algoritmickej deklinačného systému, ako determinujúce (Sabol, 1968), diferencujúce, variantné a klasifikačne indiferentné (Sokolová, 2007). V súlade s rozdielnym statusom i-ových vokalickej skupín a i-ových diftongov sa odporúča v monografii existujúcim lexikografickým prácam v slovenčine prehodnotiť hranice medzi tvarotvorným základom (porov. situáciu v Pravidlách slovenského pravopisu v ktorých je rovnaký zápis pri lexéme *rádio -ia* aj pri *stretnutie -ia*). Podľa morfeomatických slovníkov by sa mali uprednostniť neprotirečiace si zápisy *rádio -a* a *stretnutie -ia*.

7. V príspevku sme poukázali na kontinuitu základného morfeomatického výskumu v Prešove, ktorý sa aplikoval v lexikografických, vedeckých a didaktických prácach. O kontinuite svedčí aj odstránenie nepresností či chýb zistených pri riešení parciálnych problémov v poslednom zborníku v novom, upravenom vydaní *Slovníka koreňových morfém slovenčiny* (2007). Tematicky jednotný zborník *Morfeomatický výskum slovenčiny (možnosti jeho štatistického, elektronického a didaktického spracovania)* je jednak zavŕšením morfeomatického výskumu predchádzajúceho obdobia, jednak otvára novú etapu jeho dopracovania. V zborníku sa nachádza rozsiahla štúdia M. Sokolovej *Morfeomatika vo vyučovaní slovenského jazyka na vysokých školách* (Sokolová, 2006c, s. 177 – 234), ktorá sa zaoberá základnými pojmami morfeomatiky a jej vzťahom k flexii, je koncipovaná ako úvod do morfeomatiky a naznačuje ďalší smer výskumu. Okrem dvoch kapitol (morfeomatika a formálna morfológia), ktoré už posúdila J. A. Karpilovská, by samostatná publikácia o morfeomatike mala obsahovať aj kapitoly morfeomatika a morfonológia (Sokolová) a morfeomatika vo vzťahu k formálnej derivatológii (Sokolová – Ivanová), resp. k aspektológii (Sokolová).

Bibliografia

- BÓNOVÁ, Iveta: Slabičná segmentácia slov v slovenčine. In: *Varia*. XI. Zborník materiálov z XI. kolokvia mladých jazykovedcov. Spišská Nová Ves 28. – 30. 11. 2001. Ed. M. Šimková. Bratislava: Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV 2004, s. 276 – 281.
- BOSÁK, J. – BUZÁSSYOVÁ, K.: Východiská morfémovej analýzy (Morfeomatika. Slovtvorba.). Jazykovedné štúdie XIX. Bratislava: Veda 1985. 131 s.
- BUZÁSSYOVÁ, Klára: Sémantická štruktúra slovenských deverbatív. Bratislava: Veda 1974. 237 s.
- BUZÁSSYOVÁ, Klára: Zložené slová z hľadiska internacionalizácie a inovácií. In: *Jazykovedný časopis* 2003, roč. 54, č. 1 – 2, 2003, s. 31 – 50.
- CZÉREOVÁ, Beáta: Vokalickej alternácie. In: *Morfeomatický výskum slovenčiny (možnosti jeho štatistického, elektronického a didaktického spracovania)*. Eds. M. Sokolová – M. Ivanová – M. Ološtiak. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2006, s. 145 – 164.
- DOKULIL, Miloš: *Tvoření slov v češtině*. I. Teorie odvozování slov. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd 1962. 264 s.

FURDÍK, Juraj: Slovtvorná motivácia a jej jazykové funkcie. 1. vyd. Levoča: Modrý Peter 1993. 199 s.

GENČI, Ján: Počítačové spracovanie Slovníka koreňových morfém slovenčiny. In: Morfematický výskum slovenčiny (možnosti jeho štatistického, elektronického a didaktického spracovania). Eds. M. Sokolová – M. Ivanová – M. Ološtiak. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2006, s. 11 – 26.

HORECKÝ, Ján: Fonológia latinčiny. Bratislava: Slovenská akadémia vied a umení 1949. 125 s.

HORECKÝ, Ján: Morfematická štruktúra slovenčiny. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1964. 194 s.

IMRICHOVÁ, Mária: K niektorým slovtvorným tendenciám logoným. In: Slovenská reč 2002, roč. 67, č. 4 – 5, s. 211 – 224.

IVANOVÁ, Martina: Niekoľko poznámok o trunkácii v slovenčine. In: Slovenčina na začiatku 21. storočia. Na počesť profesora Ivora Ripku. Ed. M. Imrichová. Prešov: Fakulta humanitných a prírodných vied 2004. s. 102 – 111.

IVANOVÁ, Martina: Afixy – frekvenčná, obsahovo-formálna a funkčná charakteristika. In: Morfematický výskum slovenčiny (možnosti jeho štatistického, elektronického a didaktického spracovania). Eds. M. Sokolová – M. Ivanová – M. Ološtiak. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2006, s. 111 – 144.

IVANOVÁ, Martina – GENČI, Ján: Morfematický výskum slovenčiny (možnosti jeho štatistického, elektronického a didaktického spracovania). Eds. M. Sokolová – M. Ivanová – M. Ološtiak. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2006, s. 102 – 110.

JADACKA, Hanna et al.: Słownik gniazd słowotwórczych współczesnego języka ogólnopolskiego. Tom 2. Gniazda odrzecznikowe. Kraków: Wyd. „UNIVERSITAS“ 2001.

JANOČKOVÁ, Nikol: Slovtvorné a sémantické súvislosti slovesného vidu v slovenčine (k štátútu slovesného vidu v slovenčine). In: Slovenská reč 2004, roč. 69, č. 2, s. 65 – 84.

KAPALKOVÁ, Svetlana – BÓNOVÁ, Iveta – MIKULAJOVÁ, Marina – SLANČOVÁ, Daniela: Priemerná dĺžka výpovede ako ukazovateľ ontogenézy reči. In: Slovenčina na začiatku 21. storočia. Na počesť profesora Ivora Ripku. Ed. Mária Imrichová. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove – Fakulta humanitných a prírodných vied, 2004, s. 67 – 77.

KARPILOVSKA, Jevgenija A.: Korenevij gnizdovij slovnyk ukrajinskoji movi. Kyjev: Ukrajinska encyklopedija 2002. 912 s.

KARPILOVSKA, Jevgenija A.: Корпуси корневих морфем у словацькій та українській мовях: можливості альтернативних рішень. In: Morfematický výskum slovenčiny (možnosti jeho štatistického, elektronického a didaktického spracovania). Eds. M. Sokolová – M. Ivanová – M. Ološtiak. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2006, s. 249 – 262.

KLESZCZOWA, Krystyna: Słowotwórstwo gniazdowe – stan i perspektywy badawcze. In: Morfematický výskum slovenčiny (možnosti jeho štatistického, elektronického a didaktického spracovania). Eds. M. Sokolová – M. Ivanová – M. Ološtiak. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2006, s. 263 – 276.

KOSTOLANSKÝ, Eduard – HAŠANOVÁ, Jana: Automatizovaná (počítačová) analýza morfológie slovenčiny – stav a najbližšie úlohy. In: Tradícia a perspektívy gramatického výskumu na Slovensku. Ed. M. Šimková. Bratislava: Veda 2003. s. 60 – 69.

Krátky slovník slovenského jazyka. Red. J. Kačala – M. Pisárčiková. 2. vyd. Bratislava: Veda 1989. 588 s.; 3. vyd. 1997. 943 s.

KUZNECOVA, Ariadna I. – JEFREMOVA, Tatiana F.: Slovar morfem russkogo jazyka. Moskva: Russkij jazyk 1986. 1132 s.

LIPTÁKOVÁ, Ľudmila: Onomaziologické kategórie desubstantívnych sloviac v slovenčine. In: Slovenčina na začiatku 21. storočia. Na počesť profesora Ivora Ripku. Ed. M. Imrichová. Prešov: Fakulta humanitných a prírodných vied, Prešovská univerzita v Prešove 2004, s. 97 – 101.

NAGÓRKO, Alicja.: Zarys gramatyki polskiej (ze słowotwórstwem). Warszawa: WN PWN 2000. s. 157 – 238.

OČENÁŠ, Igor: Fonetika so základmi fonológie a morfológiu slovenského jazyka. Banská Bystrica: UMB 2003. 124 s.

OČENÁŠ, Igor: Metodologicko–metodické východiská výskumu korešpondencie prvkov fonickej a grafickej sústavy v súčasnej spisovnej slovenčine. In: Jazyk a komunikácia v súvislostiach. Zost. J. Dolník. Bratislava: Filozofická fakulta Univerzity Komenského 2005, s. 213 – 224.

OLOŠTIAK, Martin: Štatistické spracovanie propriálnych radixov. In: Morfematický výskum slovenčiny (možnosti jeho štatistického, elektronického a didaktického spracovania). Eds. M. Sokolová – M. Ivanová – M. Ološtiak. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2006, s. 57 – 78.

ORINÁKOVÁ, Slávka – ŠIMON, František: Morfematická analýza deminutívnych latinských lekárskeho terminov. In: Cudzie jazyky komunikatívne – efektívne – kvalifikovane. Zborník príspevkov z konferencie Košice 2004, s. 257-261.

ORINÁKOVÁ, Slávka: Morfematická analýza latinských adjektívnych deminutív. In: Morfematický výskum slovenčiny (možnosti jeho štatistického, elektronického a didaktického spracovania). Eds. M. Sokolová – M. Ivanová – M. Ološtiak. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2006, s. 145 – 164.

Pravidlá slovenského pravopisu. Bratislava: Veda 1991. 522s.; 3., uprav. a dopl. vyd. 2000. 533 s.

SABOL, Ján: Formálne vymedzenie skloňovacieho typu. In: Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Šafarikanae Prešoviensis. Jazykovedný zborník venovaný VI. slavistickému kongresu. Red. J. Dzurenda. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1968, s. 43 – 53.

SABOL, Ján: Konsonanticko-vokalické zloženie morfém v spisovnej slovenčine. In: Jazykovedný časopis, 1979, roč. 30, č. 2, s. 120 – 133.

SABOL, Ján – BŔNOVÁ, Iveta: Štruktúra slabiky a morfémy v slovenčine, češtine a poľštine. In: XIII medzinárodný zjazd slavistov v Lubľane. Príspevky slovenských slavistov. Slovenský komitét slavistov a Slavistický kabinet SAV Bratislava: Veda 2003, s. 101 – 111.

SIČÁKOVÁ, Ľubica: Slovtovorná a morfematická stránka hydroným. In: Vlastné mená v komunikácii. 15. Slovenská onomastická konferencia Zborník referátov, Eds. P. Žigo – M. Majtán. Bratislava: Veda 2004, s. 221 – 227.

SKARZYŃSKI, Mirosław et al.: Słownik gniazd słowotwórczych współczesnego języka ogólnopolskiego. Tom 3, Gniazda odczasownikowe. 1. Kraków 2004. 565 s.; Gniazda odczasownikowe. 2. Kraków 2004. 593 s.

SKARZYŃSKI, Mirosław: Słownik gniazd słowotwórczych współczesnego języka ogólnopolskiego. Tom 4. Gniazda motywowane przez liczebniki, przysłówki, modulanty, onomatopeje, wykrzykniki. Kraków 2004. 251 s.

Slovenský národný korpus. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV 2006. Dostupný z WWW: <http://korpus.juls.savba.sk>.

SOKOLOVÁ, Miloslava: Teoretické zásady morfematického spracovania slovenčiny. In: Morfematický slovník slovenčiny. Prešov: Náuka 1999. s. 9 – 56.

SOKOLOVÁ, Miloslava: Alternácie v spisovnej slovenčine. In: Človek a jeho jazyk. 1. Jazyk ako fenomén kultúry. Na počesť profesora Jána Horeckého. Ed. K. Buzássyová. Bratislava: Veda 2000. s. 417 – 444.

SOKOLOVÁ, Miloslava: Riešenie statusu derivačnej a modifikačnej morfémy v morfematickom slovníku slovenčiny. In: Wortbildung: interaktiv im Sprachsystem – interdisziplinär als Forschungsgegenstand. Hrsg. I. Ohnheiser. Innsbruck 2000, s. 127 – 138.

SOKOLOVÁ, Miloslava: Slovak Dictionary of Root Morphemes. In: Slovník koreňových morfém slovenčiny. 1. vyd. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2005, s. 579 – 584.

SOKOLOVÁ, Miloslava: Systémové modely tvorenia obyvateľských mien a etnoným v slovenčine. In: Slovenská reč 2006a, roč. 76, č. 4, s. 205 – 223.

SOKOLOVÁ, Miloslava: Radixy, ich alomorfy a varianty. In: Studia Academica Slovaca. 30. Prednášky XXXVII. letnej školy slovenského jazyka a kultúry. Eds. M. Vojtech – J. Mlacek. Bratislava: Stimul – Centrum informatiky a vzdelávania FF UK 2006b, s. 105 – 120.

SOKOLOVÁ, Miloslava: Morfematika vo vyučovaní slovenského jazyka na vysokých školách. In: Morfematický výskum slovenčiny (možnosti jeho štatistického, elektronického a didaktického spracovania). Eds. M. Sokolová – M. Ivanová – M. Ološtiak. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2006c, s. 177 – 234.

SOKOLOVÁ, Miloslava: Vzťah slovnodruhových a onomaziologických kategoriálnych významov. In: Sprachliche Kategorien und die slawische Wortbildung. In: Slawische Forschungen und Texte 6. Eds. H. Burkhardt – A. Nagórko. Hildesheim – Zürich – New York 2007. s. 178 – 195.

SOKOLOVÁ, Miloslava: Vzťah morfematickej a derivačnej štruktúry v Slovníku koreňových morfém. In: Motivované slovo v lexikálnom systéme jazyka. 7. medzinárodná konferencia Komisie pre výskum slovo tvorby slovanských jazykov pri Medzinárodnom komitáte slavistov. Bratislava 27. 9. – 1. 10. 2004 (v tlači).

SOKOLOVÁ, Miloslava – GENČI, Ján: Štatistické spracovanie apelatívnych radixov. In: Morfematický výskum slovenčiny (možnosti jeho štatistického, elektronického a didaktického spracovania). Eds. M. Sokolová – M. Ivanová – M. Ološtiak. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2006a, s. 27 – 56.

SOKOLOVÁ, Miloslava – GENČI, Ján: Fonematické štruktúry radixov. In: Morfematický výskum slovenčiny (možnosti jeho štatistického, elektronického a didaktického spracovania). Eds. M. Sokolová – M. Ivanová – M. Ološtiak. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2006b, s. 79 – 101.

SOKOLOVÁ, Miloslava – IVANOVÁ, Martina: The heritage of the linguistic work by Ján Horecký in contemporary morphemic research of the Slovak language. In: SKASE Journal of Theoretic Linguistics 2007. Volume 4, No. 1, s. 69 – 85.

SOKOLOVÁ, Miloslava – IVANOVÁ, Martina – DZIAKOVÁ, Katarína: Zásady spracovania slovníka koreňových morfém v slovenčine. In: Jazykovedný časopis 2003, roč. 54, č. 2, s. 67 – 82.

SOKOLOVÁ, Miloslava – IVANOVÁ, Martina – VUŽŇÁKOVÁ, Katarína: Prínos Slovníka koreňových morfém slovenčiny k teórii kompozít. In: Jazykovedný časopis 2005, roč. 56, č. 2, s. 99 – 126.

SOKOLOVÁ, Miloslava – MOŠKO, Gustáv – ŠIMON, František – BENKO, Vladimír: Morfematický slovník slovenčiny. Prešov: Náuka 1999. 532 s.

SOKOLOVÁ, Miloslava – MOŠKO, Gustáv – ŠIMON, František – BENKO, Vladimír: Morfematický slovník slovenčiny – spracovanie, výsledky a možnosti jeho aplikácie. In: Lexicographica ,99. Zborník na počesť Kláry Buzássyovej. Eds. S. Ondrejovič – M. Považaj. Bratislava: Veda 2001, s. 49 – 61.

SOKOLOVÁ, Miloslava – OLOŠTIAK, Martin – IVANOVÁ, Martina – ŠIMON, František – VUŽŇÁKOVÁ, Katarína – CZÉREOVÁ, Beáta – BENKO, Vladimír – MOŠKO, Gustáv: Slovník koreňových morfém slovenčiny. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2005. 584 s.; 2., upravené vyd. 2007. 586 s.

SOKOLOVÁ, Miloslava – ŠIMON, František: Segmentácia prevzatých slov v slovenčine. In: Jazykovedný časopis 1994, roč. 45, č. 2, s. 128 – 149.

SOKOLOVÁ, Miloslava – ŠIMON, František – MOŠKO, Gustáv: Zásady morfematickej analýzy v morfematickom slovníku slovenčiny. In: Jazykovedný časopis 1996, roč. 47, 1, s. 41 – 50.

ŠIMON, František: Alternácie a varianty koreňových morfém prevzatých slov. In: Morfematický výskum slovenčiny (možnosti jeho štatistického, elektronického a didaktického spracovania). Eds. M. Sokolová – M. Ivanová – M. Ološtiak. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2006, s. 165 – 174.

TICHONOV, Alexandr N.: Slovoobrazovateľný slovar ruskogo jazyka. Moskva: Ruskij jazyk 1985. 2 zv.

ULUCHANOV, Igor S.: Jedinicy slovoobrazovateľnoy sistemy ruskogo jazyka. Moskva: Rossijskaja akademija nauk 1996. 222 s.

VOGELGESANG, Teresa et al.: Słownik gniazd słowotwórczych współczesnego języka ogólnopolskiego. Tom 1. Gniazda odprzymiotnikowe. Kraków 2001. 234 s.

SLOVENSKÁ DIALEKTOLÓGIA MEDZI DVOMA SLAVISTICKÝMI ZJAZDMI¹

PAVOL ŽIGO

ŽIGO, Pavol: Slovak Dialectology between two Congresses of Slavists. *Jazykovedný časopis*, 2008, Vol. 59, No. 1 – 2, pp. 37 – 44. (Bratislava)

The paper characterizes results of researches of the Slovak dialectologists in the period between two Congresses of Slavists (Ljubljana 2003 – Ochrid 2008). It points out mainly outcomes of two grant researches – *Slovník slovenských nářečí* (Dictionary of Slovak Dialects) and *Slovanský jazykový atlas* (Slavic Linguistic Atlas). Other works and publications continued these two projects – proceedings and anthology of dialectal texts, as well as organization of scientific events focusing on dialectology.

Ťažiskom výskumu a výstupov, ktorými slovenská dialektológia medzi dvoma slavistickými zjazdmi (Ljubljana 2003 – Ochrid 2008) prispela k poznaniu nespisovných útvarov slovenského jazyka a ich postavenia medzi ostatnými slovanskými jazykmi a kontaktov s nimi, bolo riešenie a výstupy z dvoch grantových úloh VEGA: *Slovník slovenských nářečí* a *Slovanský jazykový atlas*. Obidva projekty nadväzujú na čiastkové výsledky z predchádzajúcich období, čím sa na jednej strane vyznačujú vydávaním pripravených výstupov, na druhej strane predpokladajú perspektívu ďalšej prípravy, redigovania a vydávania širšie koncipovaných výsledkov. Významným výstupom riešenia prvého ťažiskového projektu a práce slovenských dialektológov v období rokov 2003 – 2008 bolo vydanie druhého zväzku *Slovníka slovenských nářečí* (L – P, *povzchádzat*). Red. I. Ripka. Bratislava, Veda 2006. 1066 s. Vydanie ďalšieho zväzku sa tak postupne zaplňa prázdne miesto v lexikografickom spracovaní jednej z nespisovných foriem slovenského jazyka. Výsledky riešenia tohoto projektu nevznikajú len z potreby opísať nárečovú lexiku s ohľadom na vnútorný vývin, ale aj s perspektívou širšieho porovnávacieho aspektu v západoslovanskom, resp. v celom slovanskom kontexte. Časový odstup, s ktorým autorský a redakčný kolektív nadviazal na prvý zväzok *Slovníka slovenských nářečí*, mal svoje objektívne aj subjektívne príčiny. Išlo najmä o výrazné zmeny v zložení autorského kolektívu a z nich vyplývajúcu potrebu dokončiť rozpracované heslá po pôvodných autoroch a potreba doplniť pramennú základňu. Druhý zväzok *Slovníka slovenských nářečí* je svedectvom pretrvávajúceho zodpovedného prístupu autorského kolektívu a redakcie ku koncipovaniu hesiel a rešpektovania jednotnej metodológie celého projektu. Spracúvaním ďalších hesiel a zefektívnením elektronického spracovania podkladov

---

¹ Štúdiá vznikla v rámci riešenia projektu VEGA 2/2047/22 *Slovanský jazykový atlas*

aj redakčných prác v súčasnosti pokračuje príprava tretieho zväzku *Slovníka slovenských nárečí*. Súčasťou lexikografického spracovania pramennej základne tohto projektu bola aj príprava jej elektronickej podoby, t. j. budovanie elektronického korpusu nárečových textov s perspektívou jeho viacúčelového využitia. Okrem základného prepisu s dôrazom na adekvátnu grafickú interpretáciu, rešpektujúcu všetky znaky pôvodnej zvukovej podoby, pripravuje dialektologické oddelenie Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV aj praktické sprístupnenie nárečových textov v tlačenej podobe, vo forme antológií slovenských nárečových makroareálov. V súčasnosti sa spracúvajú a pripravujú do tlače podklady prvého zväzku základného vedeckého opisu a ukážok stredoslovenských nárečí. Na publikovanie sú spracované texty z pôvodných okresov (t. j. podľa administratívneho členenia v čase terénnych výskumov) Dolný Kubín, Námestovo, Trstená, Liptovský Mikuláš, Ružomberok, Martin, Prievidza, z južnej časti okresu Bánovce nad Bebravou a zo severnej polovice okresu Topoľčany. Južná skupina stredoslovenských nárečí je zastúpená prepismi ukážok súvislých prehovorov z okresov Zvolen, Banská Bystrica, Brezno, Kremnica, Nová Baňa, Zlaté Moravce, Vráble, Banská Štiavnica, Krupina, Levice, Modrý Kameň, Lučenec, Rimavská Sobota, Revúca, Rožňava. Celý projekt s názvom *Čo dedina, to reč iná* predstavila v mene celého autorského kolektívu na valnom zhromaždení Slovenskej jazykovednej spoločnosti SAV v Častej-Papierničke 17. – 18. októbra 2007 pracovníčka dialektologického oddelenia JÚĽŠ SAV Iveta G á f r i k o v á.

Publikovanie množstva čiastkových príspevkov s nárečovou tematikou, uverejňovaných v pravidelnej rubrike časopisu *Kultúra slova* pod názvom *Zo studnice rodnej reči*, sa stalo impulzom na vydanie rovnomennej knihy, zostavenej Katarínou B a l l e k o v o u a Milošom S m a t a n o m. Ide o výber tematicky usporiadaných príspevkov, obsahujúcich rozsiahly nárečový pramenný materiál (titul vyšiel v r. 2005), ktorý vzbudil na knižnom trhu veľký záujem. Na problematiku dialektológie, nárečovej lexiky a jej vzťahu k etnológii a histórii bol zameraný vedecký seminár, ktorý sa 25. 11. 2005 konal pod názvom *Tradicia v slove, slovo v tradícii* a bol venovaný nedožitým osemdesiatinám dialektológa, etnolingvistu a spoluautora prvého zväzku a spolupracovníka druhého zväzku *Slovníka slovenských nárečí* Jozefa R. N i ž n a n s k é h o. Z tohoto podujatia vyšiel aj zborník vedeckých referátov a spomienkových textov priateľov J. R. Nižnanského, doplnený o súbor Nižnanského príspevkov publikovaných v nelingvistických odborných, vedeckých, ale aj popularizačných periodikách (zborník vyšiel v r. 2007).

S vročením 2003 vyšiel aj siedmy zväzok rozsiahleho medzinárodného dialektologického projektu *Celokarpatský dialektologický atlas*. Cieľom celého projektu bolo spracovanie lexiky v oblasti pastierstva, resp. interpretácia javov, odrážajúcich v nárečiach všetkých jazykov karpatského oblúka vplyv valašskej kolonizácie na lexiku a sémantiku. Na riešení tohto projektu a vydávaní výsledkov výskumu sa aktívne zúčastňovali pracovníci nárečového oddelenia Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV a Filozofickej fakulty Univerzity P. J. Šafárika (dnes Filozofická fakulta

Prešovskej univerzity). Slovenskú národnú komisiu v celom projekte viedol Ivor Ripka a v poslednom zväzku, ktorý vyšiel v redakcii Srbskej akadémie vied (Ústavu srbského jazyka) a Filozofickej fakulty v Novom Sade (Katedra srbského jazyka a jazykovedy), sú publikované mapy slovenských dialektológov Ivora Ripku, Júlie Dudášovej-Kriššákovej, Gabriely Barančokovej-Múcskovej, Ľubice Dvornickej a Zuzany Hanudelovej.

Samostatným dialektologicky orientovaným podujatím bol spomienkový medzinárodný seminár venovaný storočnici narodenia poprednej osobnosti slovenskej dialektológie Jozefa Štolca (22. máj 2008). Odznali na ňom referáty o prínose J. Štolca pre slovenskú dialektológiu, o jeho ponímaní vzťahu nárečí a spisovného jazyka, o prínose J. Štolca na príprave, organizovaní a systematickom vyhodnocovaní výsledkov nárečového výskumu na území Slovenska aj v zahraničí a o perspektívach ďalšieho spracovania materiálnej základne slovenských nárečí. Z rozsiahlejších dialektologických prác treba spomenúť vydanie *Slovníka šarišských nárečí* od Ferdinanda Buřfu (2004).

Súčasťou vedeckého výskumu v oblasti dialektológie a vzťahu nárečí k ostatným podobám národného jazyka bola aj príprava obhajoby doktorandských kvalifikačných prác Gabriely Múcskovej (FF UK Bratislava) *Nárečie a spisovný jazyk v bežnej hovorenej komunikácii obyvateľov Gelnice* (obhájená v r. 2006) a práca Martina Chochola (JÚLŠ SAV) *Lexika zemplínskych nárečí z hľadiska pôvodu a jazykových kontaktov*. Bratislava 2006. Slavisticky aj dialektologicky širšie orientovanú prácu *Sotácke nárečia na západoslovansko-východoslovanskom jazykovom pomedzí* (2005) pripravila v Slavistickom ústave J. Stanislava SAV a obhájila Viera Kováčová (FF KU Ružomberok).

Druhým ťažiskovým projektom slovenskej dialektológie v období medzi dvoma slavistickými kongresmi bola účasť na príprave a vydávaní *Slovanského jazykového atlasu* (*Общеславянский лингвистический атлас*, ďalej OLA). V nadväznosti na dlhoročné tradície tohto projektu (pozri Žigo, 2005, ostatná základná literatúra v bibliografickej poznámke na konci tohoto príspevku) vyšlo v rokoch 2003-2008 niekoľko zväzkov OLA: v hláskoslovno-gramatickej sérii Zv. 4b. Red. Z. Topolińska. Striednice Ъ, Ь. Skopje 2004, Zv. 4a. Red. D. Brozovič, M. Menac-Mihalič. Striednice Ъ, Ь. Zahreb 2006 (tento zväzok okrem klasickej knižnej podoby vyšiel aj na CD); na vydanie sa v jednotlivých národných komisiách pripravujú tieto zväzky hláskoslovno-gramatickej série: zv. 5: metatézy likvid – česká komisia, zv. 6: vývin *o – ruská komisia, zv. 7: vývin *e – ruská komisia, zv. 8: vývin *i, *j, *u – slovinská komisia; prípravná fáza zv. 9, deklinácia zámen – macedónska národná komisia, prípravná fáza zv. 10, deklinácia substantív – slovenská komisia). V lexikálo-slovotvornej sérii vyšli v sledovanom období tieto zväzky OLA: Zv. 8. *Povolania a spoločenský život*. Red. J. Basara a J. Siatkowski. Varšava 2003, Zv. 6. *Domácnosť a príprava stravy*. Red. T. I. Vendina, Moskva. 2007. 192 s. Na rozličnom stupni rozpracovania, resp. prípravy na vydanie majú jednotlivé národné komisie tieto

zvázky lexikálno-slovotvornej série: zv. 4. *Polnohospodárstvo* – slovenská komisia. Adriana F e r e n č í k o v á spracovala podklady z celého územia slovanských nárečí do 88 máp a podklady k syntetizujúcim mapám o výpožičkách pomenovaní poľnohospodárskych kultúr z neslovanských jazykov. Progresivitu syntetizujúcej metodológie, aplikovanej vedúcou redaktorkou zväzku A. Ferenčíkovou na pozadí analýzy nárečového materiálu všetkých slovanských nárečí, pri čiastkových korektúrach zväzku vysoko pozitívne hodnotili jednotlivé národné komisie a predsedníctvo Medzinárodnej komisie pre OLA pri Medzinárodnom komitáte slavistov. Pripravené podklady aktualizoval do elektronickej matrice kartografického programu MAPola M. C h o c h o l (o kybernetizácii projektu OLA pozri nižšie). Piaty zväzok lexikálno-slovotvornej série OLA, venovaný tematike *Doprava a komunikácia. Ludová technika. Staviteľstvo* spracúva na základe materiálov jednotlivých národných komisií ukrajinská pracovná skupina. Zv. 7. s tematikou *Odev a obuv* a zv. 8 s tematikou *Hygiena a liečiteľstvo* spracúva lužickosrbská komisia, tematiku 9. zväzku lexikálno-slovotvornej série *Človek* spracúva poľská národná komisia a lexiku s tematikou *Príbuzenské vzťahy* pripravuje do 10. zväzku bulharská národná komisia. Spoločná Medzinárodná komisia pre Slovanský jazykový atlas pri Medzinárodnom komitáte slavistov vydáva aj pravidelné zborníky s názvom *Общеславянский лингвистический атлас. Материалы и исследования*, v ktorých sa publikujú čiastkové aj syntetizujúce štúdie z problematiky jednotlivých zväzkov OLA, resp. slovanskej porovnávacej dialektológie. Pravidelnými prispievateľmi do tohto periodika sú aj členovia slovanskej národnej komisie OLA.

Vydávanie jednotlivých zväzkov OLA pripravovali národné pracovné skupiny a redakcie do r. 2004 klasickou metódou: podkladové materiály a rukopisy sa finalizovali v strojopisnej podobe, pracovné mapy sa maľovali ručne pomocou šablónky a po niekoľkonásobných revíziách a korekciách sa rukopis odovzdával na spracovanie do vydavateľstva. Pri prepisovaní podľa zásad fonetickej transkripcie a prekršľovaní máp vo vydavateľstvách vznikalo množstvo chýb, ktoré si vyžadovali ďalšie niekoľkonásobné korektúry a úpravy. Rozvoj moderných technológií a kybernetizácia priniesli do projektu OLA od r. 2003 množstvo pozitívnych prvkov. Na zasadnutí Medzinárodnej komisie pre Slovanský jazykový atlas pri Medzinárodnom komitáte slavistov, ktoré sa konalo v októbri r. 2003 v Arandželovci (Srbsko), informovala Slovenská národná komisia o perspektívach vytvorenia počítačovej podpory spracovania OLA. Návrh prerokovala medzinárodná počítačová sekcia projektu OLA, predložila ho na schválenie plenárnemu zasadnutiu a po schválení a zhodnotení ekonomickej náročnosti poverila Slovenskú národnú komisiu prípravou tohto programu. Základnými kritériami softvéru boli minimálne ekonomické náklady, dostupnosť východiskových programových produktov a hardvéru. Na základe týchto požiadaviek vypracovala slovenská pracovná skupina vedená Pavlom Ž i g o m v spolupráci s kybernetikom Silvestrom R e h u š o m program počítačovej podpory spracovania materiálov OLA s názvom *MAPola 1.9*. Východiskom je šablóna realizačného listu,

pozostávajúceho z vertikálneho zoznamu výskumných bodov 1-853, fonetickou transkripciou zapísané výsledky terénneho výskumu sledovaného javu v príslušnej lokalite a morfonologická rekonštrukcia sledovaného javu. Do otvorených stĺpcov *L1*, *L2* sa uvádzajú symboly, ktorými sa príslušný jav interpretuje na mape vľavo od čísla označenia skúmanej lokality (porov. detail obrázku č. 3), do stĺpcov *P1*, *P2* sa uvádzajú odkazové znaky, umiestnené vpravo od čísla označenia skúmanej lokality (napr. odkaz na materiál, odkaz na komentár k mape). Do stĺpca *Экстра* sa umiestňujú ďalšie ľavostranné znaky v prípade, že sa v skúmanej lokalite sledovaný jav vyskytuje aj v tretej podobe.

№	Материал:	Ф / Морфонология	L ₁	L ₂	P ₁	P ₂
1	lò (top)	lɔg-ъ	☉			
2	plán'a	pɔln-j-a	☐			
3	-				∞	
4	lò:x	lɔg-ъ	☉			
5	s'no:žet	Sɛn-o-žɛ-t-ъ	☉			
6	s'nežet, t'ra:uŋk	Sɛn-o-žɛ-t-ъ, tɾav-ɯn-ik-ъ	☉	☐		
7	wò:x (top)	lɔg-ъ	☉			
8	suvážet	Sɛn-o-žɛ-t-ъ	☉			
9	t'ra:vŋk	tɾav-ɯn-ik-ъ	☐		^	
10	t'ra:uŋik	tɾav-ɯn-ik-ъ	☐			
11	n'ò'vq:ča	nɔv-ač-ɣj-e	☉			
12	koš'e'nina	koš-en-in-a	☉		~	
13	lucək	lɔg-ъ	☉			
14	košeni:ca	koš-en-ic-a	☉			
15	'lu:k	lɔg-ъ	☉			
16	t'ra:vŋk	tɾav-ɯn-ik-ъ	☐			

Obr. 1. Realizačný list so zápisom terénneho výskumu, morfonologickou rekonštrukciou a príslušným symbolom prvých 16 lokalít (Slovinsko) z legendy k mape L 678 *lúka*. Tento 4. zväzok lexikálno-slovotvornej série *Slovanského jazykového atlasu* spracúva Slovenská národná komisia.

Realizačný list je softvérovo prepojený s listom nazvaným Číselný index (*№ индекс*) a údaje medzi týmito dvoma listami možno automaticky prenášať. V prvom riadku realizačného listu sa uvádza pozícia vybraného grafického symbolu z fonu grafických znakov (krúžok, štvorec, trojuholník..., pri každom z nich sú možnosti vnútorného členenia a vzájomnej kombinácie, pozri obr. 2).

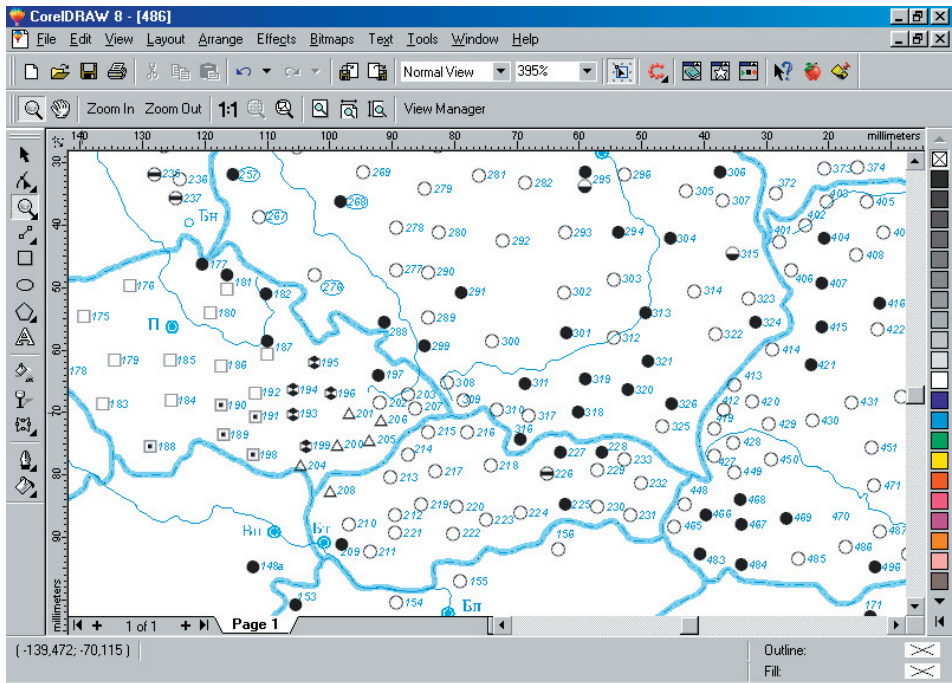
Позиция знака	L1	L1	L1	L1	L1	L1	
Знак:	☐	☐	☐	☐	●	○	
Морфолог. интерпретация	sliv-ɸč-in-a	(češp)-a	sliv-in-a	s. deriv-o	sliv-a	sliv-ɸk-a	kadl
Послед. запуски в № индекс 26.11.04 9:04 от № индекса 9.1.05 15:20	226	3 -5	252	146a	2	154 -156	18
	234 -235	11	315	147a	6 -8	202 -203	19
	237	13 -14	329 -330		10	207	
		25	335		12	210 -224	
			352		15 -17	229 -233	
			370		19 -24	236	
			387		26 -42	238	
			526		44 -113a	243 -245	
			571		147	248	
			659		148 -153	250	
		674		167 -171	254		
		692		177	256		

Obr. 2. Číselný index k mape SI 486 z pripravovaného slovenského zväzku *strom slivky*. Znaký a ich pozície označené číslom lokality v stĺpcoch sú východiskom automatického vytvárania nárečovej mapy.

Okrem vzájomného prenosu údajov z realizačného listu do číselného indexu a naopak možno na ľubovoľné požadované miesto využitím softvéru importovať údaje z iných materiálov (súvislých textov, kartoték, indexov) a tak isto možno tieto údaje importovať do iných súborov. Túto fázu využívania programu možno označiť ako štruktúrovanú inventarizáciu nárečového materiálu, pozostávajúcu zo synchronického opisu, etymologickej rekonštrukcie, slovotvornej štruktúry na úrovni paradigmatických aj syntagmatických vzťahov.

Druhým krokom počítačovej podpory spracovania nárečového materiálu je softvérové spájanie týchto údajov so súradnicami na digitálnej mape. Súčasťou softvéru je algoritmus, ktorý automaticky vyrieši kolízie, ku ktorým by mohlo dôjsť vzájomným prekryvaním viacerých znakov susediacich lokalít, resp. prekryvaním údajov na digitálnej mape (názvy miest, nežiaduce uloženie značky do mora, na rieku, hraničnú čiaru a pod.). Výsledkom interakcie spomenutých programov využitím softvéru MAPola je nárečová mapa, ktorú možno doplniť o izoglosy, šrafy, popisky, legendy... vo zvolenej farbe, veľkosti, type písma a pod. Časovo je tento proces veľmi nenáročný (trvá niekoľko minút).

Výhodou softvérového vybavenia je jeho nenáročnosť a dostupnosť východiskových produktov a možnosť spracúvania jednotlivých javov aj na ohraničenom území. Softvér obsahuje množstvo filtrov, ktoré v prípade vecnej alebo technickej chyby upozornia používateľa na miesto s chybou a neumožnia mu pokračovať nesprávnym smerom.

Obr. 3. Výsek hotovej mapy SI 486 *strom slivky* z pripravovaného 4. zväzku *Slovanského jazykového atlasu*.

Opísaný softvér *MAPola* prezentovala slovenská národná komisia na bratislavskom zasadnutí Medzinárodnej komisie OLA v októbri 2004, na ktorom sa účastníci 12 slovanských krajín (Slovensko, Slovinsko, Chorvátsko, Srbsko a Čierna Hora, Bosna a Hercegovina, Macedónsko, Česká republika, Poľsko, Nemecko, Ruská federácia, Ukrajina, Bielorusko) so softvérom oboznámili, zoponovali ho a prijali ako východisko prípravy ďalších zväzkov *Slovanského jazykového atlasu*. Každá národná komisia dostala ako finálny produkt v podobe CD nosiča opis aj program počítačového spracovania materiálov *MAPola* a osobitný font *ZRCola* (produkt slovinskej národnej komisie) s makrami na spracovanie javov v oblasti fonetickej transkripcie. Hlavný podiel slovinskej národnej komisie OLA sa v tejto oblasti prejavil vypracovaním a overením produktu a jeho uvedením do praxe v takej podobe, ktorá umožňuje dialektológovi syntetizujúcim spôsobom pripraviť na vydanie komplexný dia-

lektologický materiál v podobe eliminujúcej nežiaduce zmeny v textovej aj kartografickej časti výstupu. Opísaný produkt vznikol z praktickej potreby, limitovanej finančnými prostriedkami a dostupnosťou východiskových softvérov u všetkých riešiteľov projektu.

Slovenská dialektológia dosiahla v období medzi dvoma medzinárodnými slavistickými zjazdmi, t. j. v rokoch 2003 – 2008, výrazné úspechy v podobe publikovaných prác orientovaných na prirodzené formy fungovania národného jazyka v jeho nespisovnej podobe. Množstvo nárečového materiálu s vysokou poznávacou hodnotou sa zásluhou slovenských dialektológov stalo súčasťou rozsiahlych medzinárodných projektov nadnárodnej povahy a prínos slovenskej dialektológie sa v tejto oblasti prejavil najmä progresivitou metodológie a perspektívou využitia nárečových výskumov v širšie ponímanom slavistickom porovnávacom výskume.

Bibliografia

- BUFFA, Ferdinand: Slovník šarišských nářečí. Prešov: Náuka 2004. 352.
- Общеславянский лингвистический атлас. Серия фонетико-грамматическая. Выпуск 4b. Скопје: Makedonska akademija na naukite i umetnostite 2004. 148 s.
- Общеславянский лингвистический атлас. Серия фонетико-грамматическая. Выпуск 4a. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti 2006. 164 s.
- Общекарпатский диалектологический атлас. Red. P. Ivić et D. Čupić. Beograd – Nový Sad: Srpska akademija nauka i umetnosti – Filozofski fakultet Novi Sad 2003. 188 s.
- Общеславянский лингвистический атлас. Серия лексико-словообразовательная. Выпуск. *Домашнее хозяйство и приготовление пищи*. Red. T. I. Vendina. Moskva: Institut russkogo jazyka im. V. V. Vinogradova RAN 2007. 192 s.
- Общеславянский лингвистический атлас. Серия лексико-словообразовательная. Выпуск. *Профессии и общественная жизнь*. Red. J. Basara a J. Siatkowski. Varšava: Instytut języka polskiego PAN 2003. 192 s.
- Slovník slovenských nářečí. Zv. 2. L – P (povzchádzať). Red. I. Ripka. Bratislava: Veda 2006. 1066 s.
- Tradicia v slove, slovo v tradícii. Inšpiratívny Jozef R. Nižnanský. Eds. L. Dvornická a M. Smatana. Bratislava: Veda 2007. 312 s.
- Zo studnice rodnej reči. Eds. K. Balleková a M. Smatana. Bratislava: Veda 2005. 332 s.

O ČINNOSTI ETYMOLOGICKÉHO PRACOVISKA V JAZYKOVEDNOM ÚSTAVE ĽUDOVÍTA ŠTÚRA SAV V OBDOBÍ (NIELEN) MEDZI DVOMA MEDZINÁRODNÝMI ZJAZDAMI SLAVISTOV

LUBOR KRÁLIK

KRÁLIK, Lubor: On the Activities of the Etymological Research Unit at the Ľudovít Štúr Institute of Linguistics of the Slovak Academy of Sciences in the Period (Not Only) between the Two International Congresses of Slavists. *Jazykovedný časopis*, 2008, vol. 59, No. 1 – 2, pp. 45 – 50. (Bratislava)

Unlike analogous foreign scientific institutions, the Ľudovít Štúr Institute of Linguistics in Bratislava had no special department of etymology for a long time; a separate research unit (1 research worker) specialized in Slovak and Slavonic etymology was founded as late as 1997–1998. The paper gives information on its main activities in the field of etymology (1. building scientific infrastructure – i.e., etymological library and documentation – as a prerequisite to the proper research work; 2. the proper etymological research in the Slovak and Slavonic lexis; 3. participation in other, primarily non-etymological linguistic projects carried out in Slovakia and abroad). Special attention is paid to the period between the two International Congresses of Slavists (Ljubljana, 2003 – Ohrid, 2008).

Informáciu o činnosti etymologického pracoviska v Jazykovednom ústave Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied (ďalej JÚĽŠ SAV) v období medzi dvoma medzinárodnými zjazdmi slavistov (Ľubľana 2003 – Ochrid 2008) začneme stručným pripomenutím okolností jeho vzniku.

JÚĽŠ SAV je akademická inštitúcia realizujúca komplexný výskum slovenského jazyka, v ktorej však – na rozdiel od zahraničných vedeckých ústavov analogického typu a zamerania – dlho neexistovalo samostatné etymologické oddelenie, resp. pracovisko. Na takýto stav poukázal v prvej polovici 90. rokov Milan Majtán v rámci hodnotenia dobového stavu i perspektív výskumu dejín slovenského jazyka: „So zreteľom na viaceré okolnosti sa ukazuje ako prepotrebné začať budovať moderné etymologické pracovisko aj v Jazykovednom ústave Ľudovíta Štúra SAV, resp. v Slavistickom kabinete SAV“ (Majtán, 1995, s. 260).

Na základe citovanej formulácie („etymologické pracovisko *aj* v Jazykovednom ústave“ – zvýraznil Ľ. K.) možno usúdiť, že M. Majtán uvažoval o budovaní výskumného centra, ktoré by predstavovalo akýsi mladší pendant k už existujúcemu a fungujúcemu etymologickému pracovisku. Čitateľ, ktorý má určité informácie o histórii etymologického výskumu na Slovensku, môže plným právom dospieť k logickému záveru, že takéto „prvotné“ pracovisko – majúce adekvátne personálne obsadenie a disponujúce potrebnou vedeckou infraštruktúrou v podobe systematicky

budovanej odbornej knižnice a etymologickej dokumentácie – by malo podľa všetkého existovať na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave, kde sa etymologický výskum realizoval už od konca 50. rokov minulého storočia; bohužiaľ, na bratislavskej filozofickej fakulte nič také nenachádzame.

Samostatné etymologické pracovisko v JÚLŠ SAV vzniklo v r. 1997 – 1998. V súčasnosti je organizačne začlenené do oddelenia dejín slovenčiny, pričom ho tvorí jeden samostatný vedecký pracovník. Vzhľadom na zložitosť a mnohoaspektovosť etymologického výskumu je takýto stav nepochybne nedostačujúci (k rovnakému záveru vedie i porovnanie so situáciou v iných slovanských, resp. európskych krajinách); s časovým odstupom 10 rokov, poznajúc dnešné potreby slovenskej jazykovedy, však nemožno neoceniť prezieravosť vtedajšieho vedenia ústavu, ktoré sa – napriek značne obmedzeným personálnym možnostiam – rozhodlo zaradiť do výskumného plánu JÚLŠ SAV aj etymologickú problematiku, predstavujúcu dôležitý aspekt výskumu národného jazyka, a vyčlenilo pre túto oblasť pracovníka, ktorý by inak mohol kádrovo posilniť niektorý z už prebiehajúcich dlhodobých vedeckých projektov.

Činnosť etymologického pracoviska v JÚLŠ SAV sa realizuje v troch základných oblastiach: 1. budovanie nevyhnutných infraštruktúrnych predpokladov pre etymologický výskum; 2. vlastný etymologický výskum v oblasti slovenskej, resp. slovanskej lexiky; 3. zabezpečovanie etymologickej zložky pre aktuálne (primárne neetymologické) projekty slovenskej jazykovedy. V ďalšej časti príspevku sa pokúsime o ich stručnú bilanciu.

1. Budovanie infraštruktúrnych predpokladov pre etymologický výskum

Na prvý pohľad sa môže zdať, že ide o akúsi podružnú či banálnu oblasť, o ktorú sa (vzhľadom na jej „mechanický“ a vôbec „nevedecký“ charakter) ani nehodno zmieňovať; v tomto prehľade aktivít etymologického pracoviska v JÚLŠ SAV ju však uvádzame na prvom mieste. Dôvod je jednoduchý – seriózný¹ etymologický výskum slovenskej lexiky nie je možný bez adekvátneho zohľadňovania novej, zväčša zahraničnej odbornej literatúry, ktorá by nepochybne mala byť k dispozícii aj na etymologickom pracovisku v JÚLŠ SAV.

Vznik takéhoto pracoviska preto znamenal i začiatok budovania špecializovanej príručnej knižnice zameranej na literatúru z oblasti etymológie a diachrónnej lingvistiky. Skúsenosti z praxe totiž potvrdzujú, že v uvedenom ohľade sa nemožno spoliehať na pracovníkov našich vedeckých knižníc (kvalifikovaných knihovníkov, nie však jazykovedcov s potrebnou orientáciou v diachrónnej lingvistike), ktorí majú na starosti akvizíciu nových titulov, resp. budovanie knižničných fondov. V tejto mimoriadne dôležitej úlohe sa pokračovalo aj v období medzi slavistickými kongresmi.

---

¹ V zmysle adekvátnej vedeckej úrovne, ktorá by mala viesť k dosahovaniu výsledkov akceptovateľných aj v zahraničí.

V súčasnosti možno konštatovať, že najvýraznejšie medzery v dostupnej odbornej literatúre (najmä syntetizujúce etymologické slovníky jazykov relevantných pre etymologický výskum slovenskej lexiky) sa už podarilo odstrániť.² Aktuálne finančné možnosti etymologického pracoviska v JÚĽŠ SAV – prostriedky získavané v rámci projektov Vedeckej grantovej agentúry (ďalej VEGA) Ministerstva školstva Slovenskej republiky a Slovenskej akadémie vied – umožňujú priamo nakupovať novú zahraničnú odbornú literatúru len v obmedzenom rozsahu, ako značne efektívny sa však ukazuje nákup slovenských lingvistických publikácií (najmä fundamentálnych diel slovenskej lexikografie: *Historický slovník slovenského jazyka*, *Slovník slovenských nářečí*, *Slovník súčasného slovenského jazyka*) a ich následná výmena za potrebné novšie zahraničné publikácie, realizovaná v spolupráci s etymologickými pracoviskami v iných slovanských krajinách. Pre etymologické pracovisko v JÚĽŠ SAV je takáto prax pozitívna v dvoch smeroch: 1. uľahčuje sa tým prístup k zahraničnej odbornej literatúre; 2. zahraniční etymológovia zároveň získavajú prístup k slovenskému lexikálnemu materiálu a môžu ho adekvátne zohľadňovať vo svojej výskumnej činnosti, ktorej výsledky (nové etymologické interpretácie slovenskej lexiky) bývajú neraz inšpiratívne aj pre etymologický výskum slovnej zásoby slovenského jazyka. – Dodajme, že takáto knižná výmena by bola sotva možná bez priamych vedeckých kontaktov etymologického pracoviska v JÚĽŠ SAV s analogickými pracoviskami v iných slovanských krajinách, ktoré boli nadviazané najmä vďaka účasti zástupcu JÚĽŠ SAV na medzinárodných vedeckých podujatiach venovaných etymologickej problematike (porov. bod 2.). So získavaním nových diel zahraničnej odbornej literatúry pre potreby etymologického pracoviska v JÚĽŠ SAV priamo súvisí aj ich následné recenzovanie (resp. referovanie či vôbec informovanie o nich) v slovenských lingvistických periodikách.

V uvedenej súvislosti sa nemožno nezmierniť (*last but not least*) o získavaní zahraničnej odbornej literatúry zo súkromných zdrojov. Zvláštnu zmienku si tu zaslúžia nadácie Volkswagen-Stiftung a Deutscher Akademischer Austauschdienst (DAAD), ktoré v minulosti nielenže umožnili pracovníkovi etymologického pracoviska v JÚĽŠ SAV dlhodobé študijné pobyty v zahraničí (Nemecko), ale poskytli mu aj nemalé prostriedky na nákup finančne náročnej odbornej literatúry, ktorá nebola na Slovensku dostupná. Išlo najmä o práce z oblasti indoeurópskej jazykovedy predstavujúcej neodmysliteľný aspekt etymologického výskumu slovanských jazykov vrátane slovenčiny.

Ďalším nevyhnutným infraštruktúrnym predpokladom akéhokoľvek etymologického bádania je odborná dokumentácia, resp. etymologická kartotéka slovenskej lexiky: je totiž zrejme, že seriózny etymologický výskum v oblasti slovnej zásoby

---

² V slovenskej jazykovede sa tradične (a náležite) poukazuje na potrebu skúmať slovenčinu „v širšom slovanskom kontexte“. O to viac prekvapuje, že nejedno lingvistické dielo potrebné pre takýto výskum chýbalo – resp. chýba – vo fondoch našich vedeckých knižníc (vrátane knižnice JÚĽŠ SAV) celé desaťročia.

slovenského jazyka nemôže ignorovať doterajšie etymologické interpretácie slovenskej lexiky, predložené v relevantnej odbornej literatúre. V tejto oblasti sa najskôr začalo s organizáciou kartotéky *Stručného etymologického slovníka slovenčiny* (porov. nižšie), od r. 2005 sa prikróčilo – v rámci grantového mechanizmu VEGA – aj k budovaniu etymologickej kartotéky nárečovej lexiky obsiahnutej v *Slovníku slovenských nárečí* (Bratislava 1994 n.).

2. Vlastný etymologický výskum v oblasti slovenskej, resp. slovanskej lexiky

Najaktuálnejšou úlohou tu zostáva príprava *Stručného etymologického slovníka slovenčiny* (ďalej SESS) ako diela, ktoré má za cieľ odstrániť príslušnú medzeru v slovenskej lexikografii, pričom by zároveň mohlo slúžiť ako východisko pre ďalší etymologický výskum slovenskej lexiky. SESS, obsahujúci približne 9-tisíc heslových výrazov, spracúva základnú slovnú zásobu súčasnej spisovnej slovenčiny; spôsob jeho spracovania (príručka populárno-vedeckého charakteru) zohľadňuje aj informačné potreby širšej kultúrnej verejnosti.³ Práce na SESS prebiehali aj v období medzi dvoma slavistickými kongresmi, zavŕšenie tohto projektu možno predpokladať v najbližšom čase.

Vedecké poznatky získané počas prípravy SESS i v rámci budovania etymologickej dokumentácie (etymologická kartotéka nárečovej lexiky, porov. bod 1.) boli v období r. 2003 – 2008 prezentované vo forme viacerých vedeckých štúdií a referátov, s ktorými zástupca JÚLŠ SAV vystúpil na odborných konferenciách uskutočnených na Slovensku i v zahraničí.⁴

3. Zabezpečovanie etymologickej zložky pre aktuálne projekty slovenskej jazykovedy.

Zástupca etymologického pracoviska v JÚLŠ SAV v období medzi slavistickými kongresmi aktívne participoval⁵ na viacerých významných projektoch slovenskej lexikografie, ktorých realizácia si vyžiadala spoluúčasť etymológa: *Slovník koreňových morfém slovenčiny* (Sokolová a kol., 2005),⁶ *Slovník cudzích slov (akademický)* (2005),⁷ 1. zväzok *Slovníka súčasného slovenského jazyka* (2006), ako aj pripravovaný 3. zväzok *Slovníka slovenských nárečí*. V súvislosti s potrebami spoločenskej praxe sa možno zmieniť aj o jeho priebežnej spolupráci s jazykovou po-

---

³ O faktoroch vedúcich k voľbe tohto typu slovníka a k pokusu o typologickú charakteristiku príslušného žánru etymologickej lexikografie porov. Králik (2001, 2008 a).

⁴ K zahraničným publikáciám, ktoré môžu zároveň potvrdiť zapojenosť etymologického pracoviska v JÚLŠ SAV do medzinárodného vedeckého kontextu, porov. Králik (2003 – 2004, 2006 a, 2006 b, 2008 b).

⁵ V rôznych organizačných formách, ktoré sa v prehľadoch činnosti atď. neraz zahrnujú pod relatívne váгну formuláciu „odborná spolupráca“.

⁶ Porov. Králik (2006 c).

⁷ Porov. Králik (2005, 2007).

radňou JÚLŠ SAV, na ktorú sa verejnosc' neraz obracia s otázkami etymologického charakteru.

Etymologické pracovisko v JÚLŠ SAV je zapojené aj do medzinárodnej vedeckej spolupráce. Jeho zástupca sa dlhodobo zúčastňuje na realizácii medzinárodného projektu *Slovanský jazykový atlas* (práca v podsekcii pre tzv. zovšeobecňujúcu transkripciu spracúvaného jazykového materiálu, fungujúcej v rámci lexikálno-slovo tvornej sekcie Komisie pre Slovanský jazykový atlas pri Medzinárodnom komitete slavistov). V období medzi slavistickými kongresmi sa podieľal i na príprave monografie rakúskeho slavistu Stefana M. Ne w e r k l u (2004), venovanej problematike nemecko-českých a nemecko-slovenských vzťahov v oblasti lexiky, a napísal vydavateľskú recenziu nového, prepracovaného vydania etymologickej príručky zostavenej kolektívom brnianskych etymológov (Večerka a kol., 2006).

Aj z tohto stručného prehľadu aktivít etymologického pracoviska v JÚLŠ SAV v období medzi dvoma medzinárodnými kongresmi slavistov (2003 – 2008) je azda zrejmé, že etymológia – predstavujúca jednu z najstarších jazykovedných disciplín – je plne aktuálna i v kontexte dnešnej slovenskej lingvistiky. Hoci súčasnú situáciu uvedeného odboru na Slovensku (predstavujúcu, žiaľ, zákonitý a nevyhnutný dôsledok jeho vývinu minimálne od polovice 20. stor.) nemožno zďaleka považovať za uspokojivú, nazdávame sa, že tu nie je namieste ani absolútny pesimizmus či dokonca nihilizmus: viac ako skromné personálne obsadenie príslušnej disciplíny a obmedzené finančné možnosti pre jej rozvoj sú podľa nášho názoru predsa len priaznivejšie ako stav, v ktorom sa ten-ktorý vedný odbor vôbec nerozvíja a naďalej sa prehľbuje jeho stagnácia, resp. zaostávanie za zahraničím (v našom prípade zvlášť výrazné najmä v oblasti infraštruktúrnych predpokladov, porov. bod 1.). Na tomto mieste si dovoľujeme vysloviť úprimné presvedčenie, že v období r. 2003 – 2008 sa podarilo citeľne zmierniť takéto negatívne tendencie a zároveň viditeľne pokročiť v budovaní predpokladov pre medzinárodne akceptovateľný etymologický výskum slovenskej lexiky.

Bibliografia

- Historický slovník slovenského jazyka. Bratislava: Veda 1991 n.
- KRÁLIK, Lubor: O príprave stručného etymologického slovníka. In: *Lexicographica '99*. Zborník na počesť Kláry Buzássyovej. Ed. S. Ondrejovič – M. Považaj. Bratislava: Veda 2001, s. 69 – 78.
- KRÁLIK, Lubor: Auf den Spuren Benjamins: slowak. dial. *beňové oko* 'neidischer, habsüchtiger Mensch'. In: *Balkansko ezikoznanie – Linguistique Balkanique* (Sofia), 2003 – 2004, roč. XLIII, č. 3 – 4, s. 163 – 167.
- KRÁLIK, Lubor: Z etymologickej problematiky akademického *Slovníka cudzích slov*. In: *Slovenská reč*, 2005, roč. 69, č. 5, s. 288 – 295.
- KRÁLIK, Lubor (2006 a): Iz slovackej dialektnej leksiki: deethnonymica. In: *Ad fontes verborum. Issledovaniya po etimologii i istoričeskoj semantike. K 70-letiju Žanny Žanovny Varbot*. Red. A. F. Žuravľov. Moskva: Izdatel'stvo Indrik 2006, s. 161 – 169.

KRÁLIK, Ľubor (2006 b): Zo slovenskej nárečovej lexiky: *kániť' (sa)*, *gániť' (sa)*. In: *Studia etymologica Brunensia*. 3. Ed. I. Janyšková – H. Karlíková. Praha: Nakladatelství Lidové noviny 2006, s. 149 – 152.

KRÁLIK, Ľubor (2006 c): Synchronia vs. diachronia: niekoľko etymologických poznámok k *Slovníku koreňových morfém slovenčiny*. In: *Morfematický výskum slovenčiny (možnosti jeho štatistického, elektronického a didaktického spracovania)*. Venované pamiatke Jána Horeckého. Ed. M. Sokolová – M. Ivanová – M. Ološtiak. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2006, s. 284 – 286.

KRÁLIK, Ľubor: Z onomastickej problematiky akademického *Slovníka cudzích slov*. In: *Súradnice súčasnej onomastiky. Zborník materiálov zo 16. slovenskej onomastickej konferencie*. Zost. M. Považaj – P. Žigo. Bratislava: Veda 2007, s. 74 – 86.

KRÁLIK, Ľubor (2008 a): Populárno-vedecký etymologický slovník ako žáner etymologickej lexicografie (na príklade slovenčiny). In: *XIV. medzinárodný zjazd slavistov v Ochride. Príspevky slovenských slavistov*. Bratislava: 2008 (v tlači).

KRÁLIK, Ľubor (2008 b): K výskumu praslovanského lexikálneho komponentu v slovenčine: o niektorých problematických etymologických interpretáciách. In: *Medjunarodni naučni simpozijum Slovenska etimologija danas*. Beograd, 5–7. septembar 2006. Beograd: 2008 (v tlači).

MAJTÁN, Milan: Stav a perspektívy výskumu dejín slovenčiny. (Upravený text referátu zo schôdzky pracovníkov Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV dňa 21. júna 1993). In: *Slovenská reč*, 1995, roč. 60, č. 5 – 6, s. 259 – 264 (porov. i tlačovú opravu: *Slovenská reč*, 1996, roč. 61, č. 1, s. 64).

NEWERKLA, Stefan Michael: *Sprachkontakte Deutsch – Tschechisch – Slowakisch. Wörterbuch der deutschen Lehnwörter im Tschechischen und Slowakischen: historische Entwicklung, Beleglage, bisherige und neue Deutungen*. Frankfurt a. M. etc.: Peter Lang Verlag 2004. 780 s.

Slovník cudzích slov (akademický). 2., doplnené a upravené vyd. Eds. L. Balážová – J. Bosák. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 2005.

Slovník slovenských nárečí (A – K). Hlav. red. I. Ripka. Bratislava: Veda 1994 n.

Slovník súčasného slovenského jazyka (a – g). Hlav. red. K. Buzássyová – A. Jarošová. Bratislava: Veda 2006 n.

SOKOLOVÁ, Miloslava et al.: *Slovník koreňových morfém slovenčiny*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2005. 584 s.

VEČERKA, Radoslav a kol.: *K pramenům slov. Uvedení do etymologie*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny 2006. 356 s.

GENÉZA HISTORICKÉHO SLOVNÍKA SLOVENSKÉHO JAZYKA Z POHĽADU JEHO TVORCOV

MILAN MAJTÁN

MAJTÁN, Milan: Genesis of *Historický slovník slovenského jazyka* (Historical Dictionary of Slovak Language) from the point of view of its authors. *Jazykovedný časopis*, 2008, Vol. 59, No. 1 – 2, pp. 51 – 54. (Bratislava)

The paper describes the process of creation of the conception of *Historický slovník slovenského jazyka* (Historical Dictionary of Slovak Language), the selection of material sources from the pre-standard period of the development of Slovak language and search for the most appropriate way of processing of the dictionary from the point of view of the possibilities of the research team and the E. Štúr Institute of Linguistics of the Slovak Academy of Sciences. It formulates the main importance of the work, which has been finally completed, for the contemporary and future linguistic, historical and cultural researches.

Historický slovník slovenského jazyka je dokladový a výkladový slovník slovenčiny z jej predpisovného obdobia.

Svojím širokým poňatím a moderným spôsobom spracovania poskytuje slovník dobrý a spoľahlivý základ nielen pre správne chápanie a výklad slovenských historických textov, ale aj pre ďalší výskum vývinu slovenskej slovnej zásoby a dejín slovenského jazyka vo všeobecnosti, ako aj pre ďalší rozvoj slovakistiky a slovenskej historicko-porovnávacej jazykovedy.

Na výskumnej úlohe *Historický slovník slovenského jazyka* sa na jazykovednom pracovisku Slovenskej akadémie vied systematickejšie pracovalo od r. 1961. Tak sa to uvádzalo v úvode ukážkového zväzku, ktorý vyšiel r. 1973 pod názvom *Slovenský historický slovník z predpisovného obdobia* v rozsahu 356 strán a obsahoval celkovú koncepciu slovníka a sériu ukážkových hesiel. Autorský kolektív vtedy viedol Vincent B l a n á r. V úvode ukážkového zväzku sa spomína, že už pred r. 1961 sa začal organizovať archívny výskum starších slovenských jazykových pamiatok v slovenských i zahraničných archívoch. Za dve desaťročia sa v oddelení dejín slovenčiny, ktoré vtedy viedol Izidor K o t u l i č, zozbieralo pomerne veľké množstvo dovtedy nepublikovaných slovenských písomností zo 16. – 18. storočia, ktoré spolu s textami publikovanými dovtedy v osobitných edíciách, monografiách a monografických štúdiách a s historickými tlačami z tohto obdobia tvorili dobrú materiálovú základňu slovníka i východisko na ďalšie všestrannejšie jazykovedné analýzy predkodifikačnej, predpisovnej slovenčiny. Úplnou aj výberovou excerpciou sa budovala kartotéka slovníka, ktorá už po niekoľkých rokoch obsahovala okolo milióna

lístkov, archív fotokópií a mikrofilmov, archív transliterovaných textov, ako i súpis slovenských jazykových pamiatok tvoriacich materiálovú základňu slovníka. V ukázkovom zväzku autorský kolektív predložil širšej domácej i zahraničnej slovakistickej a slavistickej verejnosti na posúdenie teoretické východiská tohto diela a lexikografické postupy, ktoré vtedy pokladal za primerané vzhľadom na poslanie slovníka a so zreteľom na svoje predpokladané materiálové, personálne a technické možnosti.

Predmetom lexikografického spracovania bola slovná zásoba utvárajúcej sa písomnej podoby kultúrnej slovenčiny, predstavujúcej vo vývine slovenského jazyka predpisovný, nekodifikovaný, no istým spôsobom kultivovaný kultúrny jazykový útvar, ktorého variabilnosť bola podmienená krajovým nárečovým zafarbením a nerovnakou mierou využívania prevzatých neslovenských, najmä českých jazykových prvkov, vyplývajúcich z nerovného „pisárskeho“ vzdelania a vybavenia autora textu, no i z jeho zámeru, ako aj z charakteru písomnosti. Od samého začiatku prípravy slovníka prebiehali v autorskom kolektíve i v publikovaných štúdiách dlhé odborné (a často i ostré) diskusie o celkovom charaktere slovníka, o problematike genetického a funkčného hodnotenia slovnej zásoby staršej slovenčiny, najmä pri hodnotení geneticky neslovenských prvkov a ich adaptácie v slovenských jazykových pamiatkach pramennej základne slovníka. Prirodzene, najcitlivejšie boli javy príznačné pre česko-slovenské medzijazykové vzťahy, lebo čeština celé stáročia suplovala na Slovensku funkciu slovenského spisovného jazyka. Napokon prevládla mienka o funkčnom hodnotení bohemizmov, podobne, ako sa aj dnes pristupuje k prevzatiam z iných jazykov. Aj teraz možno potvrdiť, že v slovníku so zreteľom na spoločné slovanské (praslovanské) východisko, je viac ako dvakrát viac slov prevzatých z latinčiny ako z češtiny.

Lexikologická problematika lexikografického opisu slovnej zásoby staršej slovenčiny i samotná lexikografická problematika slovníka sa v období prípravy i v čase vychádzania prvých zväzkov slovníka publikovala najmä v monografických štúdiách V. Blanára *Lexikálno-sémantická problematika historického slovníka slovenského jazyka* (1982), *Vývin slovenskej slovnej zásoby v predkodifikačnom období* (1983), *Lexikológia lexikografie* (1986), v jeho monografii *Lexikálno-sémantická rekonštrukcia* (1984), ako aj v spoločnom referáte autorského kolektívu *Historický slovník slovenského jazyka*, ktorý V. Blanár predniesol na konferencii o výskume a opise slovnej zásoby slovenčiny v Smoleniciach v marci 1983 (niektorí ďalší spoluautori slovníka prispeli aj koreferátmi). Materiály z konferencie vyšli v zborníku s názvom *Obsah a forma v slovnej zásobe* (1984). Genézu prác na príprave slovníka približuje aj Blanárov príspevok (prednáška na kurze *Studia Academica Slovaca*) *Historický slovník slovenského jazyka* (1984).

Pôvodne malo ísť o slovník veľkého typu. Dokumentácia staršej slovenskej lexi-ky mala v historicko-stratigrafickej perspektíve ukázať chronologické, územné i žánrové doloženie slova v sérii reprezentatívnych dokladov s naznačením jeho slovotvor-ného začlenenia do slovnej zásoby slovenčiny a s poukazom na synonymá či antony-

má. Autorský kolektív mal predstavu, že takýto slovník by mal rozsah okolo 10 zväzkov. Avšak už jeden z mnohých recenzentov Vladimír Š m i l a u e r podľa hesiel ukážkového zväzku vyráтал, že pri takom spracúvaní by slovník musel mať aspoň 24 zväzkov. Spracovanie a vydanie takéhoto rozsiahleho diela však vysoko prekračovalo vtedajšie (i súčasné) personálne, materiálne i edičné možnosti Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV i celej Slovenskej akadémie vied a vydávanie by sa predĺžilo na niekoľko generácií. Preto sa členovia autorského kolektívu po viacerých diskusiách rozhodli upraviť koncepciu a pripraviť slovník stredného typu v rozsahu troch objemných zväzkov, ktorý by lepšie zodpovedal daným možnostiam a mohol podstatne skôr plniť svoje vedecké, aj kultúrno-politické spoločenské poslanie.

A tak sa r. 1979 prijala upravená koncepcia, podľa ktorej sa začali systematicky koncipovať heslá súčasného *Historického slovníka slovenského jazyka*, dokladového a výkladového slovníka stredného typu. Prvý zväzok sa mal odovzdať do tlače začiatkom roka 1986, druhý a tretí zväzok potom v päťročných intervaloch. To už od r. 1973 do r. 1980 viedol autorský kolektív slovníka a oddelenie dejín slovenčiny Štefan Peciar, v r. 1981 – 1983 Izidor Kotulič a od r. 1984 Milan Majtán.

V porovnaní so slovníkom veľkého typu sa v *Historickom slovníku slovenského jazyka* nijako neobmedzil rozsah spracúvanej slovnej zásoby, koncipovali sa heslá zo všetkých v kartotéke slovníka zachytených lexikálnych jednotiek. Úspornejšie sa mali spracúvať výklady významov slov, najmä však sa obmedzil rozsah použitého dokladového materiálu. Podstatne sa znížil počet dokladov a dĺžka kontextov sa skracovala niekedy až na najmenšiu možnú mieru, zaviedlo sa mierne hniezdovanie niektorých odvodených slov, vidových dvojíc a pod. Ustúpilo sa od uvádzania synonymných slov a slovotvorných vzťahov a súvislostí. Obmedzenie rozsahu dokladovej časti hesiel potom neumožňovalo vyčerpávajúco a dostatočne dokumentovať všetky hláskové, grafické a ani gramatické (tvarové) varianty heslových slov, ani všetky doložené typické a sčasti ani niektoré lexikalizované spojenia.

Uvedené úsporné postupy sa dôslednejšie uplatňovali najmä pri koncipovaní prvých dvoch zväzkov slovníka, potom autorský kolektív začal viac prizerať na kultúrnohistorický význam slovníka i jednotlivých dokladov a prejavilo sa to na počte dokladov aj na dĺžke uvádzaných kontextov, doložené lexikalizované a frazeologické spojenia sa autori usilovali spracúvať vyčerpávajúco (samozrejme s obmedzením počtu ich dokladov). Niekedy však robilo ťažkosť jednoznačne určiť, čo predstavuje kontext dostačujúci na objasnenie významu v hesle spracúvaného slova alebo slovného spojenia, lebo lexikologicko-lexikografické kritériá neboli vždy zhodné s kultúrnohistorickou hodnotou textu. V heslovej stati uvedený kontext na spoločenské a kultúrne hodnoty aspoň upozorňuje. Tieto užitočné úpravy však spôsobili, že rozsah slovníka sa zdvojnásobil z troch na šesť zväzkov a napokon dokončený slovník (spolu s dodatkami) obsahuje sedem objemných zväzkov. Určite však zvýšili nielen dokumentačnú, ale aj spoločenskú a kultúrnohistorickú hodnotu slovníka. Počítačové spracovanie rukopisu sa realizovalo až od štvrtého zväzku. Prvý zväzok *Historického*

slovníka slovenského jazyka (A – J) vyšiel až r. 1991. Druhý zväzok slovníka (K – N) vyšiel r. 1992, tretí (O – P pochytká) r. 1994, štvrtý (P poihrať sa – pytlovať) r. 1995, piaty (R – Š) r. 2000, šiesty (T – V) r. 2005. Posledný siedmy zväzok (Z – Ž, dodatky) vyjde r. 2008, rukopis po recenznom a redakčnom spracovaní sa odovzdal do vydavateľstva Veda v januári 2008.

Historický slovník slovenského jazyka po prvý raz v dejinách slovenčiny podáva pomerne podrobný obraz o rozsahu a členení slovnej zásoby jazyka slovenskej národnosti v predpisovnom období. Spracúva slovnú zásobu slovenčiny prakticky od 11. do 18. stor. Do 15. stor. sú doložené spravidla lexémy len z cudzojazyčných (latinských) jazykových pamiatok, súvislé texty sú známe z pamiatok od 15. stor. Pre obdobie 15. – 18. stor. bolo charakteristické používanie slovenských jazykových prvkov z češtiny používanej na Slovensku vo funkcii spisovného jazyka a používanie kultúrnej (kultivovanej) slovenčiny vo viacerých variantoch s rozličným stupňom vplyvu západoslovenských, stredoslovenských i východoslovenských nárečí. Spočiatku bol najpoužívanejší variant západoslovenskej kultúrnej slovenčiny. Išlo v podstate o hybridné útvary, ktoré však stále výraznejšie smerovali k systému slovenského národného jazyka vo všetkých rovinách. Pamiatky, ktoré dokumentujú tieto kultúrne útvary slovenského jazyka, predstavujú širokú paletu jeho modifikácií. Veľmi nepresná je formulácia, ktorá sa niekedy používa, že po reformácii slovenskí evanjelici viac využívali češtinu a katolíci viac „slovakizovali“. Je síce pravda, že evanjelici používali češtinu ako liturgický jazyk, no aj vydanie Komenského učebnice *Orbis pictus* (1685), aj rukopisný preklad učebnice *Janua linguae latinae reserata aurea* (1666) od Františka Buřovského, určené pre slovenských študentov evanjelických lýceí, rovnako ako viaceré ďalšie pamiatky svedčia o tom, že rozhodujúcimi činiteľmi boli žáner a charakter písomnosti spolu so školením a zámerom pisateľa.

Historický slovník slovenského jazyka je teda na svete. Sme presvedčení, že splní ciele a úlohy, ktoré mu autorský kolektív určil, že sa stane významným a dôležitým príspevkom k poznaniu vývinu slovenčiny a jej slovnej zásoby, ale tak isto aj k ďalšiemu riešeniu zložitých otázok formovania a rozvoja slovenského národa a k osvetľovaniu jeho spoločenských a kultúrnych súvislostí. Pre súčasnú slovenskú spoločnosť i pre výchovu budúcich generácií bude mať preto istotne nielen čisto filologický, ale aj kultúrnohistorický a kultúrnopolitický význam. Prinesie iste aj podnety ďalším pracovným kolektívom, ktoré budú v budúcnosti pripravovať ďalšie lexicografické diela o staršej slovenčine, novšie historické slovníky, napr. slovníky bernolákovskej alebo štúrovskej spisovnej slovenčiny alebo v úvode spomenutý „veľký“ historický slovník slovenského jazyka tezaurového typu.

EUFEMIZACJA LEKSYKI SŁOWACKIEJ W KOMUNIKACJI JĘZYKOWEJ

MARIOLA SZYMCZAK-ROZLACH

SZYMCZAK-ROZLACH, Mariola: Euphemisation of Slovak lexis in language communication. *Jazykovedný časopis*, 2008, vol. 59, No. 1 – 2, pp. 55 – 63. (Bratislava)

This paper is about euphemisation – the phenomenon which concerns many research fields: lexicology, semantics, stylistics, even rhetoric. As euphemisms we concede words and phrases which are neutral or have positive characteristics. These words are used in places where is language taboo, f.ex.: *odísť do večných lovísk, odísť na večnosť / umrieť; dom dôchodcov / starobinec; vojenská operácia / bombardovanie* etc.

We must underline that this area is ambiguous to define, so in our paper we showed a lot of definitions excerpted from different Polish and Slovak dictionaries and lexicons. Linguists do not agree how to define this phenomenon. Euphemisms are used both by estetic and censorship reasons. They are an inseparable part of expressive and emotional lexis. Euphemisms are treated as stylistic synonyms, which can replace words with taboo. They can be expressed by lots of lexical means – especially by metaphor.

Niniejsze rozważania dotyczą zjawisk językowych niezwykle fascynujących, z natury rzeczy niejednoznacznych do zdefiniowania, które wpisują się w nurt badań socjopragmatyngwistycznych i mieszczą się w ramach szeroko pojętych badań kulturowych. Językoznawstwo zresztą wielokrotnie podejmowało próby znalezienia związków między językiem, a posługującą się nią społecznością oraz jej strukturą i kulturą. Język kształtuje obraz świata, ocenę zachodzących w nim zjawisk i obowiązujących wartości, a także zachowania i emocje. Zmiany w zachowaniach językowych już od dawna były przedmiotem badań wielu lingwistów, a także socjologów słowackich. W innowacjach językowych dostrzegano odchodzenie od tradycji kultury elitarnej, wyrosłej z historycznego dziedzictwa, przejawy demokratyzacji, a przede wszystkim nadmierne uleganie obcym wzorom kulturowym (szczególnie amerykańskiej kulturze masowej).

Zmiana obyczajów, mody znajduje swój wyraz w języku, słownictwo odbiega od przyjętych i znanych dotąd standardów, dominuje leksyka potoczna, zaczerpnięta z różnych odmian środowiskowych, czy też ekspresywnych slangów młodzieżowych. Przeważa często komunikacja emocji przejawiająca się w agresji języka i wulgaryzacji zarówno w kontaktach oficjalnych i nieoficjalnych życia publicznego. Obserwuje się również bunt przeciwko etykietce grzecznościowej i poszanowaniu tabu. W procesie komunikacji słownictwo używane jest zawsze w kontekstach i uwarunkowaniach kulturowych specyficznych dla danego języka.

Przedstawione uwarunkowania społeczne, kulturowo-językowe skłaniają lingwistów do badania tych obszarów zjawisk, które ulegają bardzo dynamicznym zmianom, czego najlepszym przykładem jest płaszczyzna leksykalna danego języka. Zmiany leksykalne, które obejmują nie tylko nowe jednostki leksykalne i nowe ich znaczenia związane są głównie z funkcjonowaniem języka słowackiego w komunikacji społecznej. „Zmeny v slovnej zásobe vznikajú z dovodu limitovanej kapacity ľudskej pamäti nielen narastaním počtu nových pomenovaní, ale aj reštrukturalizáciou jestvujúcich lexikálnych jednotiek“ (Buzássyová, 1995, s. 197). Klára Buzássyová (op. cit., s. 200) „poukázala na niekoľko typov zmeny ako nahradzania jedných lexikálnych jednotiek inými jednotkami, ktoré sú motivované úsilím vyhnúť sa priamemu pomenovaniu pre účastníkov komunikácie nežiaduceho alebo nepríjemného či nebezpečného javu. Ide o zámer dosiahnuť komunikačný účinek meliorizácie. Protipólom sú výrazy s komunikačným účinkom pejoratívizácie.“

Zatem można sądzić, że interesującym przedmiotem badań obrazującym relacje między językiem, kulturą a społeczeństwem są eufemizmy – wyrazy i wyrażenia neutralne lub nacechowane pozytywnie, „dobrze wróżące, łagodne“ często użyte w miejsce takich, na które nałożono tabu językowe, np. *žena ľahkých mravov, nemorálne žijúca žena / prostytutka; zadná časť tela / zadok*, czy związek frazeologiczny *odísť na večnosť / zomrieť* itp. Eufemizmy stosuje się także z intencją zastąpienia jednostki, która służy do bezpośredniej charakterystyki tego samego obiektu lub stanu rzeczy, przez charakterystykę pośrednią, która z punktu widzenia przyjętej przez daną zbiorowość konwencji jest oceniana jako lepsza – w opozycji do wyrażeń prezentujących charakterystykę bezpośrednią, np. *roztvorená zem / hrob; odkryť nahotu / na označenie telesného styku; tretí svet / chudobná časť planety; vojenská operácia / bombardovanie; konečné riešenie židovskej otázky / hromadné deportácie a vyvražďovanie Židov (1941– 1944)* itp. Przedstawione przykłady świadczą o tym, że nie zawsze eufemizmy są odpowiedzią na tabu językowe. Bardzo często pełnią funkcję maskującą, zasłaniającą pewne drastyczne i nieprzyjemne wydarzenia, które realizują się w takich strukturach, jak: *mierova misia / na określenie okupacji Iraku; humanitárne bombardovanie / vraždenie civilistov*. O niejednoznaczności definicji eufemizmu w poszczególnych słownikach, leksykonach oraz encyklopediach mówi Anna Dąbrowska (1994) podkreślając, iż „obszar jaki to pojęcie zajmuje jest dość elastyczny i zmienia się zależnie od dziedziny, w której występuje“. Eufemizacja sytuuje się zatem na granicy kilku dziedzin nauki: semantyki, retoryki, stylistyki i leksykologii.

Wśród badaczy różnych języków nie ma zgody co do sposobu definiowania omawianego zjawiska. *Słownik mitów i tradycji kultury* (1985, s. 264) ujmuje eufemizm „jako wyraz lub zwrot oględny, dyplomatyczny, delikatny, ostrożny, aluzyjny, użyty w celu zastąpienia wyrazu albo zwrotu drastycznego, dosadnego, nieprzyzwoitego albo ujmującego rzecz wprost, bez ogródek, nazbyt otwarcie“. W języku polskim podobnie jak w wielu innych używa się niezliczonych eufemizmów dla zastą-

pienia wyrazów związanych ze sprawami drażliwymi, przykrymi, wstydliwymi, takich jak *honorarium, gaża, pobory, gratyfikacja / pieniądz; wyzionąć ducha, dokończyć żywota, przenieść się do wieczności / umrzeć* itp. W przytoczonej definicji szczególną uwagę zwraca duża ilość nagromadzonych przymiotników o konotacji pozytywnej, takich jak *delikatny, dyplomatyczny, ostrożny, oględny* w stosunku do określeń negatywnych *przykry, wstydlawy, dosadny*. Eufemizmy są postrzegane zatem jako zjawisko, oparte na opozycji binarnej: pozytywno-negatywnych oraz ekspresywno-emocjonalnych konotacji.

Badaniom eufemizmów poświęcono wiele uwagi, szczególnie w pracach językoznawców angielskich, niemieckich i włoskich. (por. Dąbrowska, 1994, s. 43 – 49.) natomiast lingwiści słowaccy tej problematyce nie poświęcili jak dotąd żadnej monografii.

Krátky slovník slovenského jazyka (wyd. 4, 2003, s. 155) definiuje eufemizm w następujący sposób: „eufemizmus – pomenovanie neprijemného javu jemnejším výrazom, zjemnenie; zjemňujúci výraz“. Warto nadmienić, że Krátky slovník slovenského jazyka (wyd. 3, 1997) podaje 35 eufemizmów oznaczonych eksplicitnie, między którymi odnotowujemy następujące leksemy, takie jak *hlupáček, rička, odísť do večných lovísk, žrádelko* itp. Większość z przedstawionych tu przykładów to głównie zdrobnienia.

Z kolei najnowszy I tom Slovníka súčasného slovenského jazyka A – G (2006) obejmujący około 30.000 haseł wyróżnia 16 oznaczonych eksplicitnie eufemizmów, m. in. podaje takie leksemy, jak *darebáček, grckať* itp. W słowackiej tradycji leksykograficznej interesujące eufemizmy nie są oznaczane formalnie. Veľký slovník cudzích slov (Šaling – Ivanová-Šalingová – Maniková, 2003, s. 355) nawiązuje do eufemii „lingvistického javu, pri ktorom sa určitými jazykovými prostriedkami dosahuje zmiernenie, zjemnenie vyjadrovania, vyjadrenia výrazu“.

Definicje eufemizmów przedstawione w polskich i słowackich leksykonach oraz słownikach prowadzą do wspólnych ustaleń, a mianowicie: eufemizmem jest nazwa, wyraz lub zjawisko będące zasłonięciem lub złagodzeniem nazwy wprost jakiegoś zjawiska. Zjawisko to może być dla odbiorcy nieprzyjemne. Ostatnia z przedstawionych definicji dodatkowo jeszcze wskazuje, iż złagodzenie nieprzyjemnego, czy też niemiłego zjawiska odbywa się przy pomocy określonych środków językowych. Tymi wskazywanymi ogólnie środkami eufemizowania mogą być m. in. metafory, peryfrazy, metonimie, neosemantyzmy oraz wyrazy obce. K. Buzássyová (1995, s. 200) podkreśla za S. L e w i n s o n e m (1983), że „eufemizmy sú zjemňujúce metafory, ktoré však čoskoro nadobúdajú ten zmysel, ktorý pôvodne implikovali“ (1995, s. 200). Warto tu jeszcze przytoczyć definicję z Lingvistického slovníka slovenčiny (Mistrík, 2002, s. 52): „eufemizmus (melioratívum) je slovo, ktoré nepríjemné alebo spoločensky nevhodné javy vyjadruje zastreto, jemnejšie. Oproti nacionálnemu výrazu je nositeľom kladného vzťahu k pomenúvanému objektu (eu. gr. *dobrý*, melior lat. *lepší*) ... Eufemizmy sa vyskytujú vo verejných slávnostných

štyloch vtedy, keď ide o jemne vyjadrenie drastickej skútočnosti.“ W podanej definicji Jozef M i s t r í k nawiązuje do tego, iż eufemizmy wyrażają pewne zjawiska drastyczne w sposób łagodny, delikatny przywołując w ten sposób pozytywne konotacje. Wyraźnie wskazuje na to, że eufemizm jest tym samym co meliorativum, a *melioryzacja* wyrazów to „społecznie uwarunkowane zjawisko nadawania wyrazom zabarwienia dodatniego, którego pierwotnie nie posiadały, np. pomocnica domowa ma zabarwienie dodatnie w stosunku do leksemu *služqca* (w j. słowac. *žena, dievča na upratovanie / upratovačka; pracovník OLO / smetiar; pacient / klient v zdravotníctve*); *byť v nálade / opit' sa; odísť na večný odpočinok, usnúť / umrieť*). Często negatywnie postrzegane zjawisko, a tym samym wyraz wskutek nadania mu nowej nazwy jest oceniane lepiej. Eufemizm z natury rzeczy zawiera element oceny.

Eufemizacja na skutek wykorzystania pewnych predyspozycji semantycznych wyrazu, może wpłynąć na rozszerzenie znaczenia (zakresu nazwy). Jest to zrozumiałe, ponieważ do istniejących znaczeń wyrazu dodaje się jeszcze inne, a tym samym treść nazwy staje się mniej wyrazista, bardziej pojemna i precyzyjna, co w komunikacji językowej jest niezwykle cenne.

Z tych rozważań wynika iż eufemizmy z uwagi na znaczenie mogą powodować przesunięcia i przekształcenia semantyczne w istniejącym słownictwie. J. Mistrík w swojej definicji dostrzega problematykę eufemizmów na płaszczyźnie stylistycznej. Istnienie eufemizmów stwarza możliwość wyboru między dwoma formami jednoznaczными. Wybór ten regulują normy stylistyczne. Rola eufemizmów w różnych stylach językowych jest niewątpliwa i zróżnicowana. W stylu oficjalnym (verejnom), podniosłym eufemizmy pełnią funkcję ozdobną, np. w komunikatach ustnych, w sformułowaniach frazeologicznych *odišiel od nás; opustil nás navždy; odobral sa na večnosť; odišiel na večnosť* lub w zwrotach grzecznościowych, np. *je mi ct'ou vám srdečne predstaviť profesora...*

Obok częstego zabiegu stylistycznego jakim jest metafora ważnym środkiem eufemizowania są zwroty grzecznościowe zarówno w komunikatach ustnych jak i piśmnych. Stanowią one nieodłączny element tzw. *etykiety językowej* – czyli zbioru powszechnie przyjętych i społecznie zaaprobowanych w danej społeczności wzorów językowych zachowań grzecznościowych, zwyczajowo przyporządkowanych określonym typom sytuacji, narzucających jej uczestnikom określone role komunikacyjne. Współcześnie jest to sposób zachowania określony jako odpowiedni, kulturalny, grzeczny uprzejmy i stoi w wyraźnej opozycji do zachowania nieodpowiedniego, niegrzecznego i niekulturalnego. Etykieta jest zbiorem wskazań dotyczących dopuszczalnych postaci wypowiedzi grzecznościowych w określonych typach sytuacji.

Tej grzeczności odpowiada właśnie eufemizacja zjawisko z gruntu pozytywne, wartościujące dodatnio, np. *pokladat' si niečo za česť / byť rád, že...* Wśród młodego pokolenia zauważa się jednak niechęć do egzaltacji i ujawniania pozytywnych uczuć oraz emocji. Panuje moda na byle jakoś mówienia, szerzy się tendencja do wyrażania uczuć negatywnych. Nowa konwencja grzecznościowa jest o wiele bardziej tole-

rancyjna wobec wyrażen wulgarnych, często obscenicznych. Bardzo poszerzył się margines używania niektórych wyrazów, które w modelu grzeczności są objęte tabu językowym. Taka postawa wobec grzeczności łączy się z wszech panującą modą na luz. Można mówić o swoistej „dewulgaryzacji“ tzw. brzydkich wyrazów w świadomości osób, które po nie sięgają. (por. Kowalikowa, 1994, s. 108). Są to przekleństwa i wyzwiska wyszydające rozmaite defekty intelektualne, np. w języku polskim kulas, głupol; w języku słowackim *sprostý, hlúpy ako somár* / potocznie ekspr. *trullko, teliatko*. Jadwiga K o w a l i k o w a (op. cit., s. 108) wyróżnia dwie grupy, tzw. wyrazy brzydkie właściwe oraz ich eufemistyczne substytuty (tu przekształcenia słów i wyrażen prymarnie nieprzyzwoitych, np. w j. polskim – *spier papier – spadaj* (w znaczeniu 'zmizni')).

W polskiej lingwistyce spotykamy się również z różnorodnością w definiowaniu interesujących eufemizmów. Encyklopedia wiedzy o języku polskim (1978, s. 78) podaje, że „eufemizm to zastępczy środek językowy używany w celu uniknięcia wyrazu, wyrażenia lub zwrotu zakazanego przez tabu językowe albo nie wskazanego ze względów perswazyjnych. W pierwszym przypadku chodzi o eufemizmy przyzwoitościowo-magiczne, np. *ustronne miejsce*“ – *ustęp* (slc. zachód) *miejsce położone na uboczu, z dala od thumu, spokojne*’, w języku słowackim to: *ísť si odskočiť; kde máte tu miestnosťku?; ísť sa upraviť*.

Encyklopedia językoznawstwa ogólnego (1993, s. 138) z kolei notuje, „że jest to wyraz lub związek frazeologiczny użyty w celu uniknięcia użycia takiego środka leksykalnego, który z przyczyn estetycznych czy cenzuralnych uważany jest za nieprzyzwoity lub drastyczny, np.: *nieładny zamiast brzydki*“. Przykładem tzw. „formacji przyzwoitościowych“ są ekwiwalenty słowackie, z prefiksem o znaczeniu negacji: slc. *nemúdry, nechápavý* itp. W poniższej definicji eufemizmem może być również związek frazeologiczny, np. w miejscu *byt opitý / ožratý* funkcjonuje zastępnik ewokacyjny znacznie łagodniejszy w swojej wymowie – *mať pod čapicou; byť pod parou; mať špicu*. Zwróćmy uwagę, na to, iż nie zawsze mamy do czynienia z łagodnymi, czy też delikatnymi zastępnikami w swojej wymowie. Frazeologizmy takie jak *byť opitý ako snop; ožratý sa ako snop, ako motyka* przywołują raczej konotacje negatywne. Należałoby zatem wyraźnie wytyczyć granice między eufemizmami a frazeologizmami. A. Dąbrowska (1994) podkreśla, iż eufemizmem może być w zasadzie każdy zastępczy środek językowy używany zamiast takiego wyrazu, wyrażenia lub zwrotu, który z różnych względów nie może być wprowadzony do wypowiedzi. Jednak należy wyraźnie podkreślić, że z eufemizmem mamy do czynienia tylko wtedy kiedy posiada on znaczenie łagodzące (tzw. zjemňujúce) np. *žena so zlou povestou / nemravná žena, prostytutka; dom dôchodcov / starobinec; hniezdo nádeje / pre odložené novonarodené deti; zenit života / staroba* itp.

Z pojęciem eufemizmu wiążą się również względy estetyczne, bowiem estetyzacja słowa zmusza użytkowników języka do właściwego i odpowiedniego nazywania rzeczy za pomocą właściwych wyrazów. Zapobiega także prostactwu językowe-

mu. Stąd przykłady takie jak *zadná časť tela, fyzická láska* itp. Jednym z zabiegów eufemizacyjnych, użytych w celu wydobycia ekspresywności jest stosowanie zdrobnień, np. *nožka-nožička*. Niektóre z derywatów z charakterystycznym zdrobniałym sufiksem: *-ik* lub *-ok* mają wydźwięk ironiczny a nawet negatywny: *inteligentík, hlu-páčik, (pekný) vtáčik, teliatko (naivný človek)*.

Eufemizmy wyraźnie odbijają rzeczywistość pozajęzykową. Jak słusznie stwierdza Anna Engeli (1984, s. 115 – 119), iż „religioznawcy i etnologowie opisują badana przez siebie rzeczywistość na podstawie opozycji sacrum – profanum (czyli to co święte, sakralne i to co świeckie, powszednie). Opozycja ta zakłada podział rzeczywistości na dwie sfery: codzienną i tajemniczą. Sfera sacrum jest wypełniona mocą w przeciwieństwie do sfery profanum, która jest pozbawiona jakiegokolwiek mocy. Świętość jest czymś niewysłowionym. Kontakt ze sferą sacrum jest zawsze połączony z pewnym ryzykiem. Dlatego na straży dystansu dzielącego człowieka od świętości stoją zakazy tabu (zakazy społeczne, religijne, psychologiczne)“.

Do kategorii *tabu* (we wszystkich kulturach) należą zjawiska, które są dla człowieka irracjonalne, tajemnicze, często niebezpieczne i obce. Tabu obejmuje zjawiska takie jak śmierć, choroba, starość, sfery wojny i wiele elementów realnych. Tabu jest nie tylko zjawiskiem językowym ale również antropologicznym, etnograficznym, religijnym i psychologicznym. Wyraz *tabu* jest pochodzenia polinezyjskiego. Zostało wprowadzone po raz pierwszy na zasadzie cytatu – do języka europejskiego (angielskiego) przez Jamesa Cooka pod koniec XVIII wieku. Polinezyjskie korzenie tego wyrazu związane są z czasownikiem „*tapa*“ nazywać, czasownikiem *tabu/tapu*, który oznacza *,czynić coś świętym, trzymać się od czegoś, z daleka’*. Nad funkcjonowaniem zjawiska tabu we współczesnych społecznościach zastanawiało się wielu badaczy. Z reguły wszyscy są zgodni iż dzisiejsze rozumienie obejmuje zakazy i nakazy. Istnieją moralne i obyczajowe zakazy, które znamy z codziennego życia. O istnieniu różnych tabu człowiek dowiaduje się w procesie wychowania, uczy się ich przestrzegać, chociaż nie zawsze je akceptuje. Tabu stoją na straży pewnych wartości ogólnoludzkich, a ich wartość jest widoczna wtedy kiedy są łamane (pogardzanie ludźmi starymi, umierającymi (potoczne określenia językowe *kopnąć w kalendarz – voňať fialky od spodku*, świadczące o stosunku i nastawieniu uczuciowym nadawcy).

Tabu językowe wiąże się ze zjawiskiem magii, a myślenie magiczne bezpośrednio wpływa na zachowania językowe, powoduje bowiem wstrzymanie się przed wypowiedzeniem jakiegoś niestosownego wyrazu lub wyrażenia. Zatem tabu jest rozumiane jako zakaz pewnych zachowań, w tym także językowych. W Krótkim słowniku slovenského jazyka (2003, s. 757) pojęcie *tabu* jest rozumiane następująco: „*tabu je niečo zakázané a nedotknuteľné; niečo, o čom sa z morálnych, spoločenských al. iných dôvodov nehovorí; pôvodne (u polynézskych kmeňov) posvätný, nedotknuteľný predmet používaný pri náboženských úkonoch (tabuové slovo – ktorému sa používatelia jazyka vyhýbajú)*“.

Mowa tu oczywiście o tabu obyczajowym mającym niewątpliwie korzenie w tabuistycznych zakazach kultur tradycyjnych.

Działanie tabu językowego spowodowało szereg zmian językowych zwłaszcza w zakresie znaczenia poszczególnych wyrazów i związków frazeologicznych. Dziś tabu przejawia się w społecznym nakazie unikania wyrazów nieprzyzwoitych, często wulgarnych lub nazywających zjawiska budzące grozę, strach (*rak / rakovina* – najstraszliwsza choroba XX w. lub choroba cywilizacyjna). Aby uniknąć wyrazów bądź wyrażen, na które jest nałożone tabu nadawca używa w miejsce wyrazu – tabu określeń zastępczych – eufemizmów pozbawionych takich negatywnych konotacji, np. w miejsce *útulok / azylový dom, žobrák / bezdomovec*. Mówiąc wprost tabu generuje eufemizmy. Każdy zakaz językowy wywołuje potrzebę słów zastępczych. Eufemizmy są narzędziem do zwalczania tzw. chamstwa językowego, panującego w dzisiejszej komunikacji językowej.

Halina Zgółkowa i Walery Pisek (1995), podkreślają zresztą słusznie że „brutalizacja i prymitywizacja języka połączona jest z promowaniem kultury popularnej kosztem kultury wysokiej, a także powszechnie widocznej komunikacji emocji. Eufemizacja jest jednym ze sposobów ratowania języka przed swoistą degradacją. Eufemizm jest pewnego rodzaju synonimem kontekstowym i stylistycznym, który może być użyty zamiast nazwy wprost. O eufemizmie możemy więc mówić tylko, wtedy kiedy wyraz przezeń zastępowany funkcjonuje równolegle w świadomości użytkowników języka!, np. ciąg określeń synonimicznych wchodzących w obręb pola leksykalno-semantycznego oznaczającego odpowiednie cechy negatywne stosowane przy określaniu defektów moralnych, czy cech charakteru (*nieuprzejmy, niemiły, nieprzyjemny w znaczeniu chamski, nieciekawy nie interesujący w znaczeniu nudny*“ (w języku słowackim *nemilý, neprijemný*).

W dzisiejszym świecie obserwujemy więcej wyrazów odnoszących się do cech negatywnych, np. tworzenie potencjalnie pejoratywnych nazw przywódców partii politycznych, czy też ugrupowań – potencjalnie pejoratywnych, takich jak *kádeháci* (*KDH – Kresťanskodemokratické hnutie*); *esdeláci* (*SĎL – Strána demokratickej ľavice*); *mečiarovci* (*sympatycy Mečiara*), czy też *dzurindovci*.

Eufemizmy mogą odświeżać wyrażenia i wyrazy ekspresywne. Są one z założenia nacechowane pozytywnie (np. nazwy zapożyczone z języków obcych *diuréza, interrupcia* itp., które są stosowane w miejsce nazw z jakichkolwiek powodów tabuizowanych. W miejsce rodzimych form obscenicznych odnotowujemy ekwiwalenty obce, np. ekskrementy – *fekálie / výkaly, invektíva / urážka, czy transpirovat' / potit' sa* . Jest to pewien sposób kamuflażu, zawoalowania pewnych zjawisk negatywnych. Tabu w języku wymaga by o określonych fragmentach rzeczywistości pozajęzykowej komunikować w sposób łagodny, z pełnym szacunkiem dla odbiorcy. Język ma wpływ na wartościowanie rzeczywistości (z jednej strony język nosicielem wartości dodatnich – dostojny, elegancki – temu mają służyć eufemizmy, a z drugiej strony prezentuje wartości negatywne często agresywne i wulgarne, wywołujące dyskomfort psychiczny u odbiorcy.

Eufemizmy są nieodłączną częścią leksyki ekspresywno-emocjonalnej. Traktowane są jak stylistyczne synonimy, które zastępują wyrazy objęte tabu . Mówi

się zresztą o swoistej symbiozie jednostek leksykalnych opartych na opozycji binarnej: expresívne a nocionálne prostriedky (np. odnoszące się do pary czasowników *jest'* a *žrat'* – odpowiednio nie nacechowanych i nacechowanych (por. Findra, 1998). W miejscu łagodnego eufemizmu *jest'* stoi cały szereg emocjonalnych ekspresywności typu *žrat'*, *futrovať sa*, *napchávať sa*, *baštit'*, czy *šrotovať*.

Na zakończenie warto wspomnieć o polach leksykalno-semantycznych, w których najczęściej funkcjonują eufemizmy. Na podstawie analizy semantycznej można wydzielić odpowiednio kilkanaście pól leksykalnych, na które wskazuje A. Dąbrowska (1994). Obejmują one następujące dziedziny: cechy fizyczne człowieka, części ciała, czynności fizjologiczne, choroby, śmierć i zjawiska z nią związane, wady, nałogi i przywary ludzkie, przekleństwa, wyzwiska, wierzenia religijne oraz politykę.

Nazwy eufemistyczne kształtowane są według określonych mechanizmów i reguł. Układają się w grupy nazw utworzonych na podstawie określonych motywacji semantyczno-kulturowych, np. metaforyczne *określenia śmierci i umierania* stanowią wyrażenia oparte na widzeniu śmierci jako końca życia. Spotykamy tu wyrażenia o charakterze żartobliwym, które odzwierciedlają pobłażliwy stosunek do śmierci: *odbila jeho posledná hodina, už niekto dobojoval*, czy wyrażenie pogardliwe sparafrazowane w zwrocie *ísť voňat' fialky od spodku*. Przedstawione powyżej zwroty obrazowe są stosowane w nekrologach, do czego dobrze nadają się z powodu swojej neutralności emocjonalnej.

Interesujące są również eufemizmy polityczne, takie jak *nečistá politika*, *pštrošia politika*, *etnická čistka*, czy *spravodlivá, legálna či preventívna vojna*. Są to zestawienia celowo zasłaniające pewne zjawiska. Powstają w wyniku manipulacji językowych z powodów ideologicznych i politycznych. Maskowanie służy interesom nadawcy kosztem odbiorcy.

Językowi polityki towarzyszy problem emocji. Słownictwo kontrowersyjnych tematów potęguje negatywne i pozytywne emocje. Agresja jest zjawiskiem nader częstym występującym w polityce. Stosowanie eufemizmów jest tym elementem łagodzącym, „dobrze wróżącym“.

Konkludując: Eufemizmy prezentują zjawisko społeczno-kulturowe, niezwykle zmienne i dynamiczne. Współistnieją obok tabu i uzupełniają się nawzajem, jako, że są to dwie strony jednego mechanizmu. Język daje nam liczne szanse stosowania tabu. To nadawca wybiera z zasobu leksykalnego te środki, które pozwolą mu wyrazić się w sposób komunikatywny, w sposób poprawny, a nie naruszający zasad przyzwoitości i delikatności.

Grzeczność w języku hamuje przesadną swobodę mówienia wprost o pewnych fragmentach rzeczywistości pozajęzykowej. Konieczna jest zatem współpraca między nadawcą a odbiorcą. Odbiorca musi sobie uświadamiać, iż nadawca porusza zagadnienia przykre.

Eufemizacja jest procesem, który wymaga odniesienia do wielu pól badawczych: leksykalno-semantycznych, stylistycznych oraz retoryki. Wymienione płasz-

czyzny wzajemnie się uzupełniają i współdziałają w celu wytworzenia takich jednostek, które kierują się względami estetycznymi i potrzebami użytkowników języka.

Bibliografia

BUZÁSSYOVÁ, Klára: Lexikálne zmeny v súčasnej slovenčine (tendencie, motívy, komunikačné efekty). In: Języki słowiańskie 1945 – 1995. Gramatyka – słownictwo – odmiany. Red. S. Gajda. Opole 1995, s. 195 – 203.

DĄBROWSKA, Anna: Eufemizmy współczesnego języka polskiego. Wrocław 1994.

Encyklopedia językoznawstwa ogólnego. Red. K. Polański. Ossolineum 1993.

Encyklopedia wiedzy o języku polskim. Red. S. Urbańczyk. Wrocław 1978.

ENGELKING, Anna: Istota i ewolucja eufemizmów (na przykładzie zastępczych określeń śmierci). In: Przegląd Humanistyczny 4, 1984, s. 115 – 129.

FINDRA, Ján: Jazyk, reč, človek. Bratislava 1998.

HORECKÝ, Ján – BUZÁSSYOVÁ, Klára – BOSÁK, Ján a kol.: Dynamika slovnej zásoby súčasnej slovenčiny. Bratislava 1989.

KOPALIŃSKI, W.: Słownik mitów i tradycji kultury. Warszawa 1985.

KOWALIKOWA, Jadwiga: Znaczenie i funkcja wyrazów tzw. brzydkich we współczesnej polszczyźnie mówionej. In: Współczesna polszczyzna mówiona w odmianie opracowanej (oficjalnej). Red. Z. Kurzowa – W. Śliwiński. Kraków 1994, s. 107 – 113.

Krátky slovník slovenského jazyka. 4. vyd. Red. J. Kačala – M. Pisárčiková – M. Považaj. Bratislava 2003.

MISTRÍK, Jozef: Lingvistický slovník. Bratislava 2000.

Slovník súčasného slovenského jazyka a – g. Red. K. Buzássyová – A. Jarošová. Bratislava 2006.

ŠALING, Samo – IVANOVÁ-ŠALINGOVÁ, Mária – MANÍKOVÁ, Zuzana: Veľký slovník cudzích slov. 3. vyd. Bratislava – Prešov: Vydavateľstvo SAMO 2003.

ZGÓLKOWA, Halina – PISAREK, Walery: Kultura języka dziś. Poznań 1995.

STUDIA ACADEMICA SLOVACA. 36. Prednášky XLIII. letnej školy slovenského jazyka a kultúry. Ed. J. Pekarovičová – M. Vojtech. Bratislava: STIMUL – centrum informatiky a vzdelávania FF UK. 442 s. ISBN 978-80-89236-23-7

I.

Juraj Dolník: *Základ interkultúrneho porozumenia*. – Miroslav Dudok: *Komunikatívne vedomie v slovenčine a blízkych (južnoslovanských) jazykoch*. – Monika Kapustová: *Psycholingvistický princíp vo vyučovaní didaktiky cudzieho jazyka*. – Renáta Mračníková: *Prejavy gramatickej kategórie životnosti v západoslovanských jazykoch*. – Gabriela Múcsková: *O pomenovaní planét slnečnej sústavy v pamiatkach 18. a 19. storočia*. – Slavomír Ondrejovič: *Storočnica Henricha Barteka*. – Oľga Orgoňová, Alena Bohunická: *Obsahové, pragmatické a jazykové východiská recepcie súčasného politického diskurzu na Slovensku*. – Marta Pančíková: *Zradné slová v slovanských jazykoch*. – Ján Sabol: *Symetria a asymetria rytmotvorných prvkov*. – Marianna Sedláková: *Stopy fonologického vývoja v súčasnom pravopise slovenčiny*. – Eva Tibenská: *Prenikanie cudzích jazykových prvkov do slovenčiny*. – Pavol Žigo: *Vývin substantívnej deklinácie v širších slovanských súvislostiach*.

II.

Karol Csiba: *Podoba priestoru v próze Jána Johánidesa*. – Ladislav Čúzy: *Fenomén Jaroslava Blažkova*. – Etela Farkašová: *Filozofické aspekty literatúry alebo O niektorých aspektoch vzťahu filozofie a literatúry*. – Zuzana Kákošová: *Realizmus a modernizmus v dramatickej tvorbe Ivana Stodolu*. – Anna Kruláková: *Názory na román v období romantizmu*. – Dagmar Robertsová: *Pôsobenie spisovateľa Gejzu Vámoša v kontextoch medzivojnového obdobia*. – Oľga Sabolová: *Etické a estetické v (slovenskej) literatúre*. – Danuša Serafinová: *Terézia Vansová a Dennica*. – Miloslav Vojtech: *Básnik v spomienkach literárneho historika. Pavol Országh Hviezdoslav a Albert Pražák*. – Eva Vojtechová: *Revízia slovenskej komédie jedného desaťročia. Slovenská komédia v rokoch 1935 – 1945*. – Ján Zambor: *Interpretácia básne Miroslava Vávra Len tak*.

III.

Jozef Baďurík: *Alma mater Selmiciensis. K výročiu prvej vysokej školy banickej na svete v Banskej Štiavnici z roku 1762*. – Hana Hlôšková: *Andrej Kmeť o folklóre, folklór o Andrejovi Kmeťovi*. – Ľubomír Chalupka: *Fenomén baladickosti v slovenskej hudobnej tvorbe 20. storočia*. – Ján Lukačka: *Počiatky kristianizácie naddunajských Slovanov vo svetle archeologických nálezov z Bojnej*. – Milota Malovecká: *Cesty k poznaniu vlastnej minulosti. Kritické dejepisectvo na Slovensku v 18. storočí*. – Ladislav Mlynka: *Slovensko a svetové kultúrne dedičstvo*. – Milan Podrimavský: *Politik Jozef Miloslav Hurban (1817 – 1888)*. – Vladimír Segeš: *Genéza miest na Slovensku*. – Milan Žigo: *Filozofia na Slovensku v druhej polovici 20. storočia*.

JB

K NIEKTORÝM OTÁZKAM KVALITATÍVNYCH A KVANTITATÍVNYCH VLASTNOSTÍ SLOVENSKÝCH VIBRÁNT

RADOSLAV PAVLÍK

PAVLÍK, Radoslav: To the Question of Qualitative and Quantitative Characteristics of the Slovak Vibrant Consonants. *Jazykovedný časopis*, 2008, Vol. 59, No. 1 – 2, pp. 65 – 97. (Bratislava)

The study focuses on some selected qualitative and quantitative aspects of Slovak taps and trills. The number of linguo-alveolar contacts during the production of these consonants varies between 1 and 8, depending on the type of the sound and the degree of the emotionality and expressivity of the utterance. Based on the analysis of a large corpus of spoken texts we have concluded that the short non-syllabic *r* and the short syllabic *r* in neutral style are realized with one linguo-alveolar tap only, and that the long syllabic *r* pronounced in neutral style usually does not consist of more than two periods. We have also proved that there is no statistically significant difference (in terms of the number of periods) between the short non-syllabic *r* and the short syllabic *r* in Slovak. Finally, we have pointed out that the emotionality and expressivity of the utterance increases the number of linguo-alveolar contacts of Slovak *r*-sounds in all spoken genres we have analyzed.

1. Úvodné poznámky

1.1. Definícia a základná charakteristika slovenských vibránt

Vibranty sú hlásky, ktoré sa obyčajne definujú ako segmenty tvorené opakovaným (periodickým) zväčšovaním a zmenšovaním úžiny alebo záveru (Pike, 1943, s. 125; Hála, 1962, s. 201; Malmberg, 1963, s. 45 – 46; Mistrík a kol., 1993, s. 477; Palková, 1994, s. 75; Ladefoged – Maddieson, 1996, s. 217; *inter alia*). Z hľadiska miesta artikulácie môžeme tieto hlásky rozdeliť na bilabiálne, alveolárne a uvulárne (Ladefoged – Cochran – Disner, 1977, s. 49; Kráľ – Sabol, 1989, s. 139; Laver, 1994, s. 218 – 221). V slovenčine sa vyskytujú len alveolárne vibranty, pravda, pri ortofonicky správnej výslovnosti. Vibranty bežne radíme medzi spoluhláskové segmenty, no často plnia aj vokalicú funkciu (napr. aj v slovenčine). Exaktnejšie ich preto môžeme definovať ako **kontoidy** (Pike, 1943, s. 143; Kráľ – Sabol, 1989, s. 146) so samohláskovou alebo spoluhláskovou funkciou.

Napriek tomu, že pojem *vibranta* (angl. *trill*) sa dnes bežne používa na pomenovanie slovenských (ale aj inojazyčných) *r*-ových alveolár, nie je to pojem bezproblémový. Slovo *vibrácia* sa v niektorých slovníkoch definuje ako „rýchly periodicky opakovaný kmitavý pohyb“ (Procházka a kol., 1967, s. 691; Petráčková – Kraus a kol., 1997, s. 961). Vzhľadom na to, že periodicitu (pravidelné opakovanie) kmitov, ako jednu z charakteristík vibránt, nachádzame v mnohých definíciách (Mistrík a kol., 1993, s. 477; Laver, 1994, s. 142; Ladefoged – Maddieson, 1996,

s. 217, *inter alia*), je nutné položiť si otázku, koľko kmitov môžeme považovať za periodický jav. Nazdávame sa, že ak chceme nejakú hlásku definovať ako vibrantu, musí mať minimálne tri kmity. Len vtedy totiž môžeme určiť, či sa jednotlivé kmity periodicky (t. j. v kvázipravideľných intervaloch) opakujú. Prísne vzaté, jedno- a dvojkmitové hlásky nie je možné charakterizovať ako periodické. Keďže slovenské *r*-ové kontoidy môžu obsahovať jeden a viac kmitov, terminologicky bude správnejšie nazvať ich **kmitavé hlásky**. Výhodou pojmu *kmitanie* je to, že jeho koreň môže mať singulárnu aj plurálnu formu – *kmit*, *kmity*. Pojem *vibrácia* takúto možnosť neponúka a automaticky indikuje viacpočetnosť kmitov. Slovenské *r*-ové hlásky teda môžeme rozdeliť na jednokmitové (angl. *taps*) a viackmitové, ktoré rozdelíme na dvojkmitové (bez špeciálneho anglického názvu) a troj- a viackmitové, ktoré nazveme *pravé vibranty* (angl. *true trills*).

Katégoria slovenských <i>r</i> -ových hlások	Počet kmitov	Slovenský názov	Anglický názov	Znak v IPA
kmitavý alveolárny kontoid	1	jednokmitová hláska	tap	[r]
	2	dvojkmitová hláska	∅	∅
	3 a viac	vibranta, hrčivá hláska	trill	[r]

Tab. 1. Kategorizácia slovenských *r*-ových hlások.

Tabuľka č. 1 uvádza kategorizáciu slovenských *r*-ových hlások. Ako vidíme, dvojkmitové hlásky, v rámci našej (exaktnejšej) definície pojmu vibranta, nemajú svoj vlastný názov ani symbol v IPA (Medzinárodnej fonetickej abecede). Z tohto dôvodu (a zároveň berúc do úvahy súčasný stav) priradíme dvojkmitovým hláskam znak [r], ale na rozdiel od *pravých vibránt* ich pracovne pomenujeme **kvázivibranty** (angl. *quasi-trills*).

Už v našej nedávnej štúdií (Pavlík, 2004) sme sa letmo dotkli otázky počtu kmitov slovenských *r*-ových hlások, najmä krátkeho neslabičného *r*. Počet kmitov je totiž dôležitý nielen pre správny výber symbolu IPA, ale aj pre všeobecné pomenovanie tejto kategórie hlások. Vzhľadom na to, že slovenčina obsahuje aj jednokmitové hlásky (a tie sú najfrekvencovanejšie!), budeme slovenské *r*-ové hlásky nazývať všeobecným pojmom kmitavé hlásky – **kmitanty**. V názve príspevku zatiaľ ponecháme termín *vibranta*, pretože tento termín sa v slovenskej fonetike používa najčastejšie, i keď vždy funguje ako synonymum termínu kmitavá (alebo hrčivá) hláska (Stanislav, 1953, s. 225 – 227; Dvončová – Jenča – Kráľ, 1969, s. 85; Liška, 1971; s. 262 – 286; Záborský, 1975, 85 – 87; Kráľ – Sabol, 1989, s. 139, 256).

Z akustického hľadiska možno slovenské kmitavé hlásky charakterizovať ako segmenty rečového kontinua, ktoré sa obyčajne skladajú z vokalickeho a konsonantickeho

kého elementu. Na oscilogramoch sa prejavujú zmenšením amplitúdy zvukovej vlny vo fáze alveolárneho záveru, zatiaľ čo na spektrogramoch sú kmitanty zobrazené ako vertikálne biele pásy indikujúce úbytok akustickej energie s možným sprievodným vokalickej elementom s formantovou skladbou, v závislosti od počtu kmitov (Isačenko, 1968, s. 178 – 186; Dvončová – Jenča – Král, 1969, s. 85 – 86; Liška, 1971, s. 269 – 278; Král – Sabol, 1989, s. 257). Ukážky oscilogramov a spektrogramov jednotlivých druhov slovenských kmitavých hlások budeme skúmať v 2. kapitole.

1.2. Výskumný problém a súčasný stav problematiky

Ako sme už naznačili, v predkladanej štúdií sa zameriame najmä na otázku počtu kmitov slovenských kmitavých hlások. Na vzorke textov hovorenej reči budeme oscilograficky a spektrograficky analyzovať jednotlivé typy slovenských kmitavých hlások a tiež sa pozrieme na ich štylistickú distribúciu a charakteristiku (z hľadiska počtu kmitov).

Primárnym podnetom na napísanie tejto štúdie sú isté rozpory v otázke počtu kmitov slovenských *r*-ových hlások. Slovenskí (a českí) fonetici sa rozchádzajú v názore na to, koľko lingválnych kmitov tvorí krátke neslabičné *r*, krátke slabičné *r* a dlhé slabičné *ř*. Tak napr. podľa B. Hálu (1929, s. 60, 66), A. V. Isačenka (1968, s. 179 – 183), J. Lišku (1971, s. 276, 278) a V. Záborského (1975, s. 85) má krátke neslabičné *r* najčastejšie len jeden kmit, zatiaľ čo J. Stanislav (1953, s. 226) a Á. Král (1988, s. 79) uvádzajú pre krátke neslabičné *r* jeden alebo dva kmity. Na inom mieste (Král – Sabol, 1989, s. 256) sa zasa uvádza, že pri krátkom *r* môže vzniknúť iba jeden kmit, čo by sa dalo interpretovať aj tak, že ide skôr o výnimku, ako o pravidlo. Bežne sa tiež uvádza, že intervokalickej *r* je najčastejšie jednokmitové (Dvončová – Jenča – Král, 1969, s. 85; Liška, 1971, s. 278), ale objektívnych porovnaní s počtom kmitov neintervokalickej (neslabičného) *r* niet. Nevieme teda povedať, či existuje rozdiel v počte kmitov krátkeho intervokalickej a neintervokalickej (neslabičného) *r*.

Krátke slabičné *r* má podľa výskumov B. Hálu (1929, s. 65 – 66) a A. V. Isačenka (1968, s. 183 – 185) obyčajne len jeden kmit, no iní fonetici (Dvončová – Jenča – Král, 1969, s. 85; Liška, 1971, s. 280; Král, 1988, s. 79; Král – Sabol, 1989, s. 256) zastávajú názor, že slabikotvorné *r* má väčšinou dva kmity, niekedy i viac.

Najväčšie rozdiely v počte lingválnych kmitov nachádzame pri opise dlhého slabičného *ř*. Podľa existujúcich štúdií, resp. opisov môže mať dlhé *ř* jeden až šesť kmitov, berúc do úvahy i tzv. tlmené kmity, o ktorých píše J. Liška (1971, s. 281 – 283). V nasledujúcom prehľade uvádzame údaje o počte kmitov dlhého slovenského *ř*, ktoré sme našli v slovenskej a českej fonetickej literatúre (radené chronologicky):

B. Hála (1929, s. 66): 3 kmity

J. Stanislav (1953, s. 157) vychádzajúc z B. Hálu (ibid.): 3 kmity

A. V. Isačenko (1968, s. 185): 1 – 4 kmity

J. Dvončová – G. Jenča – Á. Král (1969, s. 85): 4 a viac kmitov

J. Liška (1971, s. 281 – 283): 3 – 6 kmitov; najčastejšie 4 kmity + 1 tlmený
Á. Král' (1988, s. 79): 4 a viac kmitov
Á. Král' – J. Sabol (1989, s. 256): 4 a viac kmitov

Tento značný rozptyl hodnôt udávaných pre slovenské *r*-ové hlásky nás inšpiroval k opätovnému preskúmaniu problematiky počtu kmitov. Pri riešení výskumného problému nadviažeme na výsledky doterajších bádání v tejto oblasti, ale pristúpime k nemu z čiastočne odlišnej perspektívy. Naša štúdia sa od predchádzajúcich líši najmä v týchto bodoch:

(a) Vlastnosti *r*-ových hlások skúmame v konkrétnych žánrových útvaroch, t. j. nejde nám o izolované slová alebo vety, ale analyzujeme kmitavé hlásky vyselektované z textov hovorenej reči v jej rôznych žánrových podobách. Doterajšie empirické výskumy väčšinou vychádzali z analýz jednotlivých viet a slov (pozri Hála, 1929; Isačenko, 1968). Mnohí fonetici síce priamo neuvádzajú, či pracovali so súvislým textom alebo len s izolovanými vetami a slovami, ale použitá metóda (záznam reči výskumných osôb vo fonetickom laboratóriu) naznačuje, že išlo o vopred pripravené a špecificky zacielené analýzy hlások v osihotených slovách a krátkych vetách.

(b) Naša štúdia prezentuje súčasný stav v modernej (spisovnej) slovenčine (po-
kiaľ vieme, od posledných výskumov slovenských *r*-ových hlások uplynulo už vyše 30 rokov).

(c) V porovnaní s predchádzajúcimi výskumami pracujeme s väčším počtom skúmaných osôb (hovoriacich, spikrov), a teda aj s väčším počtom jednotiek (elementov), t. j. realizovaných a zaznamenaných *r*-ových hlások (angl. *tokens*).

(d) Získané hodnoty vyhodnocujeme pomocou základných štatistických metód.

(e) Skúmané osoby nie sú ovplyvnené pozorovateľom (výskumníkom) do takej miery, ako v predchádzajúcich výskumoch, keď jednotliví hovoriaci vedeli, že bádateľ sa zameriava na výskum ich výslovnosti, či dokonca konkrétnej hlásky. Tým sa čiastočne eliminuje tzv. paradox pozorovateľa (angl. *observer's paradox*).

1.3. Výskumná vzorka, metodológia a hypotézy

Náš výskumný materiál tvoria digitálne záznamy slovenských *r*-ových hlások získané segmentáciou rečového kontinua (textu hovorenej reči). Zvukové záznamy, ktoré viac-menej systematicky zhromažďujeme už od roku 2000, sme získali z verejného vysielania programovej ponuky Rádia Slovensko, Rádia Devín a Slovenskej televízie. Terestriálny zvukový signál sme zaznamenali v digitálnom formáte *wav* s parametrami 22050 Hz a 16 bitov, čo je štandardná kvalita ponúkajúca uspokojivú oscilografickú a spektrografickú analýzu väčšiny hlások a fonetických javov. Našu databázu – korpus digitálnych záznamov hovorenej slovenčiny (a angličtiny) – neustále rozširujeme a dopĺňujeme, a to aj zo zdrojov súkromných médií. Korpus po-

tom ďalej triedime a klasifikujeme zo sociolingvistického hľadiska a hľadáme korelácie medzi sociálnymi, situačnými a lingvistickými premennými. Všetky osoby, ktorých rečové záznamy zaradíme do databázy musia mať ortofonicky správnu výslovnosť (t. j. nesmú mať žiadne sluchovo vnímateľné výslovnostné poruchy, napr. rotacizmus, sigmatizmus, atď.).

V tejto štúdií sme použili záznamy hovorenej reči od 36 osôb (porov. Hála, 1929, 3 osoby; Isačenko, 1968, 3 osoby; Dvončová – Jenča – Král, 1969, 5 osôb (hoci celková vzorka bola väčšia); Liška, 1971, 9 osôb). Vzali sme do úvahy aj štylistické, resp. sociolingvistické hľadisko – skúmali sme tri žánrovo odlišné útvary (porov. Mistrík, 1989, s. 401 – 544; Findra, 2004, s. 210 – 222) a každý útvar obsahoval záznamy od minimálne dvanástich hovoriacich:

(a) *Spravodajský žáner*

V rámci tohto žánru sme skúmali výslovnosť *r*-ových hlások moderátorov (redaktorov) v hlavných (večerných) správach Rádia Slovensko a Slovenskej televízie. Vybrali sme iba tých moderátorov, ktorí čítali správy z rozhlasového alebo televízneho štúdia, teda nie moderátorov „z terénu“. Predpokladáme, že skúmané osoby tohto konkrétneho žánru (ktorý tvoria formálne a vopred pripravené čítané texty) používajú prostriedky spisovnej výslovnosti, s istými individuálnymi odchýlkami. Skúmali sme reč týchto moderátorov (6 žien a 6 mužov):

Rádio Slovensko: J. Bárdošová, A. Bugošová, D. Kulová, E. Mravcová, P. Farkaš, O. Holič, M. Janitor, M. Laca

Slovenská televízia: J. Hargašová-Lajčáková, J. Majeská, Ľ. Bajaník, I. Janda

(b) *Umelecký žáner*

Hovorené texty epických a dramatických žánrových útvarov sme získali z vysielania Rádia Slovensko a Rádia Devín. Ide najmä o rozhlasové hry, poviedky, úryvky z románov a noviel, rozprávky a fičre, v ktorých účinkujú naši (známi) slovenskí herci a divadelníci. Jazyk umeleckého žánru často využíva dialógy a priamu reč postáv, čo ho má priblížiť k živému rozhovoru. Preto sa v týchto útvaroch stretávame aj s nespisovnými, resp. nekodifikovanými lexikálnymi a morfo-syntaktickými prostriedkami národného jazyka (Findra, 2004, s. 221). Pokiaľ ide o fónickú rovinu, stále chýbajú precízne empirické štúdie (využívajúce štatistiku a reprezentatívne korpusy), ktoré by skúmali vzťah a rozdiely medzi jednotlivými žánrovými útvarmi. Nevieme teda, do akej miery sa využívajú či nevyužívajú (resp. či a ako by sa mali/nemali využívať) zvukové prostriedky nižšieho (nekodifikovaného), neutrálneho a vyššieho výslovnostného štýlu v žánrovo odlišných komunikátoch.

Hoci texty umeleckého žánru tu skúmame ako jeden celok, treba zdôrazniť, že vnútri tohto útvaru existuje veľká variabilita fónických prostriedkov. Napríklad priama reč postáv sa segmentálne i suprasegmentálne odlišuje od naratívnych pasáží, i od špecificky expresívne zafarbených prejavov v rozprávkach pre deti. V našej štú-

dii budeme brať tento žáner ako celistvý útvar, pretože v prípade skúmania slovenských *r*-ových hlások sa ukazuje, že hlavný faktor ovplyvňujúci počet kmitov, je stupeň emocionálnosti a expresívnosti výpovede, nie špecifický žánerový sub-typ (pozri ďalej). Treba však pripomenúť, že hodnotenie príznakovosti a nepríznakovosti výpovede môže byť do istej miery subjektívne. Napríklad naratívne pasáže rozprávok pre deti majú často istý stupeň príznakovosti, hoci v porovnaní s priamou rečou postáv pôsobia neutrálne.

Texty jednotlivých hovoriacich sú digitálne zostrihané, t. j. odstránili sme z nich tie pasáže, ktoré obsahovali sprievodnú hudbu a rôzne druhy zvukov, efektov či šumov (zaznamenali sme teda len čisté hovorené slovo). Kmitavé alveolárne hlásky sme skúmali vo výslovnosti týchto osôb (6 žien a 6 mužov):

E. Geregová, Z. Grúberová, E. Krížiková, S. Ulická, E. Vášáryová, E. Žilineková, V. Durdik, D. Jamrich, F. Kovár, K. Machata, J. Mistrík, A. Swan

(c) *Dialogický žáner*

Vzorky textov tohto žánru sme získali z programov Nočná pyramída a Nočné dialógy, ktoré vysielala Rádio Slovensko. Keďže tieto relácie obyčajne využívajú poloficiálny prejav (niekedy oficiálnejší, inokedy až neoficiálny, podľa povahy témy a postavenia, naturelu, veku, atď. host'a), možno ich zaštréžiť termínom *debata*, hoci často ide o hybridný útvar (pozri Findra, 2004, s. 220). Dialóg je na rozdiel od predchádzajúcich žánrov obyčajne spontánny (nečítaný) prejav, ktorý je väčšinou len polopripravený alebo nepripravený (mnohé otázky kladú priamo poslucháči a host' nemá čas na prípravu odpovede – ide o živé vysielanie). Ďalej treba pripomenúť, že hosťami týchto relácií spravidla nie sú rečovo školení hovoriaci (ako v predchádzajúcich žánroch). V záujme zvýšenia úrovne spisovnosti textov tohto žánru sme vybrali iba osoby s vysokoškolským vzdelaním a bez výrazných regionálnych príznakov. Skúmali sme len reč hostí, nie moderátorov. Vzhľadom na to, že nejde o „profesionálov slova“, zachovávame ich totožnosť v čiastočnej anonymite. Na analýzu *r*-ových hlások sme použili texty od týchto osôb:

Ženy: h.doc. PhDr. P. D., PhD. (Katedra dobrovoľníctva a misijnej práce, Fakulta zdravotníctva a sociálnej práce Trnavskej univerzity), Mgr. Z. G. (učiteľka, tyflopédka), PaedDr. J. I. (Domov sociálnych služieb Symbia, Zvolen), PhDr. Z. K., CSc. (Sociologický ústav SAV, Bratislava), JUDr. D. M. (Slovenská advokátska komora), doc. PhDr. I. R., PhD. (poslankyňa Národnej rady SR, strana SDKÚ)

Muži: doc. JUDr. R. F., CSc. (člen vlády SR, strana Smer); MUDr. I. Ch. (Dermatovenerologická klinika, JLF UK, Martin); prof. RNDr. J. M., DrSc. (Katedra humánnej geografie a demogeografie, Prírodovedecká fakulta UK, Bratislava); MUDr. D. R. (Oddelenie anestézie a intenzívnej medicíny, Detská fakultná nemocnica s poliklinikou, Banská Bystrica), prof. MUDr. J. Š., CSc. (Neurochirurgická klinika Lekárskej fakulty UK, Bratislava), doc. PhDr. J. Š., CSc. (Katedra slovenského jazyka, Filozofická fakulta UK, Bratislava)

Už v našom predbežnom kvalitatívnom prieskume sme si všimli, že počet kmitov pre jednotlivé typy *r*-ových hlások v slovenčine je obyčajne nižší, ako sa uvádza vo väčšine doterajších publikácií, či už ide o krátke *r* alebo dlhé *ř*. Zároveň sme okrem iného zistili, že v našich vzorkách nebolo zásadného rozdielu medzi počtom kmitov krátkeho slabičného a neslabičného *r*, ktoré boli takmer vždy jednokmitové. Pokiaľ ide o dlhé *ř* (vyslovené bez emotívneho či expresívneho náboja), v prieskume sme pozorovali pomerne nízky počet kmitov, obyčajne nie viac ako dva. Toto zjavne protirečí doterajším údajom vo fonetickej literatúre. Vzhľadom na uvedené (subjektívne) zistenia sme si stanovili tieto **hypotézy**:

1. Krátke neslabičné *r* v neutrálnom štýle má najčastejšie len jeden kmit.
2. Krátke slabičné *r* v neutrálnom štýle má najčastejšie len jeden kmit.
3. Dlhé slovenské *ř* obyčajne nemá v neutrálnom štýle viac ako dva kmity.
4. Počet kmitov krátkeho slabičného a neslabičného *r* je rovnaký.

Exaktnejšie môžeme naše hypotézy vyjadriť takto:

1. H_0 : Pravdepodobnosť, že krátke neslabičné *r* v neutrálnom štýle má jeden kmit je 0,995.
2. H_0 : Pravdepodobnosť, že krátke slabičné *r* v neutrálnom štýle má jeden kmit je 0,99.
3. H_0 : Pravdepodobnosť, že dlhé slovenské *ř* má v neutrálnom štýle jeden alebo dva kmity je 0,95.
4. H_0 : Neexistuje štatisticky významný rozdiel medzi počtom kmitov krátkeho slabičného a neslabičného *r*.

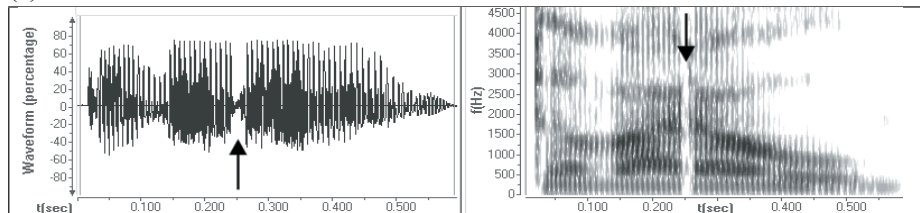
Platnosť uvedených hypotéz budeme skúmať v nasledujúcich kapitolách. Najprv sa pozrieme na rôzne alofonické realizácie jednotlivých typov kmitavých hlások vo vybraných žánrových útvaroch a potom sa pokúsime o ich kvantitatívnu charakteristiku.

2. Kvalitatívna analýza slovenských r-ových hlások z hľadiska počtu lingválnych kmitov

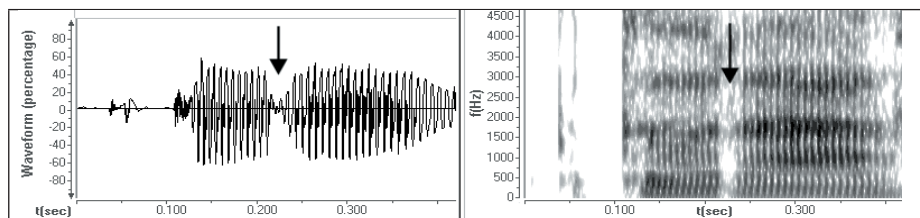
2.1. Neslabičné kmitanty

Cieľom tejto kapitoly je zachytenie existencie rôznych alofón neslabičného krátkeho *r*. Neskúmame tu početnosť jednotlivých alofón – touto otázkou sa budeme zaoberať v 3. kapitole. Pripomíname, že zobrazené oscilografické a spektrografické záznamy tvoria len nepatrný zlomok zozbieraného materiálu. Miesto lingválneho kmitu sme označili šípkami. V rámci jednotlivých žánrov sme našli tieto typické alofonické realizácie (z hľadiska počtu kmitov a ich akustických prejavov):

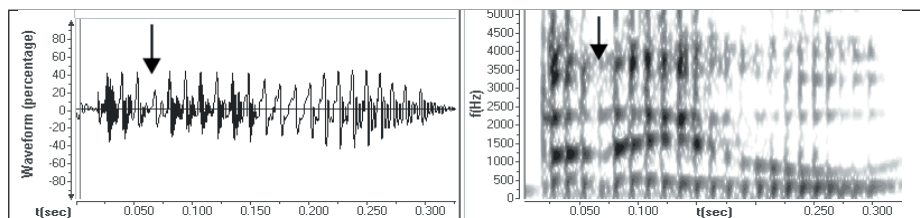
(a) *Jednokmitové r*

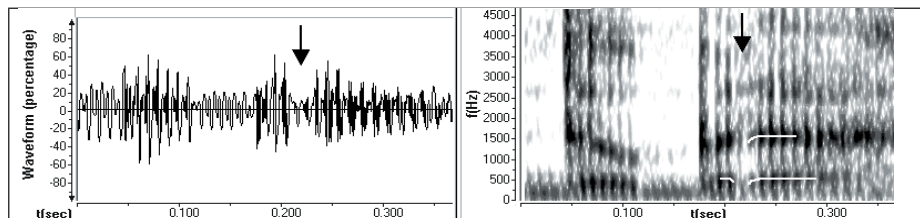
Obr. 1. Oscilogram a spektrogram slova *tovarov* (J. Bárdošová, spravodajstvo, Rádio Slovensko).

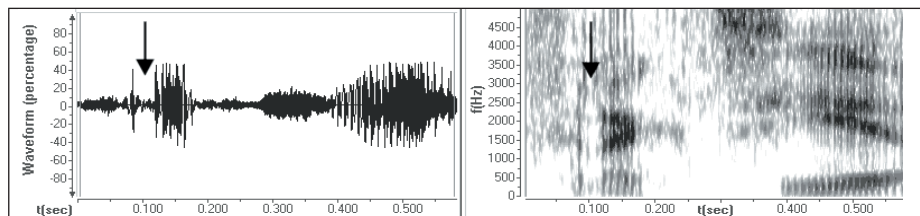
Obr. 2. Oscilogram a spektrogram slova *ktorá* (S. Ulická, umelecký žáner, Rádio Slovensko).

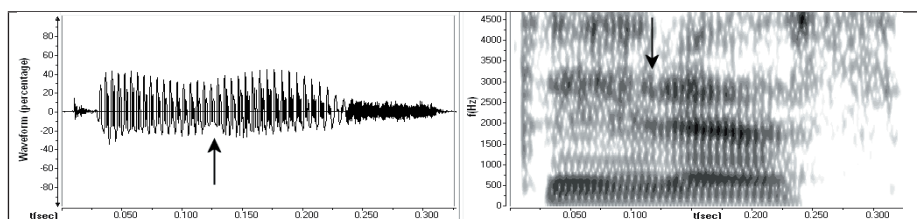
Obr. 3. Oscilogram a spektrogram slova *brehu* (M. Laca, spravodajstvo, Rádio Slovensko).

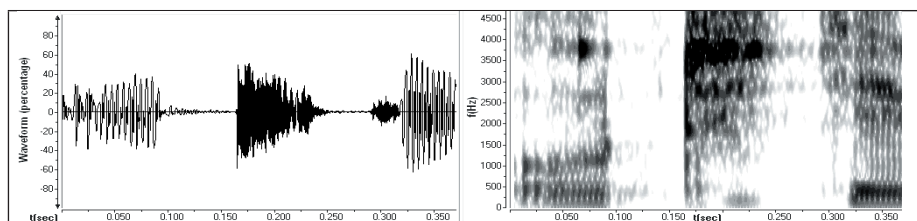
Obr. 4. Oscilogram a spektrogram slova *dobrá* (A. Swan, umelecký žáner, Rádio Devín).

Obr. 5. Oscilogram a spektrogram slova *frakcie* (O. Holič, spravodajstvo, Rádio Slovensko).

Obr. 6. Oscilogram a spektrogram slova *teraz* (E. Mravcová, spravodajstvo, Rádio Slovensko).

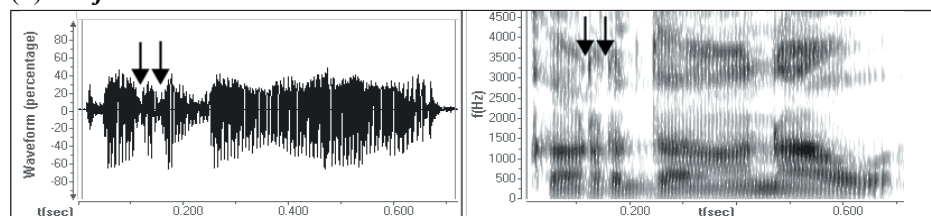

Obr. 7. Oscilogram a spektrogram slova *určite* (Z. K., žena, dialogický žáner, Rádio Slovensko).

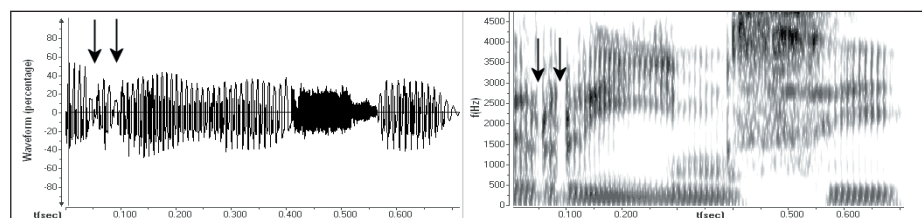
Podľa zobrazených oscilogramov a spektrogramov môžeme jednotkovú *r* rozdeliť na štyri základné typy (ktoré môžu mať ďalšie variácie). Prvý typ, reprezentovaný obrázkami 1 a 2, predstavuje tzv. kánonickú realizáciu, čo znamená, že počas realizácie lingválnoalveolárneho záveru/úžiny dochádza k výraznému poklesu intenzity akustickej energie a formantová skladba je prerušená jasným bielym vertikálnym pásom. V druhom type jednotkového *r*, ktorý vidíme na obrázkoch 3 a 4, už nedochádza k takému výraznému poklesu energie počas realizácie kmitu (ide skôr o aproximáciu končeka jazyka k alveolárnemu výstupku než oklúzii) a akustický dojem *r*-ovej hlásky je vytváraný najmä formantovými ohybmi, ktoré naznačujú miesto artikulácie. Tretí typ je zachytený na obrázku 5 a vyznačuje sa výrazne redukovaným vokalickej elementom, buď pred alebo po vrcholovej fáze (tenzii) hlásky *r*. Inak povedané, fáza intenzie alebo detenzie je výrazne zredukovaná. Pre posledný typ jednotkového *r* (obrázky 6 a 7) je charakteristická neprítomnosť (alebo iba náznak) základných *r*-ových charakteristík – chýbajú vokalickej elementy, ťažko identifikujeme formantové ohyby susediacich samohlások a nie je možné zreteľne identifikovať záverovú/úžinovú fázu. Napríklad na obrázku 6 vidíme len minimálnu redukciu akustickej energie pri tenzii a takmer žiadne formantové ohyby susedných vokálov. Tento typ sa u niektorých hovoriacich (zväčša u mužov) podobá, aspoň pokiaľ ide o auditívny dojem, na nešumovú aproximantu [ɹ], ktorá sa vyskytuje napr. v britskej prijatej výslovnosti RP. Bežný poslucháč však v súvislej reči túto alofónu pravdepodobne neregistruje a takto realizované *r* vníma ako normálne – nepríznakové. Obrázok 7 zachytáva úplnú akustickú a percepčnú elíziu krátkého *r*. K takejto situácii môže dôjsť vtedy, keď po *r*-ovej hláske nasleduje nejaká alveolárna oklúziva alebo semioklúziva, napr. /t/, /d/, /n/, /tʃ/, atď. Ide tu o splynutie artikuláčnych gest

hlások /r/ a /r̥/ (Browman – Goldstein, 1989, 1992; Byrd, 2003; Goldstein – Fowler, 2003, *inter alia*). Opäť môžeme konštatovať, že ani toto (akusticky a percepčne) elidované *r* bežný poslucháč nevníma ako nejakú zvláštnosť, pretože jeho zánik v reči neregistruje. Takto redukované *r* budeme v kvantitatívnom výskume radíť k jednotkovým hláskam (o kritériách uplatnených v kvantitatívnom výskume pozri ďalej).

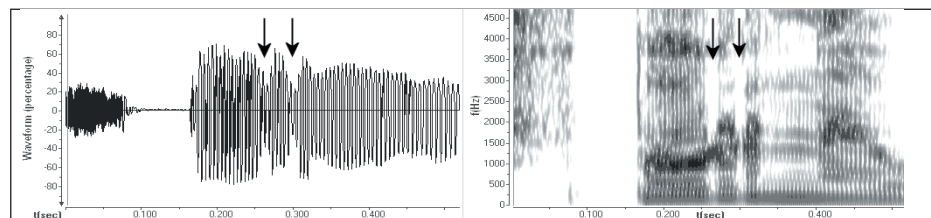
(b) *Dvojkmitové r*

Obr. 8. Oscilogram a spektrogram slova *kordónov* (A. Bugošová, spravodajstvo, Rádio Slovensko).

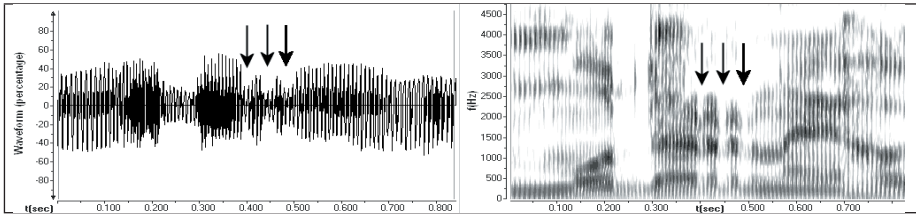
Obr. 9. Oscilogram a spektrogram slova *rímsy* (F. Kovár, umelecký žáner, Rádio Slovensko).

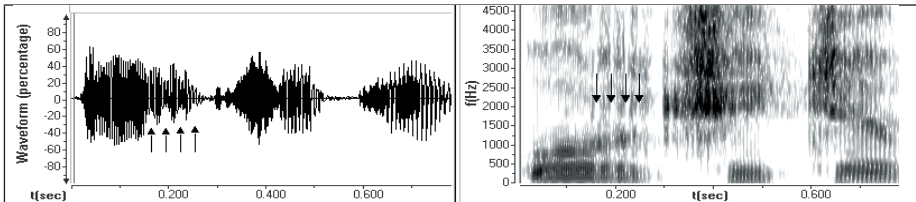
Obr. 10. Oscilogram a spektrogram slova *sporné* (D. M., žena, dialogický žáner, Rádio Slovensko).

Dvojkmitové *r*, podobne ako jednokmitové, podlieha istým variáciám z hľadiska úrovne redukcie lingválnej amplitúdy počas kmitu, výraznosti prerušenia formantovej skladby, prítomnosti formantových ohybov atď. Uvádzame tu len jeden príklad pre každý skúmaný žáner.

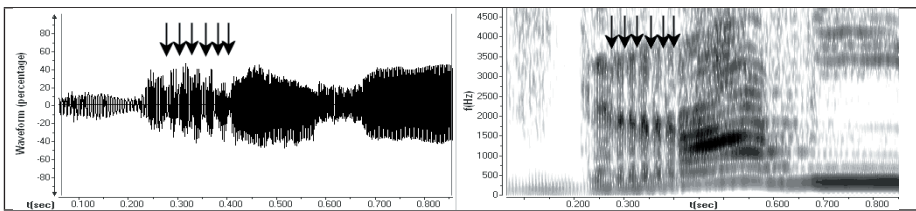
(c) *Troj- a viackmitové r (pravé vibranty)*

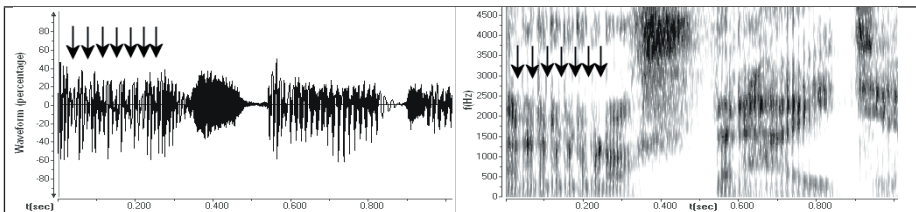
Obr. 11. Oscilogram a spektrogram slova *moderného* (V. Durdík, umelecký žánr, Rádio Slovensko).

Obr. 12. Oscilogram a spektrogram slova *určite* (D. Jamrich, umelecký žánr, Rádio Slovensko).

Obr. 13. Oscilogram a spektrogram slova *zdravý* (Z. Grúberová, umelecký žánr, Rádio Slovensko).

Obr. 14. Oscilogram a spektrogram slova *roztrhajte* (V. Durdík, umelecký žánr, Rádio Slovensko).

Krátke neslabičné *r* realizované tromi a viac kmitmi sme našli len v umeleckom žánri. V tejto kategórii sme identifikovali až sedemkmitové *r* (obr. 14). Vo väčšine prípadov ide o emocionálne zafarbenú výslovnosť, t. j. všetky uvedené ukážky predstavujú slová vyslovené s istým pozitívnym alebo negatívnym emocionálnym nábojom (vyjadrenie hnevu, rozhorčenia, radosti, dôrazu a pod.). Zvyšovanie počtu kmi-

tot v emocionálne a expresívne zafarbenej výpovedi má pravdepodobne fyziologický základ – nárast emocionality zapríčiňuje nárast energie výdychového prúdu, ktorý je dôležitý pri artikulácii kmitavých hlások (pozri Recasens, 1991; Ladefoged – Maddieson, 1996; Solé, 2002). Tento jav sa však dá vnímať aj z iného pohľadu. Je možné, že pôvodne fyziologicky podmienené zvyšovanie kmitov sa v procese jazykovej fylogénzy a ontogenézy prekóduje do fonologickej roviny a možno ho využívať ako štylistický prostriedok na vyjadrenie emotívneho stavu. Táto problematika nie je zatiaľ dostatočne preskúmaná. Ďalej treba zhodnotiť štatút takýchto viackmitových hlások z hľadiska spisovnej výslovnosti, teda či je alebo nie je možné takého realizácie považovať za spisovné. S tým súvisí aj otázka, či tie zvukové javy a realizácie, ktoré nie sú (nateraz) zachytené v (kodifikačnej) príručke spisovnej výslovnosti (Kráľ, 1988; 2005), musíme automaticky považovať za nespisovné, alebo či existuje nejaký priestor na ďalšiu štylistickú stratifikáciu spisovnej výslovnosti. Odpovede na tieto otázky si však vyžadujú širšiu odbornú diskusiu a najmä ďalší výskum.

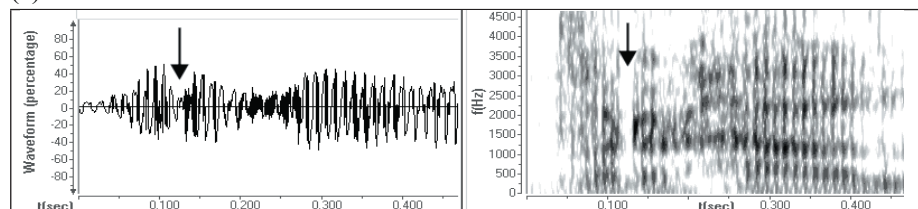
Na záver môžeme konštatovať, že krátke slovenské neslabičné *r* vykazuje pomerne veľkú variabilitu počtu kmitov, pravda, keď berieme do úvahy rôzne žánrové útvary. Zistili sme teda, že takéto *r* môže byť v slovenčine (v našich textoch) vyslovené s jedným až siedmimi kmitmi. Početnosť jednotlivých typov budeme skúmať v 3. kapitole.

2.2 Slabičné kmitanty

V tejto kapitole sa pozrieme na počet kmitov slabičných *r*-ových hlások – krátkeho slabičného *r* a dlhého *ř*, ktoré je vždy slabičné. Zistili sme, že frekvencia výskytu slabičného *r* v texte je pomerne nízka (v porovnaní s neslabičným *r*). Ešte menší je výskyt slov s dlhým *ř*, ktoré sa v niektorých žánroch, najmä v dialogickom, vyskytujú len sporadicky (pozri Sabol, 1966; Findra, 1968; Kráľ – Kráľ – Majerník, 1991; Štefánik – Rusko – Považanec, 1999). Ukážky hlások pochádzajú aj od osôb, ktoré sme nepoužili v kvantitatívnom výskume.

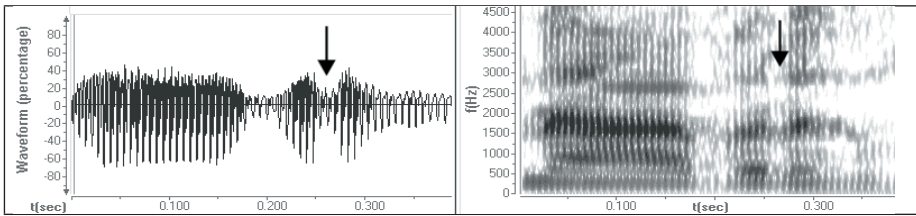
2.2.1. Krátke slabičné *r*

(a) *Jednokmitové r*

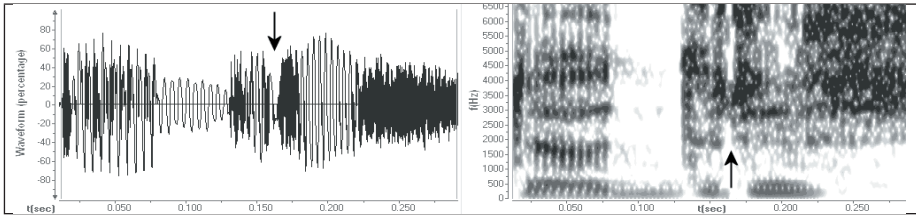

Obr. 15. Oscilogram a spektrogram slova *vrhal* (K. Machata, umelecký žánr, Rádio Slovensko).

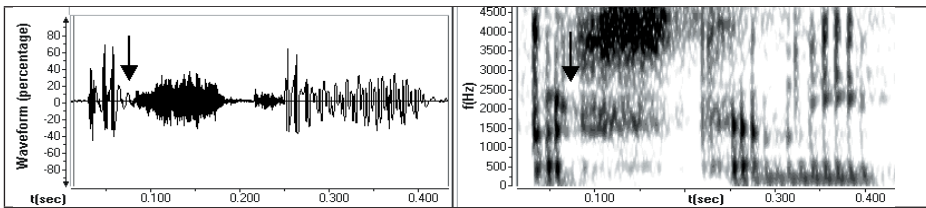

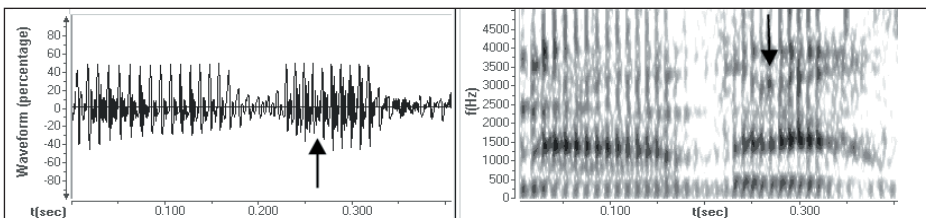
Obr. 16. Oscilogram a spektrogram slova *návrh* (A. Bugošová, spravodajstvo, Rádio Slovensko).

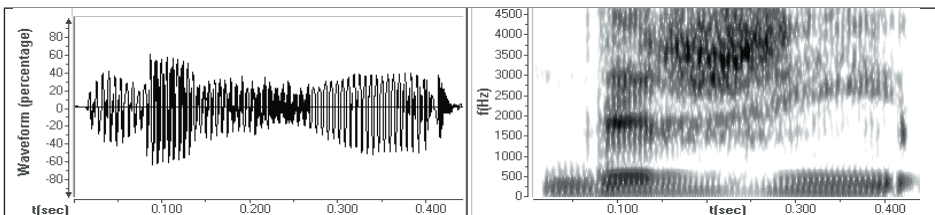
Obr. 17. Oscilogram a spektrogram slova *dodržiavani* (J. I., žena, dialogický žáner, Rádio Slovensko).

Obr. 18. Oscilogram a spektrogram slova *prstami* (A. Swan, umelecký žáner, Rádio Devín).

Obr. 19. Oscilogram a spektrogram slova *návrh* (O. Holič, spravodajstvo, Rádio Slovensko).

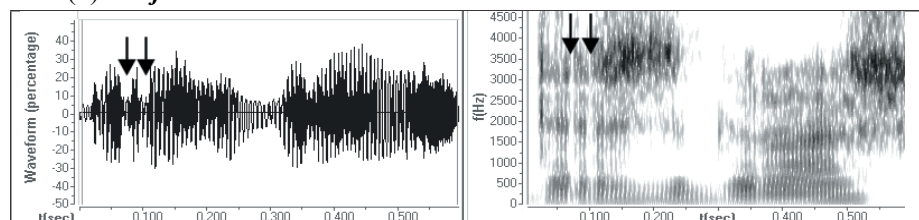
Obr. 20. Oscilogram a spektrogram slova *drží* (S. Ulická, umelecký žáner, Rádio Slovensko).

Podobne ako krátke neslabičné *r*, aj jednokmitové krátke slabičné *r* vykazuje značnú kvalitatívnu (alofonickú) variabilitu. Môžeme konštatovať, že aj táto skupina jednokmitových hlások sa dá rozdeliť do niekoľkých typov:

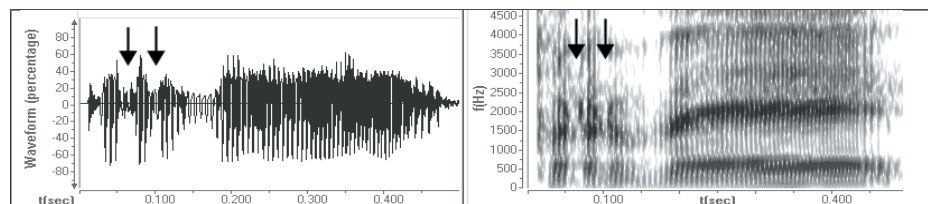
1. Kánonické jednokmitové krátke slabičné *r* (obrázky 15 a 16).
2. Afrikované jednokmitové *r* (obr. 17), ktoré obsahuje výrazný auditívny aj akustický šumový element. Afrikácia je spôsobená prítomnosťou nasledujúcej sykavky.
3. Jednokmitové *r* s chýbajúcou fázou intenzie alebo detenzie (obr. 18).
4. Jednokmitové *r* s redukovanou amplitúdou lingválneho kmitu. Oscilograficky sa prejavuje ako mierny úbytok akustickej energie vo vrcholovej fáze kmitu a na spektrogramech ho možno identifikovať najmä podľa formantových ohybov (obr. 19).
5. *r* s akusticky a percepčne elidovaným kmitom (obr. 20). V tomto type *r* sa záverová fáza vôbec nedá identifikovať a *r*-ový dojem sa vytvára len prostredníctvom vokalickeho elementu, ktorý má kvalitu neutrálnej stredovej samohlásky [ə]. Takto realizované slabičné *r* bolo v našich vzorkách pomerne frekventované. Zdá sa teda, že nie je správne tvrdenie, že slabičné *r*-ové hlásky majú ako invariantný znak aspoň jednorazové prerušenie akustického spektra (Isačenko, 1968, s. 183).

Analyzované oscilogramy a spektrogramy predstavujú iba malú ukážku z nášho materiálu a uvedenú typológiu jednokmitového krátkeho slabičného *r* nemožno považovať za vyčerpávajúcu.

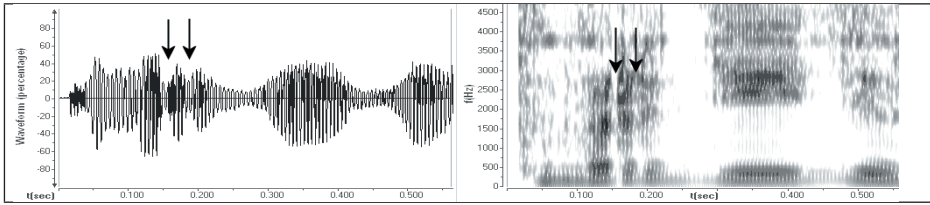
(b) *Dvojkmitové r*

Obr. 21. Oscilogram a spektrogram slova *držgroš* (Z. Grúberová, umelecký žáner, Rádio Slovensko).

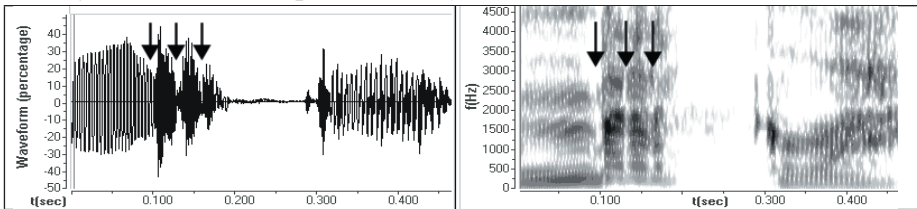
Obr. 22. Oscilogram a spektrogram slova *prvé* (A. Bugošová, spravodajstvo, Rádio Slovensko).

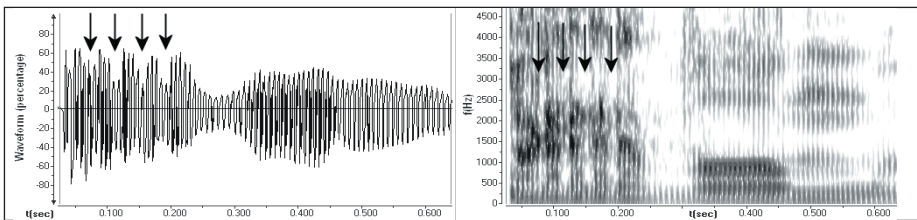
Obr. 23. Oscilogram a spektrogram slova *tvrdiť* (I. R., žena, dialogický žánr, Rádio Slovensko).

Zobrazené ukážky dvojkmitového slabičného *r* pochádzajú z troch rôznych žánrových útvarov. Aj tento typ *r* môže ďalej podliehať alofonickým variáciám, ale tie sú obyčajne menej výrazné a početné ako pri jednkmitovom krátkom slabičnom *r*.

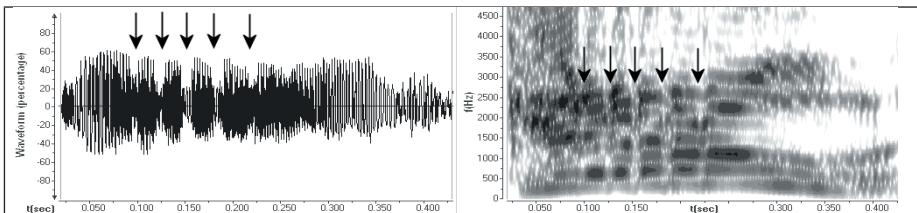
(c) *Troj- a viackmitové r (pravé vibranty)*

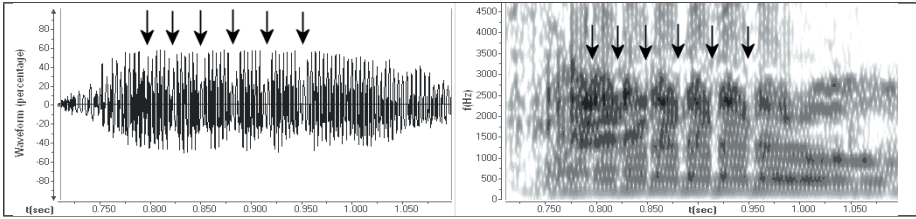
Obr. 24. Oscilogram a spektrogram slova *mrkva* (Z. Grúberová, umelecký žánr, Rádio Slovensko).

Obr. 25. Oscilogram a spektrogram slova *prvom* (V. Durdík, umelecký žánr, Rádio Slovensko).

Obr. 26. Oscilogram a spektrogram slova *krv I* (J. Predmerský, umelecký žánr, Rádio Slovensko).

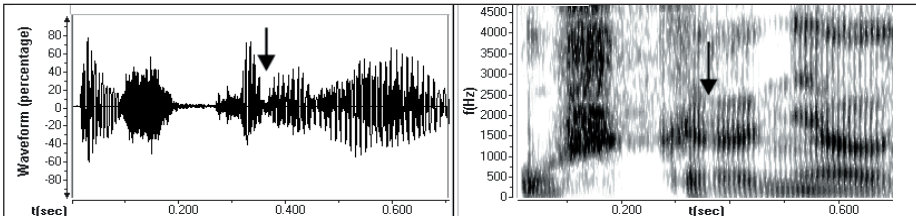
Obr. 27. Oscilogram a spektrogram slova *krv* 2 (J. Predmerský, umelecký žáner, Rádio Slovensko).

Troj- a viackmitové slabičné krátke *r* sme našli len v umeleckom žánri a len v emocionálne a expresívne zafarbených výpovediach. Zdá sa, že s úrovňou expresívnosti a emocionálnosti výpovede rastie aj počet kmitov. Môžeme povedať, že platí tento vzťah: Ak krátke (neslabičné či slabičné) *r* obsahuje 3 a viac kmitov, slovo v ktorom je použité má skoro vždy emocionálny alebo expresívny náboj. To však neznamená, že táto korelácia platí aj naopak. Inak povedané, hoci krátke *r* v slovách s emocionálnym alebo expresívnym nábojom zvyčajne obsahuje viac kmitov, nie je to pravidlo.

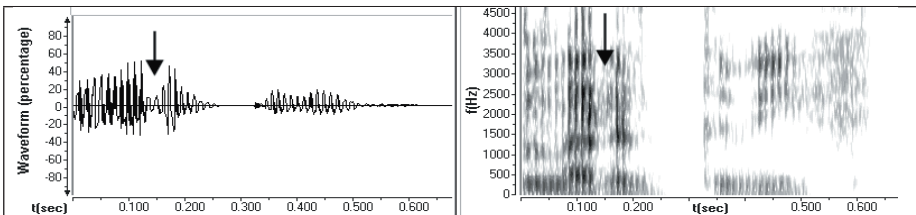
Na záver tejto podkapitoly konštatujeme, že vo vzorkách našich textov hovoreného slova sa krátke slabičné *r* vyskytuje s jedným až šiestimi kmitmi. O tom, ktorý z týchto typov krátkeho slabičného *r* je v jednotlivých žánroch najbežnejší bude reč v 3. kapitole.

2.2.2. Dlhé slabičné *r*

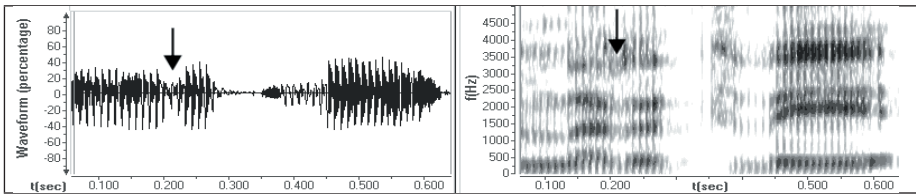
(a) *Jednokmitové r*

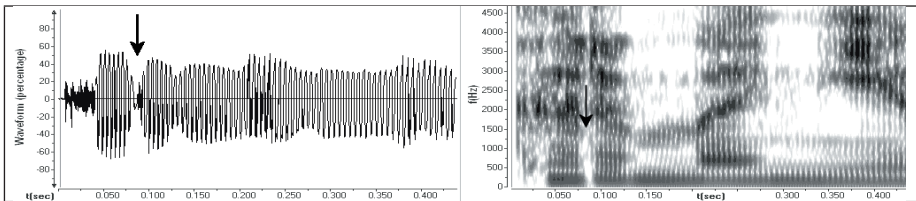
Obr. 28. Oscilogram a spektrogram slova *uškrňal* (A. Swan, umelecký žáner, Rádio Devín).

Obr. 29. Oscilogram a spektrogram slova *mŕtvych* (K. Machata, umelecký žáner, Rádio Slovensko).

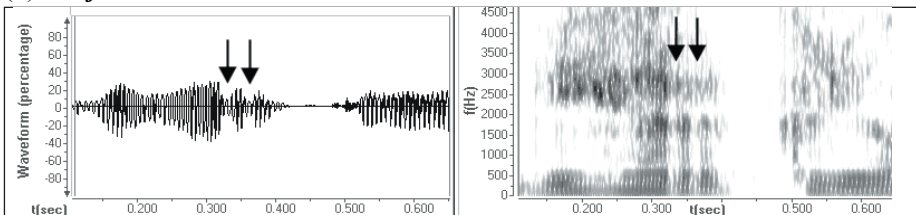
Obr. 30. Oscilogram a spektrogram slova *mŕtvy* (O. Holič, spravodajstvo, Rádio Slovensko).

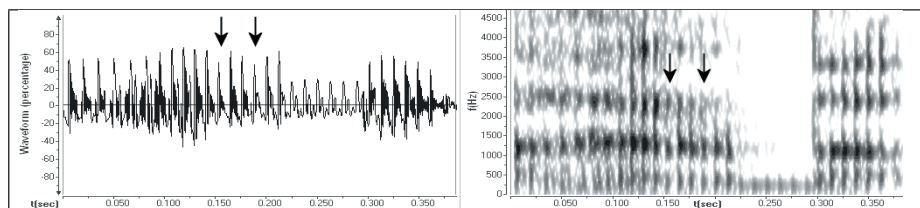
Obr. 31. Oscilogram a spektrogram slova *kŕmenie* (P. D., žena, dialogický žánr, Rádio Slovensko).

Hoci tento druh *ŕ* obsahuje len jeden kmit, nemožno ho stotožniť s krátkym slabičným *r*, a to najmä z dvoch dôvodov. Po prvé, jednokmitové *ŕ* sa od krátkého slabičného *r* odlišuje v trvaní vokalických elementov a tým, prirodzene, aj celkovou dĺžkou – samohlásková zložka *ŕ* v porovnaní s *r* je, *ceteris paribus*, akusticky aj auditívne dlhšia. Po druhé, pri drvivej väčšine jednokmitových *ŕ* ide o viac-menej kánonickú realizáciu (výrazný pokles amplitúdy zvukovej vlny a zreteľný vertikálny pás narúšajúci formantovú skladbu), a nepozorujeme tu takmer žiadnu alofonickú variabilitu porovnateľnú s krátkym neslabičným alebo slabičným *r*. Tieto skutočnosti naznačujú, že nejde o nejaké nepodarené *ŕ*, ktoré hovoriaci vyslovil ako krátke slabičné *r*, lež o dlhé *ŕ*, ktoré je vyslovené len s jedným kmitom. Nastáva tu istým spôsobom paradoxná situácia, lebo viackmitovosť sa akosi axiomatically považuje za základnú vlastnosť dlhého *ŕ*. V rámci systémovej klasifikácie sa bežne predpokladá, že dlhé *ŕ* sa musí od krátkého odlišovať najmä v počte kmitov. Tento predpoklad, ktorý je zdanlivo logický a nutný, však nemusí byť správny. Zdá sa, že na objektívnu charakteristiku *r*-ových hlások je nutné okrem počtu kmitov poznať a uplatniť aj iné parametre, napríklad trvanie vokalických elementov. Do úvahy treba vziať aj žánrovú a štylistickú diferenciáciu.

(b) *Dvojkmitové ŕ*

Obr. 32. Oscilogram a spektrogram slova *vyhŕkli* (Z. Grúberová, umelecký žánr, Rádio Slovensko).

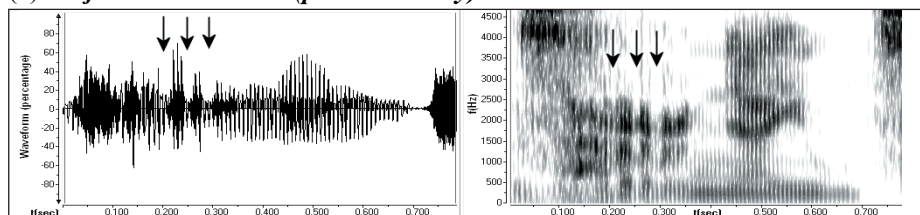

Obr. 33. Oscilogram a spektrogram slova *hrba* (D. Jamrich, umelecký žánr, Rádio Slovensko).

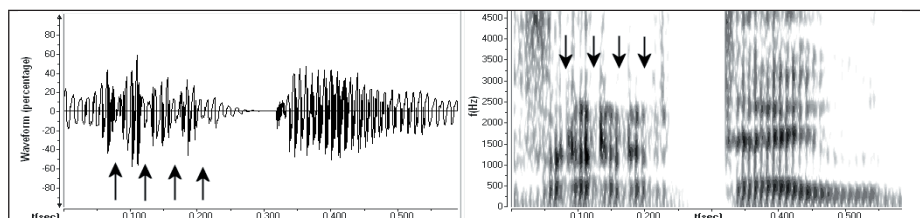
Dvojkmitové *r* sme objavili takmer výlučne v umeleckom žánri – v spravodajskom žánri sme zaregistrovali len jedno dvojkmitové *r*, v dialogickom žánri žiadne. Vzhľadom na malý výskyt dlhého *r* v našich textoch dialogického žánru (len 5 realizácií) nie je zatiaľ možné vyvodit' z tejto skutočnosti objektívne závery.

Na obrázkoch uvádzame dva typy dvojkmitového *r*. Prvý typ je kánonické dvojkmitové *r* so zreteľnými oscilografickými a spektrografickými znakmi (obr. 32), zatiaľ čo druhý typ (obr. 33) predstavuje *r* s redukovanými lingválnymi kmitmi a nevyraznými akustickými prejavmi.

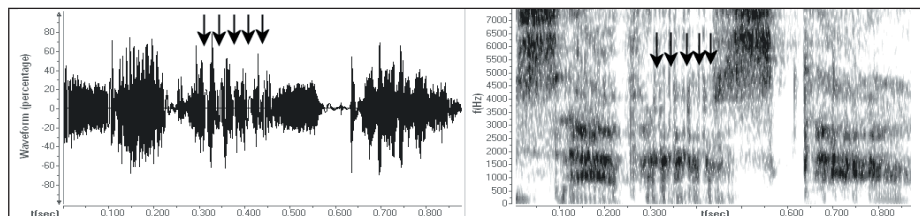
(c) Troj- a viackmitové *r* (pravé vibranty)

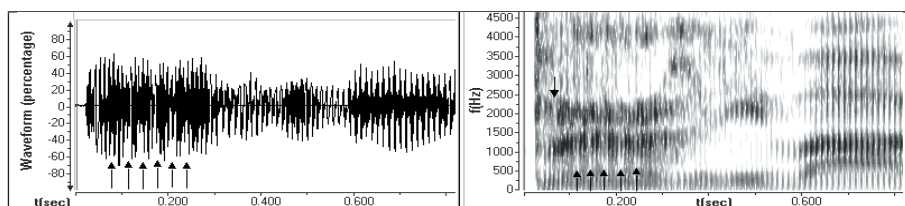
Obr. 34. Oscilogram a spektrogram slova *zhřňajúc* (F. Kovár, umelecký žánr, Rádio Slovensko).

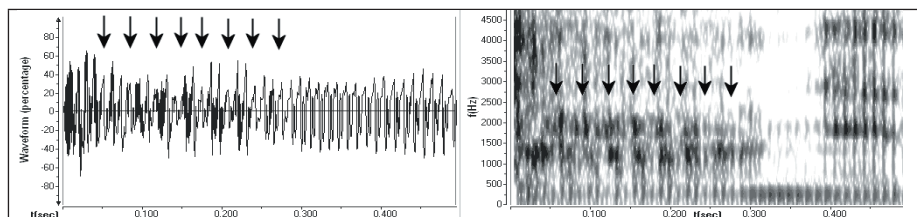
Obr. 35. Oscilogram a spektrogram slova *vřtajú* (J. Mistrík, umelecký žánr, Rádio Slovensko).

Obr. 36. Oscilogram a spektrogram slova *zavřzgal* (E. Vášáryová, umelecký žánr, Rádio Slovensko).

Obr. 37. Oscilogram a spektrogram slova *prhlivá* (D. Jamrich, umelecký žáner, Rádio Slovensko).

Obr. 38. Oscilogram a spektrogram slova *tríne* (D. Jamrich, umelecký žáner, Rádio Slovensko).

Viacmitové *ř* (pravé *r*-ové vibranty) sa v našich textoch vyskytli pomerne zriedka a len v umeleckom žánri. Tento druh *ř* bol väčšinou realizovaný v emotívnych alebo expresívnych výpovediach – pôsobí preto príznakovo. V analyzovaných textoch sme našli až osemkmitové *ř* (obr. 38). V kodifikačnej príručke (Kráľ, 1988, s. 79), ktorá opisuje realizáciu hlások v spisovnej výslovnosti, sa dlhé *ř* charakterizuje ako vibranta, ktorá má štyri a viac kmitov. Výsledky nášho kvalitatívneho výskumu nepotvrdzujú takúto charakteristiku. Podľa našich zistení sa dlhé *ř* v neutrálnych, bezpríznakových, emocionálne a expresívne nezafarbených komunikátoch spravodajského a dialogického žánru (a aj v naratívnych pasážach umeleckého žánru) realizuje väčšinou ako jednokmitová hláska. Keďže cieľom existujúcej kodifikácie je opis neutrálnych zvukových prostriedkov spisovnej slovenčiny (Kráľ, 1988, s. 22, 25; 2005, s. 28), je potrebné zväžiť, či štvor- a viacmitové *ř* možno naozaj považovať za neutrálne. Podľa nášho úsudku by takto realizované *ř* pôsobilo v bezpríznakových neutrálnych výpovediach rušivo.

3. Analýza kvantitatívnych parametrov slovenských *r*-ových hlások (z hľadiska počtu kmitov)

3.1. Metodológia

Vzhľadom na to, že niektoré realizácie *r*-ových elementov môžu obsahovať okrem akusticky a percepčne výrazných kmitov i tzv. polokmitu (redukované kmity), je nutné hneď na začiatku výskumu stanoviť si presné kritériá na posudzovanie prijateľnosti, resp. neprijateľnosti konkrétnych realizácií jednotlivých kmitov.

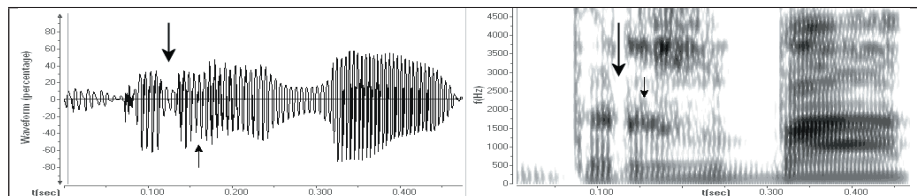
Jednokmitové hlásky budeme bez ohľadu na konkrétny typ alofonickej realizácie považovať za jednotky s jedným kmitom, t. j. aj rôzne redukované, či dokonca elidované formy budú zaradené do tejto kategórie. Vychádzame z predpokladu, že na fonologickej (hlbkovej) úrovni element existuje, ale pri transformácii do fonetickej (artikulačnej) podoby môže dôjsť k jeho redukcii alebo úplnej fonetickej elízii. Vzhľadom na to, že nemáme možnosti skúmať *r*-ové hlásky kinoröntgenograficky ani elektropalatograficky, nemôžeme vylúčiť ani takú možnosť, že kmity existujú na artikulačnej úrovni, ale akusticky a auditívne sú neidentifikovateľné. Aj preto budeme takéto „elidované“ kmitanty považovať za jednokmitové hlásky. Pri dvoj- a viackmitových hláskach nebudeme brať do úvahy tzv. polokmity, ktoré nazveme **dokmity**. Dokmity budeme považovať za artikulačné pohyby jazyka vzniknuté zotrvačnosťou. V porovnaní s plnohodnotnými kmitmi nie sú kódované na fonologickej úrovni. Za fonologické javy považujeme všetky javy, ktoré sú nadindividuálne, plánované (kódované) a nesúce nejakú informáciu (jazykovo-systémovú, sociokultúrnu, etnogeografickú, atď.). Predpokladáme teda, že dokmity nie sú súčasťou hlbkovej reprezentácie, lexikálnej reprezentácie ani povrchovej reprezentácie slova (Gussenhoven – Jacobs, 1998, s. 116 – 129; Roca – Johnson, 1999, s. 45 – 49) a nie sú ani generované na základe sociálnych, geografických, či situačných činiteľov pri transformácii fonémy /r/ na jej fonetické koreláty. Dokmity si zadefinujeme ako kmity s nasledovnými charakteristikami:

(a) Pred dokmitom vždy stojí minimálne jeden plnohodnotný kmit. Ak sa vedľa seba vyskytne niekoľko redukovaných kmitov, nejde o dokmity, ale o kmity existujúce (kódované) na fonologickej úrovni.

(b) Na oscilogramoch majú dokmity v porovnaní s plnohodnotnými kmitmi viditeľne menšiu redukciiu amplitúdy zvukovej vlny (obr. 39 a 40). Dokmit je vyznačený menšou šípkou.

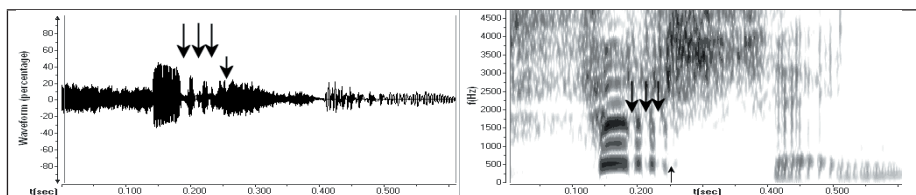
(c) Formanty vokalickej štruktúry dokmitov môžu byť viac-menej neprerušované a chýbajú formantové ohyby naznačujúce prítomnosť konsonantického elementu (obr. 39).

(d) V niektorých prípadoch sa dokmity prejavujú absenciou formantov a vokalickej štruktúry elementov. Napríklad na obrázku 40 chýba za dokmitom vokalickej element. V oblasti formantov tu vidíme len akési šumové zvyšky formantovej štruktúry.

Obr. 39. Oscilogram a spektrogram slova *držba* (D. M., žena, dialogický žánr, Rádio Slovensko).

Obr. 40. Oscilogram a spektrogram slova *sršeň* (Z. Grúberová, umelecký žáner, Rádio Slovensko).

Pri hľadaní a zaznamenávaní konkrétnych realizácií *r*-ových hlások sme analyzovali minimálne 30 minút súvislej hovorenej reči každého hovoriaceho. Pre všetky tri typy slovenských *r*-ových hlások (krátke neslabičné *r*, krátke slabičné *r* a dlhé slabičné *r*) som sa usiloval zaznamenať dostatočný počet realizácií od každého hovoriaceho. Bežne sa uvádza (Milroy – Gordon, 2003, s. 164), že na štatistickú analýzu je potrebných aspoň 30 jednotiek (realizácií) na hovoriaceho, resp. kategóriu (v našom prípade žáner). Krátke neslabičné *r* je v slovenčine pomerne frekventované, čo nám umožnilo zaznamenať 50 a viac realizácií od každého hovoriaceho. Krátke slabičné *r* má v textoch obyčajne oveľa nižšiu frekvenciu výskytu a pokiaľ ide o dlhé slovenské *r*, jeho výskyt je taký nízky, že u niektorých osôb sme nezaznamenali ani jednu realizáciu.

3.2. Neslabičné kmitanty

Kvantitatívnu analýzu počtu kmitov neslabičného krátkeho *r* uvádzame v tabuľke č. 2. Jednotlivé alofonické realizácie sme zapísali prostredníctvom znakov a znamienok IPA – [:] – vyjadruje počet kmitov, alebo len dĺžku hlásky ako celku. Ďalej nevieme, či znamienko [:] má vyjadrovať aj fonologickú dĺžku, alebo len fonetickú dĺžku. V našej transkripcii sa snažíme najmä o zachytenie fonetických parametrov – počtu kmitov a dĺžky. Hlásky s jedným kmitom zoznačíme pomocou symbolu [ɾ]. Hlásky s dvomi kmitmi zachytíme prostredníctvom znaku [ɽ] a znamienka polovičnej dĺžky [ː] (kvôli prehľadnosti pridávame aj indexový znak počtu kmitov – [²]). Hláskam s viac ako dvomi kmitmi priradíme znak [ɽ], znamienko plnej dĺžky [ː] a indexový znak počtu kmitov.

Tabuľka č. 2 zobrazuje realizáciu krátkeho slovenského *r* v rôznych žánrových útvaroch. Osobitne uvádzame aj počet tých alofón, ktoré hovoriaci použili v slovách vyslovených bez výrazného emocionálneho a/alebo expresívneho náboja. Ako vidíme, slovenské krátke *r* sa najčastejšie realizuje ako jednokmitová hláska. Ak pripustíme, že spravodajský žáner Slovenského rozhlasu a Slovenskej televízie je reprezentantom spisovnej slovenčiny, môžeme povedať, že (kánonicky vyslovené) slovenské krátke *r* má v súčasnej spisovnej slovenčine len jeden kmit. Toto zistenie korešponduje s výsledkami výskumu A. V. Isačenka, ktorý tiež uvádza, že „Slovenčina má ako najbežnejší variant jednokmitové alveokoronálne [r], ktoré je vždy znelé“

(1968, s. 179). Podobný názor majú aj B. Hála (1929, s. 60, 66), J. Liška (1971, s. 276, 278) a V. Záborský (1975, s. 85).

Premenná	Varianty	Spravodajský žánr				Umelecký žánr				Dialogický žánr			
		Počet		Percentá		Počet		Percentá		Počet		Percentá	
		V	N	V	N	V	N	V	N	V	N	V	N
(r) ^{ns1}	[r]	923	923	99,5	99,5	879	791	93,8	99,6	882	876	99,1	99,5
	[r: ²]	5	5	0,5	0,5	35	3	3,7	0,4	8	4	0,9	0,5
	[r: ³]	0	0	0	0	8	0	0,9	0	0	0	0	0
	[r: ⁴]	0	0	0	0	9	0	1,0	0	0	0	0	0
	[r: ⁵]	0	0	0	0	3	0	0,3	0	0	0	0	0
	[r: ⁶]	0	0	0	0	2	0	0,2	0	0	0	0	0
	[r: ⁷]	0	0	0	0	1	0	0,1	0	0	0	0	0
Sumár		928	928	100	100	937	794	100	100	890	880	100	100

Tab. 2. Analýza počtu kmitov krátkého neslabičného *r* v rôznych žánroch. V = všetky realizácie, N = len (relatívne) neutrálne realizácie.

Hypotéza č. 1 tvrdí, že pravdepodobnosť toho, že krátke neslabičné *r* má v neutrálnom štýle jeden kmit, je 0,995. Túto hypotézu (ktorú sme testovali pomocou dostupného softvéru) nezamietame v spravodajskom žánri, v umeleckom žánri a ani vo všetkých žánroch spolu, na hladine významnosti 0,05 (to znamená, že pravdepodobnosť, že sme zamietli hypotézu, pričom ona platí, je 0,05).

Keď porovnáme výskyt jednotlivých alofón v troch skúmaných žánroch, zistujeme, že medzi nimi existujú isté rozdiely. Do akej miery sú tieto rozdiely signifikantné sme overovali štatisticky, prostredníctvom testu dobrej zhody – χ^2 (chí-kvadrát). Tento test nám umožňuje overiť, či rozdiel medzi očakávanou a nameranou hodnotou je náhodný. Inými slovami, skúmame, či rozdielne frekvencie výskytu alofón v jednotlivých žánroch sú vecou náhody. Výsledkom testu je údaj pravdepodobnosti označovaný písmenom *p*, ktorý je vyjadrený numericky číslom od 0,0 do 1,0. V spoločenských vedách sa za hranicu považuje hodnota 0,05. To znamená, že ak je *p* menšie ako 0,05, zamietame nulovú hypotézu H_0 na hladine významnosti 0,05. Nulová hypotéza v tomto prípade tvrdí, že distribúcia alofón žánru A (napr. spravodajského žánru) a žánru B (napr. umeleckého žánru) je rovnaká. Ak H_0 zamietame, je treba hľadať príčinu (vysvetlenie) existencie takejto diferencie (pozri Woods – Fletcher – Hughes, 1986; Wimmer, 1993; Hudson, 1996; Lysá – Švec, 1997; Johnson, 2006; *inter alia*). Na výpočet pravdepodobnosti sme použili softvér *Smith's Statistical Package*, ktorý je voľne dostupný na internete.

Už na prvý pohľad je zrejmé, že spravodajský žáner a dialogický žáner majú veľmi podobnú distribúciu jednotlivých alofón. Porovnaním signifikantnosti rozdielov týchto dvoch žánrov sme dostali tieto údaje:

Porovnanie všetkých realizácií: $\chi^2 = 0,8297$; $df = 1$; $p = 0,3623$

Porovnanie neutrálnych realizácií: $\chi^2 = 0,0647$; $df = 1$; $p = 0,7992$

Výsledky testu potvrdzujú (nevyvracajú) náš predpoklad, že rozdiely medzi spravodajským žánrom a dialogickým žánrom (vo výslovnosti krátkeho neslabičného *r*) nie sú signifikantné, t. j. sú náhodné. To znamená, že alofonickú realizáciu krátkeho neslabičného *r* v týchto dvoch žánroch môžeme považovať za identickú. Pokiaľ ide o umelecký žáner, pozorujeme väčší výskyt viackmitových hlások ako v predchádzajúcich dvoch žánroch. Preto sme umelecký žáner porovnali osobitne so spravodajským žánrom aj s dialogickým žánrom. Štatistickou analýzou sme dospeli k týmto výsledkom:

1. Umelecký žáner – spravodajský žáner:

Porovnanie všetkých realizácií: $\chi^2 = 46,5320$; $df = 6$; $p = 0,0000$

Porovnanie neutrálnych realizácií: $\chi^2 = 0,2397$; $df = 1$; $p = 0,6244$

2. Umelecký žáner – dialogický žáner:

Porovnanie všetkých realizácií: $\chi^2 = 38,7752$; $df = 6$; $p = 0,0000$

Porovnanie neutrálnych realizácií: $\chi^2 = 0,0590$; $df = 1$; $p = 0,8081$

Výsledky uvedenej štatistickej analýzy interpretujeme takto: Rozdiely medzi umeleckým žánrom a ostatnými žánrami sú signifikantné, pokiaľ berieme do úvahy všetky (neutrálne aj príznakové) realizácie krátkeho neslabičného *r*. Keď porovnáme len neutrálne realizácie, rozdiely medzi žánrami nie sú signifikantné, t. j. sú náhodné. Môžeme teda povedať, že slovenské krátke neslabičné *r* sa realizuje vo všetkých žánroch približne rovnako, pokiaľ je použité v neemocionálnych a neexpresívnych výpovediach. Tieto skutočnosti naznačujú, že žáner neovplyvňuje alofonickú realizáciu krátkeho neslabičného *r*.

3.3. Slabičné kmitanty

Analýzu počtu kmitov slabičných *r*-ových hlások v slovenčine uvádzame v tabuľkách 3 a 4. Krátke slabičné *r* sme zaznačili prostredníctvom znakov [r] a [r̥], podobne ako pri neslabičnom *r*, ale pridali sme k nim znak slabikotvornosti – [ʳ]. Artikulačne a akusticky totiž medzi krátkym slabičným a neslabičným *r* nie je zásadný rozdiel (keď porovnáme jednotlivé neslabičné a slabičné realizácie s rovnakým počtom kmitov) – líšia sa len fonologicky. Dlhé slabičné *r* tiež zaznamenávame prostredníctvom symbolov [r̄] a [r̥̄], ale všade pridávame znak plnej dĺžky. Takto na-

priklad dokážeme odlišiť krátke jednokmitové slabičné *r* od dlhého jednokmitového slabičného *ř*, kde dĺžku vytvárajú najmä vokalicke elementy. Pri viac-kmitových alofónach opäť uvádzame indexový znak počtu kmitov.

Premenná	Varianty	Spravodajský žáner				Umelecký žáner				Dialogický žáner			
		Počet		Percentá		Počet		Percentá		Počet		Percentá	
		V	N	V	N	V	N	V	N	V	N	V	N
(r) ^{sl}	[ř]	443	443	98,9	99,1	461	401	92,8	99,0	368	354	97,9	99,2
	[r ⁺²]	4	4	0,9	0,9	29	4	5,8	1,0	8	3	2,1	0,8
	[r ⁺³]	1	0	0,2	0	4	0	0,8	0	0	0	0	0
	[r ⁺⁴]	0	0	0	0	3	0	0,6	0	0	0	0	0
Sumár		448	447	100	100	497	405	100	100	376	357	100	100

Tab. 3. Analýza počtu kmitov krátkeho slabičného *r* v rôznych žánroch. V = všetky realizácie, N = len (relatívne) neutrálne realizácie.

Kvantitatívny výskum krátkeho slabičného *r* (tabuľka 3) ukazuje, že najfrekvencovanejší variant, vo všetkých žánroch, je opäť jednokmitové *r*. Pokiaľ ide o slová vyslovené bez emocionálneho a expresívneho náboja, hypotézu č. 2 nezamietame v spravodajskom žánri, v umeleckom žánri, v dialogickom žánri a ani vo všetkých žánroch spolu na hladine významnosti 0,05. Môžeme teda povedať, že krátke slabi-kotvorné *r* sa v súčasnej spisovnej slovenčine typicky vyslovuje len s jedným kmitom. K podobným záverom dospeli aj B. Hála (1929, s. 65 – 66) a A. V. Isačenko (1968, s. 185).

Tak ako v predchádzajúcom prípade sme si všimli len malé rozdiely medzi spravodajským a dialogickým žánrom a väčšie rozdiely medzi umeleckým žánrom a ostatnými žánrami. Signifikantnosť týchto rozdielov sme skúmali prostredníctvom chí-kvadrát testu dobrej zhody.

1. Spravodajský žáner – dialogický žáner:

Porovnanie všetkých realizácií: $\chi^2 = 3,0009$; $df = 2$; $p = 0,2229$

Porovnanie neutrálnych realizácií: $\chi^2 = 0,0068$; $df = 1$; $p = 0,9341$

2. Umelecký žáner – spravodajský žáner:

Porovnanie všetkých realizácií: $\chi^2 = 21,6152$; $df = 3$; $p = 0,0000$

Porovnanie neutrálnych realizácií: $\chi^2 = 0,0197$; $df = 1$; $p = 0,8884$

3. Umelecký žáner – dialogický žáner:

Porovnanie všetkých realizácií: $\chi^2 = 12,8275$; $df = 3$; $p = 0,0049$

Porovnanie neutrálnych realizácií: $\chi^2 = 0,0452$; $df = 1$; $p = 0,8315$

Porovnanie signifikantnosti rozdielov medzi žánrami ukazuje, že spravodajský žáner a dialogický žáner môžeme považovať za identické v spôsobe fonetickej realizácie krátkeho slabičného *r*, a to v emocionálnych aj neutrálnych výpovediach. Umelecký žáner vykazuje signifikantné rozdiely alofonickej realizácie slabičného *r* v porovnaní s ostatnými žánrami, pokiaľ berieme do úvahy všetky realizácie – neutrálne aj príznakové. Neutrálne realizácie slabičného *r*, naopak, nevykazujú žiadne signifikantné rozdiely v skúmaných žánroch, a preto konštatujeme, že slovenské krátke slabičné *r* sa v nepríznakových výpovediach realizuje rovnako vo všetkých žánroch. Zároveň môžeme usúdiť, že žáner neovplyvňuje alofonickejšiu realizáciu krátkeho slabičného *r*.

Premenná	Varianty	Spravodajský žáner				Umelecký žáner				Dialogický žáner			
		Počet		Percentá		Počet		Percentá		Počet		Percentá	
		V	N	V	N	V	N	V	N	V	N	V	N
(ř) ^{sl}	[ř:]	38	38	97,4	97,4	60	49	51,3	73,1	5	5	100	100
	[ř:²]	1	1	2,6	2,6	33	14	28,2	20,9	0	0	0	0
	[ř:³]	0	0	0	0	12	3	10,3	4,5	0	0	0	0
	[ř:⁴]	0	0	0	0	8	1	6,8	1,5	0	0	0	0
	[ř:⁵]	0	0	0	0	2	0	1,7	0	0	0	0	0
	[ř:⁶]	0	0	0	0	1	0	0,85	0	0	0	0	0
	[ř:⁷]	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	[ř:⁸]	0	0	0	0	1	0	0,85	0	0	0	0	0
Sumár		39	39	100	100	117	67	100	100	5	5	100	100

Tab. 4. Analýza počtu kmitov dlhého slabičného *ř* v rôznych žánroch. V = všetky realizácie, N = len (relatívne) neutrálne realizácie.

Najprekvapujúcejšie sú výsledky analýzy počtu kmitov dlhého *ř*. Ukazuje sa, že v modernej slovenčine sa dlhé *ř* vyslovuje najčastejšie len s jedným kmitom. V spravodajskom žánri tvoria jednokmitové realizácie vyše 97 percent a v umeleckom žánri vyše 51 percent. V neutrálnych (neemocionálnych, neexpresívnych) výpovediach umeleckého žánru tvorí jednokmitové *ř* až 73 percent. V dialogickom žánri sme zaznamenali len 5 realizácií dlhého *ř*, a preto zo štatistického hľadiska nemôžeme povedať o tejto kategórii nič objektívne. Našu hypotézu č. 3 (pravdepodobnosť, že dlhé slovenské *ř* má v neutrálnom štýle jeden alebo dva kmity je 0,95), nezamietame na hladine významnosti 0,05, ak berieme do úvahy všetky žánre.

Testom signifikantnosti sme tiež preverili veľkosť rozdielov medzi jednotlivými žánrami a opäť sme zistili, že umelecký žáner sa odlišuje od spravodajského žánru v otázke alofonickej realizácie dlhého *ř*. Dialogický žáner sme pre nízky počet zaznamenaných elementov neporovnávali.

Spravodajský žánér – umelecký žánér:

Porovnanie všetkých realizácií: $\chi^2 = 26,7419$; $df = 6$; $p = 0,00003$

Porovnanie neutrálnych realizácií: $\chi^2 = 9,9559$; $df = 3$; $p = 0,0188$

Ako vidíme, rozdiely medzi spravodajským a umeleckým žánrom nie sú náhodné, lebo p je menšie ako 0,05. To značí, že v prípade dlhého r možno rozdiely medzi alofonickou realizáciou pripísať žánru – typ žánru ovplyvňuje fonetickú variabilitu dlhého r .

V rámci odpovede na hypotézu č. 4 sa teraz pozrieme na signifikantnosť rozdielu medzi alofonickou realizáciou krátkeho neslabičného a slabičného r . Predpokladali sme, že niet signifikantného rozdielu medzi krátkym neslabičným a slabičným r a tento predpoklad sme overili štatisticky. Porovnanie počtu jednotlivých realizácií uvádzame v tabuľke č. 5.

	Krátke neslabičné r				Krátke slabičné r			
	Počet		Percentá		Počet		Percentá	
	V	N	V	N	V	N	V	N
jednokmitové r	2684	2590	97,4	99,5	1272	1198	96,3	99,1
dvojkmitové r	48	12	1,7	0,5	41	11	3,1	0,9
trojkmítové r	8	0	0,3	0	5	0	0,4	0
štvorkmitové r	9	0	0,4	0	3	0	0,2	0
päťkmitové r	3	0	0,1	0	0	0	0	0
šesťkmitové r	2	0	0,1	0	0	0	0	0
sedemkmitové r	1	0	0,0	0	0	0	0	0
Sumár	2755	2602	100	100	1321	1209	100	100

Tab. 5. Porovnanie vplyvu slabikotvornosti na realizáciu krátkeho slovenského r vo všetkých žánroch.

Skúmaním signifikantnosti rozdielu medzi alofonickou realizáciou neslabičného a slabičného r sme dospeli k týmto údajom:

Porovnanie všetkých realizácií: $\chi^2 = 11,0921$; $df = 6$; $p = 0,0855$

Porovnanie neutrálnych realizácií: $\chi^2 = 2,7699$; $df = 1$; $p = 0,0960$

Keďže p je v oboch prípadoch väčšie ako 0,05, možno rozdiely v realizácii neslabičného a slabičného r považovať za nesignifikantné. Naša hypotéza, že neexistuje signifikantný rozdiel medzi počtom kmitov krátkeho slabičného a neslabičného r , sa teda potvrdila.

Nakoniec sme porovnali signifikantnosť rozdielu medzi neutrálnymi a príznakovými realizáciami slovenských r -ových hlások. Alofonickú distribúciu z hľadiska počtu kmitov uvádzame v tabuľkách 6, 7 a 8 a pod každú tabuľku pripájame štatistický výpočet signifikantnosti.

Premenná	Varianty	V neutrálnych výpovediach		V príznakových výpovediach	
		Počet	Percentá	Počet	Percentá
(r) ^{nsl}	[ɹ]	2590	99,5	94	61,4
	[ɹ ²]	12	0,5	36	23,5
	[ɹ ³]	0	0	8	5,2
	[ɹ ⁴]	0	0	9	5,9
	[ɹ ⁵]	0	0	3	2,0
	[ɹ ⁶]	0	0	2	1,3
	[ɹ ⁷]	0	0	1	0,7
Sumár		2602	100	153	100

Tab. 6. Porovnanie vplyvu emocionálnosti/expresívnosti výpovede na realizáciu krátkeho neslabičného r vo všetkých žánroch.

$$\chi^2 = 854,0353; \text{df} = 6; p = 0,0000$$

Premenná	Varianty	V neutrálnych výpovediach		V príznakových výpovediach	
		Počet	Percentá	Počet	Percentá
(r) ^{sl}	[ř]	1198	99,1	74	66,1
	[ř ²]	11	0,9	30	26,8
	[ř ³]	0	0	5	4,4
	[ř ⁴]	0	0	3	2,7
Sumár		1209	100	112	100

Tab. 7. Porovnanie vplyvu emocionálnosti/expresívnosti výpovede na realizáciu krátkeho slabičného r vo všetkých žánroch.

$$\chi^2 = 319,0944; \text{df} = 3; p = 0,0000$$

Premenná	Varianty	V neutrálnych výpovediach		V príznakových výpovediach	
		Počet	Percentá	Počet	Percentá
(ř) ^{sl}	[ř]	92	82,9	11	22
	[ř ²]	15	13,5	19	38
	[ř ³]	3	2,7	9	18
	[ř ⁴]	1	0,9	7	14
	[ř ⁵]	0	0	2	4
	[ř ⁶]	0	0	1	2
	[ř ⁷]	0	0	0	0
	[ř ⁸]	0	0	1	2
Sumár		111	100	50	100

Tab. 8. Porovnanie vplyvu emocionálnosti/expresívnosti výpovede na realizáciu dlhého slabičného ř vo všetkých žánroch.

$$\chi^2 = 61,3672; \text{df} = 6; p = 0,0000$$

Výsledky štatistického testu signifikantnosti ukazujú, že rozdiely medzi realizáciami v nepríznakových a príznakových výpovediach sú signifikantné, t. j. nie sú náhodné.

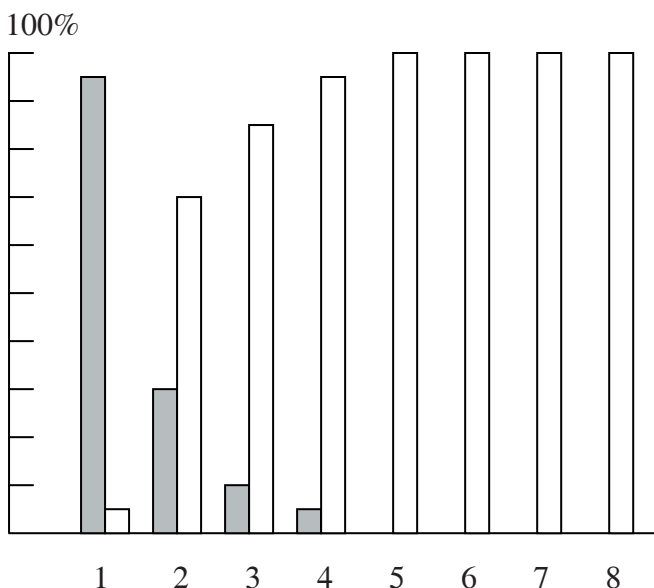
Na záver posúdime, či možno emocionalitu a expresivitu výpovede naozaj považovať za faktor zvyšujúci počet kmitov r -ových hlások v slovenčine.

		Neutrálne	Príznakové	Sumár
1 kmit	Počet	3880	179	4059
	Percentá	95,6	4,4	100
2 kmity	Počet	38	85	123
	Percentá	30,9	69,1	100
3 kmity	Počet	3	22	25
	Percentá	12	88	100
4 kmity	Počet	1	19	20
	Percentá	5	95	100
5 kmitov	Počet	0	5	5
	Percentá	0	100	100
6 kmitov	Počet	0	3	3
	Percentá	0	100	100
7 kmitov	Počet	0	1	1
	Percentá	0	100	100
8 kmitov	Počet	0	1	1
	Percentá	0	100	100

Tab. 9. Porovnanie distribúcie r -ových hlások podľa počtu kmitov v neutrálnych a príznakových výpovediach vo všetkých žanroch.

V tabuľke č. 9 uvádzame všetky realizácie slovenských r -ových hlások (ne-slabičné r , slabičné r a dlhé slabičné $\acute{r}$) podľa počtu ich kmitov v neutrálnych a príznakových (emocionálnych/expresívnych) výpovediach vo všetkých troch skúmaných žanroch. Percentuálne rozloženie v jednotlivých kategóriách podľa počtu kmitov jasne ukazuje, že viackmitové hlásky sa vyskytujú prevažne v príznakových výpovediach, zatiaľ čo hlásky s menším počtom kmitov častejšie nájdeme v neutrálnych výpovediach. Prehľadnejšie je tento vzťah zachytený v grafe č. 1.

Graf 1. Percentuálne zastúpenie realizácií *r*-ových hlások vo všetkých žánroch podľa počtu kmitov (Čísla 1 až 8 vyjadrujú počet kmitov, šedé stĺpce znázorňujú realizácie v neutrálnych výpovediach, biele stĺpce zachytávajú realizácie v príznakových výpovediach.)

Zo vzťahu znázornenom v grafe č. 1 možno usúdiť, že emocionalita a expresivita výpovede spôsobuje nárast počtu kmitov slovenských *r*-ových hlások. Podobný názor na vplyv emotionality na počet kmitov má aj V. Záborský, ktorý píše, že „Počet kmitov sa zvyšuje pod prízvukom pri silnom dôraze a najmä pri citových zdôrazneniach“ (1975, s. 86). Otázku spisovnosti viackmitových hlások v príznakových výpovediach tu nerozoberáme.

4. Záver

V štúdií sme sa zaoberali niektorými kvalitatívnymi a kvantitatívnymi charakteristikami slovenských vibránt. Termín vibranta sme nahradili všeobecnejším pojmom kmitanta a zároveň sme upozornili na problém existujúci v súčasnej definícii tohto termínu, pretože za vibranty možno podľa nášho názoru považovať len tie hlásky, ktoré majú viac ako dva kmity. Kvalitatívna analýza počtu kmitov slovenských *r*-ových hlások (na vzorkách hovorených textov) odhalila existenciu veľkej variability v jednotlivých typoch kmitavých konsonantov. Krátke neslabičné *r* sa v súčasnej slovenčine (v skúmaných textoch) môže realizovať s jedným až siedmimi kmitmi, krátke slabičné *r* môže mať jeden až šesť kmitov a dlhé slabičné *r* v našich textoch malo jeden až osem kmitov. Kvantitatívny rozbor na vzorke

36 hovoriacich v troch rôznych žánroch potvrdil hypotézy, ktoré sme si stanovili v úvode práce:

1. Krátke neslabičné *r* v neutrálnom štýle má najčastejšie len jeden kmit.
2. Krátke slabičné *r* v neutrálnom štýle má najčastejšie len jeden kmit.
3. Dlhé slovenské *ř* obyčajne nemá v neutrálnom štýle viac ako dva kmity.
4. Počet kmitov krátkeho slabičného a neslabičného *r* je rovnaký.

Je zaujímavé, že k podobným výsledkom v češtine dospela aj Š. Šimáčková (2003), ktorá skúmala fonetickú variabilitu českej fonémy /r/. Podľa jej akustických meraní sa české neslabičné aj slabičné *r* najčastejšie realizuje ako jednokmitová hláska. V tomto bode sa výsledky jej výskumu zhodujú s našimi zisteniami pre slovenčinu. Zároveň sme dospeli k záveru, že emocionálna a expresívna výpovede má značný vplyv na počet kmitov slovenských *r*-ových hlások. Platí, že kmitavé spoluhlásky realizované v príznakových komunikátoch majú vyšší počet kmitov ako tie, ktoré hovoriaci vyslovia v slovách bez emotívneho a expresívneho zafarbenia. Opäť konštatujeme, že náznak podobnej korelácie v češtine (vplyv dôrazu na početnosť kmitov) nachádzame aj v štúdií Š. Šimáčkovej (ibid).

Pokiaľ ide o dlhé *ř*, bude treba nájsť odpoveď na otázku, prečo sa táto dlhá hláska najčastejšie realizuje len s jedným kmitom. Naša fonetika považuje miesto i spôsob tvorenia všetkých *r*-ových hlások za rovnaké (Dvončová – Jenča – Král, 1969, s. 85 – 86; Král – Sabol, 1989, s. 257). Výsledky výskumov kmitavých alveolár v iných jazykoch však ukazujú, že vibranty sa artikulujú odlišným spôsobom ako jednokmitové hlásky. Zistilo sa totiž, že jednokmitové hlásky (taps) sa tvoria prostredníctvom aktívneho krátkotrvajúceho pohybu čepele (a končeka) jazyka, zatiaľ čo pri artikulácii vibránt (trills) nedochádza k aktívnej svalovej činnosti (jazyka), ktorá by produkovala jednotlivé kmity. Na rozdiel od jednokmitových hlások, vibranty sa tvoria aerodynamickým mechanizmom, ktorý sa podobá vibrácii hlasiviek. Presné postavenie jazyka a dostatočne veľký intraorálny tlak sú pri vibrantách veľmi dôležité, pretože aj najmenšie odchýlky môžu zapríčiniť zánik vibračného pohybu jazyka (Ladefoged – Maddieson, 1996, s. 217; Solé, 2002, s. 656, 686). Odlišnosť mechanizmov produkcie jednokmitových hlások a vibránt demonštruje aj ich rozdielna koartikulačná rezistencia – vibranty sú oveľa odolnejšie voči koartikulácii, ako jednokmitové hlásky, ktoré si nevyžadujú také precízne nastavenie artikulátorov (Recasens, 1991, s. 279). Vibranty sú teda artikulačne oveľa náročnejšie ako jednokmitové hlásky. Ak pripustíme, že takýto rozdiel medzi vibrantami a jednokmitovými hláskami existuje aj v slovenčine, ponúka sa nám vysvetlenie, prečo sú slovenské vibranty, najmä dlhé *ř*, tak často realizované ako jednokmitové hlásky.

* Autor ďakuje prof. RNDr. Gejzovi Wimmerovi, CSc. za pomoc pri štatistickom vyhodnocovaní údajov.

Bibliografia

- ABERCROMBIE, David: *Elements of General Phonetics*. Edinburgh: University Press 1967. 203 s.
- BARTEK, Henrich: *Správna výslovnosť slovenská*. Bratislava – Turčiansky sv. Martin: J. Horáček 1944. 320 s.
- BROWMAN, Catherine P. – GOLDSTEIN, Louis: *Articulatory Gestures and Phonological Units*. In: *Phonology*, 1989, roč. 6, s. 201 – 251.
- BROWMAN, Catherine P. – GOLDSTEIN, Louis: *Articulatory Phonology: An Overview*. In: *Phonetica*, 1992, roč. 49, s. 155 – 180.
- BYRD, Dani: *Frontiers and Challenges in Articulatory Phonology*. In: *Proceedings of the 15th International Congress of Phonetic Sciences (ICPhS)*. Red. M.-J. Solé – D. Recasens – J. Romero. Barcelona: Futurgraphic 2003, s. 1 – 4.
- CARBALLO, Gloria – MENDOZA, Elvira: *Acoustic characteristics of trill productions by groups of Spanish children*. In: *Clinical Linguistics and Phonetics*, 2000, roč. 14, č. 8, s. 587 – 601.
- CATFORD, John Cunnison: *A Practical Introduction to Phonetics*. 2. vyd. Oxford: Oxford University Press 2001. 229.
- CLARK, John – YALLOP, Colin: *An Introduction to Phonetics and Phonology*. 2. vyd. Oxford: Blackwell Publishers Ltd 1995. 468 s.
- DVONČOVÁ, Jana – JENČA, Gejza – KRÁĽ, Ábel: *Atlas slovenských hlások*. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1969. 109 s. + 62 obr. tab.
- DVONČOVÁ, Jana: *Fyziologická fonetika*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1980. 156 s. + 110 obr.
- FINDRA, Ján: *Frekvencia foném v ústnych prejavoch*. In: *Jazykovedný časopis*, 1968, roč. 19, č. 1–2, s. 84 – 95.
- FINDRA, Ján: *Štylistika slovenčiny*. Martin: Osveta 2004. 232 s.
- FRY, Dennis Butler: *The Physics of Speech*. Cambridge: Cambridge University Press 1979. 148 s.
- GIMSON, Alfred Charles – CRUTTENDEN, Alan: *Gimson's Pronunciation of English*. 5. vyd. London – New York – Sydney – Auckland: Edward Arnold 1994. 304 s.
- GOLDSTEIN, Louis – FOWLER, Carol A.: *Articulatory Phonology: A Phonology for Public Use*. In: *Phonetics and Phonology in Language Comprehension and Production: Differences and Similarities*. Red. A.S. Meyer – N.O. Schiller. Mouton de Gruyter 2003. s. 1 – 53.
- GUSSENHOVEN, Carlos – JACOBS, Haike: *Understanding Phonology*. London – New York – Sydney – Auckland: Arnold 1998. 286 s.
- HÁLA, Bohuslav: *Fonetické obrazy hlások* Praha: SPN 1960. 127 s. + obraz. príloha.
- HÁLA, Bohuslav: *Uvedení do fonetiky češtiny na obecně fonetickém základě*. Praha: Nakladatelství ČSAV 1962. 459 s.
- HÁLA, Bohuslav: *Fonetika v teorii a praxi*. Praha: SPN 1975. 482 s.
- HÁLA, Bohuslav – SOVÁK, Miloš: *Hlas – řeč – sluch*. 3. vyd. Praha: SPN 1955. 353 s.
- Handbook of the International Phonetic Association*. Cambridge: Cambridge University Press 1999. 204 s.
- HOLMES, Janet: *An Introduction to Sociolinguistics*. 2. vyd. Harlow: Pearson Education Limited 2001. 406 s.
- HUDSON, Richard A.: *Sociolinguistics*. 2. vyd. Cambridge: Cambridge University Press 1996. 279 s.
- ISÁČENKO, Alexandr Vasilievič: *Spektrografická analýza slovenských hlások*. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1968. 263 s.
- JOHNSON, Keith: *Quantitative Methods in Linguistics*. Blackwell Publishing 2007. 275 s.
- JONES, Daniel: *An Outline of English Phonetics*. 9. vyd. Cambridge: Cambridge University Press. 1972. 378 s.

- KRÁL, Ábel: Štýly výslovnosti. In: *Kultúra slova*, 1974, roč. 8, č. 3, s. 65 – 70.
- KRÁL, Ábel: Štýly slovenskej výslovnosti. In: *Studia Academica Slovaca*. 6. Red. J. Mistrik. Bratislava: Alfa 1977, s. 267 – 286.
- KRÁL, Ábel: Pravidlá slovenskej výslovnosti. 2. vyd. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1988. 626 s.
- KRÁL, Ábel: Pravidlá slovenskej výslovnosti. Systematika a ortoepický slovník. Martin: Matica slovenská 2005. 423 s.
- KRÁL, Ábel – SABOL, Ján: Fonetika a fonológia. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1989. 392 s.
- KRÁL, Andrej – KRÁL, Ábel – MAJERNÍK, Vladimír: Frekvenčná analýza hláskového inventára slovenčiny. In: *Jazykovedný časopis*, 1991, roč. 42, č. 2, s. 105 – 113.
- LADEFOGED, Peter: *A Course in Phonetics*. New York: Harcourt Brace Jovanovich Inc. 1975. 298 s.
- LADEFOGED, Peter – COCHRAN, Anne – DISNER, Sandra: Laterals and Trills. In: *Journal of the International Phonetic Association*, 1977, roč. 7, s. 46 – 54.
- LADEFOGED, Peter – MADDIESON, Ian: *The Sounds of the World's Languages*. Oxford: Blackwell Publishing 1996. 426 s.
- LAYER, John: *Principles of Phonetics*. Cambridge: Cambridge University Press 1994. 707 s.
- LIŠKA, Jozef: Slovenské vibranty r, ř. In: *Jazykovedné štúdie*. 11. Jónov zborník. Red. J. Ružička. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1971, s. 262 – 287.
- LYSÁ, Ludmila – ŠVEC, Jozef: Pravdepodobnosť. Náhodná premenná. Liptovský Mikuláš: VA Liptovský Mikuláš 1997. 109 s.
- MALMBERG, Bertil: *Phonetics*. New York: Dover Publications 1963. 123 s.
- MILROY, Lesley – GORDON, Matthew: *Sociolinguistics. Method and Interpretation*. Oxford: Blackwell Publishing 2003. 261 s.
- MISTRÍK, Jozef: *Štylistika*. 2. vyd. Bratislava: SPN 1989. 382 s.
- MISTRÍK, Jozef a kol.: *Encyklopédia jazykovedy*. Bratislava: Vydavateľstvo Obzor 1993. 515 s.
- MUMINOVIC, Damra – ENGSTRAND, Olle: /r/ in some Swedish dialects: preliminary observations. In: *Lund University Working Papers*, 2001, roč. 49, s. 120 – 123.
- ONDRUŠ, Šimon – SABOL, Ján: Úvod do štúdia jazykov. 3. vyd. Bratislava: SPN 1987. 343 s.
- PALKOVÁ, Zdena: Fonetika a fonologie češtiny s obecným úvodem do problematiky odboru. Praha: Univerzita Karlova 1994. 367 s.
- PAULINY, Eugen: *Slovenská fonológia*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1979. 213 s.
- PAVLÍK, Radoslav: *A Theoretical Introduction to English Phonetics and Phonology*. Bratislava: Retaas 2003. 309 s.
- PAVLÍK, Radoslav: Slovenské hlásky a Medzinárodná fonetická abeceda. In: *Jazykovedný časopis*, 2004, roč. 55, č. 2, s. 87 – 109.
- PETRÁČKOVÁ, Věra – KRAUS, Jiří a kol.: *Slovník cudzích slov*. Bratislava: SPN 1997. 992 s.
- PIKE, Kenneth L.: *Phonetics*. Ann Arbor: University of Michigan Press 1943. 182 s.
- PROCHÁZKA, Vladimír a kol.: *Příruční slovník naučný*. IV. díl. Praha: Academia 1967. 936 s.
- PULLUM, Geoffrey K. – LADUSAW, William A.: *Phonetic Symbol Guide*. 2. vyd. Chicago – London: The University of Chicago Press 1996. 320 s.
- RECASENS, Daniel: On the Production Characteristics of Apicoalveolar Taps and Trills. In: *Journal of Phonetics*, 1991, roč. 19, s. 267 – 280.
- ROCA, Iggy – JOHNSON, Wyn: *A Course in Phonology*. Oxford: Blackwell Publishing 1999. 729 s.
- SABOL, Ján: Frekvencia hlások v jazyku súčasnej slovenskej poézie. In: *Jazykovedný časopis*, 1966, roč. 17, č. 1, s. 13 – 25.

- SABOL, Ján: Syntetická fonologická teória. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV 1989. 253 s.
- SABOL, Ján – ZIMMERMANN, Július: Štatistika – Exaktné metódy v jazykovede a literárnej vede. Košice: UPJŠ v Košiciach. 158 s.
- SABOL, Ján – ZIMMERMANN, Július: Základy akustickej fonetiky, 3. vyd. Košice: Edičné stredisko UPJŠ 1986. 101 s.
- SOLÉ, Maria-Josep: Aerodynamic Characteristics of Trills and Phonological Patterning. In: *Journal of Phonetics*, 2002, roč. 30, s. 655 – 688.
- STANISLAV, Ján: Slovenská výslovnosť: Príručka pre umelcov a iných verejných pracovníkov. Martin: Osveta 1953. 299 s.
- ŠIMÁČKOVÁ, Šárka: Variability in the realization of Czech trilled *r*. In: *Investigations into Formal Slavic Linguistics*. Red. P. Kosta – J. Blaszczak – J. Frasek – L. Geist – M. Zygis. Berlin: Peter Lang Verlag 2003, s. 119 – 135.
- ŠTEFÁNIK, Jozef – RUSKO, Milan – POVAŽANEC, Dušan: Frekvencia slov, grafém, hlások a ďalších elementov slovenského jazyka. In: *Jazykovedný časopis*, 1999, roč. 50, č. 2, s. 81 – 93.
- The Principles of the International Phonetic Association. London: International Phonetic Association 1949. 55 s.
- ZÁBORSKÝ, Viliam: Výslovnosť a prednes. Bratislava: Osvetový ústav 1975. 145 s.
- WARDHAUGH, Ronald: An Introduction to Sociolinguistics. 4. vyd. Oxford: Blackwell Publishing 2002. 408 s.
- WHITLEY, Stanley M.: Rhotic Representation: Problems and Proposals. In: *Journal of the International Phonetic Association*, 2003, roč. 33, č. 1, s. 81 – 86.
- WIMMER, Gejza: Štatistické metódy v pedagogike. Hradec Králové: Gaudeamus 1993. 154 s.
- WOODS, Anthony – FLETCHER, Paul – HUGHES, Paul: *Statistics in Language Studies*. Cambridge: Cambridge University Press 1986. 322 s.

AUTORI

- Doc. PhDr. Ján Bosák, CSc., Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV, Panská 26, 813 64 Bratislava
- PhDr. Mária Šimková, Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV, Panská 26, 813 64 Bratislava
- Doc. PhDr. Miloslava Sokolová, CSc., Inštitút slovakistiky, všeobecnej jazykovedy a masmediálnych štúdií Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity, Ul. 17. novembra 1, 080 78 Prešov
- Prof. PhDr. Pavol Žigo, CSc., Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV, Panská 26, 813 64 Bratislava
- PhDr. Eubor Králik, PhD., Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV, Panská 26, 813 64 Bratislava
- PhDr. Milan Majtán, DrSc., Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV, Panská 26, 813 64 Bratislava
- Mariola Szymczak – Rozlach, Uniwersytet Śląski, Instytut Filologii Słowiańskiej, Ul Grota-Roweckiego 5, 41– 200 Sosnowiec
- PhDr. Radoslav Pavlík, PhD. Katedra anglického jazyka a literatúry Pedagogickej fakulty Univerzity Komenského, Račianska 59, 813 34 Bratislava

Najnovšie publikácie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove

SOKOLOVÁ, Miloslava: Nový deklináčny systém slovenských substantív. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2007. 338 s. ISBN 80-8068-550-9.

OLOŠTIAK, Martin – OLOŠTIAKOVÁ-GIANITSOVÁ, Lucia: Deklinácia prevzatých substantív v slovenčine. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2007. 152 s. ISBN 978-80-8068-694-9.

OLOŠTIAK, Martin: Jazykovoštruktúrny a komunikačno-pragmatický status vlastného mena. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2007. 226 s. ISBN 978-80-8068-637-6.

FURDÍK, Juraj: Teória motivácie v lexikálnej zásobe. Ed. M. Ološtiak. Košice: Vydavateľstvo LG 2008. 96 s. ISBN 978-80-969760-7-2.

NIŽNÍKOVÁ, Jolana: Valenčný slovník slovenských slovies. 2. zväzok (na korpusovom základe). Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2006. 166 s. ISBN 80-8068-540-1.

JB

RECENZIE

BLANÁR Vincent: *JAZYKY V KONTAKTOCH*. Bratislava: Veda 2007. 162 s.

Teória jazykových kontaktov v príslušných dimenziách zužitkúva mnohoaspektové poznatky zistené pri štúdiu vzájomného ovplyvňovania, prenikania, kríženia („miešania“) jazykov, t. j. pri analýzach široko chápaných interferenčných javov. Zložitý proces jazykových kontaktov sa zvyčajne interpretuje ako vzťah, v ktorom jeden alebo druhý z kontaktujúcich sa jazykov vystupuje ako strana „dávajúca“ v protiklade k druhej, „prijímajúcej“ strane, alebo ako vzťah, v ktorom sa obidva jazyky navzájom obohacujú. Výskum jazykových kontaktov vznikol v rámci lingvistickej geografie; tejto problematike venuje pozornosť i teoretická jazykoveda a psycholingvistika, ktorá skúma jazykové kontakty z hľadiska procesu komunikácie. Kontaktologická literatúra je rozsiahla; v bibliografiách sú zaevidované mnohé časopisecké či zborníkové štúdie i knižné tituly. V minulom roku túto produkciu obohatil zborník *Jazyky v kontaktoch*, prezentujúci štúdie vedúceho a profilujúceho slovenského jazykovedca, univerzitného profesora Vincenta Blanára, doktora filologických vied. Editorom zborníka, ktorý vydal Slavistický ústav Jána Stanislava SAV, je autorov doktorand Mgr. Michal Jozefovič.

Zborník *Jazyky v kontaktoch* obsahuje 16 štúdií, ktoré V. Blanár napísal a publikoval v rozpätí viac ako piatich desaťročí. Najstaršia štúdia uzrela svetlo sveta r. 1950, najnovšie vyšli v r. 2003 a 2005. Štúdie – 13 z nich je napísaných po slovensky, 3 sú publikované v cudzích jazykoch, a to po bulharsky, po anglicky a po nemecky – sú začlenené (nie však dôsledne chronologicky) do dvoch častí. Prvá časť recenzovaného zborníka obsahuje práce, v ktorých autor analyzoval interferenčné vzťahy na jazykovom materiáli získanom pri terénnych výskumoch (v Maďarsku a najmä v Bulharsku) ešte koncom 40-tych rokov minulého storočia; prezentovaný dokladový materiál má aj značnú dokumentárnu hodnotu. V tejto I. časti (tvorí ju 8 štúdií) sa interpretuje situácia, ktorá sa vytvorila prvoplánovo ústnym kontaktom. V. Blanár neskôr túto tematiku rozšíril aj na písomné kontakty a historické (slovensko-české, slovensko-inoslovenské) interferenčné vzťahy. Pomerne rôznorodý materiál, získaný v rozličných jazykových a kultúrno-spoločenských podmienkach, poskytoval možnosť uvažovať o niektorých všeobecnejších otázkach jazykových kontaktov a interferencií, o problematike preberania a zdomáčňovania prevzatých (najmä lexikálnych) prvkov. V. Blanár túto príležitosť využil tradične inštruktívne a inšpiratívne. Výskumné výsledky a poznatky prezentované v II. časti zborníka (tvorí ju takisto 8 štúdií) tvorivo obohacujú kontaktologické bádania a posúvajú ich vpred. Na tomto mieste pripomenieme aspoň niektoré – podľa nášho názoru dominantne relevantné – zistenia a myšlienky V. Blanára.

V zahraničných enklávach (v homogénnych územných a sídelných celkoch) a diasporách (t. j. na územiach s vysokou mierou rozptýlenia) žijúci Slováci stratili priame územné, kultúrno-spoločenské, politicko-ekonomické i jazykové väzby s pôvodným materským etni-

kom, pričom súčasne nadviazali nové vzťahy s iným etnickým spoločenstvom (prípadne s viacerými takýmito spoločenstvami). Tým sa prirodzene dostali do novej etnickej situácie, ktorá – spolu s ďalšími sociálnymi a ekonomickými faktormi – modifikovala i predurčovala ich ďalší etnický, kultúrny i jazykový vývin. V. Blanár vo viacerých do zborníka vybraných štúdiách prináša dostatok jednoznačných a presvedčivých dokladov na potvrdenie teoreticko-metodologických východísk svojich bádání. Najväčšiu pozornosť venuje analýzam jazykovej situácie v Bulharsku (napr. v štúdiách *Vplyv bulharčiny na jazyk Slovákov a Čechov v Bulharsku*, 1951; *Vývin jazyka slovenskej a českej menšiny v Bulharsku*, 1953; *Jeden prípad medzi-slovanských jazykových vplyvov. Nárečie malej slovenskej jazykovej skupiny v Pišurke [o. Lom, Bulharsko]*, 1954 a i.). Viaceré zistenia V. Blanára nestrácajú *raison d'être* ani po polstoročí. Stále platí, že pri v podstate jednostrannom vplyve na príbuzný jazyk „má jazyková integrácia ráz postupného vyrovnávania gramatických a hláskových rozdielov v štruktúre ovplyvneného jazyka“ (s. 53).

Aj frekvenčný status interferenčných javov skúma V. Blanár najmä na slovensko-bulharskom jazykovom materiáli, jeho teoretické úvahy majú však nadčasovú všeobecnú platnosť. Dokazujú to napr. tieto jeho (voľne parafrázované) formulácie (s. 101): Pri interferencii jazykov A a B sú možné štyri základné typy vzťahov. Medzi jazykom A a B vznikajú jazykové kontakty a interferenčné vzťahy vtedy, keď menšinoví nositelia jazyka a príslušníci etnika A žijú v enkláve (1) alebo v diaspóre (2) s väčšinovým etnikom hovoriacim jazykom B, ktorý vplyva na jazyk A. V druhom prípade sa jazyk B dostáva do kontaktoých vzťahov s jazykom A, a to vtedy, keď menšinové etnikum jazyka B žije v enkláve (1) alebo v diaspóre (2) s väčšinovým etnikom hovoriacim „vplyvným“ jazykom A.

V. Blanár takisto pripomína zásadne dôležitý fakt, a to skutočnosť, či sa do interferenčných vzťahov dostávajú jazyky príbuzné (napr. slovenčina a bulharčina) alebo nepríbuzné (uvádzame napr. nami skúmanú slovenčinu a americkú angličtinu), pretože táto okolnosť modifikuje bilingvizmus ovplyvneného etnika. Pri analýzach jazykových kontaktov treba vždy mať na zreteli aj dĺžku interferenčného vplyvu v jednotlivých generáciách, pôsobenie školy a s tým súvisiacu vzdelanostnú úroveň, druh zamestnania a spoločenské aktivity v inojazyčnom prostredí a pod. Dôležitý je prirodzene aj subjektívny faktor, a to napr. vedomie vlastnej jazykovej identity a národné uvedomenie ovplyvňovanej etnickej skupiny.

Prof. V. Blanár na viacerých miestach (vo viacerých štúdiách) pripomína, že otázka jazykových kontaktov a interferenčných vzťahov patrí do oblasti sociolingvistiky. Tá v súčasnosti pri výkladoch interferenčnej problematiky frekventovane využíva v starších klasických prácach slovenských jazykovedcov nepoužívaný termín *prepínanie (striedanie) kódu*, označujúc ním prechod medzi dvoma (príbuznými i nepríbuznými) jazykmi (resp. nárečiami). Prirodzene rozpracúva aj nové prístupy ku skúmaniu jazykových kontaktov. Medzi ne patrí napr. *teória akomodácie*, vychádzajúca z predpokladu, že sa v príslušnej komunikačnej situácii (bivarietnej i bilingválnej) expedient usiluje o lepšie porozumenie zo strany prijímateľa. Akomodačná teória pomáha precizovať výskumné prístupy.

V druhej časti zborníka je zaradená štúdia s názvom *Od jazyka A k blízkopríbuznému jazyku B a od jazyka B k blízkopríbuznému jazyku A*, prvýkrát uverejnená r. 2003. Autor si v nej všíma interferenčné vzťahy slovenčiny a češtiny v dvoch vybratých typových situáciách zo staršieho obdobia: analyzuje prejavy Slováka píšuceho po česky (je ním mladý E. Štúr) a Čecha píšuceho po slovensky. Osobitný ráz tejto bilingválnej situácie vidí V. Blanár v tom,

že k interferenčným vzťahom slovenčiny a češtiny nedochádza pri aktuálnom živom styku príslušníkov týchto dvoch etník, ale stretanie sa dvoch príbuzných kódov sa realizuje pri individuálnom písomnom formulovaní prejavu; ide teda o pasívny (resp. perцепčný) bilingvizmus. Po dôkladnej analýze materiálu formuluje autor záver, v ktorom dôvodí, že interferenčné javy v skúmaných prototypových textoch sú zväčša nesystémové, individuálne. Spoločnou črtou je menšia priepustnosť pevnejšie viazaných fonologických a gramatických systémov. Väčšia je priepustnosť mikrosystémových väzieb v slovnej zásobe. Preto sa podľa V. Blanára pri podobných kontaktných situáciách „výraznejšie prejavuje vplyv vyspelejšieho a najmä terminologicky bohatšieho lexikónu“ (s. 113).

Termínom jazykový zväz sa označuje skupina jazykov v istej zemepisnej oblasti vykazujúcich štruktúrne podobnosti. Tieto podobnosti však nie sú geneticky podmienené a nemožno ich interpretovať ako jazykové univerzálie. V štúdiu *K otázke tzv. banátskeho jazykového zväzu* V. Blanár zdôrazňuje, že treba zisťovať zhodné črty nielen na jazykoch minoritných, ale aj majoritných, na jazykoch geneticky príbuzných a najmä nepríbuzných. Dôležitý je nielen rozsah vplyvu, ale aj frekvencia nového prvku, stupeň a úroveň jeho systematickosti.

Kontaktologické štúdie profesora Vincenta Blanára publikované v zborníku *Jazyky v kontaktoch* podávajú jednoznačné svedectvo o jeho tvorivej invencii, o schopnosti zaradiť analyzované javy do širších (slavistických) kontextov a súvislostí. Metodologická originalita a univerzálny prístup V. Blanára k predmetu skúmania zaručujú jeho výskumným výsledkom trvalú vysokú poznávaciu hodnotu a autora zaraďujú medzi reprezentatívne osobnosti slovenskej jazykovedy.

Ivor Ripka

JAZYK A KOMUNIKÁCIA V SÚVISLOSTIACH II. Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie konanej 6. – 7. 9. 2007 na Katedre slovenského jazyka Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave. Ed. O. Orgoňová. Bratislava: Univerzita Komenského 2007. 397 s. ISBN 978-80-223-2427-4

Potreba prekonať v jazykových výskumoch dominujúcu deskripciu jazyka a jazykovej komunikácie (empirická fáza reprodukčného cyklu jazykového poznávania) a v nadväznosti na ňu aktuálna úloha (teoretická fáza cyklu, rezultujúca jednak z logiky poznávania jazyka, jednak z aplikačnej požiadavky) zameraná na „odhaľovanie teoretických zákonov ako základného predpokladu vysvetľovania (aj) stavby, fungovania a vývinu slovenského jazyka“ (predslov, s. 13) tvoria východiskový rámec lingvistických úvah prezentovaných usporiadateľmi medzinárodnej vedeckej konferencie (Katedra slovenského jazyka Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave) *Jazyk a komunikácia v súvislostiach II* v rámci „vyprevádzania“ rovnomenného zborníka k svojmu príjemcovi.

V kontinue postupného naplňovania naznačenej bádateľskej stratégie má svoj dôležitý zástož vedecký dialóg lingvistov ako reflex expertnej analýzy i vzájomnej kooperácie – zborník príspevkov z konferencie, uskutočnenej pri príležitosti životného jubilea významného slovenského jazykovedca profesora Juraja Dolníka, tak predstavuje jeden zo súčasných zdrojov

lingvistických podnetov v širších lingvistických reláciách, ako to napokon z názvu konferencie i zborníka vyplýva. Široko chápané súvislosti jazyka a komunikácie vytvárajú priestor na tematickú pestrosť 43 príspevkov 46 autorov, koncepcne usporiadaných do piatich základných tematických celkov – I. teória a metodológia, II. diskurz, text, komunikácia a štýl, III. jazyky v kontakte, IV. interkultúrna komunikácia, V. morfológia.

I. Teória a metodológia

Ontologie a gnoseologie řeči/jazyka v souvislostech – vedecká štúdia Jana K o ř e n s k é h o predstavuje teoretickú reflexiu upriamenú na jazyk/reč z aspektu teórie modelovania. Pohľad na reč a jej individuálne a interindividuálne predpoklady v konfrontačnom priereze lingvistických koncepcií vo vzťahu k dominantného predmetu ich teoretického záujmu a signalizácia perspektívnych tendencií prináša jednak sumáciu predností teórií a modelov zameraných na aktuálne procesy verbálnej komunikácie, jednak základné podmienky na vytváranie priaznivých okolností modelovania a teórií modelov reči a ich predpokladov.

Na otázky negeneratívneho syntaktického opisu jazyka sa v príspevku *Valenční, intenční a větčlenská koncepce syntaxe* sústreďuje Oldřich U l i č n ý. Relácie vetnočlenského a valenčného opisu jazyka, vzťah týchto koncepcií k textovej informácii, problematika testovacích procedúr pri stanovení obligatórnosti prvkov vety, nezdôvodnené zavádzanie valenčnej teórie do školskej výučby a závislostná koncepcia K. B ü h l e r a – to sú autorom stanovené tézy lingvistických úvah smerujúcich k myšlienke obohatenia vetnočlenskej koncepcie o prvky valenčné.

Jazyková inteligencia a jej spätosť s jazykovou tvorivosťou predstavuje jedno z bielych miest súčasnej lingvistiky. Štúdia Juraja D o l n í k a *Jazyková inteligencia ako predpoklad jazykovej tvorivosti* preto, ako teoreticko-metodologická reakcia lingvistu s cieľom podnietiť na podloží psychologických teórií inteligencie skúmanie vzťahu medzi jazykovooperačnou a komunikačnou inteligenciou a na tomto základe vymedziť obsah pojmu jazyková inteligencia, nielen definuje pojem jazyková inteligencia špecifikáciou interakčného objektu, ale prostredníctvom definičného vyvodenia umožňuje stanoviť i hypotézu o priamočiarom vzťahu jazykovooperačnej a komunikačnej inteligencie s jazykovooperačnou a komunikačnou tvorivosťou.

Širšie koncipovaný príspevok dvojice autorov Viktora K r u p u a Slavomíra O n d r e j o v i č a *Fenomén jazyk* pertraktuje viacero podnetných myšlienok viažucich sa k otázkam jazyka a jeho charakteristiky (hypotézy jeho vzniku, vzťah medzi jazykovými a genetickými zmenami, vplyv mimojazykových a mimogenetických faktorov), spisovných a nespisovných foriem jazyka, zanikania a šírenia jazykov vrátane problémov malých jazykov, ktorým sa v súčasnosti venuje ekologická lingvistika (možnosti a perspektívy regulovania prirodzených jazykov) – a v týchto intenciách i s metaforickou charakteristikou sociolingvistickej situácie slovenského jazyka.

Potreba rešpektovať minulosť skúsenosť pri výklade deklinačných javov z oblasti slovenských substantív je jedným zo záverov, ku ktorým došiel v príspevku *Morfologická prirodzenosť v retrospektíve* Pavol Ž i g o. Slabšie miesta analýzy prirodzeného vývinu spisovnej slovenčiny osvedčuje na báze nejednoznačného určovania tvarotvorných morfém v gen. sg. neživotných maskulín (-a/-u) v kontexte porovnávacieho pohľadu na nezhodný prístup L. D v o n č a a J. O r a v c a k problematike. V súvislosti so snahou o explanačný prístup pri charakteristike prirodzenosti v jazyku autor pri riešení tohto čiastkového problému odpo-

rúča vyjsť z významového kritéria rozšíreného o minulé skúsenosť, chápanú ako doterajšie výskumy na synchrónnej úrovni, rozšírené o etymologické bádanie.

Polemiky o fenoméne spisovnosti v súčasnej českej jazykovej situácii na jednej strane (potrebnosť verzus nepotrebnosť spisovnej češtiny) a pretenzia spoznať aktuálne postoje verejnosti k jazyku na druhej strane predstavujú základné línie úvah Jany Svobodovej v príspevku *Jazyk a spisovnost v souvislostech doby*. Konfrontácia názorov českých jazykovedcov odkrýva potrebu prostredníctvom sociolingvistickej sondy nahliadnuť do zmysľania používateľov jazyka – v štúdiu načrtnutý projekt výskumu by mal prispieť k overeniu kodifikačných „mantinelov“ a k verifikácii vzťahu najširšej verejnosti ku kodifikovanému jazyku a jeho potrebnosti.

Princíp onymickej funkčnej separácie sa stáva predmetom odborného záujmu Martina Ološtica. Štúdiá *Propria a explanačno-deskriptivny pristup k morfológii súčasnej slovenčiny* sa opiera o vzájomnú spätosť lingvistického a onomastického statusu propria v rámci plnohodnotnej charakteristiky morfológie vlastných mien. Vymedzenie teoreticko-metodologických východísk analýzy morfológie proprií podnecuje autora k viacerým typom otázok, objasnenie ktorých prispeje k odstráneniu jestvujúcich ruptúr v reláciách explanačno-deskriptívneho prístupu k morfológii proprií.

II. Diskurz, text, komunikácia a štýl

V reakcii na súčasný vývoj zasahujúci jednotlivé žánre publicistického štýlu smerom k vyššej presvedčivosti, využívajúc pritom i prvky atraktívnosti a zábavnosti, Jana Hoffmannová v príspevku *Politický komentář z hlediska funkční stylistiky a kritické analýzy diskurzu* analyzuje problematiku analytických publicistických žánrov v rámci sledovaného súboru textov českého denníka Právo. Uvedomujúc si výrazné intertextové a interdiskurzívne nadväznosti textov mapujúcich politické dianie, poukazuje na to, že pri ich interpretácii iba tradičná stylistika nepostačuje, nové možnosti v tomto smere môže ponúknuť interdisciplinárne koncipovaná kritická analýza diskurzu.

Autor príspevku *Jazyk w manipulacji medialnej*, Kazimierz Michalewski, svoju pozornosť upriamuje primárne na jazykové prostriedky uplatňované v médiách ako častý prostriedok manipulácie zacielenej na recipienta. Hoci tematicky i svojím zameraním môže ísť o rozličné oblasti, skupiny využívaných prostriedkov v médiách sú obdobné, čo autorovi umožňuje prezentovať exemplifikačne doloženú charakteristiku predovšetkým využívania lexikálnych prostriedkov s presahom i do oblasti morfologickej a syntaktickej.

Charakteristika jazykovej zložky športového spravodajstva – prezentovaná v príspevku Ludmily Zimovej *Úspěch a jeho jazykové ztvárnění ve sportovní publicistice* – sa sústreďuje predovšetkým na sféru lexikálnu; autorka k nej pristupuje ako k sfére, v ktorej sa uvedená štýlová podoblasť výrazne diferencuje od iných podoblastí. Do úvahy berie predovšetkým lexikálne označenie úspechu, úspešného športovca, procesu dosiahnutia úspechu, podmienok jeho dosiahnutia, hodnotenia situácie a ich prvkov či emocionálneho vzťahu športovca a novinára k športovému výkonu.

Oblasť politickej diskusie (talkshow) v médiách so zreteľom na tendenciu dynamických inovácií (os deštrukcia – inovačná reštruktúracia) ako jeden z prejavov pluralitnej kultúry a jej noriem a aj v spojitosti s individuálnymi osobitosťami účastníkov mediálnych dialógov sa stala predmetom analýzy dvojice autoriek Olgy Orgoňovej a Aleny Bohunickej. V príspevku *Aspekty komunikácie v politickej talkshow* na ukážkach dialógov z diskusných

televíznych relácií s moderátorom dokumentujú a interpretujú pravidelnosti a nepravidelnosti špecifického typu verejnej politickej komunikácie, príznačného svojou snahou o naplnenie istého persuzívneho zámeru.

Indikátory hodnotiacich postojov v publicistike sú v centre lingvistického záujmu Juraja Vaňka. Ako na základe záverov vyplývajúcich z rozboru ukážok publicistických textov konštatuje autor príspevku, v prípade publicistických textov – stimulátorov či motivantov postojov ich tvorcov je viacero (udalosti, fakty vyžadujúce si zaujatie stanoviska vzhľadom na ich spoločenskú závažnosť, divergencia náhľadov na udalosť, fakt). V prípade komentára funguje ako stimulátor hodnotiaceho postoja pretext, a tak v nadväznosti na to, čo už o danom fakte bolo napísané či vyslovené, text komentára je v týchto intenciách ponímaný ako typ reaktívnej výpovede.

Autor príspevku *Jungmannova Slovesnosť v kontextu moderní české stylistiky*, Michal Krístek, podáva prehľad základných informácií vzťahujúcich sa k téme vymedzenej názvom – okrem všeobecnej charakteristiky Jungmannovej Slovesnosti hľadá aj prostredníctvom Jungmannovej definície slovesnosti odpoveď na otázku, do akej miery sa uvedené dielo venuje problematike v súčasnosti považovanej za predmet stylistiky, následne porovnaním výkladov obsiahnutých v prvom a druhom vydaní Slovesnosti prezentuje Jungmannovu charakteristiku epištolárneho štýlu, ktorú lingvista dáva do súvisu i s chápaním tohto štýlu v súčasnej odbornej literatúre.

Výstavbové dominanty uplatnené v texte J. Dolníka *Základy jazykovedy* (1999) sleduje v príspevku *Výstavba odborného textu (Od expedienta k virtuálnemu percipientovi)* Eugénia Bajčíková. Spomedzi výstavbových prostriedkov orientuje svoju pozornosť na tie, ktoré sa s ohľadom na virtuálneho príjemcu textu (primárne študent s odborným zameraním na jazyky) javia ako daný text charakterizujúce – napr. parentézy skúmané zo sémantického hľadiska, skratky a opytovacie vety vo vzťahu k funkcii, ktorú v texte plnia – v zmysle hľadania odpovede na otázku, aké sú možnosti ich aplikácie pri výstavbe odborného textu.

Autorským zámerom Miloša Horvátha je upozorniť na problematické miesta textovej lingvistiky, plynúce z multiplicitnej povahy jej ústrednej jednotky – textu. V príspevku *Multiplicita textu* je bádateľský záujem nasmerovaný na podstatu zložitosti termínu text s návrhom terminologického rozlíšenia mikrotext – mezotext – makrotext, príp. antitext, rezonuje v ňom otázka komplexnosti, multidimenzionálnosti a multidisciplinárnosti textu. Podstatou uvažovania je nielen nastolenie otázok rezultujúcich z analýzy jeho základných parametrov, ale v zachytených súvislostiach i snaha priniesť možné riešenia najvýraznejších problémov teórie textu.

Východisko uvažovania o noetickom princípe uplatňovanom v textoch českej spisovateľky Věry Linhartovej predstavujú prózy umelkyne vydané v rokoch 1964 – 1965, v časovej postupnosti potvrdzujúce stabilitu noetického základu autorkinej poetiky. Michaela Krívančová v rámci stanoveného výskumného materiálu s preferenciou diskurzu filozofie a literárnej vedy uvažuje v štúdiu *Noetický princíp slova (nad texty Věry Linhartové)* o vzťahu subjektu, jeho predstavy, slova a označenej veci v obsahovom pláne metajazykových a meta-rečových komentárov v prózach spisovateľky.

Blok príspevkov zameraný na výskum detskej reči otvára príspevok Daniely Slančovej a Stanislavy Zajcovej *Komunikačný register ako prostriedok verbálnej socializácie dieťaťa*.

Metodologický rámec vo vzťahu k výskumu detskej reči je vytváraný prostredníctvom komunikačného registra terminologicky ponímaného ako sociálne podmienené a konvencio-

nalizované jazykové a parajazykové správanie. Štúdiá prináša prehľad výsledkov uskutočneného výskumu využívajúceho metódu techniky kontrolovanej improvizácie s konkretizáciou na type rolovej hry na rodinu a opisom prototypových znakov komunikačného registra detí imitujúcich rolu matky a otca v rámci zvukovej, morfolologickej, lexikálnej roviny a z hľadiska pragmatiky.

Projekt skúmania komunikačnej kompetencie dieťaťa zo sociálne znevýhodneného prostredia ako ukazovateľa jeho latentných učebných kapacít, jeho východiská, koncepciu skúmania, a ciele predstavuje príspevok Ľudmily Liptákovéj *Kognitívne súvislosti komunikačného rozvíjania dieťaťa*. V projekte zjednocujúcom lingvistický, lingvodidaktický a pedagogicko-psychologický prístup sa sleduje hlavný cieľ – vytvorenie originálnej diagnostickej metódy na základe postupov dynamického testovania, a to na výskumnej vzorke detí na rozhraní predškolského a mladšieho školského veku.

Východiská a priebežné závery výskumu vzťahujúceho sa na problematiku osvojovania fonologického systému u slovensky hovoriacich monolingválnych detí prezentuje v príspevku *Fonologický vývin v reči dieťaťa* Iveta Bónová. Kvantitatívny a kvalitatívny rozbor reči dieťaťa v časovom rozpätí 13 mesiacov sa upriamuje na identifikáciu korelačného vzťahu zistených výsledkov kvantitatívneho a kvalitatívneho charakteru. Porovnanie počtu slabík detského a cieľového slova, vyprodukovaných zvukov detského a cieľového slova, diferenciacia inventára foném dieťaťom aktívne využívaných, špecifikácia fonologických procesov v reči dieťaťa, zložitosť a dĺžka slov sa v zmysle stanoveného cieľa realizuje v prepojení na priemernú fonologickú dĺžku výpovede, index fonologickej zrozumiteľnosti a index fonologickej správnosti.

Neverbálna komunikácia v ranom veku je predmetom analýzy rovnomenného príspevku Svetlany Kapaľkovej. Longitudinálne pozorovanie vývinu dieťaťa od 8. do 16. mesiaca života je predstavené jednak z hľadiska metodologických východísk selekcie zámerných pohybov dieťaťa a následne ich klasifikácie, jednak prináša konkrétne výsledky výskumu zamerané podľa mesiaca prvého použitia gesta, so zaznamenaním typu gesta a opisu formy pohybu. Hodnotenie a interpretácia získaného materiálu predstavuje komunikáciu prostredníctvom gest aj smerom k verbálnym schopnostiam v oblasti vyjadrovania sémantického významu a v oblasti tvorby budúcich syntaktických vzťahov vo výpovedi.

Príspevok Kataríny Pekárikovej *Podoby modálnosti v komunikačnej interakcii* má dvojčlennú vnútornú štruktúru. V prvej časti sú predstavené teoretické východiská uvažovania o modálnych indikátoroch a vo vzťahu k postojom autora charakterizované dva typy textov (texty s jednoznačným a viacznačným postojom hovoriaceho). Druhá časť príspevku – v nadväznosti na dvojčlennú klasifikáciu z hľadiska postoja autora – prináša analýzu textovej modálnosti dvoch publicistických textov (spravodajského a analytického) ako reprezentantov daných skupín.

Didaktickým východiskom príspevku Ľudmily Benčatovej *Princíp ekonomizácie na vyučovacej hodine slovenského jazyka* bol rozbor vyučovacej hodiny tematicky zameranej na rozprávanie príbehu s cieľom pripraviť žiakov prímy na písomnú kontrolnú slohovú prácu. Pri hodnotení vyučovacej jednotky si autorka všimá predovšetkým využitie expresívnych syntaktických konštrukcií (elipsa, apoziopéza, proziopéza) a z vizuálnych parajazykových prostriedkov prostriedky kinetické – mimiku a gestiku – uplatnené v prejavoch učiteľky a žiakov.

III. Jazyky v kontakte

Názov príspevku Lubomíra Ďuroviča *Česko-slovenské komunikačné a kultúrne kontinuum* odráža jeho základné obsahovo-tematické zameranie – v zmysle stanoveného cieľa v ňom autor sleduje, ako česko-slovenské kontinuum vzniklo a aké rozličné podoby v jednotlivých obdobiach nadobudlo. Východisko vytvoreného prehľadu predstavuje otázka príčiny prijatia češtiny za kultúrny jazyk Slovákov v istej historickej vývojovej fáze na jednej strane – v konfrontácii s tvrdením S. Czambela na strane druhej.

Akým spôsobom jazyky západoslovanského makroareálu vyjadrujú opozičné gramémy kategórie životnosti a aké faktory ovplyvnili funkčné využitie pôvodných relačných morfém – to sú základné otázky, ktorým v príspevku *Alomorfizmus v jazykoch západoslovanského makroareálu* venuje pozornosť Renáta Kamenárová. Sledovanie problematiky prostredníctvom vybraných nepriamych pádov (genitív sg., datív a lokál sg.) – autorsky vnímané ako partiálny príspevok do teórie prirodzenej morfológie na pozadí vývinových procesov – vytvára obraz postavenia západoslovanských jazykov na osi flektívnosť – aglutinatívnosť.

Čiastkové výsledky dotazníkom realizovaného výskumu zameraného na recepciu slovenčiny a češtiny v rámci náprotivnej vzorky českej a slovenskej vysokoškolskej mikrosociety prezentuje v príspevku *K recepcii slovenštiny v ČR a češtiny v SR (na základe výskumu na českých a slovenských univerzitách)* Patrik Mitter. Odpovede českých respondentov vedú autora (v reakcii na prognostické konštatácie M. Nábkovej o období „rozchodu“ či vzdľaťovania príslušníkov obidvoch jazykových spoločenstiev v komunikačnej praxi) k presvedčeniu o správnosti hypotézy nepribližovania sa češtiny a slovenčiny na území Českej republiky u najmladšej českej generácie.

Problematika maďarsko-slovenských a slovensko-maďarských jazykových vzťahov bola tematicky rozpracúvaná sériou príspevkov. Alžbeta Uhrinová v stati *Niektoré súvislosti slovenskej komunikácie v Maďarsku* zo sociolingvistického aspektu zachytáva špecifiká slovenskej jazykovej komunikácie v Maďarsku a na základe výsledkov výskumu konštatuje ambivalentnú tendenciu vývinu jazyka – vývin aj ústup súběžne. Realizácia jazykového projektu zároveň prináša register základných úloh, pred ktorými v súčasnosti stoja slovenskí lingvisti v Maďarsku.

Mária Žiláková v stati *Niektoré súvislosti jazyka a komunikácie slovenskej minority v Maďarsku* dokumentuje stav a vývin slovenského jazyka na slovenských jazykových ostrovoch v Maďarsku prostredníctvom bližšieho odborného pohľadu na jazyk society Bánhedešanov. Analýza rodinnej korešpondencie z rokov 1947 – 1958 v konfrontačnom aspekte jazyka obyvateľov, ktorí v reláciách výmeny obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom odišli na územie južného Slovenska a ktorí zostali v pôvodnom sídle, odráža zmeny v rámci lexikálnej roviny i roviny morfologickej v súčinnosti s rovinou zvukovou.

Predmetom záujmu Gizely Szabó Mihályovej sa v príspevku *Maďarské ojkonymá na Slovensku: štandardizácia, variabilnosť, kontaktné javy* stala otázka variantov maďarských názov obcí na území Slovenska ako výsledok viacerých štandardizácií uskutočnených v rôznych štátnych útvaroch (Uhorsko – Československá republika – Slovenská republika) vychádzajúcich z rozličných princípov. Okrem postihnúť určitých zákonitostí pri výbere existujúcich variantov autorka upozorňuje na problémové javy vyplývajúce z variantnosti a sťažujúce identifikáciu príslušnej obce; do popredia tak vystupuje potreba unifikácie názvov pre verejné účely, ktorá pritom so sebou prináša ďalšie otázky špecifického charakteru, pri riešení ktorých je žiaduca spolupráca všetkých zainteresovaných strán.

Na špecifické ťažkosti sprevádzajúce prácu vyučujúceho i učiaceho sa v jazykových kurzoch slovenčiny ako cudzieho jazyka upozorňuje príspevkom *Slovenský jazyk a komunikácia v súvislosti s vyučovaním slovenčiny ako cudzieho jazyka* Ludmila Ž i g o v á. Rozpor medzi praktickými komunikačnými skúsenosťami a získavanými teoretickými vedomosťami o jazyku, ktorý do vyučovania slovenčiny ako cudzieho jazyka preniká predovšetkým vo vzťahu k štandardnej forme jazyka, je prezentovaný hlavne v oblasti lexikálnych prostriedkov a niektorých problémových gramatických tvarov (otázka variantných, dubletných tvarotvorných morfém a hľadanie najvhodnejšieho prístupu pri ich osvojovaní).

Na súvzťažnosť slovtvornej aktivity germanizmov s ich zakotvenosťou v súčasnej slovenčine sa v príspevku *Slovtvorná produktivita germanizmov v slovenčine* zacieľuje Alexander Ján T ó t h. Klasifikačné východisko pri hodnotení slovtvornej produktivity a frekvencie germanizmov mu vytvára stupnica súvislosti adaptácie prevzatých slov a slovtvorby J. F u r d í k a. Uskutočnená analýza – vo vzájomnom porovnaní – potvrdila prvotný predpoklad autora o frekventovanosti tých germanizmov, z ktorých sa pomocou domácich sufixov derivujú ďalšie slová uplatňujúce sa v systéme slovenského jazyka.

Rumunské prevzatia v dialekte bihorských Slovákov si v rovnomennom príspevku všima Rujanca G a i d o š. Opierajúc sa o L a n s t y a k o v u klasifikáciu prevzatí do idiolektu a do dialektu a o rozlíšenie stupňov vzniku prevzatí, upriamuje svoju pozornosť predovšetkým na prevzatia do dialektu fungujúce na úrovni celého spoločenstva. Analyzovaný súbor prevzatí pritom dvojčlenne diferencuje, a to podľa kritéria motivovanosti procesu preberania (absolútne kontaktové javy – relatívne kontaktové javy).

IV. Interkultúrna komunikácia

Blok príspevkov intencionálne zameraných na problematiku interkultúrnej komunikácie otvára štúdia Aleny J a k l o v e j *K základným pojmům interkulturní komunikace*. Obraz hľadania toho, čo v rámci interkultúrnej interakcie komunikantov vo vzťahu k cieľu interkultúrnej komunikácie spája, bez ignorovania či zdôrazňovania toho, čo ich rozdeľuje, je vytváraný prostredníctvom explikácie teoretických východísk – s upriamením pozornosti na základné vývinové tendencie interkultúrnej komunikácie ako vedeckej disciplíny, na definičné „úskalía“ pojmu interkultúrnej komunikácie a centrálnych pojmov kultúra a komunikácia vrátane otázky kontrastných kultúrnych dimenzií ako významnej, hoci orientačnej pomoci v interkultúrnych kontaktných situáciách či otázky uľahčenia interkultúrnej komunikácie na jednej strane a kategorizácie najčastejších príčin interkultúrnokomunikačného nedorozumenia na druhej strane.

Kultúrne štandardy pravidelne sa vyskytujúce v komunikácii v rámci medzinárodného obchodu a podnikania s ich plastickou konkretizáciou i pomocou prototypových príbehov sa stali témou príspevku Zdenka D o b r í k a *Nemecké kultúrne štandardy v interkultúrnej komunikácii*. Príbehová konfrontácia nemecko-brazílsko-českého správania sa (myslenia, hodnotenia, konania) aktérov dvoch modelových ukážok – zodpovedajúcich kultúrnym štandardom daných národných kultúr – umožňuje autorovi state vyvodiť obraz nemeckých kultúrnych štandardov typických pre medzinárodný obchod a podnikanie. Autorove úvahy na vytvorení porovnávacom základe svojím vyznením širšie smerujú k akcentácii potreby osvojovania si antibariérovej a komprehenzívnej dimenzie interkultúrneho dorozumenia ako ideálnej predpokladovej bázy úspešnej interkultúrnej komunikácie v každej oblasti ľudskej činnosti.

Nadväzujúc na svoje predchádzajúce výskumy v oblasti translačnej komunikácie, predstavuje Anita Huťková v príspevku nazvanom *Translačná komunikácia ako kontextová presupozícia* túto špecifickú formu komunikácie s úvodným bližším priblížením (vo vzťahu k téme príspevku) dominantných činiteľov – referenčného a pragmatického faktora. Osvetlenie odbornoteoretickej základne v línii translačná komunikácia – presupozícia (s jej vnímaním ako špecifického predpokladu) – realizácia presupozície v procese translačnej komunikácie ústí v časti kontextové presupozície v prekladoch umeleckej literatúry prostredníctvom rozboru ukážok slovenského prekladu maďarskej prózy *Jadvigin vankúšik* k demonštrácii kontextovej presupozície prekladateľky maďarského originálu.

Štúdia Zuzany Bohušovej *Invariantnosť a neutralizácia pri tlmočení* prináša úvahy o podstate a funkcii neutralizácie pri tlmočení z aspektu translatologicky relevantnej problematiky invariantnosti. Teoretická analýza (v príspevku vnútorne dvojčlenne diferencovaná: neutralizácie pri tlmočení, invariantnosť pri tlmočení) je zacielená na hľadanie odpovedí na tri v reláciách témy autorkou sledované okruhy otázok (1. Je invariant bezpríznačový člen opozície? Aký je vzťah neutralizácie a variantov? 2. Znamenajú tlmočnicke rozhodovacie procesy hľadanie invariantných riešení? 3. Ak je tlmočník schopný vložiť do translátu adekvátne, ekvivalentné príznaky z cieľovej kultúry, hodnotí sa takýto translát ako kvalitnejší a tlmočnická kompetencia ako pokročilejšia?).

Translatologický pohľad (tentoraz v intenciách syntaktickej roviny) je zastúpený i v príspevku *Konfrontácia hypotaxy v nemeckom a slovenskom jazyku z aspektu translatológie*. Uvedomujúc si absenciu súbernej práce konfrontujúcej hypotaxy v nemeckom a slovenskom jazyku z hľadiska translatológie, predstavuje Jana Lauková realizáciu a základné výsledky empirického výskumu ťažiskovo zameraného na vedľajšie vety hypotaxy a ich bilaterálnu konfrontáciu (aspekty konfrontácie hypotaxy v nemeckom a slovenskom jazyku – formálne, funkčné a sémantické kritériá, affinity a kontrasty hypotaxy, translatologický aspekt).

Mnohostranné nazeranie na problematiku interkultúrnej komunikácie rámcujúco uzatvára príspevok Jany Kišovej *Lexikálne inovácie ako odraz kultúry etnika*. Lingvokulturologické a kognitívningvistické aspekty lexikálnych inovácií autorka analyzuje reflektuje v oblasti stravovania a stravovacích návykov Slovákov, teda v jednej z primárnych oblastí nášho každodenného života. Zvolená prototypová sféra komunikácie jej umožňuje hodnoverne dokumentovať súčasné tendencie odrážajúce v jazyku nový životný štýl slovenského jazykového spoločenstva (internacionalizácia, intelektualizácia lexiky, ekonomizácia vyjadrovania).

V. Morfológia

Vychádzajúc z potreby prekonania deskriptívneho prístupu a potreby aplikácie teórie jazykovej komplexity – s demonštráciou na príklade zámen – sa v zameraní na budúce gramatické koncepty modernej slovenčiny k chápaniu zámen ako deiktických identifikátorov prikláňa v príspevku *Deiktické identifikátory v jazyku a komunikácii* Miroslav Dudo. S ohľadom na významový rozsah termínu autor deklaruje potrebu dôkladnejšieho zmapovania deiktických identifikátorov v rámci ich celkového jazykového a komunikačného priestoru.

Komunikačný potenciál operátorov na rozširovanie a rozvíjanie výpovede je predmetom výskumného záujmu Jany Kesselovej. Spájacie prostriedky a ich uplatnenie v rečovej interakcii – s preferenciou termínu operátory, v ktorom nachádza svoj odraz nielen ich vnímanie ako prostriedkov usúvzťažnenia výpovedných obsahov, ale aj ich fungovanie ako indikátorov a konšti-

tuentov komunikačnej funkcie výpovede – sú analyzované v textoch registrovaných v Slovenskom národnom korpuse, a to so zacielením na inventár operátorov jednotlivých vzťahov (motivácia výberu konkurenčných prostriedkov), typy obsahových súvislostí medzi výpovednými obsahmi usúvzťažnenými operátormi a komunikačné funkcie výpovedí s jednotlivými typmi operátorov (s aplikáciou metodologických východísk na subsystéme operátorov účelového vzťahu).

Variantnosť v procese jazykovej zmeny je v rovnomennom príspevku Gabriely Múcskovej prezentovaná na výsledkoch analýzy bivarietnej jazykovej situácie v každodennej komunikácii obyvateľov mesta Gelnice a jeho nárečového okolia. Registrácia a rozbor dištingtívnych prvkov fungujúcich v nárečových, spisovných i zmiešaných prejavoch autorke umožnila hľadať možné zdroje variantnosti (variantnosť so striedaním variet a akomodáciou – variantnosť vo vnútri variet ako dôsledok dlhodobej interferencie odlišných jazykových kódov) s bližším rozpracovaním teoreticko-metodologických východísk teórie jazykovej zmeny.

Podloží príspevku Júlie Hansmanovej *Intenzifikátory: filozoficko-logické východiská pojmu intenzifikácie* sú filozofické pojmy kvality, kvantity, porovnania, miery, kvalitatívneho rozdielu, kvantitatívneho vzťahu a triedy. Chápanie intenzifikátorov ako osobitnej podtriedy výrazových prostriedkov patriacej do množiny morfológických prostriedkov v zmysle koncepcie morfológie súčasnej slovenčiny (vrátane prostriedkov tradične zaraďovaných medzi lexikálne) sa predstavuje primárne na základe pojmu intenzifikácie ako nevyhnutného predpokladu na vymedzenie tohto okruhu jazykových prostriedkov, opierajúc sa pritom o tézu vzťahovania intenzifikácie na kvantitu príznaku (kvality) a jej interpretácie ako silnejšieho kontra slabšieho prejavu kvality.

Poukázať na vzájomný vzťah prirodzeného vývinu jazyka a kodifikačných pravidiel na prelome 19. a 20. storočia a zistiť, do akej miery pri úprave kodifikácie rešpektoval prirodzený vývin jazyka S. Czambel – to sú základné ciele, ktoré vo svojom príspevku *K prirodzenosti v jazyku na prelome 19. a 20. storočia* sleduje Katarína Muziková. Czambelova prioritizácia prirodzených tvarov v zmysle stabilizácie spisovného jazyka sa dokumentuje na príkladoch kodifikačných úprav v Rukováti spisovnej reči slovenskej (G. sg. maskulín typu sluha, D. a L. sg. feminín s tvarotvorným základom zakončeným na veláru, skloňovanie zámen ten, tá, to v N. pl. a skloňovanie číslovky jeden).

Blok príspevkov s ťažiskovou orientáciou na javy morfológické (a celý zborník príspevkov vôbec) je zakončený príspevkom Martina Braxatorisa *O substantívnych kategóriách*. Rámec autorského nazerania v úvode predstavuje poznanie nedostačujúceho rozlíšenia povahy významových a výrazových kategórií v existujúcich opisoch slovenskej morfológie, v závere ústi do presvedčenia o potrebe rešpektovania objektívnej povahy kategórií, ich rozličnosti a arbitrárnej povahy ich označovania v reláciách sémantického aspektu morfológie na jednej strane, a to i s vedomím inkompatibility jej vytváraného metodologického rámca vo vzťahu k opisu morfológických javov na princípoch formálnej morfológie na strane druhej.

„Pestovať vedu a nemilovať ľudí je ako zapáliť pochodň a zavrieť oči,“ hovorí čínske príslovie. Zborník *Jazyk a komunikácia v súvislostiach II.* dokazuje, že vedeckovýskumný lingvistický potenciál v prieniku vzájomného (nielen) odborného dialógu prináša zaujímavé a podnetné výsledky.

Viera Kováčová

FRAZEOLÓGIA V SÚVISLOSTIACH

Frazeologické štúdie V. Princípy lingvistickej analýzy vo frazeológii. Ed. D. Baláková – P. Ďurčo. Ružomberok: Katolícka univerzita v Ružomberku, Filozofická fakulta 2007. 425 s.

Tradičná konferencia a zborník materiálov z nej pre jubilanta, ktorý vo všeličom nebol a nie je tradičný a aj vďaka tomu mohol na Slovensku rozvinúť nové výskumy v oblasti nie celkom tradičnej disciplíny – frazeológie a stať sa zakladateľom slovenskej frazeologickej školy. Okrem súčasného hlavného pracoviska profesora Jozefa M l a c k a, CSc., Filozofickej fakulty Katolíckej univerzity v Ružomberku, sa na vydání zborníka venovaného jubilantovi aktívne podieľali aj Medzinárodná komisia pre výskum frazeológie slovanských jazykov pri Medzinárodnom komitáte slavistov a Slovenská frazeologická komisia pri Slovenskom komitáte slavistov. Takéto zoskupenie organizátorov takisto nie je celkom tradičné. V slovách na úvod (*O jubilantovi*) hlavná organizátorka Dana B a l á k o v á vyzdvihla súvislosť až zviazanosť J. Mlacka s Ružomberkom (je to jeho prvé i momentálne miesto pôsobenia) a okrem jeho bohatých bádateľských aktivít v oblasti frazeológie, lexikológie, morfológie, syntaxe, štylistiky a teórie spisovného jazyka pripomenula aj ďalšiu dôležitú dimenziu jubilantovho života – ľudský rozmer. Ten brilantne rozvinul autor druhého slova na úvod (*Cesta jubilanta do frazeologického vesmíru*), zaslúžilý „mlackovedec“ Valerij M. M o k i j e n k o, predseda Frazeologickej komisie pri Medzinárodnom komitáte slavistov, ktorý na podklade jubilantových teoretických frazeologických analýz i syntéz a jeho všestrannej práce vo frazeologických komisiách povýšil frazeológiu na „mlackológiu“.

Prvý tematický blok s názvom Všeobecné problémy frazeológie otvára príspevok Dany B a l á k o v e j (Ružomberok) *Princíp ekvivalencie vo frazeológii*. Autorka sa v ňom zamerala na princíp ekvivalencie uplatňujúci sa v rôznych realizačných podobách neuzuálnych (funkčných aj nefunkčných) frazeologických jednotiek. Na základe prieskumu medzi študentmi vysokej školy, ktorí mali za úlohu rozpoznať frazémy vo vybraných básnických a publicistických textoch, autorka dospela k záveru, že používatelia jazyka majú tendenciu vnímať okaziónálne varianty, deriváty a aktualizácie vo vzťahu k prototypovým frazémam za rovnocenné, ekvivalentné jednotky. Princíp ekvivalencie je podľa nej prítomný aj v ostatných jazykových princípoch vo frazeológii. – Kultúrno-sémantickými otázkami ruskej frazeológie sa zaoberá Alexander B i e r i c h (Heidelberg) v príspevku *Kultursemantische Aspekte der russischen Phraseologie*. Ozrejmjuje, do akých oblastí možno rozčleniť frazeologické jednotky, pričom rozhodujúci by mal byť predovšetkým pôvod týchto jednotiek. Na príklade frazém z oblasti poľovníctva-rybolovu ukázal, akým spôsobom frazémy reflektujú všeobecne známe poznanie, spôsob vyjadrovania a spôsob života danej doby. Napríklad zmena významu frazémy môže priamo súvisieť so zmenou spoločenského prostredia. Výzvou pre historickú frazeológiu by malo byť práve odhaľovanie pozadia jednotlivých frazeologických jednotiek, v ktorých sa odráža materiálna a duchovná kultúra národa. – Juraj D o l n í k (Bratislava) v príspevku *Princíp iracionality vo frazémach* prezentuje daný princíp cez pojem analógie. Analyzoval analógiu troch jazykových procesov (analógiu s druhotnou nomináciou, analógiu spojenú s prípadmi transpozície a analógiu s prípadmi nepriameho vyjadrovania intencie) s ich prejavmi vo frazémach; ďalej analógiu v rámci frazém a interpretačnú objavnosť frazém, čiže frazémy ako interpretačné konštrukty. Zároveň poukázal na jednotlivé prejavy princípu

iracionality vo frazémach, ktorý sa podľa neho prejavuje vo vzťahu medzi motivačnou a idiomatizovanou štruktúrou frazémy, vo vzťahu medzi frazémami a v interpretačnej zložke frazém.

Peter Ď u r ě o (Trnava) v príspevku *O projekte nemecko-slovenského slovníka* informuje o metodologických východiskách začínajúceho sa projektu, jediného svojho druhu na Slovensku, ktorého výstupom má byť elektronická a knižná verzia dvojjazyčného kolokačného slovníka v rozsahu približne 500 substantív. Základným princípom je frekvenčná distribúcia tvarov slova. Pri vytváraní kolokačného profilu substantív sa vychádza zo štruktúrnych typov, na základe ktorých boli vypracované kolokačné tabuľky. V nich sa zaznamenávajú kolokáty daného substantíva – ide predovšetkým o registráciu lexikalizovaných spojení, frazeologizmov, ale aj tzv. typických, uzuálnych frekventovaných spojení. – Na odlišnosť niektorých maďarských frazém (ekvivalentmi známych cudzojazyčných frazém sú v maďarčine neraz jednoslovné kompozitá) vyplývajúcu z typologickej odlišnosti tohto jazyka od slovanských jazykov poukázal Oleg F e d o s o v (Budapešť). Svoj príspevok nazval *Ešte raz o hraniciach frazeológie (na materiáli maďarského jazyka)* vzhľadom na to, že nadväzoval na výstupenie v r. 2001, v ktorom sa už tejto „večnej a prekliatej“ otázke venoval a pri ktorom ho v následnej diskusii orientoval i J. Mlacek. O. Fedosov mohol do svojho nového príspevku zahrnúť aj materiál z troch medzitým vydaných slovníkov maďarskej frazeológie a paremiológie, ako aj nové poznatky z jubilanovej monografie Tvary a tváre frazém v slovenčine z r. 2001. – Závažnej téme *Frazéma. K histórii jedného termínu* sa venoval Wojciech C h l e b d a (Opole). Analyzoval rôzne vymedzenia frazémy a hyperonymicko-hyponymické vzťahy medzi rôznymi jednotkami frazeológie (frazeologická jednotka, frazeologický zvrät, ustálené spojenie a pod.; príslovie, okridlený výraz, perifráza, termín), ktoré napokon usporiadal pod nadržané pomenovanie *reprodukt*. Tento termín autor navrhuje zaviesť ako antonymum k Boguslavského termínu *produkt* a ako synonymum-zjednotenie pôvodného hyperonyma *jednotka jazyka*. No sám konštatuje, že až čas ukáže, či má termín reprodukt reálnu budúcnosť. – Znakovým podložíom frazém sa zaoberá Ján S a b o l (Košice) v príspevku *Semiotická podstata frazémy*. Východiskom je pre autora vzťah symetrie a asymetrie v jazyku, ktorý sa stal základom pre dve základné semiotické podstaty: ikonicko-symbolický a arbitrárny semiotický princíp. Tieto dva princípy vytvárajú binárne opozície v jazykovej sústave ako asociatívnosť – lineárnosť, metaforický princíp – metonymický princíp, paradigmatickosť – syntagmatickosť, simultánnosť – sukcesívnosť. Frazeologická jednotka sa v spleti znakovkej sústavy javí ako prejav symetrie a asymetrie medzi formou a obsahom, čiže sa v nej stretávajú dva protichodné princípy. Nerozložiteľnosť významu frazémy je prejavom asymetrie medzi formou a obsahom. Na druhej strane je zas obraznosť ako ďalšia vlastnosť frazémy prejavom symetrického vzťahu medzi obsahom a formou, a teda prejavom ikonicko-symbolického princípu.

Po rozsiahlom prvom bloku týkajúcom sa všeobecných otázok frazeológie nasleduje tematický blok Paremiológia, v ktorom traja autori z dvoch miest analyzujú parémie viacerých slovanských i neslovanských jazykov. Ludmila I. D a n i l e n k o (Kyjev) v príspevku *Precedentnosť českých príslovií* analyzuje na materiáli Českého národného korpusu sémantiku príslovia ako precedentnej výpovede (výpovede o udalosti alebo situácii známej z minulosti a slúžiacej ako príklad alebo východisko pre analógie v súčasnosti) a ako kultúrno-znakového fenoménu. V obidvoch prípadoch zohráva svoju úlohu pragmatika, ale aj univerzálnosť, typickosť zobrazovanej situácie a súčasne tvorivosť. – Tvorivosťou sa vyznačuje aj používanie príslovia *Lepší vrabec v hrsti ako holub na streche*, ktoré v rôznych slovanských, západoeu-

rópskych a severských jazykoch skúmal Valerij M. M o k i j e n k o (Petrohrad) z hľadiska opozície implicitnosť – explicitnosť: *Sinica v rukach ili žuravl' v nebe? (k probleme oppoziciji „Implicitnosť – explicitnosť“)*. Široké medzijazykové porovnávanie svedčí o tom, že rôzne varianty a aktualizácie tohto príslovia sú systémové a majú starú jazykovú inerciu. Zároveň sa ukazuje, ako silno sa v jeho priestorovo-variantnej projekcii odrážajú výsledky pôsobenia opozície implicitnosť – explicitnosť. – Prehľad spracovania príslovi v rôznych typoch starších slovníkov pripravila Elena K. N i k o l a j e v a (Petrohrad), pričom sa sústredila na dvojazyčný slovník z r. 1841 (*Príslovia v poľsko-ruskom slovníku D. Bartoševiča*). Autorka konštatuje, že napriek Bartoševičovej intuitívnosti, ktorú dokazujú nesystematické a nedôsledné uplatnenia viacerých lexikografických postupov, slovník obsahuje všetky komponenty súčasného lexikografického opisu príslovi: výklad významu, doslovný preklad, ekvivalenty alebo analógie, synonymá. Vzhľadom na to, že slovník vznikol podľa koncepcie poľsko-nemeckého slovníka, teda dvojazyčného slovníka nepríbuzných jazykov, a zostavovateľ si na rozdiel od spisovateľov a prekladateľov dával väčší pozor pri uvádzaní ekvivalentov, takmer sa v ňom nenachádzajú polonizmy. Zdroje paremiologických polonizmov v ruštine treba preto hľadať mimo dvojazyčných slovníkov.

Využitiu frazeologizmov v texte sa venujú príspevky v treťom bloku Frazeológia a text. *Kontextová analýza ako východisková etapa zisťovania individuálno-autorských frazeologizmov a ich významov (na materiáli knihy V. Novomirovej „Kto vymyslel Shakespeara?“)* bola témou Antoniny M. G r i g o r a š (Kyjev). Konkrétnou analýzou dvoch okazionálnych ustálených spojení a ich významov autorka poukázala na nevyčerateľné sémantické možnosti nových frazeologizmov. – Nárečovej frazeológii sa venoval Zbyněk H o l u b (Plzeň) v príspevku *Některé problémy lingvistické analýzy kolokací, frazémů a parémií v jihočeském regiolektu (v záznamech běžných promluv, v literatuře i v korespondenci)*, v ktorom podal analýzu špecifik ustálených spojení v juhočeskom nárečovom prostredí a porovnanie s dokladmi týchto jednotiek zo začiatku obrodovania. Autor na danom materiáli sledoval syntaktické a hláskové varianty, rôzne lexikálne rozdiely oproti spisovným frazémam, ako aj iné špecifiká charakteristické pre daný región. Na základe podrobnej analýzy vytvoril klasifikáciu, v ktorej zachytil viaceré štruktúrne typy prirovnania z rôznych lokalít juhočeského regiónu. – Funkcie prirovnania ako básnického prostriedku boli témou príspevku Jána K a č a l u (Trnava) *Prirovnanie a jeho funkcie v tvorbe Milana Rúfusa*. Autor považuje prirovnanie v Rúfusovej tvorbe za jeden z prostriedkov umeleckého stvárnenia témy. Analýzou troch žánrových skupín Rúfusových diel (poézie, poézie pre deti a esejí) vymedzil šesť funkcií prirovnania: 1. intenzifikačná, 2. na zvýšenie názornosti textu, 3. na zvýšenie obraznosti textu, 4. na porovnanie nerovnej miery, 5. textotvorná (výstavbová), 6. intertextová. Autor považuje prirovnanie za výraznú črtu Rúfusovej tvorby; objavujú sa v nej tak ustálené, ako aj individuálne autorské prirovnania, ľudové aj intelektuálne. – Na aktuálny fenomén dnešných Rusov – snahu očistiť svoj jazyk od kancelarizmov a knižnej „správnosti“ a nájsť nové výrazové prostriedky – sa zamerali Ľudmila S t e p a n o v a (Olomouc) a Natalia R a j n o c h o v a (Praha): *Substandardné elementy v súčasnom ruskom jazyku a problémy ich prekladu do českého jazyka*. V ruskom jazyku, nielen v hovorenej reči, ale aj v publicistike a súčasnej ruskej literatúre sa v značnom rozsahu objavili žargónové slová a frazeologizmy, ktoré spôsobujú problémy pri preklade. Autorky vyslovili nádej, že kvalitná česká prekladateľská škola si dobre poradí aj s týmto „kameňom úrazu“.

Štvrtý, diachrónny tematický blok *História a etymológia frazeológie* otvára príspevok Márie D o b r í k o v e j (Bratislava) *Voda – prameň života alebo Hydronymum ako komponent frazém*, v ktorom autorka porovnávala slovenské a bulharské frazémy obsahujúce komponent *voda* a hydronymický komponent, ako aj kultúrne a pragmatické aspekty týchto frazém. Najpočetnejšiu skupinu – slovesné typy frazém s komponentom *voda*, rozdelila na dva základné typy spoločné pre slovenskú a bulharskú frazeológiu: frazémy, ktoré charakterizuje neprítomnosť prekladového frazeologického ekvivalentu, a frazémy so zhodnou sémantikou, ale odlišnou motiváciou obraznosti. Na základe analýzy niekoľkých frazeologizmov druhej skupiny ekvivalentných pre oba jazyky konštatovala, že vo frazeologických jednotkách sa okrem genetickej príbuznosti oboch jazykov či geografických špecifik krajín odrážajú najmä kultúrne a spoločenské aspekty. – Existenciu spoločných prvkov vo frazeologickom fonde rôznych jazykov sledoval a na jednom frazeologickom segmente potvrdil Željka F i n k (Záhreb): *Chorvátske príslovkové frazémy s komponentmi deň a noc a ich ekvivalenty v iných jazykoch*. Skúmané frazémy rozdelil podľa významu (najviac časový, menej priestorový a kvantitatívny význam), pričom sa ukázalo, že frazémy s komponentom *deň* sú frekventovanejšie ako s komponentom *noc*. – Mílada J a n k o v i č o v á (Nitra) sa v príspevku *K princípom vzniku a uplatňovania frazeologických združení* bližšie pozrela na typ frazém špecifický zo sémantického hľadiska: spája sa v ňom doslovný význam s preneseným. Autorka skúmala, ako sa vo frazeologických združeníach uplatňujú princípy funkčnej separácie, arbitrážnosti, transpozície, lexikálno-syntaktického synkretizmu, druhotnej nominácie a jazykovej ekonomie. Špecifické prejavy spomínaných princípov v prípade frazeologických združení vysvetľuje tým, že vznikli pôvodne z voľných spojení, ktoré sa frazeologizovali a sú „doslovným opisom neverbálnych prostriedkov komunikácie vyjadrujúcich emócie“.

Viera K o v á č o v á (Ružomberok) analyzovala v spontánných nárečových prejavoch obraznosť frazém ako jeden zo zdrojov expresívnosti (*Výskyt frazém v dialekte najstaršej generácie sotáckych autochtónov*). Vychádzajúc z klasifikačného modelu Ľ. Kralčáka sa autorka primárne zamerala na frazémy so živou obraznosťou, frazémy s oslabenou obraznosťou a frazémy neobrazné od pôvodu. Na príkladoch niektorých frazém dokladá nárečové inovácie existujúcich frazém, ako aj ich dôležitosť (funkčnosť) vo výstavbe textu. Pre vybrané frazémy bola charakteristická výrazná citová exponovanosť a rôzne stupne obraznosti. – Podobné vlastnosti frazeologických jednotiek odhaľovala aj Irina V. K u z n e c o v a (Čeboksary) v príspevku *Ruská frazeológia o dievotve a vydaji (na pozadí slovanskej)*. Pri opise nárečových frazeologických jednotiek považuje autorka za dôležitú analýzu ich fonetických a slovtvorných osobitostí. Význam frazeologických jednotiek pomáha pochopiť kultúrna sémantika, ktorá je v nich obsiahnutá a ktorá sa kondenzovala aj vo folklórnom materiáli ako špecifickým zdroji frazeologických jednotiek. – Jana S k l a d a n á (Trnava) sa vo svojom príspevku *Princípy ustálenosti a variantnosti z diachrónneho aspektu* opiera o teóriu piatich opozícií podľa V. M. Mokijenk, pričom východiskom je pre ňu opozícia synchronia – diachronia. Na opozície obraznosť – neobraznosť, modelovosť – nemodelovosť, resp. systémovosť – nesystémovosť a ustálenosť – variantnosť nazerá z hľadiska vývinu konkrétnych frazeologických jednotiek. Ako podklad slúžil autorke konkrétny materiál zo staršieho obdobia, ktorý porovnávala so súčasnými frazémami. V závere konštatuje, že „diachrónny pohľad vo výskume frazeológie môže usmerniť chápanie niektorých princípov v tom zmysle, že neplatia vždy výhradne.“ – Diachrónne, ale aj vysoko aktuálne bol ladený príspevok Harryho W a l t e r a

(Greifswald) *Prečo je pre Nemcov „všetko klobása“ a nie „do klobásky“?* Inšpirovaný Historickým slovníkom slovenského jazyka, v ktorom sa snažil nájsť odpoveď na otázku, čím sa líšia Nemci od Slovákov či Slovanov, skúmal autor distribúciu frazeologizmov s komponentom *klobása* v daných jazykoch. Ukázalo sa, že oproti jednotlivým výskytom takýchto frazém v slovanských jazykoch (napr. v slovenčine je doložený iba frazeologizmus *viac dní ako klobás*) nemčina disponuje nespočetným množstvom sémanticky rôznorodých frazeologizmov, parémií, ba aj vlastných mien s týmto vysoko konotatívnym komponentom.

Posledný tematický blok s názvom *Didaktické problémy vo frazeológii* sa začína príspevkom Marie Č e c h o v e j (Ústí nad Labem) *Znalost a chápaní frazémů u české mládeže a u cizinců*. Autorka v ňom zhrnula výsledky 25-ročného výskumu zameraného na overenie fungovania tradičnej, ľudovej frazeológie medzi českou mládežou. Vychádzala zo všeobecného názoru, že znalosť a používanie frazeológie postupne upadá, najmä medzi mladými ľuďmi. Výskum vývoja vo frazeológii jej odkryl dynamické tendencie vo frazeológii: staré frazeologické jednotky ustupujú novším. Za dynamizačný faktor autorka primárne považuje aktualizáciu frazeologických jednotiek. Predpokladom pre aktívne používanie frazém je podľa nej široké a hlbšie humanitné vzdelanie. – Germanizmom v slovenčine sa venoval Milan L i g o š (Ružomberok) v príspevku *K lexike a frazeológii slovenčiny na pozadí nemčiny*. Vyzdvihol lexikálne aj frazeologické jednotky oboch jazykov, ktoré môžu slúžiť ako metodologické východisko pri vyučovaní slovenčiny ako cudzieho jazyka. Autor sa najskôr venoval historickému pozadiu vzťahov slovenčiny a nemčiny, postupne prešiel ku konkrétnym jazykovým jednotkám – k „úplným a čiastočne úplným frazeologickým ekvivalentom súčasnej slovenčiny a nemčiny so zreteľom na príslovia a porekadlá (parémy), jednoslovné idiómy (frazeolexémy) a zastarané frazémy“. K danej problematike pristupoval predovšetkým z lingvodidaktického hľadiska, pričom vychádzal najmä z vlastnej pedagogickej praxe. – Jaromíra Š i n d e l á ř o v á (Ústí nad Labem) v príspevku *Znalost a chápaní frazémů u cizinců* nadviazala na spomínaný výskum M. Čechovej a zamerala sa na ovládanie frazém medzi cudzincami študujúcimi český jazyk. V úvodnej časti príspevku poukázala na to, že do znalostných úrovní osvojenia si češtiny ako cudzieho jazyka sa premieta aj schopnosť aktívne a s porozumením používať frazeologické jednotky. V druhej časti sa venovala samotnému výskumu, ktorého sa zúčastnilo spolu 160 respondentov. Dotazníky boli zamerané na frekvenciu a v bežnej komunikácii sémanticky priehľadné frazémy. Výsledky poukázali na značné individuálne odlišnosti v znalostiach a chápaní českých frazém, pri ktorých rozpoznávaní zohrávajú úlohu nielen jazykové znalosti, ale aj všeobecný rozhľad a intelekt respondenta.

Jubilantský frazeologický zborník uzatvárajú dve slová na záver. Prvé patrí oslávencovi Jozefovi Mlackovi, ktorý profesionálnu mozaiku načrtnutú Danou Balákovou v úvode doplnil o nenahraditeľnú osobnú výpoveď *O mojej ceste k frazeológii*, o ceste „za poznaním a poznávaním“, lemovanej výraznými osobnosťami slovenskej lingvistiky. Svoje curriculum ako „výraz onoho vančurovského vedomí souvislostí“ ukončil nádejou, že „aspoň v niektorých bodoch prispelo k rozvíjaniu frazeologického vedomia“. Druhé slovo na záver patrilo príspevku Pavla Ž i g a *Západoslovansko-nezápadoslovanské priezvisko Mlacek*, v ktorom autor rozoberal pôvod a vznik priezviska *Mlacek*. Proprium *Mlacek*, motivované apelatívom *mlatec*, sa svojím slovotvorným modelom vyskytuje v lužicko-srbských nárečiach, čiže má črty západoslovanského makroareálu. Na druhej strane sa predpokladá jeho severostredoslovanská hlásková podoba, čo dokazuje nezápadoslovanská striednica *-tlat*. Priezvisko *Mlacek* sa teda hlás-

koslovne zaraďuje k nezápadoslovanskému typu, slovotvorným modelom má však západoslovanský pôvod.

Zborník *Frazeologické štúdie V* obsahuje v piatich tematických okruhoch 24 aktuálnych štúdií, z toho 14 od zahraničných autorov, o rôznych oblastiach a súvislostiach frazeológie. Vhodne volené *Slová na úvod* a *Slová na záver* dotvárajú obraz nielen o jubilantovi, ale aj o s ním jubilujúcej milej – frazeológii. Bohatý *Súpis prác Jozefa Mlacka* na konci zborníka dáva tušiť, koľko času, iste i „mimopracovného“ jej venoval. (Škoda len, že sa nikde nedozvieme, že tento súpis pochádza z dielne ďalšej vzácnej osobnosti slovenskej lingvistiky a bibliografie Ladislava Dvořáka, ani kto ho aktualizoval.)

Za siedmimi horami, za siedmimi dolami – známy rozprávkový začiatok, ktorý použila vo svojom oslavnom slove na úvod D. Baláková, aktualizoval jubilant i gratulanti-účastníci konferencie a prispievatelia do zborníka o časový rozmer: *za siedmimi desaťročiami*. Kým za horami a dolami sa zvyčajne lial nestály piesok a sypala uplývajúca voda, za desaťročiami Jozefa Mlacka naplnenými činorodou prácou ostáva množstvo trvalých teoretických výstupov a praktických počínov na rôznych poliach (pedagogické a lektorské pôsobenie, organizačná činnosť), ako aj nemenej cenných ľudských vzťahov v rámci slovenskej i medzinárodnej lingvistickej komunity vrátane žiakov a nasledovníkov. Do ďalšieho decénia želáme aj my Jozefovi Mlackovi, profesorovi frazeológie-mlackológie, pretrvávajúcu myšlienkovú plodnosť, fyzickú vitálnosť, veľa nových frazeologických súvislostí a tešíme sa na aktualizácie frazém s číslom osem.

Daniela Majchráková – Mária Šimková

IVANOVÁ, Martina: *VALENCIA STATICKÝCH SLOVIES*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity 2006. 273 s.

Pri pohľade na výskumný záber súčasnej slovenskej jazykovedy nám neunikne, že syntaktickej problematike sa nevenuje toľko času a priestoru, koľko by si právom zaslúžila už len preto, že na Slovensku chýba jej syntetizujúce spracovanie. Nové možnosti v súčasnosti ponúka korpusová lingvistika a Slovenský národný korpus, ktorý niektorí autori využívajú ako materiálovú textovú databázu. Na korpusovom materiáli je postavený napr. druhý zväzok *Valenčného slovníka slovenských slovies* (Nižníková, Prešov 2006) či interdisciplinárne zameraný zborník prác *Sondy do morfosyntaktického výskumu slovenčiny na korpusovom materiáli* (Sokolová – Ivanová, 2006).

Paralelne so spomenutými publikáciami vychádza aj monografia autorky Marty Ivanovej pod názvom *Valencia statických slovies*, ktorá predstavuje výsledok jej dizertačnej práce, vypracovanej na Filozofickej fakulte Prešovskej univerzity v Prešove. Autorka sa v nej zaoberá predovšetkým morfosyntaktickou problematikou, ktorá je tu prepojená aj s lexikológiou, lexikografiou, konfrontačnou či korpusovou lingvistikou. Monografia má fundovaný teoreticko-metodologický charakter, nadväzuje na diela nemeckej, českej a slovenskej lingvistiky, autorka si pomáha aj vlastným pojmovým aparátom a svoje závery formuluje po dôkladnej konfrontácii s korpusovým materiálom.

Hlavným prínosom práce je to, že v podstate prvýkrát sa v ucelenej podobe analyzujú statické predikáty, zachytáva sa dynamika vzniku statických lexii, ich gramaticko-sémantická charakteristika, valenčné štruktúry a klasifikácia. Akademická Morfológia slovenského jazyka (1966) rozdeľuje plnovýznamové slovesá na činnostné a stavové. Statické slovesá ako prvá v slovenských podmienkach vyčlenila M. Sokolová (1995) a J. Nižníková – M. Sokolová a kol. (1998). M. Sokolová na základe príznakov dynamickosť (D), akčnosť (A), mutačnosť (M), relačnosť (Re), rozčlenenosť (R) rozlišuje dynamické akčné slovesá, dynamické procesné slovesá a statické slovesá (s príznakmi -D, -A, -M, +/-Re, +/-R). Statické slovesá odpovedajú na otázku „aký alebo v akom vzťahu, kde, kedy, či je participant x (statuál)“, ich všeobecným korelátom je sloveso *byť*, napr. *nachádzať sa, skladať sa, prevyšovať, znamenať, patriť*.

Valencia, ako schopnosť slovesa viazať na seba istý počet participantov, je úzko prepojená s intenciou, t. j. zameraním slovesného deja od agensa k paciensovi. Rozlišuje sa intencia na úrovni formy (t. j. valencia) a intencia na úrovni významu (t. j. intencia), resp. valencia na úrovni formy (valencia) a valencia na úrovni významu (intencia). V súlade s tým pracuje autorka s termínmi **sémantická valencia** (t. j. intencia) a **syntaktická valencia** (t. j. valencia). Valenčnú štruktúru vytvára spolu s predikátom zoskupenie slovesných doplnení, ktoré môžu byť obligatórne (nevyhnutné pre úplnosť vetnej konštrukcie), potenciálne (konštruujú vetnú štruktúru, ale za istých podmienok sa nemusia realizovať) a fakultatívne (voľné doplnenia, netvoria vetnú štruktúru).

Z kompozičného hľadiska je rozvrhnutie jednotlivých častí monografie nasledovné: po teoreticko-metodologickom úvode autorka konfrontačnou analýzou porovnáva lexikografické spracovanie valencie vo Vallexe (1997) a 1. zväzku Valenčného slovníka slovenských slovies (1998; ďalej VSSS); v ďalšej kapitole predstavuje prostredníctvom korpusového výskumu frekvenciu a výskyt daných slovies v jednotlivých štýloch, overuje fázovú spájateľnosť a modálnosť a poukazuje na vidovú defektnosť pri statických lexémach, resp. statických významoch polysémických slovies. Štvrtá kapitola je zameraná na dynamiku syntaktickej a sémantickkej valencie. Ostatné časti sa špecializujú na charakteristiku jednotlivých skupín statických predikátov.

V prvej kapitole autorka referuje o výsledkoch v oblasti valečných výskumov vo svetovej (L. Tesnière, 1959; G. Helbig a W. Schenkel, 1969; Ch. Fillmor, 1968, 1970 a iní), českej (funkčno-generatívny prístup J. Panevovej, 1980 a P. Sgalla, 1986; teória vetných vzorcov F. Daneša a Z. Hlavsu, 1981; M. Grepl. a P. Karlík, 1986, 1998; teória konštrukcie gramatiky zo sémantickkej bázy J. Kořenského, 1984; či H. Běličová, 1982, 1996) a slovenskej lingvistiky (E. Pauliny, 1943; J. Ružička, 1966, 1968; J. Oravec, 1984; J. Kačala, 1989; M. Sokolová, 1995; J. Nižníková – M. Sokolová a kol., 1998). M. Ivanová teoreticky nadväzuje na sémantickú klasifikáciu predikátov podľa M. Sokolovej a VSSS, pričom spresňuje a dopĺňa niektoré riešenia prijaté v týchto zdrojových prácach. Celkovo autorka skúmala 175 lexii vyčlenených vo VSSS a 119 lexii vymedzených v Krátkom slovníku slovenského jazyka (2003; ďalej KSSJ). Okrem primárne statických slovies (*patriť*) môžeme hovoriť aj o statických lexiách (významoch), ktoré vznikli na základe sémantickkej motivácie z primárne dynamických viacvýznamových slovies a tieto prípady sú aj frekventovanejšie, napr. *kričať* „vydávať krik, volať“ (*kričať na ratu, z celého hrdla*) – akčný význam; expr. „byť kriľavý“ (*farby kričia*) – statický význam.

Konfrontácia statických lexii ukázala, že Vallex a VSSS sa v ich riešení zhodujú len v 45 %, čo vyplýva jednak z odlišného prístupu v spracovaní valencie (VSSS uplatnil skôr

lexikologický, sémantický prístup; Vallex viac syntaktický, syntagmatický prístup, konkrétne funkčno-generatívny opis) a z toho, že Vallex sa materiálovo opiera o korpusové zistenia. Dôležitým konštatovaním autorky je, že ak sa objaví nová skupina participantov, s ktorými sa sloveso ako predikát spája, býva to obyčajne signál na vyčlenenie novej valenčnej štruktúry. Nová valenčná štruktúra môže iniciovať vznik nového významu slovesa.

Korpusový rozbor priniesol nové zistenia: zo štylistického hľadiska najväčšiu frekvenciu vykazovali statické slovesá v odborných textoch (*patríť, znamenať, obsahovať, zodpovedať*), publicistický štýl sa vyznačoval najnižšou frekvenciou, v umeleckom štýle však prevažovali statické hodnotiace predikáty (*pozdávať sa, páčiť sa*). Korpusový materiál pomáha autorke aj pri prehodnocovaní niektorých doterajších faktov o statických predikátoch. Takýmto spôsobom relativizuje napr. tézu, že statické slovesá spravidla nepodliehajú fázovej alebo modálnej modifikácii, pretože spájateľnosť s pomocnými fázovými slovesami sa objavuje napr. pri predikátoch existencie *jestvovať, existovať* (*Od začiatku októbra začal existovať Slovensko-ruský plynárenský dom.*) alebo pri hodnotiacich predikátoch typu *páčiť sa* (*Začali sa mu páčiť dievčatá.*). M. Ivanová ďalej konštatuje, že „fázová modifikácia oslabuje „statickosť“ slovesných jednotiek a posilňuje pri nich význam procesnosti“ (s. 62). Spájateľnosť s pomocnými modálnymi slovesami nachádzame napr. pri predikátoch posesívnosti (*Podľa inej hypotézy by noha mohla patriť aj soche cisára.*) a význam modálnosti možno vyjadriť aj samotnými statickými slovesami (*Vodiči už nevládzu riadiť tisíce kilometrov zastarané autobusy.*). Podobné korekcie uvádza autorka v rámci slovesného rodu a tvorenia imperatívu statických predikátov.

Statické slovesá bývajú často vidovo defektné, netvorí čisté vidové dvojice. M. Ivanová rozlišuje lexémy s defektnou paradigmatou, t. j. statické slovesá ako perfektíva tantum alebo imperfektíva tantum (*znamenať*); a defektné lexémy, ktoré sú formálne dokonavé, ale gramaticky vyjadrujú aktuálny prítomný čas (napr. *pristať* /= svedčať/, *vyjsť* /= vystačiť/), čo sa vylučuje pri „standardných“ perfektívach. Medzi statickými slovesami prevažujú hlavne imperfektíva tantum (*cesta ide okolo jazera; mlieko obsahuje vodu*). Pri aspektuálnej problematike zavádza autorka pojmy **kvázividovosť** a **semividovosť**. Kvázividové dvojice sú také, ktoré len zdanelivo formálne tvoria vidový pár. Rozdiel medzi nimi je v tom, že imperfektívum je statická lexéma/lexia, perfektívum je procesná lexéma/lexia, napr. *odlišovať sa* „byť odlišným“ – *odlíšiť sa* „stať sa odlišným“. Pod semividovosťou autorka rozumie vidovú asymetriu pri dvojici polysémických slovies, keď nie každá lexia má svoj vidový pendant, napr. sloveso *podnikať* má dva významy: dynamický akčný „konať, uskutočňovať niečo“ (*podnikať časté výlety*) a odvodený statický význam „vykonávať ekonomickú činnosť; byť podnikateľom“ (*súkromné podnikanie*); dokonavé sloveso *podniknúť* je však vidovým korelátom iba k akčnému významu; v druhom, statickom význame je sloveso *podnikať* imperfektívum tantum. V takomto prípade ide podľa autorky o intralexematickú redukciu významov, keď jeden z vidových náprotivkov je chudobnejší o jednu lexiu.

Tieto autorkine postrehy sú neoceniteľné hlavne pre lexikografickú prax, pretože s touto skutočnosťou sa často stretávame pri určovaní vidových dvojíc v rámci koncipovania hesiel v Slovníku súčasného slovenského jazyka (1. zväzok A – G, 2006; ďalej SSSJ). Príklady ilustrujeme zo SSSJ preto, lebo tento výkladový slovník v porovnaní so Slovníkom slovenského jazyka (1959 – 1968) a KSSJ (2003) zachytáva všetky typy vidových dvojíc, t. j. sufixálne, prefixálne aj transflexné pri oboch členoch vidovej korelácie. Je len málo prípadov absolútnej vidovej symetrie, zväčša je to len pri sufixálnych vidových dvojiciach (*dočistiť – dočisťovať*),

ale aj tu sa niekedy statickému imperfektívnemu významu omylom priradil dynamický vidový korelát, napr. *dofarbit'* ako perfektívum k imperfektívu *dofarbovať'* (čo) 1. dopĺňať farbením na potrebnú mieru: *vlasy treba dofarbovať' raz do mesiaca* 2. dodávať niečomu istý nádych: *texty piesní dofarbujú atmosféru podujatia*. Druhý, statický význam na základe týchto záverov mal byť bez vidového náprotivku, pretože je to prípad kvázividovej dvojice.

Vidová asymetria sa realizuje aj tak, že k rôznym významom slovesa môžu byť rôzne vidové koreláty, napr. v SSSJ akčný význam slovesa *deliť'* (čo) „členiť, rozčleňovať istý celok na jednotlivé diely, zložky, rozoberať na časti“ (*deliť' pomaranč na mesiačky*) má predponové perfektívum *rozdeliť'*; pre iný význam (čo; čím; 0) „určovať, koľkokrát je deliteľ' obsiahnutý v delenci; vypočítavať' delením; op. násobiť“ (*deliť' dvadsať' desiatimi*) je dokonavé sloveso *vydeliť'*; a statický význam (koho, čo (od čoho)) „tvoriť priestorovú al. časovú hranicu; syn. oddeľovať“ (*rieka delí dva štáty*) je imperfektívum tantum.

Zároveň by sme chceli doplniť, že statické významy primárne dynamických lexém majú redukovanú paradigmu, pretože sa väčšinou uplatňujú len v 3. osobe.

Sémantická a syntaktická štruktúra slovesnej lexémy je dynamická v tom zmysle, že podlieha rôznym modifikáciám. Ak sa mení počet participantov v povrchovej realizácii valenčnej štruktúry tak, že dochádza k ich redukcii alebo rozšíreniu, ide o dynamiku kvantitatívnej syntaktickej valencie. To môže byť motivované gramaticky (pri pasivizácii a pri recipročných konštrukciách), sémanticky, slovtvorne alebo pragmaticky. Sémanticky motivované zmeny vo valenčnej štruktúre súvisia s odvodzovaním statických slovies s významom kvalifikácie, klasifikácie alebo schopnosti z primárne dynamických lexém. Dochádza k tomu vtedy, ak sa prehodnotí séma aktuálnosti na sému stálej vlastnosti, napr. *Peter žiarli na manželkinho kamaráta*. (aktuálnosť, procesný význam) – *Peter žiarli*. (je žiarlivý, neaktuálnosť; kvalifikačný statický význam). Časovo lokalizované sa stáva časovo nelokalizovaným. S redukciou pravovalenčného participanta súvisí lexikálne nevyjadrený objekt, ktorý M. Ivanová rozlišuje ako **všeobecný objekt** („všetko/to, čo sa VF“, napr. pri schopnostných statických predikátoch typu *Náš syn už číta.*), **uzuálny objekt** („to, čo sa zvyčajne VF“, napr. pri aktuálnom použití slovies typu *Otec číta.*), **prototypický** („to, čo sa typicky VF“, napr. klasifikácia dejom *Peter fajčí.*, aktuálny dej *Peter vonku fajčí.*) a **unikátny objekt** (zahnutý v sémantike slovesa: *Dojča hltavo cicalo.*). Iba poznamenávame, že rozlišovanie akčných a statických významov jednej lexémy z hľadiska explicitne nevyjadreného objektu sa v slovníkoch nie vždy spracúva ako osobitný význam, pretože tomu bráni veľká homonymia medzi aktuálnosťou a habituálnosťou (*potajomky fajčiť* – 1. v danom momente, 2. stále sa skrývať' pred niekým pri fajčení) a opakovanie formálne totožnej exemplifikácie pri dvoch samostatných významoch polysémickej jednotky nie je z hľadiska lexikografickej techniky práve najvhodnejším riešením, hoci to má svoje odôvodnenie. Obyčajne sa zachytáva v jednej lexii s naznačením odlišnej – nulovej väzby, ako je to napr. v SSSJ *fajčiť'* (čo; 0) *vdychovať'* a *vydychovať'* dym, obyč. z tlejúceho tabaku: *f. cigaretu, cigaru, fajku; f. marihuanu, ópium; veľa, tuho, potajomky f. f. jednu od druhej*.

Slovtvorne motivovaná zmena vo valenčnej štruktúre je zapríčinená prefixálnym, resp. prefixálno-transflexným tvorením slovies. Pri nadbytočnej prefixácii typu *náležať' → prináležať'*; *stačiť' → postačiť'*, *dostačiť'* sa valencia nemení. Upozorňujeme len na to, že kým pri dvojici *náležať' → prináležať'* obidve jednotky sú imperfektívne, dvojica *stačiť'* (nedok. i dok.) → *postačiť'* (dok.) je vidovo odlišná a prefixálne perfektívum *postačiť'* je homonymné so syntetickým futúrom bezpredponového obojvidového slovesa *stačiť'*. Prefixácia statického slove-

sa môže produkovať predponové dynamické sloveso s charakteristickou temporálnou sémou spôsobu slovesného deja (*páčiť sa* → *zapáčiť sa* – inchoatívnosť, t. j. začiatok deja). Pri slovesách typu *stáť* (*dom stojí oproti statku*) → *postaviť* (*oproti statku si postavil dom zbohatlík z mesta*) sa pri prefixálnom slovese rozširuje valenčná štruktúra o pravovalenčný participant *dom*, ktorý bol pôvodne statuálom. Je zaujímavé, že tvorenie frekventatív od statických slovík *byť*, *mať* valenčnú štruktúru nemodifikuje, ale dochádza k relativizácii výpovede, napr. *V iných antikvariátoch mávajú jeden-dva tituly*. Výpoveď v tomto prípade relativizuje skôr spojenie *jeden-dva*, vyjadrujúce neurčitost' počtu, pretože výpoveď je relatívna aj pri nedokonavom slovese *mať*: *V iných antikvariátoch majú jeden-dva tituly*.

Pod pragmaticky motivovanou redukciou valenčnej štruktúry sa rozumejú prípady situačnej a kontextovej elipsy, napr. *odložiť niečo* – *Odložte si* (kabát)!

Prejavom kvalitatívnej zmeny syntaktickej valencie sú viacintenčné slovesá s rovnakou intenčnou hodnotou (podľa J. Kačalu, 1989), ale so zmenenými sémantickými participantmi, napr. *Látka vyjde na jeden oblek*. – *Z látky vyjde jeden oblek*. – *Z látky vyjde na jeden oblek*. Autorka tu konštatuje problematické lexikografické spracovanie takýchto valenčných variantov. Podobné prípady nachádzame aj pri pomocných slovesách typu *ide mi chuť na niečo* (Sn – VF – Sd) – *ide mi na chuť niečo* (Sn – VF – Sd – na Sa), kde popri kvalitatívnej zmene participantov dochádza v druhom prípade aj k extenzii valenčnej štruktúry.

V nasledujúcej podkapitole sa autorka venuje utváraniu statických významov z primárne dynamických slovík. Tieto statické významy vznikajú na základe transpozičných (metaforických a metonymických) a intenzno-extenzných (špecifikácia a generalizácia) derivačných operácií, ktoré sprevádza výmena kategoriálnych sém akčnosť, dynamickosť za sémy neakčnosť, nedynamickosť, t. j. statickosť. Prostredníctvom vypozerovaných derivačných pravidiel prezentuje autorka niekoľko sémantických modelov odvodzovania statických lexii. Napríklad v rámci metaforického modelu ZHODA JE KOMUNIKAČNÝ SÚHLAS, ROZDIEL JE KOMUNIKAČNÝ NESÚHLAS sa odvodzuje statický význam identity a diferencie z dynamických komunikačných predikátov (*súhlasím s tebou* – *údaje súhlasia s dokladmi*). Na základe metonymického modelu AFEKTÍVNOSŤ → KVALITA dynamický afektívny význam motivuje vznik statického kvalifikačného významu, teda vlastnosti vyplývajúcej z častého vykonávania deja (*báť sa* „mať pocit strachu“, t. j. procesný dynamický význam → *báť sa* „byť zbabelý“, t. j. kvalifikácia subjektu).

Niektoré z motivovaných statických významov sa už lexikalizovali na osobitné významy polysémickej jednotky, napr. *súhlasit'* 1. prejavovať súhlas, mať rovnaký názor: *súhlasím s tebou*, 2. zhodovať sa, zodpovedať: *údaje súhlasia s dokladmi* (podľa KSSJ, 2003, s. 721), iné sa spracúvajú v rámci dynamického významu ako jeho statický variant, napr. *poslúchať* plniť rozkazy, pokyny, byť poslušný, počúvať: *dieťa poslúcha rodičov*, *poslúchať rady lekára*; *srdce ho neposlúcha* je choré (podľa KSSJ, 2003, s. 526). Proces vzniku statického významu je postupný a dlhodobý. Ukazuje sa nám, že tento proces „statualizácie“ dynamického významu akoby prechádzal tromi fázami: *dieťa poslúcha rodičov* (aktuálnosť deja, akčný dynamický význam) – *dieťa poslúcha rodičov* (habituálnosť deja, statický význam bez zmeny valenčnej štruktúry) – *dieťa poslúcha* (je poslušné, habituálnosť deja, statický význam s redukciou valenčnej štruktúry – lexikálne nevyjadrený všeobecný objekt). Ideálne by bolo postihnúť každý takýto motivovaný statický význam, ale je otázne, akým spôsobom, pretože samostatné spracovanie významu by viedlo k priveľkému štiepeniu významovej štruktúry slovesa.

V samostatných kapitolách M. Ivanová skúma jednotlivé sémantické podskupiny statických sloviac, ktoré v nadväznosti na klasifikáciu M. Sokolovej (1995) a M. Sokolovej – J. Nižníkovej a kol. (1998) rozčlenila na: lokalizačné, temporálne, axiologické, posesívne, komparatívne predikáty ekvivalentnosti, proximálnosti a distálnosti, klasifikačné, kvalifikačné a schopnostné predikáty. Pristavíme sa výberovo len pri niektorých.

Lokalizačné a temporálne predikáty situujú entity z hľadiska priestoru a času. Valenčne (obidva typy predikátov majú obligatórne príslovkové určenie) a sémanticky sú si blízke, pretože na prekonanie istého priestoru je potrebný určitý časový interval. Analógiu priestor – čas možno vidieť v adjektívno-menných spojeniach (*dlhá palica – dlhá prednáška*), v paralelnom používaní predložiek ako priestorových a zároveň aj ako časových (*je to za nami* – o mieste aj o udalosti) a pod. Medzi lokalizačné predikáty patria napr. jednotky s významom lokalizácie entity v priestore (*Slovensko sa nachádza v strednej Európe.*), s významom polohy (*V okne stála zbierka cenných fľaštičiek.*), so smerovo orientačným významom (*Okná hľadeli do záhrady.*) a pod. Problém identifikovať statický význam výskytu spôsobuje homonymia s procesnými predikátmi existencie, napr. *Na Madagaskare sa vyskytuje vzácny druh komára.* – výskyt entity vo vzťahu k lokalizujúcej entite, *V texte sa opäť začína vyskytovať čoraz viac otáznikov.* – procesný predikát existencie.

Časové určenie považuje autorka za sémanticky obligatórne (*Všetkých päť poviedok sa odohráva v jednej noci v piatich svetových metropolách.*), jeho formálnu neprítomnosť vysvetľuje ako prípad kontextovej, resp. situačnej elipsy (*Osobne som mu oznámil, že rokovanie sa koná.*). Temporálna lokalizácia sa môže uskutočňovať v rámci istého časového vymedzenia – v terminológii M. Ivanovej v rámci časového orientátora – (*Zásnuby sa mali konať v novembri.*), alebo mimo rámec istého časového vymedzenia (*Voľby sú pred Vianocami. Protesty sa konali po prejave.*).

Statické axiologické predikáty (v koncepcii J. Nižníkovej a M. Sokolovej ako hodnotiaco-relačné predikáty) odlišuje M. Ivanová od príbuzných analytických kvalifikačných predikátov typu *byť zvedavý, byť zbabelý* a pod. V kvalifikačných predikátoch hodnotiaci subjekt priradzuje hodnotenej entite určitú funkciu, ktorá zodpovedá alebo nezodpovedá hodnotiacemu štandardu (*Šaty sú pekné.*). Axiologické predikáty sa zameriavajú na „preferenčné uprednostňovanie entity na základe toho, že zodpovedá hodnotiacej predstave“ (s. 147), pričom hodnotená vlastnosť nemusí byť explicitne vyjadrená (*Šaty ti sedia*). Na základe valenčnej štruktúry predikátov a vyjadrenia hodnotiaceho subjektu môžu byť predikáty, pri ktorých je vysunutá dopredu buď hodnotená entita (*Manželke sa veľmi páčila práca s drevom.*), alebo hodnotiaci subjekt – vtedy ide o motiváty z primárne dynamických sloviac (*Finí milujú atletiku s úctou ku každému pretekárovi.*). Predikáty bez vyjadrenia hodnotiaceho subjektu majú dve hodnotené entity, z ktorých jedna je nositeľom kvalifikácie, druhá je relátorom (*Plášť mu padne ako uliaty. Tie šaty ti idú k očiam.*).

Povahu statických predikátov majú aj analytické predikáty spona + (predložkový) menný výraz a rozlišujú sa tri podskupiny: klasifikačné, kvalifikačné a schopnostné predikáty. **Klasifikačné predikáty** „vyjadrujú vlastnosti nositeľa na základe jeho včlenenia do istej triedy prvkov“ (s. 216) a z formálneho hľadiska sa prisponovaný výraz v nominatíve môže alebo nemôže dať nahradiť výrazom v inštrumentáli. Záměna nie je možná, ak sa vyjadrujú rodovo-druhové vzťahy, napr. *žralok je ryba*, ale výnimočne k tomu dochádza, ak je prisponovaný výraz rozvíjajúcim prívlastkom (*vorvák je najväčším mäsožravcom sveta*). Zaujímavé je pozorovať

vzťah medzi spojeniami typu *byť učiteľ/učiteľom – učiť – učiť/ovať*. V spojeniach *byť učiteľ – byť učiteľom* nominatív obyčajne signalizuje relatívne stálu vlastnosť, inštrumentál prechodnú vlastnosť (*Ivan Laučík v rokoch 1975 – 77 bol učiteľom na Základnej škole v Spišskej Novej Vsi*). Jednotka *učiť* je primárne dynamická s valenčnou štruktúrou /Sn/ – VF – Sa – INF/Sd (*Matka učí dieťa chodiť. Rodičia nás učili poctivosťou*), statický význam „byť učiteľom“ vznikol redukciovou valenčnej štruktúry /Sn/ – VF (*Môj otec učí*), druhý statický význam „pôsobiť ako učiteľ“ vznikol modifikáciou valenčnej štruktúry /Sn/ – VF – (Sa) – (ADVloc/mod) (*Môj otec učí matematiku na základnej škole*). Lexéma *učiteľ/ovať*, spadajúca do 4. intenzívneho typu, sa primárne hodnotí ako akčná dynamická jednotka, vo výkladových slovníkoch sa však zachytáva v podstate len ako statická „byť učiteľom“. Podľa našej mienky v danej lexéme môžeme pozorovať sémantický príznak intenzifikácie, ktorým sa odlišuje od neutrálnej podoby *učiť*. Slovtvorne ide o desubstantívum a ako správne podotýka M. Ivanová, pri podobných prípadoch *panikáriť, rybárčiť* odvodených od desubstantívnych substantív (*panika* → *panik-ár*) sa posilňuje sprostredkovaný motivačný vzťah k východiskovému substantívu, a nie k bezprostrednému, teda *panikáriť* nie „správať sa ako panikár“ (*panikár* → *panikár-it*), ale skôr „robiť paniku“ (*panika* → *panik-árit*). Formálne sú tieto slovesá motivované konateľským substantívom, sémanticky východiskovým motivantom. Pri lexéme *učiteľ/ovať* táto dvojsmernosť nie je, pretože prvotným motivantom je verbum (*učiť* → *uči-tel* → *učiteľ-ovať* „byť učiteľom“).

Pomerne uzavretou skupinou sú **kvalifikačné predikáty** odpovedajúce na otázku „aký je kvalifikant“. Jedným zo znakov statických slovies podľa VSSS je to, že netvoría rezultatívne konštrukcie, ale všetky rezultatívne konštrukcie s trpným prídastím sú statickými predikátmi vyjadrujúcimi kvalitu ako výsledok inherentnej zmeny (*zem je stvrdnutá*), kým analytické predikáty s akostným adjektívom vyjadrujú jednoduchú kvalitu (*ľad je tvrdý*). Vlastnosť kvalifikanta môže byť stála alebo prechodná, pričom sa môže vyjadriť trojako, napr. *byť voňavý – mať vôňu – voňať*. Vyjadrenie kvalifikácie plnovýznamovým slovesom *voňať* vzniká prehodnotením aktuálne prebiehajúceho procesu (*ruža vonia* „momentálne vydáva vôňu“) na kvalifikáciu na základe typickej vlastnosti (*ruža vonia* „je to voňavý kvet“).

Podmienkou na zaradenie slovesa, resp. jeho významu do skupiny **schopnostných statických predikátov** je možnosť parafrázy „vedieť + infinitív plnovýznamového slovesa“, napr. *naše dieťa už chodí*, t. j. „vie chodiť“. Na rozdiel od VSSS autorka do tejto skupiny slovies zaraďuje iba statické motiváty primárne dynamických slovies, ktoré pomenúvajú základné fyziologické schopnosti (*vidieť, počuť, chodiť, lietať*) a sociálne zručnosti (*hovoriť, čítať, písať*). Lexikografické zachytenie, resp. nezachytenie tohto statického významu je rôznorodé, napr. v KSSJ (2003, s. 490, 210) pri lexéme *počuť* je tento význam spracovaný samostatne: „mať schopnosť počuť, mať sluch“ (*dobre, slabo počuje*); pri slovese *chodiť* v rámci akčného významu „(o človeku) pohybovať sa robením krokov, kráčať, ísť“ (*chodiť rýchlo; dieťa sa učí chodiť*). Ako pristupovať k tejto skutočnosti? Je dostatočne opodstatnené vyčleňovať schopnostný statický význam samostatne, keď ho vieme ilustrovať iba jedným typickým kontextom (*dieťa už chodí, pes dobre počuje, mláďa začína lietať*)? Jednou z možností je spracovať daný význam ako významový odtienok v rámci akčného významu s následnou ilustráciou v exemplifikácii, ktorá by sa prípadne vyložila priamo za spojením, napr. statický význam by sme mohli zachytiť v rámci akčného významu slovesa *chodiť* (0; ako) „(o ľuďoch a zvieratách) pravidelne, opakovane miernym pokrčením nohy v kolene zdvíhať a ukladať nohu pred seba,

pričom sa nohy striedajú; takto sa opätovne pohybovať určeným smerom; robiť kroky, ísť“ (*chodiť rýchlo, zhrbene, pyšne; dieťa ešte nechodí* nie je schopné samostatne sa pohybovať na vlastných nohách). Na druhej strane uvedená nulová väzba s valenčnou schémou /Sn/ – VF, ktorá by mohla byť potenciálnym signálom statického významu, koliduje s totožnou väzbou akčných významov (*nevládzem už chodiť*).

V súhrnnom pohľade na analyzovanú prácu môžeme iba konštatovať jej prínos vo viacerých smeroch: prezentuje jeden z prvých detailných pohľadov na relatívne novú vyčlenenú skupinu plnovýznamových slovies – na statické slovesá, pričom svojimi kvantitatívnymi a kvalitatívnymi zisteniami potvrdzuje opodstatnenosť ich vymedzovania popri dynamických akčných a dynamických procesných slovesách. Teoreticky nadväzuje na koncepciu a klasifikáciu statických slovies M. Sokolovej a J. Nižníkovej – M. Sokolovej a kol. vo VSSS, spresňuje, modifikuje ich, ale aj polemizuje s diskutabilnými riešeniami. Závbery, ku ktorým autorka dospela, sú postavené na bohatom korpusovom materiáli, ktorý jej pomohol objektívne zdôvodniť svoje tézy. V neposlednom rade hodnotu monografie *Valencia statických slovies* vidíme predovšetkým v lexikografickej praxi, či už pri koncipovaní špeciálnych valenčných alebo výkladových slovníkov, a to pri zachytávaní monosémických statických lexém alebo statických významov ako motivátov primárne dynamických slovies s ich osobitnou valenčnou štruktúrou.

Nicol Janočková

Bibliografia

- Vallex 1.0. Valency Lexicon of Czech Verbs. Prague: Center of Computational Linguistics, Faculty of Mathematics and Physics, Charles University 2003. Dostupný z: <http://ufal.mff.cuni.cz/vallex/1.0/>
- IVANOVÁ, Martina: Valencia statických slovies. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity 2006. 273 s. ISBN 80-8068-529-0.
- KAČALA, Ján: Sloveso a sémantická štruktúra vety. Bratislava: Veda 1989. 252 s. ISBN 80-224-0048-3.
- Krátky slovník slovenského jazyka. Red. J. Kačala – M. Pisárčiková – M. Považaj. 4. doplnené a upravené vyd. Bratislava: Veda 2003. 988 s. ISBN 80-224-0750-X.
- Morfológia slovenského jazyka. Red. J. Ružička. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1966. 896 s.
- NIŽNÍKOVÁ, Jolana – SOKOLOVÁ, Miloslava a kol.: Valenčný slovník slovenských slovies. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity 1998. 270 s. ISBN 80-88885-53-1.
- NIŽNÍKOVÁ, Jolana: Valenčný slovník slovenských slovies. 2. zväzok (na korpusovom základe). Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity 2006. 166 s. ISBN 80-8068-540-1.
- Slovník slovenského jazyka. 1. – 6. zv. Red. Š. Peciar. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1959 – 1968.
- Slovník súčasného slovenského jazyka. A – G. Red. K. Buzássyová – A. Jarošová. Bratislava: Veda 2006. 1134 s.
- SOKOLOVÁ, Miloslava: Kapitoly zo slovenskej morfológie. Prešov: SLOVACONTACT 1995. 180 s. ISBN 80-901417-7-3.
- Sondy do morfosyntaktického výskumu slovenčiny na korpusovom materiáli. Ed. M. Sokolová – M. Ivanová. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity 2006. 196 s. ISBN 80-8068-545-2.

SMALL AND LARGE SLAVIC LANGUAGES IN CONTACT. International Journal of the Sociology of Language 183. Ed. Roland Marti and Jiří Nekvapil. Berlin – New York: Mouton de Gruyter 2007. 172 s.

Medzinárodné periodikum sociológie jazyka vychádza šesťkrát ročne a tematicky sa zameriava na lingvosociálne, resp. sociolingvistické súvislosti jazykovedného bádania. 183. vydanie je venované vzťahu tzv. veľkých a malých kontaktočných slovanských jazykov. Zostavené je z príspevkov ôsmich lingvistov (Marko Stabej, Roland Marti, Míra Nábělková, Juraj Vaňko, Siarhiej Zaprudski, Oleksandr Taranenko, Jiří Nekvapil), v ktorých sa analyzujú sociálno-politické a kultúrne súvislosti medzi hornou a dolnou lužickou srbčinou, slovenčinou a češtinou, slovinčinou a srbochorvátčinou, bieloruštinou a ruštinou, ukrajinčinou a ruštinou i situácia rusínčiny na Slovensku. Súčasťou edície je aj recenzia publikácie kolektívu autorov s názvom *Najnowsze dzieje języków słowiańskich* (ed. E. Breza, 2001), ktorú napísal Hauke Bartels. Príspevky pojednávajúce o vzťahu medzi dvoma konkrétnymi jazykmi sú v tomto periodiku zostavené podľa jednotného modelu, ktorého základnú štruktúru tvorí charakteristika histórie vzájomných kontaktov a podrobnejší opis súčasného stavu. Posledný príspevok (J. Nekvapila) je pokusom o teoretické zovšeobecnenie vzťahu tzv. malých a veľkých jazykov.

K problematike 183. vydania R. Marti a J. Nekvapil zostavili úvodnú stať (s. 1 – 12), v ktorej sa má čitateľ, predovšetkým nezasvätený do slovanskej jazykovej histórie, ale aj súčasnosti, veľmi stručne oboznámiť so základnými viac či menej spoločnými míľnikmi histórie slovanských spisovných (kultúrnych) jazykov. Takýmito míľnikmi sa autorom javia: misia solúnskych bratov Konštantína a Metoda na Veľkej Morave a následné rozšírenie staroslovienskej slovesnosti do ostatného slovanského sveta, obdobie 19. storočia s aktuálnou otázkou slovanskej vzájomnosti, ďalej politické usporiadanie po 2. svetovej vojne, keď vzniká tzv. sovietsky blok, a napokon nedávna zmena po páde východoeurópskych totalitných režimov a rozpade tohto bloku. Najväčšiu pozornosť autori venujú nedávnomu obdobiu, a to so snahou poukázať na význam poznania zlomových extralingválnych faktorov pre pochopenie súčasného stavu. Tento stručný prehľad nepochybne plní spomenutý účel, no niektoré formulácie vyvolávajú isté otázky. Autori si napr. osvojili názor, že v 19. storočí sa slovenčina rozhodla pre budúcnosť oddelenú od češtiny („Slovak opted for a future separate from Czech“), čo zreteľne nekorešponduje so súčasnou úrovňou poznania histórie. Nie je totiž jasné, ako sa mohla v tomto období slovenčina oddeliť od češtiny, keď v princípe v rovnakom, alebo aspoň veľmi podobnom vzťahu k nej zotrváva už celé stáročia, a to aj dnes, po politickom rozdelení týchto dvoch etník. Dokonca ani štúrovská kodifikácia strednej slovenčiny, ktorú možno mali autori v danej súvislosti na mysli, na tomto stave nič podstatné nezmenila.

Marko Stabej: *Size isn't everything: the relation between Slovenian and Serbo-Croatian in Slovenia* (s. 13 – 30)

Autor sa v úvode štúdie zameril na históriu jazykových kontaktov slovinčiny a srbochorvátčiny, pričom mu išlo o objasnenie sociálnych aspektov tohto vývinu. Poukazuje na to, že snaha o presadenie jazykovej rovnoprávnosti slovinčiny v období prvej (1918 – 1941) i druhej Juhoslávie (1943 – 1989) bola politicky i ideologicky chápaná ako problematická –

v prvej Juhoslávii sa interpretovala ako buričská, v druhej ako antisocialistická. Pri charakteristike spomenutých vzťahov sa M. Stabej najpodrobnejšie venuje postaveniu slovinčiny v bývalej Juhoslávii. Ako uvádza, srbochorvátčina mala status prestížneho jazyka na federálnej úrovni v oblasti politiky, administratívy, diplomacie a armády. V slovinskej časti federácie sa vyučovala na základných školách, naproti tomu slovinčina sa v ostatných častiach spoločného štátu nevyučovala. Nedoriešenie statusu slovinčiny ako rovnocenného štátneho jazyka Juhoslávie a jediného oficiálneho jazyka na území socialistického Slovinska sa napokon stalo základným dôvodom pre pochybnosti slovinskej strany o užitočnosti viacnárrodného zväzku. M. Stabej sa ďalej špecificky zaujíma o jazykovú kompetenciu Slovincov v srbochorvátčine a Srbov/Chorvátov v slovinčine. Pokiaľ ide o kompetenciu slovinskej jazykovej komunity v srbochorvátčine, vo všeobecnosti možno, podľa neho, konštatovať, že stúpajúcu kvalitatívnu i kvantitatívnu úroveň mala v čase spoločného multinárrodného štátu, čo bolo najmä dôsledkom vtedajšieho školského systému, no svoju úlohu zohrali i médiá a služba v armáde. Úroveň znalosti srbochorvátčiny medzi slovinskou populáciou začala prirodzene klesať po r. 1991. Príčiny vidí autor predovšetkým v tom, že po získaní nezávislosti stratila srbochorvátčina v slovinskej jazykovej situácii svoje inštitucionálne krytie, a preto sa prestala v niektorých oblastiach života používať všeobecne. Navyše v čase spoločného štátu sa tento jazyk pocíťoval aj ako prostriedok unitárneho a ideologického tlaku na Slovinsko. Pokiaľ ide o rodených Srbov a Chorvátov žijúcich v Slovinsku, možno tu identifikovať dve skupiny: jedna sa integrovala jazykovo i kultúrne, druhá (napr. dôstojníci armády) zostávala pred takouto integrovanosťou uzavretá. Obidve skupiny však mohli väčšinu svojich komunikačných potrieb v súkromnom i pracovnom živote realizovať v srbochorvátčine. Po osamostatnení Slovinska však Srbi a Chorváti postupne menili svoje rečové návyky a vo verejnom živote začali vo zvýšenej miere používať slovinčinu.

Roland Marti: *Lower Sorbian – twice a minority language* (s. 31 – 52)

Za dvojnásobne minoritný jazyk označuje autor dolnolužickú srbčinu, a to preto, že je minoritná nielen vo vzťahu k nemčine, ale aj vo vzťahu k hornolužickej srbčine. Oba tieto úzko príbuzné jazyky sa však nachádzajú v špecifickej situácii, pretože ich územná diferenciácia sa nekryje s vnútornými administratívnymi hranicami štátu. Historicky bola lužická srbčina (horná i dolná) viac-menej pod neustálym tlakom väčšinovej nemčiny a táto situácia sa v minulosti zhoršovala aj v dôsledku absencie potrebných ochranných zákonných ustanovení. Pokiaľ ide o vzťah medzi oboma menšinovými jazykmi, boli osnované na rozdielnych dialektoch a oba sa pomerne zavčasu sformovali ako kultúrne, resp. literárne jazyky. V minulosti tu však boli aj tendencie k zblížovaniu. V polovici 20. storočia vznikla dokonca dohoda na pravopisnej reforme oboch jazykov, ktorá ich tiež mala väčšmi zblížiť. Reforma napokon zasiahla viac dolnú ako hornú srbčinu, čo sa chápalo predovšetkým ako dôsledok politickej prevahy Hornolužických Srbov, pokiaľ išlo o zastúpenie v centrálnych kultúrnych inštitúciách. Reakciou bola opätovná snaha Dolnolužičanov o jazykovú autonómiu a táto snaha vzrástla po zjednotení Nemecka.

V jazykovej štruktúre konštatuje autor stále silný vplyv nemčiny na oba lužické jazyky, a to vo všetkých jazykových rovinách. Zaujímavé je, že pokiaľ ide o výslovnosť, pod výraznejším vplyvom nemčiny je hornolužičtina. Vplyv nemčiny je, napokon, prirodzeným dôsledkom faktu, že Lužickí Srbi sú napospol bilingvisti. Vo vzťahu minoritných jazykov pretrvávajú

veľmi výrazný vplyv hornolužičtiny na dolnolužičtinu najmä v oblasti slovníka. V súčasnej situácii vidia Hornolužickí Srbi potrebu spoločného postupu v ochrane proti majoritnému nemeckému tlaku, avšak Dolnolužickí Srbi to vidia iba ako polovičný problém, keďže sa cítia dvojnásobnou minoritou.

Mira Nábělková: *Closeely-related languages in contact: Czech, Slovak, „Czechoslovak“* (s. 53 – 74)

Zaujímavý pohľad na súčasnosť i minulosť česko-slovenských jazykových vzťahov predstavuje príspevok M. Nábělkovej, ktorá sa zamerala na otázku asymetrie v týchto vzťahoch a na opomínanú a či zaznávanú kategóriu českoslovenčiny. Sledujúc históriu kultúrnych kontaktov medzi slovenčinou a češtinou, konštatuje výraznú asymetriu v slovensko-českých vzťahoch predovšetkým v dvoch obdobiach: po vzniku Československa r. 1918 a po jeho rozpade r. 1993. Ako poznamenáva, v súčasnosti kontakt s druhým jazykom, najmä na českej strane, nie je každodennou skúsenosťou, čo sa špecificky týka mladej generácie. Jazyková príbuznosť teda nie je zárukou perceptívnej otvorenosti (vnímavosti) voči druhému jazyku. Dnes je často témou diskusií vývoj, ktorý ukazuje, že pre české deti sa slovenčina stáva nezrozumiteľnou, pričom čeština v slovenskom prostredí zostáva zrozumiteľným jazykom. V istom ohľade deficit kontaktu Čechov so slovenčinou znižujú Slováci svojou migráciou do Čiech (okolo 60 tis.). Inou otázkou však zostáva individuálne rozhodnutie o bilingvizme, či používaní slovenčiny alebo češtiny v českom prostredí. V tejto súvislosti podľa autorky treba vidieť ako prirodzenú aj otázku „českoslovenčiny“. V historickom exkurze poukazuje na reálne prípady kodifikácie takých útvarov, ktoré možno označiť, ba ktoré aj boli označované ako česko-slovenské (napr. príručky P. Doležala, A. Radlinského). V súčasnosti je táto jazyková kategória podľa autorky reálna predovšetkým v bezprostredných česko-slovenských kontaktoch pri prepínaní z jedného jazyka do druhého, alebo v dôsledku miešania oboch kódov v reči jednotlivcov. Z jej výskumov, ktoré robila najmä medzi študentmi oboch národností, vyplynulo, že chápu českoslovenčinu predovšetkým ako kategóriu s historickým obsahom.

Juraj Vaňko: *The Rusyn language in Slovakia: between a rock and a hard place* (s. 75 – 96)

Autor sa v úvodných častiach príspevku venuje vysvetleniu geografickej rozšírenosti rusínskeho jazyka, ktorého používatelia žijú v štyroch štátoch (Poľsko, Slovensko, Ukrajina a bývalá Juhoslávia). Pre jazyk tzv. karpatských Rusínov je špecifické, že jestvuje v štyroch štandardných (spisovných) formách, ktoré sa zakladajú na dialektoch vyskytujúcich sa v jednotlivých krajinách, kde Rusíni žijú. Proces kodifikácie spisovného jazyka karpatských Rusínov začal až po r. 1989, keď prestali existovať v strednej Európe komunistické režimy.

Autor ďalej špecifikuje štruktúrne znaky spoločné pre všetky varianty rusínčiny. Uvádza jednak javy, ktoré zaraďujú rusínsky jazyk do východoslovenskej skupiny, jednak znaky spoločné s ukrajinčinou, no najviac priestoru venuje jazykovým črtám príznačným pre samotnú rusínčinu. Jadrom príspevku je problematika postavenia rusínčiny na Slovensku. J. Vaňko si najprv všíma vplyv slovenčiny na rusínčinu z hľadiska jazykovej štruktúry, pričom nachádza početné morfológické, syntaktické i lexikálne výpožičky. Autor tiež vytypoval najdôležitejšie mimojazykové i jazykové činitele vplývajúce na jazyk slovenských Rusínov (ide o jazykovú príbuznosť, socioekonomické faktory, absenciu spisovnej rusínčiny do r. 1995 a absenciu procesov riadenia jazyka). Reálnu situáciu rusínčiny na Slovensku podáva autor aj prostredníc-

tvom prehľadne spracovanej časti o postavení Rusínov ako národnostnej menšiny, pričom sa zameriava na charakteristiku používania rusínčiny v jednotlivých komunikačných sférach (vzdelávanie, masmédiá, literatúra, divadlo, náboženská sféra).

Siarhiej Zaprudski: *In the grip of replacive bilingualism: the Belarusian language in contact with Russian* (s. 97 – 118)

S ohľadom na početnosť bieloruskej populácie (vyše 8 miliónov) autor zaraďuje bieloruštinu k tzv. stredne veľkým slovanským jazykom. Napriek priaznivému demografickému potenciálu je tu však v porovnaní s ostatnými slovanskými jazykmi indikátor, ktorý nie je pozitívny. Vo viacerých komunikačných sférach sa totiž bieloruština nepoužíva v plnom rozsahu alebo sa používa len obmedzene: ide o vedu, vysokoškolské vzdelávanie, armádne zložky, legislatívu, veľký biznis a pod. Bieloruštinu v týchto a príbuzných sférach nahrádza ruština. V exkurze do histórie autor približuje najmä situáciu bieloruštiny vo vzťahu k poľštine a k dominantnej ruštine a na jej dokreslenie uvádza aj pomerne širokú paletu historických názvov bieloruštiny, čo nepriamo svedčí aj o nejednotnom vnímaní tohto jazyka zvonka. Zásadný význam malo v minulosti chápanie bieloruštiny zo strany rusky hovoriacich ako integrálnej časti ruštiny, pre ktorú je príznačná najmä kontaminácia susednou poľštinou. Pokiaľ ide o formovanie národa a národného jazyka, rozhodujúce bolo obdobie druhej polovice 19. a začiatok 20. storočia. Významným medzníkom bolo tiež nariadenie o povinnej výučbe ruštiny aj na území Bieloruska vydané r. 1938 a súčasne jej uznanie za druhý oficiálny jazyk. Povojnové roky sú predovšetkým rokmi, počas ktorých štátna jazyková politika vydávaním najrozličnejších dekrétov smerovala k rusifikácii obyvateľstva. Situácia sa zmenila až po získaní nezávislosti, keď bola bieloruština deklarovaná ako jediný oficiálny jazyk v republike. V záverečnej časti príspevku autor podrobnejšie analyzuje súčasné vplyvy ruštiny na štruktúru bieloruštiny podľa jednotlivých jazykových rovín.

Oleksandr Taranenko: *Ukrainian and Russian in contact: attraction and estrangement* (s. 119 – 140)

Autor po priblížení histórie vzájomných kontaktov ukrajinčiny a ruštiny konštatuje, že podstatný vzájomný vplyv oboch jazykov je možné zaznamenať od polovice 17. stor., keď bola Ukrajina pripojená k Rusku, no od polovice 18. storočia tu už bol zreteľný iba vplyv ruštiny na ukrajinčinu, ktorého výsledkom bola široká rusifikácia vrcholiaca v čase existencie Sovietskeho zväzu. V čase totalitného režimu bola ruština preferovaná v duchu ideológie vytvorenia novej historickej komunity – sovietskych ľudí, ktorá sa mala zakladať na jazykovom, politickom a duchovnom zjednotení občanov všetkých sovietskych republík. Jazyková situácia ukrajinčiny je aj dnes špecifická faktom, že východ a juh Ukrajiny je najmä v mestách obývaný prevažne rusky hovoriacim obyvateľstvom, centrálna oblasť je zmiešaná a je tu približne rovnaké zastúpenie oboch jazykov. Po rozpade Sovietskeho zväzu Ukrajina prijala viacero zákonov súvisiacich s používaním jazyka, dokonca ukrajinčina je deklarovaná ako štátny jazyk aj v najnovšej ústave. S novou situáciou nastalo oživenie prenikania ukrajinizmov do jazyka rusky hovoriacich obyvateľov Ukrajiny, ale oživil sa aj antiruský purizmus v ukrajinčine. I keď možno v súčasnosti zaznamenať, ako uvádza O. Taranenko, nárast používania ukrajinčiny a určité oslabovanie ruštiny najmä v oblastiach, ktoré sú pod vplyvom štátnej regulácie, ruština je stále dominujúcim jazykom v oblastiach regulovaných voľným trhom

a v príslušných regiónoch i v bežnej komunikácii. Realitou súčasnej Ukrajiny teda zostáva dvojazykovosť, ktorá je závislá od súčasného regionálneho rozšírenia jazykov, ako aj od sociálno-kultúrnych faktorov úzko nadväzujúcich na tento stav.

Jiří Nekvapil: *On the relationship between small and large Slavic languages* (s. 141 – 160)

Posledný príspevok prináša vytypovanie dvojíc slovanských jazykov, ktoré podľa autora prezentujú vzťahy medzi malými a veľkými jazykmi; ide o tieto páry: slovinčina – srbochorvátčina, dolná lužická srbčina – horná lužická srbčina, slovenčina – čeština, rusínčina – slovenčina, bieloruština – ruština a ukrajinčina – ruština. Prvé sú podľa autora malé, druhé veľké jazyky. Pre túto delimitáciu vymedzuje nasledujúce kritériá: počet hovoriacich, rozšírenie jazyka, jeho ekonomická sila, status hovoriacich, rozpracovanosť (rozvinutosť) jazyka a jeho prestíž.

Pri demonštrácii delimitácie malých a veľkých jazykov autor použil vzťah slovenčiny a češtiny ako zovšeobecnený príklad toho, že „veľké jazyky vplývajú na malé práve svojou veľkosťou“. Treba však hneď povedať, že autor sa opiera o nie najvhodnejšie argumenty. Podľa neho situácia slovenčiny na Slovensku po vzniku Československa v r. 1918 môže byť príkladom stavu, keď (1) veľký jazyk expanduje do komunikačných domén malého jazyka a (2) preniká do štruktúr malého jazyka alebo aspoň do jeho slovníka. J. Nekvapil tu dokladá, že po založení univerzity v Bratislave sa prednášky konali väčšinou v češtine a v 30. rokoch 20. storočia sa viedla diskusia, či by vôbec mala slovenčina rozvíjať aj svoj odborný štýl. Okrem toho kodifikácia spisovnej slovenčiny začiatkom 30. rokov privedla slovenčinu bližšie k češtine, predovšetkým v oblasti slovníka.

Autor tejto koncepcie delimitácie malých a veľkých jazykov neberie, podľa všetkého, do úvahy, že v histórii jazykových vzťahov sa veľkosť tzv. veľkého jazyka voči tzv. malému jazyku realizuje najčastejšie politicky, presnejšie mocenskopoliticky, pričom sa takéto kroky ospravedlňujú nejakou aktuálnou ideológiou. Príbehy slovinčiny, bieloruštiny, ukrajinčiny i lužickej srbčiny, opísané aj v recenzovanej publikácii svedčia jednotne práve o uvedenom type vplyvu. A spomínané prípady prenikania češtiny do prostredia slovenského národného jazyka začiatkom 20. storočia sú tiež zreteľnými príkladmi rovnakého typu realizovanej dominancie. Ako to už dávnejšie zhodnotili viacerí bádatelia, nebývalý nástup češtiny na Slovensku po vzniku ČSR bol prasto masívnou demonštráciou expanzie českých mocenskopolitických ambícií zaštiťujúcich sa ideológiou jednotného československého národa. To je ozajstná, nikoho a nič neznevážujúca historická pravda, a preto sa jej netreba báť. Čeština sa začala zakrátko po vzniku ČSR povinne vyučovať na slovenských stredných školách a stala sa jazykom vedenia armády, železníc či škôl ani nie tak pre svoju relatívnu veľkosť, ale prasto vďaka mocenskému rozhodnutiu.

Tvrdenie, že kodifikáciou zo začiatku 30. rokov sa slovenčina v oblasti slovníka viac priblížila k češtine, je síce pravdivé, ale v kontexte, ktorý autor rozvíja, vyznieva, žiaľ, úplne absurdne, a to z jednoduchého dôvodu: J. Nekvapil neberie do úvahy príčinu. V Pravidlách slovenského pravopisu z r. 1931 boli vskutku kodifikované české alebo počesťené slová a tvary, ktoré predtým spisovná slovenčina nepoznala. Nešlo však o reflexiu stavu jazykovej praxe, ale o dielo jednotlivca – českého lingvistu V. Vážneho, ktorý bol známym zástancom pochybnej idey riadeného zblížovania slovenčiny s češtinou a ktorý z titulu svojej pozície tento slovník v uvedenom duchu zostavil. Zvyšok tridsiatych rokov je v slovenskej lingvistiky potom poznačený vypätou snahou odstrániť dôsledky tohto individuálneho kroku.

Ideológia jednotného československého národa a z toho vyplývajúca idea (riadeného) približovania slovenčiny k češtine stála aj v pozadí absurdného názoru o nepotrebnosti odborného štýlu pre slovenčinu. Ide o názor, ktorý na Slovensku nielenže nevznikol, ale nikdy tu nebol ani predmetom diskusií (ako sa J. Nekvapil nazdáva), ale iba znechutenia a údivu, kam až môže vo svojej nespútanosti pomýlená ideológia dospieť.

Zvláštne narábanie s faktami prezentuje J. Nekvapil aj v ďalších súvislostiach. Tak je to napr. v prípade ústretovej snahy českej vlády v polovici 90. rokov minulého storočia otvoriť na základe iniciatívy Asociácie Slovákov v Českej republike slovenské gymnázium v Prahe. Ako autor so zjavným prekvapením uvádza, napriek tomu, že tu žije 20 000 Slovákov a bola vyvinutá extenzívna informačná kampaň, na štúdium sa prihlásilo iba osem študentov, a tak projekt gymnázia zanikol. Tento fakt mu slúži ako príklad toho, keď si bežní používatelia vedú zvoliť vlastnú jazykovú identitu v protiklade so snahami svojich elitných predstaviteľov. Avšak tento príklad je v danej súvislosti vhodný len na prvý pohľad. Faktom totiž je, že v 90. rokoch neexistovala v Prahe žiadna slovenská základná škola. Vari každý musí uznať, že je vskutku nelogické otvárať strednú školu tam, kde nejestvujú absolventi základnej školy. Bolo preto prirodzené, ba zákonité, že takáto snaha sa musí skončiť nezáujmom, a nikoho by to nemalo prekvapiť. Napokon treba konštatovať, že autor vo svojom príspevku používa slovenčinu ako príklad v rozličných zovšeobecňujúcich súvislostiach, no, žiaľ, vo väčšine prípadov sa mu nepodarilo uchopiť fakty akceptovateľným spôsobom.

Na záver môžeme krátko zhrnúť, že 183. vydanie periodika *International Journal of the Sociology of Language* je prínosným krokom v oblasti skúmania sociálno-politických a ďalších mimojazykových faktorov pôsobiacich na vzťah tzv. veľkých a malých, resp. väčších a menších (porov. príspevok M. Nábělkovej o vzťahu češtiny a slovenčiny) kontaktovalých slovanských jazykov. Výhrady voči určitým nepresnostiam, resp. k zvláštnemu spôsobu argumentácie sa vzťahujú vlastne iba na jeden príspevok, a tak recenzované vydanie ako celok sa nepochybne zaradí k hodnotným sumarizujúcim poučeniam o niektorých špecifických medzi-jazykových vzťahoch v rámci rodiny slovanských jazykov.

Lubomír Kralčák

STEPANOVA, Ludmila: *ČESKÁ A RUSKÁ FRAZELOGIE. DIACHRONNÍ ASPEKTY*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci – Filozofická fakulta 2004. 302 s. ISBN 80-244-0795-7

Napriek tomu, že vedecký opis frazeológie je aj z medzinárodného aspektu spracovaný pomerne vyčerpávajúco, ide predovšetkým o synchronný pohľad. Frazeologické výskumy sa zväčša upriamili na tzv. funkčnú frazeológiu. Zabúdalo sa na druhý dôležitý rozmer výskumu frazeológie, na diachrónny prístup k jej problematike. Výrazný prelom v teórii i metodológii frazeológie z hľadiska súčasného stavu i z hľadiska celkového vývinu jazyka predstavuje koncepcia Valerija M. Mokijenkina o piatich protirečeniach vo frazeológii. Samozrejme, diachrónnym výskumom sa zaoberali aj iní frazeológovia (B. Larin, N. Tolstoj, R. Eckert, A. Bie-

rich a ďalší). S veľkým potešením sme privítali vydanie recenzovanej monografie Ludmily Stepanovej, ktorá posunula výskum frazeológie z diachrónneho aspektu výrazne dopredu. L. Stepanova zostáva verná nasledovníčka svojho učiteľa V. Mokijenkina, ktorý vchoval celú školu vynikajúcich frazeológov a frazeologičiek v Petrohrade. Jej meno je známe nielen v českej a ruskej frazeológii, ale je všeobecne uznávaná aj v rámci slovanskej frazeológie všeobecne. L. Stepanova pôsobí ako docentka na Katedre slavistiky Filozofickej fakulty Univerzity Palackého v Olomouci a má za sebou skutočne mimoriadne bohatú publikačnú činnosť. Jej erudované vedecké štúdie a fundamentálne lexikografické diela boli bezpečnou zárukou spoľahlivej vedeckej, metodologickej i praktickej prípravy recenzovanej monografie.

Autorka pristupovala k práci na monografii mimoriadne dôkladne a zodpovedne. Dotkla sa najdôležitejších otázok diachrónnej frazeológie jednak v styčných bodoch so synchronnou frazeológiou, ktoré platia všeobecne, jednak problematiky zameranej na určité špecifiká diachrónnej frazeológie. Monografia je tematicky rozdelená do štyroch kapitol; toto členenie je uvážené, jednotlivé časti na seba logicky nadväzujú: 1. Pôvodné české a ruské frazémy; 2. České a ruské frazémy cudzieho pôvodu; 3. Frazeologické archaizmy a neologizmy; 4. Evolučné zmeny frazém. Poslednou, piatou kapitolou je Projekt historicko-etymologického slovníka českej frazeológie. V úvode autorka vecným a prehľadným spôsobom uvádza do problematiky diachrónnej frazeológie, pričom sa dotýka podstaty frazémy, jej hlavných vlastností a sumarizácie základnej literatúry danej problematiky.

Prvá kapitola je venovaná analýze pôvodných českých a ruských frazém z dvoch aspektov. V prvom prípade ide o frazémy odrážajúce extralingvistické reálie (dejiny, legendy, rozprávky) a v druhom prípade sú to frazémy vyjadrujúce národnokultúrnu špecifickosť, ktorú tvoria lingvistické činitele (frazémy s vlastnými menami a slovné hry s vlastnými menami). V súvislosti s extralingvistickými faktormi možno k českému frekventovanému ustálenému spojeniu *dopadnúť jak sedláci u Chlumce* a k ruskému spojeniu *пропал как ивед под Полтавой* uviesť analogicky slovenské spojenie *bude z toho Világoš* (porážka maďarského vojska pri Világoši 13. 8. 1849). Pokiaľ ide o lingvistické činitele, popri českých rodných menách *Káča (kača)*, *Janek (janek)*, *Honza* a pod. a ruskom mene *Мауша* sa v slovenčine používajú mená *Jano*, *Kubo*, *Dora*, niektoré z nich tiež ako apelatíva (*kubo*, *dora*). Autorka sa venovala tejto kapitole veľmi podrobne, vyčlenila v českých a ruských frazémach propriá rozličných druhov, napr. antroponymá (*směje se jako hloupy Janek*, *как умная Мауша*), toponymá (v Praze je blaze, *погнати за Можай*), urbanonymá – názvy mestských objektov (*je to tu jak na Václaváku*, *длинный как коломенская верста*), zoonymá alebo animalizmy (*čekat jako Brok*, *слон и Моська*, *а Васка слушает да ест*), chrononymá – názvy sviatkov (*mluvit pravdu vždy na Štědrý večer*; *нужен как в Петровке vareжки*), kozmonymá – názvy nebeských telies (*kouká jako by spadl z Marsu*, *как с Луны свалился*). Pri väčšine týchto typov možno nájsť paralely aj v slovenčine. Takisto pri slovných hrách s vlastnými menami nachádzame tie isté, resp. podobné príklady v slovenskom jazyku. Aj v slovenčine sa používa spojenie *chváliť dávida* vo význame dávať, vracat' (aj *hodit' šablu*), *na svätého Dyndy*, čo *nebude nikdy*, *dať si Lehára*, aj keď v mnohých prípadoch môže ísť o vplyv češtiny. Ekvivalentom spojenia *jít do Hajan* je slovenské spojenie *ísť do spiša/Spiša* a pod.

Otázka preberania cudzích slov, resp. spojení je aktuálna aj v synchronii, aj v diachrónii. Autorka sa v tretej kapitole venuje analýze českých a ruských frazém cudzieho pôvodu. Delí ich na dve skupiny, a to frazémy spojené so spoločným kultúrno-historickým dedičstvom európskych národov a frazémy prevzaté z cudzích jazykov. Do prvej skupiny zaraďuje frazémy bib-

lického pôvodu a frazémy prevzaté z antickej mytológie, svetovej histórie a literatúry. O frazémach biblického pôvodu autorka hovorí, že sú časťou spoločného kultúrno-historického dedičstva európskych národov. Dôležité je jej konštatovanie, že doteraz sa väčšina bádateľov skúmajúcich frazeológiu nejakého európskeho jazyka obmedzovala iba na názor, že sú to jednotky internacionálne, t. j. totožné vo všetkých európskych jazykoch. Novšie práce venované porovnávacej analýze biblických frazém chápu pod biblizmami všetky frazémy, ktoré sú priamo či nepriamo spojené s textami Biblie (Starého aj Nového zákona). Autorka zdôrazňuje dynamiku frazeologického systému práve v súvislosti s biblickými frazémami, kde nachádza veľké dynamické posuny. Väčšina ustálených spojení, ktoré majú v súčasnom jazyku prenesený význam, boli pôvodne v Biblii použité v priamom význame. Niektoré spojenia však mali prenesený význam už v biblickom texte, zrejme patrili k idiomatikej zásobe najstaršieho obdobia. Napr. *v potu tváre, alfa a omega, kámen úrazu, mýť si ruce, oko za oko, zub za zub*. Takisto aj v ruštine, *в поте лица, альфа и омега, камень преткновения, умывать руки, око за око, зуб за зуб*. Výskumy biblizmov v rozličných európskych jazykoch ukázali, že frazémy biblického pôvodu sú vo všetkých európskych jazykoch, ale každý jazyk má svoju vlastnú zostavu biblizmov, ktorá sa vyznačuje črtami charakteristickými iba pre ten príslušný jazyk, v čom sa prejavuje národná osobitosť každého jazyka. Týka sa to už samotného výberu biblických námetov. Autorka toto konštatovanie dokladá množstvom príkladov v češtine i v ruštine. Väčšina biblických frazém nie je presným citátom z Biblie, ide o ustálené spojenia, ktoré vznikli pod vplyvom biblických podobenstiev a obrazov. Pre nás je v tejto súvislosti zaujímavá analýza biblického spojenia *až dojde na lámaní chleba*. Táto frazéma sa v českej publicistike objavila pomerne nedávno, hoci v súčasnosti je dosť frekventovaná. Známe bolo spojenie *lámať chlieb, lámanie chleba* v súvislosti s Poslednou večerou Pána. Autorka upozorňuje na to, že v slovenčine spojenie *keď pride na lámanie chleba* má dávnu tradíciu a uvádza sa vo všetkých súčasných slovníkoch. V češtine sa toto spojenie stalo frekventované pod vplyvom slovenčiny.

Ďalším výrazným prameňom boli frazémy prevzaté z antickej mytológie, svetovej histórie a literatúry. Väčšina týchto frazém sú kalky z gréčtiny a latinčiny, ktoré majú spravidla blízke ekvivalenty aj v ďalších európskych jazykoch. Pravda, autorka upozorňuje takisto ako pri biblizmoch, že aj tieto frazémy si každý jazyk osvojoval osobitne a mohli získať určité špecifické sémantické, lexikálno-gramatické a štylistické črty.

Druhú početnú skupinu predstavujú frazémy prevzaté z cudzích jazykov. Sem zaraďuje autorka frazémy v pôvodnej fonetickej a grafickej podobe (*tabula rasa, summa summarum, alter ego*). V ruštine sa tieto frazémy používajú buď v pôvodnej podobe (*veni, vidi, vici, in vino veritas*), alebo v transliterácii (*модус вивенди, перпетуум мобиле*). Ďalej uvádza polovičné kalky (*ísť ad fontes, быть в ажуре*), frazeologické kalky (*biela vrana – белая ворона – alba avis*) a podobne. V poslednej časti druhej kapitoly navrhuje rozdelenie internacionálnych frazém na 1. genetické internacionalizmy (Biblia, antika); 2. typologické internacionalizmy (zhodné frazémy, ktoré vznikli v rozličných jazykoch nezávisle od seba vďaka podobným ekonomickým a kultúrnym životným podmienkam, t. j. frazeologické paralely odrážajúce pozorovanie sveta, ktorý človeka obklopuje: *pokrčiť plecami – пожать плечами, pracovať ako vól – работать как вол*); 3. univerzálie na konceptuálnej úrovni (frazémy, ktoré odrážajú blízke videnie sveta u rozličných národov v rozdielnej podobe: *španielska dedina – кумысская грамота*). Typologické internacionalizmy, teda frazémy druhej skupiny, ktoré vznikli nezávisle od seba v jednotlivých jazykoch na základe rovnakých alebo podobných ekonomických,

ale aj prírodných podmienok, by sme nepokladali za internacionalizmy, ale zaradili by sme ich do osobitnej skupiny arealizmov. To je, pravda, iba iný uhol pohľadu.

Tretia kapitola je venovaná frazeologickým archaizmom a neologizmom. Archaizmy autorka analyzuje na základe českých pamiatok Dalimilova kronika a Křížovnický rukopis a ruských pamiatok Slovo Daniila Zatočnika a Slovo o pluku Igorovom. Za frazeologické neologizmy považuje nové frazémy, ktoré sa objavili v jazyku pomerne nedávno a ktoré používatelia jazyka pociťujú ako nové. Uvádza veľké množstvo neologizmov z najrozličnejších oblastí, čo len znovu potvrdzuje výrazný dynamický proces aj vo frazeológii.

V štvrtej, rozsiahlej kapitole o evolučných zmenách frazém podrobne analyzuje viaceré hlavné typy. Venuje sa kvantitatívnym zmenám lexikálneho zloženia frazém (zmena počtu komponentov), kvalitatívnym zmenám lexikálneho zloženia frazém (zmena významu jedného z komponentov), zmene sémantiky frazém, zmene vnútornej formy frazém (demotivácia spôsobená extralingvistickými i lingvistickými príčinami) a pod. Za veľmi dôležitú pokladáme časť o denotácii frazém s archaickou štruktúrou, v ktorej autorka konštatuje, že archaizácia syntaktickej konštrukcie vedie k zahmleniu vnútornej formy frazém. Obyčajne archaické syntaktické prvky vznikajú v dôsledku archaizácie určitej kedysi bežnej konštrukcie, ktorá už nemá miesto v modernom frazeologickom systéme a ukazuje sa nám ako nesystémová, anomálna. To je však iba zo synchronného hľadiska. Ak tieto konštrukcie porovnáme so staršími frazémami a ich variantmi, vidíme, že v minulosti predstavovali produktívny štruktúrny alebo štruktúrno-sémantický model, podľa ktorého sa tvorili ďalšie frazémy. Autorka uvádza v minulosti produktívny frazeologický model s predložkou *za*: *nedostat' ani za* + substantívum, napr. *nedostat' ani za vlas/mak/ necht/prach*. V slovenčine bol takýto produktívny model *vyjsť na* + substantívum, napr. *vyjsť na psí tridsiatok/mizinu/žobrčku palicu* a pod. s významom prísť o všetok majetok, celkom schudobnieť. O produktívnosti tohto modelu v minulosti svedčí aj výskyt spojení s pozitívnym významom v staršom období, napr. *vyjsť na veľkú slávu* (nadobudnúť, získať slávu), *vyjsť na šťastie* (mať šťastie, pošťastiť sa niekomu). V súvislosti so spojením v *hrdlo lháti* (nem. *in der Hals lügen*) s významom bezočivo, nehanebne klamať možno uviesť slovenské spojenie *tajiť do hrdla* s významom mlčať, zatajovať. Toto spojenie máme doložené u P. Dobšinského v rozprávke o Zlatovláske: „Milá Zlatovláska nič a nič, tajila do hrdla“, teda nepovedala nič, neprezradila ani slovko, keď jej „zlá panička“ hrozila.

Napokon možno pripomenúť, že archaizácia komponentov nevedie vždy k zániku frazémy. Archaizmy a historizmy často prežívajú svoj druhý život vo frazémach ako súčasť aktívnej slovnej zásoby (napríklad v slovenčine *psí tridsiatok*, *rováš*, *pranier* a pod.).

V záverečnej piatej kapitole autorka uvádza svoju predstavu podoby budúceho historicko-etymologického slovníka českej frazeológie.

Monografia L. Stepanovej *Česká a ruská frazeologie. Diachronní aspekty* sa vyznačuje vyhranenou metodológiou, výraznou a presvedčivou argumentáciou a netradičným spôsobom interpretácie staršieho pramenného českého i ruského materiálu. Pre nás je monografia o to cennejšia, že v nej nachádzame viaceré paralely so slovenským jazykom a určite nás bude inšpirovať pri ďalšom výskume v oblasti diachrónnej frazeológie. Monografia L. Stepanovej je na vysokej teoreticko-metodologickej úrovni, svedčí o autorkinej vysokej akribii a predstavuje výrazný prínos v oblasti diachrónnej frazeológie.

Jana Skladaná

ZÁPADOSLOVANSKÉ JAZYKY V 21. STOROČÍ I. Zborník vedeckovo-výskumných prác. Ed. Pavol Oďaloš. Banská Bystrica: Pedagogická fakulta Univerzity Mateja Bela 2006. 268 s. ISBN 80-8083-154-8

Danuta B u l a – Bernadeta N i e s p o r e k - S z a m b u r s k a: *O jazyku mlodzieży w blogach internetowych*. – Sylwia D o k t ó r: *Ekonomia środków języka w tekstach prasowych*. – Ján F i n d r a: *Štruktúrne a funkčné vzťahy medzi textovými modelmi*. – Anna G á l i s o v á: *O materinskom jazyku (terminologické poznámky)*. – Alena G e r l a k o v á: *Genitív ako pád vyjadrenia posesívneho vzťahu v slovenčine*. – Antonina G r y b o s i o w a: *Nowy model kompetencji komunikacyjnej w mediach*. – Ján H o r e c k ý: *Tri funkcie teoretických výpovedných aktov*. – Jaroslav H u b á č e k: *K súčasné české slovní zásobě*. – Eva J a n d o v á: *Dva typy komunikace na Internetu a jejich stylový charakter*. – Jana K e s s e l o v á: *Osobné zámená ako prostriedky sociálnej deíxy v súčasnej hovorenej komunikácii*. – Jaromír K r š k o: *Interferencia dialektológie, folkloristiky a onomastiky pri výskume prezývkových vlastných mien*. – Mehmet K u t a l m i s: *Die armenisch-türkischen Sprach und Kulturbeziehungen*. – Ludmila L i p t á k o v á: *Preferované slovotvorné typy desubstantívnych slovies v súčasnej slovenčine*. – Iwona L o e w e: *Zapowiedzi w polskich stacjach radiowych*. – Roman M a d e c k i: *Inovace vysokoškolské výuky polštiny v českém jazykovém prostředí*. – Ivan O č e n á š: *Neutralizácie fonologických vokálnych protikladov v spisovnej slovenčine a ich grafické označovanie*. – Pavol O d a l o š: *Komerčnosť, komunikatívnosť a mediálny text*. – Ján S a b o l: *Z charakteristik zvukovej stavby slovenčiny*. – Aldona S k u d r z y k: *Synestezja jako zasada tekstotwórcza współczesnych tekstów pisanych*. – Hana S r p o v á: *Role gramatiky v reklamní manipulaci*. – Katarzyna S u j k o w s k a - S o b i s z: *Nowe gatunki czy stare w nowej funkcji? Piśmiennictwo public relation w polskiej rzeczywistości genologicznej*. – Diana S v o b o d o v á: *K pojetí spisovnosti dříve a dnes*. – Mariola S z y m c z a k: *Przejawy „euroagresji“ we współczesnym języku polskim i słowackim*. – Dariusz T k a c z e w s k i: *Czeskie slogany reklamowe jako mikrowypowiedzi perswazyjne*. – Mojmir V a v r e č k a – Jana R a c l a v s k á: *Předložky jako potenciální zdroj řečových bariér v česko-polské a česko-ruské komunikaci*. – Olga W o l i ň s k a: *Debaty i klótnie. O publicznym dyskursie politycznym w III. Rzeczpospolitej*. – Katarzyna W y r w a s: *O kilku zapożyczeniach leksykalnych i semantycznych we współczesnej polszczyźnie*.

JB

REFERÁTY

SPOTKANIE SLOWACYSTÓW POLSKICH III. Red. L. Spyрка. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego 2005. 237 s.

Tretie stretnutie poľských slovakistov, ktoré sa na jar 2003 uskutočnilo v Katoviciach, našlo po dvoch rokoch svoj výstup v podobe rovnomenného zborníka jazykovedných, literárno-vedných a kulturologických príspevkov. S odstupom času už možno len konštatovať, že náznak peknej tradície sa nepodarilo rozvinúť a v tomto prípade po tretie naozaj znamenalo naposledy. Trojlístok zborníkov zo slovakistických konferencií okrem predstavovanej publikácie dotvára titul *Slovakistika v Poľsku* (red. J. Siatkowski – P. Káša, 1999) obsahujúci príspevky z prvej slovakistickej konferencie vo Varšave v roku 1996, o ktorú sa zaslúžil vtedajší veľvyslanec SR v Poľsku a polonista Marián Servátka, a zborník *Słowacystyka w Polsce* (red. Papierz, M., 2001) – výstup z druhého stretnutia slovakistov v Krakove v roku 1999.

V zborníku príspevkov z tretieho stretnutia by sme mohli vysledovať leitmotív kontinuity na troch úrovniach. Prvá, najvšeobecnejšia a kontaktovej rovina, odráža potrebu priebežného udržiavania vzťahov a výmeny informácií v rámci slovakistického diskurzu v Poľsku. Druhá rovina je už úrovňou reflexie a dotýka sa spoločenského kontinua – vývoja našej krajiny od historického medzníka jej osamostatnenia v roku 1993, na čo reaguje podtitul zborníka – *X rokov Slovenskej republiky v perspektíve poľských slovakistov*. Tretiu a najosobnejšiu úroveň kontinuity obsahujú jednotlivé príspevky autorov, ktorí svojsky nadväzujú na tradičné motívy zo slovenskej literárnej, kultúrnej či spoločenskej reality. Editorka Lucyna Spyrka a rozdelila príspevky do troch tradičných celkov: jazykoveda, literárna veda a varia. Ich autormi sú prevažne slovakisti pôsobiaci na univerzitách v Poľsku, lektori slovenského jazyka, ale aj vedci a pedagógovia zo Slovenska.

Vzhľadom na to, že zborník už desaťročie poskytuje priestor na hodnotenie vývoja v jazyku i v spoločnosti, optika časti príspevkov je retrospektívna a porovnávajúca. Úvodný príspevok Jany P e k a r o v i č o v e j (s. 13 – 24) hodnotí 10 rokov činnosti Metodického centra Studia Academica Slovaca (SAS) pri Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave (FFUK), všima si vývinové premeny letných škôl SAS a – narátajúc úctyhodné množstvo vedeckých výstupov v zborníkoch SAS i počet účastníkov podujatí v rámci SAS – prináša dobré argumenty na podporu rozvíjania týchto slavistických organizačných aj vedecko-výskumných aktivít. Motivické línie a inšpirácie slovakistického výskumu v Poľsku sú, samozrejme, pestré. Ak majú mať výsledky bádania nejakú relevanciu a pravdivosťnú hodnotu, mali by byť založené na dôkladnom poznaní jazykovej skutočnosti (slovenčiny) aspoň na úrovni javovej podstaty.

O tom, ako potrebám modernej lingvistiky už akokoľvek dobrá deskripcia nestačí a nevyhnutne smeruje k jazykovednej explanácii, vypovedá príspevok Oľgy O r g o ň o v e j (s. 25

– 33), ktorá predstavila kolektívnu monografiu o princípoch stavby, vývinu a fungovania slovenčiny, vypracovanú na Katedre slovenského jazyka FFUK. Ako všeobecná výzva tu vyznieva skúmanie nadrovných zákonitostí jazykového systému, vysvetľovanie kauzálnno-dôsledkových súvislostí jazykových javov prostredníctvom teórie prototypov. Doceňuje sa modelová funkcia prototypu, jeho dominantný vplyv na fungovanie ostatných jazykových jednotiek a ich hierarchiu. Metodologická stratégia skúmania javov v protikladoch (analogia – anomália, primárne – sekundárne atď.) nie je nová a nie je ničím iným ako princípom dialektiky, ktorý mával vo vedeckej metodológii platnosť zákona (jednota a boj protikladov). Z tohto hľadiska aj nové inšpirácie a aktuálne výzvy môžeme tiež vnímať ako prejav continuity a nadväznosti na produktívne uvažovanie v kategóriách dialektiky očistenej od ideológie. Tento príspevok má v kontexte ostatných prác zborníka mimoriadne postavenie nielen inšpiratívnosťou, ale aj tým, že je výsledkom kolektívnej práce, mnohoúrovňovej introspektívy, určuje nielen rámec lingvistickej reflexie, ale naznačuje možné presahy.

V bloku jazykovedných príspevkov prevažuje synchronný prístup a pozornosť pútajú aktuálne témy a otázky. Juliana Beňová (s. 55 – 61) sa napríklad pýta *Potrebuje súčasná slovenčina ochranu?*, aby po porovnaní dvoch odlišných prístupov k hodnoteniu jazykovej kultúry (normativistického a sociolingvistického) ponúkla odpoveď plnú dobrej viery v obranyschopnosť slovenčiny. Niektoré konštatovania vyvolávajú viac otázok ako odpovedí. V tomto prípade argument, že používateľ a nemožno sankcionovať za to, že si v *klude vyvesí prádlo* (s. 59) sugeruje, že ochrana implicitne predpokladá sankcie. Výpoveď tohto typu slúži skôr na obranu používateľa ako agensa samoregulácie, a nie jazyka ako systému s množstvom paralelných a protichodných samoregulačných tendencií. Pritom práve rozličné samoregulačné stratégie používateľov jazyka, napríklad v „nechránenom styku slovenčiny s angličtinou“ (čím sa rozumie kontakt bez prítomnosti kvalifikovaného prekladateľa), vyvolávajú množstvo otázok na vhodný spôsob regulácie a ovplyvňovania nových jazykových kvalít, ktoré takto vznikajú, dokonca na vhodný spôsob prevencie vzniku nových problematických jazykových entít.

Po prečítaní príspevku Anny Perďochovej-Sklárovej (s. 69 – 75) o neologizmoch v súčasnej slovenčine sa natíska otázka, či slovakisti dlhodobo pôsobiaci v zahraničí majú dostatočne jasný a živý obraz o slovenčine. Komentované tendencie obohatené príkladmi tvarov, ktoré nie sú korektné ani vo východiskovom, ani v cieľovom jazyku (*woman, cappucino, meil, bealboard, biokatalizátor*, chaotické písanie veľkých písmen v spojeniach *First Moment, High society*, nekorektný prepis grafém v skratkách *SMK – esemka* atď.) vypovedajú skôr o opaku. A keď sa zneistený čitateľ dozvie, že *STK* nie je *stanica technickej kontroly*, ale „stav“ *technickej kontroly*, má chuť opýtať sa, či je tento stav jazykového vedomia optimálny na prezentáciu a akú výpovednú hodnotu má pripísať jej výsledkom.

Paradoxne sa aj v textoch zahraničných slovakistov, pre ktorých slovenčina nie je materským jazykom, môžeme dostať do hĺbky nášho jazyka napríklad vďaka výsledkom komparácie a konfrontácie, ako je to v príspevku Haliny Mieczkovskej (s. 34 – 43) o zmenách v kategórii pádu v nominálnej flexii v slovensko-poľskom aspekte. Autorka na pozadí všeobecných unifikáčnych a stabilizujúcich tendencií v nominálnej flexii v slovanských jazykoch vykresľuje aj rozdiely v tejto oblasti medzi slovenčinou a poľštinou. Odlišnosti spočívajú vo väčšej pravidelnosti a priehľadnosti slovenskej deklinácie, v redukcii okrajových a slabofrekventovaných paradigiem, v tendencii k aglutinačnej flexii a „pretláčaní“ silných deklinačných vzorov v slovenčine.

V problematike odhaľovania vývojových tendencií jazyka pokračuje príspevok Marioly S z y m c z a k (s. 62 – 68) o súčasných systémových lexikálnych a slovotvorných tendenciách v slovenskom jazyku, za ktoré sa považuje internacionalizácia a analytickosť slovotvorného systému slovenčiny popri terminologizácii a determinologizácii lexikálneho systému. Aj v tomto príspevku rezonuje to, že už nestačí reflexia jazykových entít vo vnútrojazykovom aspekte, ale že aj slovotvorbu treba vnímať a hodnotiť ako dynamickú nominačnú oblasť v spojení s ostatnými nominačnými oblasťami v rámci spoločnosti, ktorá ich využíva v komunikácii.

Metódami výrokovkej logiky je inšpirovaný príspevok Maryly P a p i e r z (s. 44 – 54), ktorá predstavuje výskum slovenskej syntaxe pomocou metodiky z dielne S. Karolaka pre potreby medzinárodného výskumného projektu *Porovnávacíá syntax slovanských jazykov*. Predmetom opisu je propozíčný (predikátovo-argumentový) vzťah vo vete, založený na dvoj- či trojargumentových predikátoch prvého a druhého rádu ako štatisticky najčastejších. Pri tejto deduktívnej metóde sa vychádza z nadradenosti sémanticko-syntaktického opisu pred opisom jednotlivostí a postupuje sa od všeobecného, spoločného, systémového k individuálnemu, jedinečnému (čiastkovému), teda od významu k forme. Cieľom tohto opisu je klasifikácia predikátov založená na imanentno-sémantických kritériách (statickosť– momentálnosť, inchoatívnosť (stavovosť) – dynamickosť, rezultatívnosť – telickosť...).

Komparatívny prístup uplatňuje aj Wania M a n c z e w a - W i c i k (s. 76 – 92) pri skúmaní slovenských a poľských neakuzatívnych slovies pohybu v trajektórii „východiskový bod, trasa, cieľový bod“. Valenčnou analýzou rozsiahleho excerptného materiálu sa autorke podarilo ukázať aj veľmi jemné rozdiely v syntakticko-morfologickej realizácii tejto skupiny slovies medzi slovenčinou a poľštinou.

Extenzívny prístup k jazykovým javom predstavuje Ewa M i c h a l s k a (s. 93 – 98) v príspevku o slovensko-poľských obchodných vzťahoch v rámci vývoja cezhraničnej spolupráce v poslednom desaťročí. Podtitul avizuje, že by malo ísť o obchodnú terminológiu, no pozornosť sa upriamuje len na tie najfrekvencovanejšie výrazy (business keywords). Jazyk v komunikačnej praxi s jednoznačným cieľom kúpiť – predáť – prezentovať sleduje, samozrejme, celkom iné pragmatické priority ako jazyk umeleckého prekladu alebo jazykovedná štúdiá, takže priebežná aktualizácia zdroja jazykových interferencií, ktoré by mohli skomplikovať proces dorozumievania, má svoje opodstatnenie.

Z pragmatického hľadiska celkom na opačnom póle stojí príspevok Boženy R e j a k o v e j (s. 99 – 110), ktorá sa venuje obrazu Marilyn Monroe ako symbolu ženskosti v slovenskej a poľskej tlači. Poznanie verbálneho odrazu ikon a celebrity v médiách nemá žiadnu pragmatickú relevanciu a nie je nevyhnutné ani z hľadiska dorozumievania. Patrí však k tomu typu redundantného poznania, vďaka ktorému sa človek v určitom socio-kultúrnom priestore cíti „doma“ a vzťahuje sa k určitým symbolom, takže aj takáto reflexia môže obohatiť záujmové pole sociolingvistiky.

V kontexte referátov z literárnovedného „brehu“ má zvláštne postavenie príspevok Raľafa M a j e r k a (s. 149 – 163), a to nielen napohľad absurdnou otázkou či *Sú možné iné dejiny slovenského národného obrodenia?*, ale štýlom hľadania odpovede v škále rôznych hypotetických konštrukcií, postavených na širokých súvislostiach fenoménu obrodenia. Preto nás alternatívny pohľad na tento jav neodvádza do hĺbín čistej literárnej vedy, ale naopak, do priestoru národného jazyka (otázka lingvocentrizmu), filozofie, medzi symboly a mýty, pri-

čom je zreteľné ako odpovede na otázky závisia od spôsobu interpretácie a explanácie spoločenských, kultúrnych, teda aj jazykových fenoménov.

Zo štatistického hľadiska je zaujímavé, že medzi literárnovednými slovakistickými príspevkami nie sú žiadne komparatívne práce sensu stricto. V príspevku Zykmuta Kłodnického (s. 173 – 177) by sme mohli hovoriť o kulturologickom prístupe, pretože autor sa venuje tradičnej kultúre Poľska a Slovenska. Hovorí o potrebe a možnostiach porovnávacích štúdií, ostáva však pri povrchovom kontakte našich kultúr, aj keď by sa čitateľ rád niečo dozvedel o jeho retrogresívnej metóde skúmania týchto javov uvádzanej v literatúre.

Slovanská duša Josepha Conrada v interpretácii Pavla Vilikovského z pera Haliny Janaszek-Ivaníčkovéj (s. 136 – 148) je rovnako introspektívna ako multikontextová. Koincidencia Vilikovského ako autora (najmä Posledného koňa Pompeji), ako obrazborca predsudkov a iluzotvorných kultúrnych stereotypov (o holubičej povahe Slovákov, etnickej čistote, kráse Sloveniek...) a ako prekladateľa a kritika J. Conrada s autorkinou interpretáciou obidvoch spisovateľov ústi do detailnej kritiky. Prekvapujúcim výsledkom je, že aj reflexia čiastkového motívu, akým je „slovanská citovosť“ u týchto autorov môže byť veľmi produktívna a vie poskytnúť čitateľovi literárne alebo reálne súvislosti, vzájomné väzby a podobnosti, ktoré by mu bez konfrontácie neboli dostupné. Ukazuje, nakoľko iné a o koľko dobrodružnejšie môže byť čítanie slovenského diela slovenského autora a jeho interpretácia na pozadí poľskej či svetovej literatúry.

Podobný druh čítania predstavuje aj príspevok *Krajobraz po przelomie: Kogo sie bać? Komu donosić?* Tomasz Wicik v ňom interpretuje *Knihu o cintoríne* od Daniely Kapitáňovej (vyšla aj v poľskom preklade) prostredníctvom motívov studu a strachu, ktorých proporcionálna je v lotmanovskej koncepcii nevyhnutná na udržanie „mechanizmu kultúry“. Autor dokazuje, že to platí aj obrátene a že zmena spoločenského poriadku prináša nielen slobodu, ale aj redukciu strachu i studu, čím mení spoločenské konvencie a posúva ich hranice smerom k chaosu, bezprizornosti a dezorientovanosti aj v uvedených „existenciálnych otázkach“.

O tom, že samotný preklad diela z jedného jazyka do druhého predstavuje minimálne dvojfázový proces rekonštrukcie originálu a konštrukcie prekladu, píše Maria Buczek (s. 178 – 191). Na príklade próz Vincenta Šikulu (v poľskom preklade D. Abrahamovicza) ukazuje, ako pri použití semiotického scenára, ktorý nezodpovedá architektúre originálu, dochádza k posunu jeho hodnôt. Ak sa z poľského prekladu diela V. Šikulu vytratila jedinečná poetika, nie je to len v dôsledku voľby jazykových výrazov, ale v dôsledku voľby poetickej dominanty a konvenčnej prekladateľskej schémy.

Otázka, ako sa v procese prekladu vyrovná s výraznosťou, špecifickosťou, či až nepreložiteľnosťou diela do iného jazyka, zaznieva aj v príspevku Bogumiły Suwary (s. 192 – 199). Kým obraz próz V. Šikulu v poľštine bol viac ovplyvnený voľbou semiotického scenára, tak obraz diela Boleslawa Leśmiana (*Ballada bezludna*) v slovenčine je ovplyvnený nesúmerateľnosťou našich jazykov v poetickom a historickom zmysle. Nesúmerateľnosť by mohla ilustrovať metafora, ktorá sugeruje, že poľský básnik akoby bol viac rezbárom a pracoval so „surovým jazykovým materiálom“ a slovenský zas ako choreograf s tanečnou a spevnou materiálou, preto ani výsledky ich práce nie sú jednoducho transponovateľné jeden do druhého. Navyše motív prázdnoty, ničoty, absencie (*bezludności*) je sám osebe aj vo východiskovom jazykovom priestore dostatočne zvláštny na to, aby mohol byť jednoducho sprístupnený v inom priestore.

Špecialitám slovenského literárneho priestoru sú venované príspevky Józefa Zareka, Lucyny Spyrky, Tomasza Wicika a Ludvíka Štěpána. Genius loci Devínskej Novej Vsi rozvíja J. Zarek (s. 111 – 118) v príspevku *Nowa Słowacja z perspektywy Devínskiej Novej Vsi* ako príklad decentralizmu vo vzťahu k Bratislave a zároveň ako šťastný bod v priestore a čase, ktorý podmienil sformovanie novej generácie tzv. „novoveskej školy“ prozaikov. A znova je motív lokalizácie v jednom príspevku vyvažovaný motívom dislokácie, premiestňovania, cestovania a putovania, ako napr. v texte L. Spyrky (s. 119 – 127). Dominika Tatarku vykresľuje ako pútnika a „človeka na cestách“, ktorý odchádza, aby sa mohol vracieť tam, kde je doma nielen fyzicky, ale najmä mentálne (k sebe) a spoločensky (k ľuďom všeobecne). Práve o púti v prenesenom zmysle, o životnej ceste Lýdie Vadkerti-Gavorníkovej a jej smerovaní k epickej poéme hovorí L. Štěpán (s. 164 – 172). V tomto kontexte sú to návraty k domovu v zmysle rodinných tradícií, k vínu, a teda k pravde v jej konkretistickej a subtilnej podobe a poetike všedného dňa.

Slovakistický zborník v časti *Varia* uzatvárajú tri práce venované tým najvšeobecnejším a najuniverzálnejším zásadám s celospoločenskou platnosťou. Ide o princíp trojdel'by moci v príspevku Józefa Ciągwa v *Zasada trójpodziału władzy w konstytucji Republiki Słowackiej z l. 9. 1992.* (s. 203 – 214). Autor predstavuje historické a politicko-filozofické pozadie princípu, jeho interpretáciu a uplatnenie v ústave Slovenskej republiky. Katarzyna A. Ciągwa (s. 215 – 230) si všima pozíciu malých jazykov v súčasnom zákonodarstve Poľskej republiky, hovorí o absencii „menšinového zákona“, a tým aj o nedostatočnom priestore na rovnocenné používanie okrajových či minoritných jazykov v Poľsku.

V pragmatickom tóne sa nesie záverečný príspevok Stanislava Juszczyka a Andrzeja Radziwiec-Winnického (s. 231 – 237), ktorí v budúcnosti predpokladajú uzatvorenie štyroch nevyhnutných kontraktov. Globalizácia a informatizácia si vyžadujú nový spoločenský kontrakt, klimatické zmeny zas ekologický (zmluvu so Zemou), nové ohodnotenie kultúrneho dedičstva potrebuje nový kultúrny kontrakt a novodobé spoločenské problémy a patológie má riešiť etický kontrakt. Autori zdôrazňujú, že všetky nové typy kontraktov musia byť založené na detailnom poznaní skutočností a riešené v spoločnom, solidárnom a jednotnom prístupe, ktorý nevyhnutne predpokladá súčinnosť a spoluprácu. V rámci svojich kompetencií predstavujú spoluprácu Odboru pedagogiky a psychológie Sliezskej univerzity s akademickými centrami na Slovensku. Rukolapným dôkazom fungujúcej spolupráce by mal byť nový vedecký štvrťročník *The New Educational Review*, od ktorého sa očakáva ďalšia integrácia poľských, českých a slovenských vedeckých centier v oblasti výchovy a vzdelávania.

Trojlistok slovakistických konferencií a ich knižných výstupov vyrástol z úrodného a kultivovaného poľa slovensko-poľských vzťahov, zo silnej a dobrej tradície slovakistiky v Poľsku a z osobného angažovania sa jej protagonistov. Z tohto pohľadu je škoda nevyužitého potenciálu, ktorý by možno rozvinuli ďalšie stretnutia a ďalšie publikácie poľských slovakistov. Škoda je obojstranná, ale poučná a tiež vypovedá o zmenách, ktoré nastávajú už nielen v slovensko-poľskom, ale aj európskom kontexte.

Zborník z posledného stretnutia slovakistov spred deviatich rokov v Sosnovci podáva pestrú mozaiku slovakistických tém, predovšetkým vo vzťahu k slovenskej jazykovej a literárnej realite po osamostatnení krajiny, nenecháva na pochybách, že vzájomná reflexia je neukončeným procesom, že komparatívne metódy skúmania prinášajú poznanie s pridanou hodnotou nadhľadu nad objektom skúmania.

Druhou stranou mince sú však isté formálne, gramaticko-štylistické nedostatky textov, predovšetkým slovenských rezumé k jednotlivým príspevkom. Výskyt nekorektných tvarov a výrazov so zlou diakritikou je natoľko vysoký, že sa nedá prehliadnuť a prejsť zhovievavým mlčaním. Je relevantný vo vzťahu k jazykovej kompetencii zahraničných slavistov, ktorej sa na individuálnej úrovni dajú vyčítať len drobnosti, ale na úrovni diela s reprezentatívnou funkciou už nedostatky vyznievajú systémovo a niet pochýb, že publikácia by si zaslúžila dôslednú redakčnú úpravu.

Zborník príspevkov z tretieho stretnutia slovakistov, no v širšom zmysle aj trojlístok publikácií, možno považovať za spontánne, prirodzené a objektivizované zrkadlenie motívov z našej slovenskej skutočnosti v poľskom prostredí. Z hľadiska kontinuity boli stretnutia a publikácie prejavom dlhodobej tradície a histórie vzájomných slovensko-poľských vzťahov, ktoré iste v nejakej elementárnej forme pretrvávajú aj bez slovakistických stretnutí, ale vyššia forma prezentácie a spolupráce je vždy vítaná, už len preto, aby jej výsledky, texty a diskurz vytvorili ďalší referenčný bod v kontinuu budúcich výskumov.

Jana Wachtarczyková

SÚRADNICE SÚČASNEJ ONOMASTIKY. Zborník materiálov zo 16. slovenskej onomastickej konferencie. Zost. M. Považaj – P. Žigo. Bratislava: Veda 2007. 316 s.

V minulom roku vyšla publikácia *Súradnice súčasnej onomastiky*, zborník materiálov zo 16. slovenskej onomastickej konferencie s medzinárodnou účasťou, ktorá sa konala v dňoch 16. a 17. septembra 2004 v Bratislave. Toto podujatie, ako aj zborník boli venované významnému predstaviteľovi slovenskej onomastiky, vedúcemu oddelenia dejín slovenčiny Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV a bývalému predsedovi Slovenskej onomastickej komisie PhDr. Milanovi Majtánovi, DrSc., pri príležitosti jeho životného jubilea – 70. narodenín. Zborník bol slávnostne odovzdaný jubilantovi na 17. slovenskej onomastickej konferencii, ktorá sa konala v dňoch 12. – 14. septembra 2007 na Pedagogickej fakulte Trnavskej univerzity v Trnave. Životu a vedeckému dielu PhDr. Milana Majtána venovala v závere zborníka svoj príspevok aj so súpisom onomastických prác jubilanta za roky 1965 – 2003 Miriam Gigerová. Nemožno nespomenúť, že k spomenutým oceneniam vedeckej práce M. Majtána v tomto príspevku len nedávno pribudlo vysoké štátne vyznamenanie – Pribinov kríž II. triedy za významné zásluhy o kultúrny rozvoj Slovenskej republiky.

Zborník obsahuje štúdie takmer z každej oblasti onomastiky. Po *Úvodnom slove* riaditeľa Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV Slavomíra Ondrejoviča, v ktorom okrem iného vyzdvihol hlavne úsilie o systemizáciu a systematickosť v slovenskej onomastike, nasledujú štúdie z oblasti všeobecnej onomastiky. Príspevok M. Majtána *Perspektívy rozvoja slovenskej onomastiky* ukazuje prehľad najdôležitejších výskumov a prác v slovenskej onomastike a ich smerovanie, dôležitosť činnosti a históriu Slovenskej onomastickej komisie a využívanie základného výskumu pri štandardizovaní slovenských geografických názvov. V závere sú zaradené informácie o bibliografii onomastických prác. Na nasledujúcich stranách ponúka Peter Ďurčo tento príspevok aj v anglickej verzii pod názvom *Slovak Onomastics* s doplnujúcou informáciou o súčasnom predsedovi Slovenskej onomastickej komisie, ktorým je od r. 2002 prof. PhDr. Pavol Žigo,

CSc. Vincent Blanár v štúdiu s názvom *Ako ďalej v teórii onomastiky (Na okraj medzinárodnej onomastickej príručky Namenarten und ihre Erforschung)* charakterizuje, ale aj kriticky hodnotí túto novú onomastickú príručku, ktorá obsahuje príspevky významných európskych onomastikov, vrátane štúdie V. Blanára. Pri príležitosti 30. výročia začiatku prác na rozsiahlom systematickom projekte štandardizácie geografických názvov z územia Slovenska Imrich Horňanský pripomenul aj personálnu zostavu odborníkov, ktorí sa na prácach zúčastnili a hlavné zásady štandardizácie geografických názvov, podľa ktorých práce prebiehali. Zložkami onymických subsystémov v komunikácii sa zaoberá štúdia Roberta Mrózeka *Skladniki subsystemów onimicznych we współczesnej praktyce komunikacyjnej*. Milan Harvalík sa zamerlal na skupiny substantív, ktoré sa nachádzajú v hraničnej oblasti medzi apelatívnou a propriálnou sférou, ako sú napr. tzv. skupinové antroponymá, medzi ktoré patria aj etnonymá, ambimodálne (dvojznačné) mená, označenia tancov, kvetín a i. v príspevku *K přechodu mezi apelativní a propriální sférou jazyka*. Martin Ološtiak a Lucia Gianitsová v spoločnom referáte *Deklináčny systém proprií (náčrt problematiky)*, ku ktorému ich motivovala nedostatočne spracovaná onomastická morfológia, naznačili teoretické východiská opisu onymickej deklinácie, pričom si všimli antroponymickú sústavu a poukázali na perspektívy celostného prístupu k otázke deklinácie jednotlivých onymických podsystémov. Na vzťahy medzi apelatívami a propriami, konkrétne na apelativizáciu sa zamerlal Mariusz Rutkowski v štúdiu *O apelatywizacji nazw własnych*. Kapitulu o všeobecných onomastických otázkach uzatvoril príspevok Ľubora Králik, v ktorom čitateľov oboznámil s niektorými problémami z oblasti onomastiky, ktoré vznikli pri príprave druhého, upraveného a doplneného vydania Slovníka cudzích slov, ako napr. prípady, keď vlastné meno bolo písané malým písmenom, uvedenie vlastných mien do podôb, v akých sú zaužívané v slovenskom kultúrnom kontexte, či otázky týkajúce sa etymológie a pod.

Sériu referátov o antroponymii otvorila Jana Skladaná, ktorá sa na počesť oslávenca zamýšľala nad pôvodom, históriou a významom osobného mena *Milan Majtán*.

Ladislav Bartko ďalej analyzoval niektoré výsledky vplyvu tzv. kancelárskeho úzu utváraného uhorskou štátnou administratívou na slovenské hypokoristiká v príspevku *O vplyve uhorského kancelárskeho úzu na domáce podoby slovenských rodných mien a na ich fungovanie v komunikácii*. Oblasť neúradných – živých mien sa týka štúdia Anity Holej *Jazykové zvláštnosti živých osobných mien v niektorých slovenských obciach v Maďarsku (Motivačné činitele živých osobných mien u Slovákov pod Pilišom)*, v ktorej autorka na základe vlastných výskumov a metódy modelovania charakterizovala funkčné členy živých osobných mien v slovenských dedinách Mlynky, Santov a Čiv, ktoré sa nachádzajú neďaleko Budapešti. Rudolf Kuchar v príspevku *Poznámka k zapisovaniu a adaptácii priezviska etnického pôvodu v Žilinskej knihe (Polonus)* ukázal na materiáli Žilinskej knihy isté jazykové prostriedky a postupy pri pomenúvaní osôb v rámci rodu Polák. O motivácii vzniku, funkcii a vývine priezvisk v Dubnici nad Váhom v 19. storočí informuje referát Ľubora Bernáta. Na poľské vplyvy v antroponymii východomoravskej obce Nová Lhota sa zamerlal Miroslav Kazík. Priezviská z hľadiska jazykových a kultúrnych kontaktov sú témou príspevku Leonardy Dacewiczovej *Paralelne formy nazwisk polskich i wschodniosłowiańskich świadectwem historycznych kontaktów wschodnio- i zachodniosłowiańskiej kultury*. Kontaktovo-adaptačná stránka v grafickej rovine antroponymiu dominuje v štúdiu Jiřího Zemana *Adaptace grafické formy cizích osobních jmen v českých textech*. K hypokoristikám sa na záver antroponymickej sekcie vracia Svatopluk Patyřík, ktorý zdôraznil posun v ich chápaní v súčasnosti v porovnaní s minulosťou.

Kapitola venovaná toponymii sa začína príspevkom Inge Bily *Der Atlas altsorbischer Ortsnamentypen: Zur Reihenfolge der Bearbeitung und zu weiteren Möglichkeiten der Kartierung*, v ktorom analyzovala toponymickú situáciu zo štruktúrnotypologického hľadiska a predstavila komplexné spracovanie lužickosrbských miestnych názvov. Problém lokalizácie včasnostredovekého hradu či inštitúcie *Szolgagyör* sa pokúsil vyriešiť Juraj Hladký zameraním sa na toponymické súvislosti a ľudovú etymológiu v regióne Hlohovca. Skupinou speleoným a bohatstva, ktoré tieto názvy skrývajú, sa zaoberá príspevok Mateja Považaja *Názvy jaskýň a priepastí na Slovensku*. Pavel Štěpán v štúdiu *Suffixální tvoření pomístních jmen od redukovanych propriálních základů* venoval pozornosť sufixom, ktoré spôsobujú krátenie propriálnych základov a zisťoval, akú ich časť skracujú v jednotlivých prípadoch. V príspevku *Typy relačních objektů v pomístních jménech na Lounsku* Jaromíra Šindelářová na konkrétnom onymickom materiáli charakterizovala najrozšírenejšie typy relačných objektov, podľa ktorých sa veľmi často utvárajú „pomístní jména“ – v slovenskej onomastickej terminológii terénne (chotárne) názvy. Čo všetko motivovalo vznik názvov horolezeckých ciest sa možno dozvedieť z príspevku Jána Bauka.

Z oblasti hydronymie zborník ponúka štyri štúdie. Úvahu o možnostiach novej interpretácie niekoľkých osadných názvov v súvislosti s hydrologickými pomermi predstavila Jitka Malenínská v príspevku *Úvahy o hydronymickém základu v místních jménech Mojnë, Mojžír, Radnice, Radouň, Žilina*. Princípy modelovania hydroným z povodia Slanej s charakteristikou štyroch vzťahových modelov prezentovala Ľuba Sičáková. Výsledky výskumov hydronymie povodia Hrona uviedol Jaromír Krško, pričom sa sústredil na motivačné činitele. Výskumu hydronymie stredného Považia, výberu správnej metódy práce a hydrografickému členeniu skúmaného úseku povodia Váhu sa venuje príspevok Tomáša Bánika.

Dvoma referátmi je zastúpená aj literárna onymia. Viera Žemberová v príspevku *Literárna onomastika a literatúra v literatúre* priblížila predovšetkým literárne mená rozprávkových postáv v moderných a postmoderných rozprávkach, ako sú napr. *Rozprávky uja Klobásu* od Júliusa Satinského alebo rozprávky Alžbety Verešpejovej. Literárnymi onymami sa zaoberal aj Pavol Oďaloš, ktorý v príspevku *Litorónymá Ballekovho palánskeho obdobia* poukázal hlavne na názvy kapitol a mená niektorých postáv v literárnom priestore tvorby Ladislava Balleka.

Posledná časť zborníka je venovaná chrématonymám – menám objektov, ktoré vznikli ľudskou činnosťou a nie sú pevne fixované v teréne. Mária Imrichová v štúdiu *Propriá v síradniciach komunikačnej praxe (Poznámky o ortografických a deflektivizačných tendenciách)* na príklade používania firemných názvov – logoným kritizovala neopodstatnené deflektivizačné snahy v tejto oblasti (narábanie používateľov s vlastným menom ako so znakom). Poľské logonymá, ktoré vznikli v období hospodárskej transformácie pred koncom 20. storočia, sú témou príspevku Boženy Frankovskej-Kozak *Tendencje nazewnizce w tworzeniu nazw podmiotów gospodarczych w Polsce*. O význame, funkcii a používaní tzv. logoforantov *Ing-*, *-ing* v kompozitných logonymách zo severných Čiech a severnej časti Ústeckého kraja informuje referát Patrika Mittera.

Zborník materiálov za 16. onomastickej konferencie s názvom *Súradnice slovenskej onomastiky* ponúka prínosné a hodnotné štúdie, ktoré prispeli k ďalšiemu rozvoju slovenskej a slovanskej onomastiky. Tešíme sa, že čoskoro uzrie svetlo sveta aj zborník z minuloročnej, v poradí už 17. slovenskej onomastickej konferencie, ktorej ústrednou témou bola *Lexika slovenskej onymie – hydronymia, antroponymia, toponymia*.

Iveta Valentová

KRONIKA

PRI STOROČNICI AKADEMIKA ĽUDOVÍTA NOVÁKA (1908 – 1992)

V roku 2008 si pripomíname sto rokov od narodenia akademika Ľudovíta Nováka. Pripomíname si iniciátora a zakladateľskú osobnosť predchodkyne dnešnej Slovenskej akadémie vied, Slovenskej akadémie vied a umení (SAVU) – bol jej prvým generálnym tajomníkom (1943 – 1945). V osobnosti Ľudovíta Nováka si pripomíname aj priekopníka modernej slovenskej jazykovedy (v celkom mladom veku, ešte ako vysokoškolák na Karlovej univerzite už vedecky pracoval v kruhu vynikajúcich lingvistov Pražskej školy). Bol jedným z generácie vedcov, ktorí predstavujú štrukturalistické hnutie v slovenskej vede. Anton Popovič (1970) ich priliehavo charakterizuje: *boli mladšími spolupracovníkmi alebo priamymi žiakmi zakladajúcich členov Pražského lingvistického krúžku, PLK, resp. bývalých príslušníkov ruskej formálnej školy* (Štrukturalizmus v slovenskej vede, 1970, s. 10). Pre štrukturalizmus v slovenskej vede platí totiž, ako vieme, rovnako ako pre aktivity členov Pražskej školy, resp. pražského funkčného štrukturalizmu klasického obdobia tridsiatych a štyridsiatych rokov 20. storočia, že bádali vo viacerých vedných odvetviach (všeobecná metodológia vedy, lingvistiká, literárna veda, folkloristika, divadelná veda, teória výtvarného umenia). Na Filozofickej fakulte Slovenskej univerzity v Bratislave pracoval Ľ. Novák v rokoch 1939 – 1948 ako mimoriadny aj riadny profesor. Ľ. Novák bol aj veľmi zapáleným a schopným organizátorom vedeckého života a vedeckých inštitúcií. Pôsobil i v Jazykovom odbore Matice slovenskej (1933 – 1938), v Slovenskej učenej spoločnosti (ktorá vznikla pod jeho vedením z Učenej spoločnosti Šafárikovej) aj v už spomenutej Slovenskej akadémii vied a umení. Dnes sa uvádzajú v slede inštitúcií, ktoré predchádzali vzniku SAV. Napokon Ľ. Novák bol aj zakladateľom Slovenskej jazykovednej spoločnosti.

Vedecké dielo akademika Ľudovíta Nováka je napriek vynúteným viacročným prerušeniam výskumnej práce rozsahom a najmä dosahom na rozvoj slovenskej vedy veľmi závažné. Svojimi výskumami vstupoval do slavistiky, slovakistiky, ugrofinistiky aj romanistiky. Jeho štúdie a prednášky majú vždy všeobecnojazykovedné pozadie; predmet svojho záujmu v jednotlivých štúdiách sledoval z nadhľadu, často v semiotickom (semiologickom) rámci. Ľ. Novák vo viacerých publikáciách vykladal aj ilustroval svoju tézu o ternárnom charaktere osnovy lineárnych útvarov s členmi začiatok – stred – koniec: Axiomatika semiológie lineárnych útvarov, *Slavica Slovaca* (1969); *Dominante – subdominante en phonologie, Travaux linguistiques de Prague*. 3. (1968); *Axiomatics of Semiology of Linear Structures, Recueil linguistique de Bratislava*. 6. (1982).

Pri viacerých predchádzajúcich jubileách bolo vedecké dielo aj práca na poli organizácie vedeckého života profesora Ľ. Nováka dôkladne zhodnotené a ocenené. Slovenská lingvistic-

ká obec mu azda aspoň takto akoby chcela kompenzovať roky mlčania a zabúdania, pre mladšie generácie aj istého tabuizovania, keď L. Novák žil v ústraní v Lubochni (1948 – 1957) a prácou i potechou mu bolo hranie na organe v miestnom kostole. V tomto článku odkazujeme na niektoré priliehavé hodnotiace formulácie o čosi mladších druhov prof. L. Nováka alebo generačne ešte mladších kolegov. [Z priestorových príčin sa obmedzujeme na niektoré príspevky publikované o Ľudovítovi Novákovi v Slovenskej reči a v Jazykovednom časopise; záujemcov odkazujeme aj na bibliografiu Slovenskí jazykovedci Ladislava Dvonča (za roky opätovnej vedeckej aktivity Ľ. Nováka 1976 – 1985, ktorá vyšla v r. 1997; za nasledujúce desaťročia 1986 – 1995 v r. 1998). Za roky 1925 – 1975 porov. knižnú bibliografiu L. Dvonča z r. 1987. (vydala Matica slovenská). Pri jubilejnej sedemdesiatke Ľ. Nováka vyšla v tom čase najúplnejšia personálna bibliografia s anotáciami aj so zoznamom citácií z jeho diel a ohlasov na ne doma aj v zahraničí (*Ľudovít Novák, personálna bibliografia*. Zostavili F. Straus, J. Sabol. Prešov: Štátna vedecká knižnica 1985).]

Za veľmi významné pokladám (isto nielen ja) hodnotiace slová o význame Ľ. Nováka pre rozvoj slovenskej jazykovedy napísané profesorom Eugenom Paulinym (1912 – 1983). E. Pauliny, označovaný konštantným prívlastkom oporný pilier slovenskej jazykovedy, a iba o čosi mladší druh Ľ. Nováka, je nepochybne na hodnotenie Ľ. Nováka človekom najpovolanejším. Aj tým, že je autentickým pamätníkom tých čias, aj tým, že sám má prvoradé miesto v dejinách slovenskej jazykovedy aj v ďalších disciplínach, o ktoré sa zaslúžil aj Ľ. Novák (myslíme tu historickú fonológiu, a sčasti aj historickú morfológiu). Pri príležitosti sedemdesiatky prof. Ľ. Nováka (Slovenská reč, 1978, roč. 43, s. 292 – 295) prof. E. Pauliny povedal: *Hoci to bude pripadať mnohým mladším (a niektorým nie mladším) kolegom nadsadené, práce Ľ. Nováka z tridsiatych rokov tohto storočia značia v slovenskej vede radikálny zvrät. Ako to často býva - ... mnohé nové zistenia, mnohé objavy (možno to povedať doslovne) sú také prirodzené a „samozrejmé“, že sa dosť ľahko zabúda, že ich ktosi svojou intelektuálnou prácou „objavil“ a že nimi nahradil staršie nesprávne názory, ktoré boli dovtedy rovnako „samozrejmé“, alebo že priniesol nové pohľady. Za zásluhu Ľ. Nováka treba v prvom rade podľa E. Paulinyho pokladať fakt, že Ľ. Novák vniesol do teoretickej slovenskej jazykovedy informácie o nových prúdoch v jazykovede... a neboli to iba informácie. Ľ. Novák bol jedným z tých, ktorí nové jazykovedné metódy utvárali, na ich rozpracovaní sa zúčastňoval (op. cit. 1978, s. 292). E. Pauliny právom zdôrazňuje pre slovenskú jazykovedu aj pre poznanie slovenského jazyka dôležitý fakt, že Ľ. Novák uplatňoval tieto metódy na slovenskom materiáli. Malo to svoje dôsledky v teoretickej slovenskej jazykovede, ale odrazilo sa to aj v politickom a spoločenskom hodnotení slovenčiny, v jej hodnotení ako historického faktu i ako národného jazyka. Nedá mi nezacitovať aj ďalšie, paulinyovsky krásne metaforické označenie vtedajšej situácie: *V tom čase, keď z jednej strany stáli českí historici, jazykovedci a literárni vedci vynikajúcich kvalít, znamenite pripravení pozitivistickými vedeckými metódami, keď z druhej strany stáli zväčša iba mladí adepti vedy alebo starší zápalisti slovenskí vlastenci s provinciálnym vedeckým pohľadom, značili štúdie, recenzie a polemiky Ľ. Nováka vlastne otvorenie druhého frontu. Je pravda, že tento nový front neotváral Ľ. Novák sám...**

E. Pauliny uvádza v tejto súvislosti ako veľmi dôležitý prínos do slovenskej jazykovedy *Novákove práce z historickej gramatiky o jerových striedniciach v strednej slovenčine (1931), a v súvislosti s tým o kontrakcii (1935)*. Tieto dve práce otvárajú cestu k pochopeniu najstaršieho vývinu slovenčiny (nielen strednej slovenčiny). Táto práca stavia do pevnejšieho

postavenia teóriu o pôvode strednej slovenčiny. L. Novák ešte pred začiatkom druhej svetovej vojny dokončil rukopis práce zo slovenskej historickej fonológie. Ak E. Pauliny vyjadril v 1978 nespokojnosť, že rukopis doteraz nevyšiel, treba doplniť, že dielo vyšlo o dva roky neskôr, celkovo teda po štyridsiatich rokoch od napísania. Je to knižná monografia *K najstarším dejinám slovenského jazyka* (Bratislava: Veda 1980. 352 s.), ktorá vyšla zásluhou Jazykovedného ústavu E. Štúra SAV a je opatrená vysvetľujúcim úvodom od troch popredných pracovníkov ústavu: Jána Horeckého, Štefana Peciara a Jozefa Ružičku. Ako nesamozrejmosť a veľkosť vedca Paulinyho formátu vnímame, že E. Pauliny v citovanom jubilejnom článku (1978) priznáva, že Novákov výklad o rozložení mäkkostnej korelácie v slovenských nárečiach po zániku jerov sám uplatnil vo svojom *Fonologickom vývine slovenčiny* (1963). Bez Novákovej teórie o tomto jave by sa fonologický vývin slovenčiny nedal vysvetliť. E. Pauliny vysoko oceňuje aj Novákovu obsažnú štúdiu *Čeština na Slovensku a vznik spisovnej slovenčiny* (1938). Táto štúdia má zásadný význam pre pochopenie funkcie češtiny ako spisovného jazyka na Slovensku a pre formovanie kultúrnej a spisovnej slovenčiny. Naznačuje cestu k správne pochopeniu celej vývinovej línie od spisovnej češtiny k spisovnej slovenčine. Vieme, že dnes existujú na obdobie formovania spisovnej slovenčiny aj iné teórie. L. Novák však podľa E. Paulinyho ukázal, že spisovná slovenčina nevznikla neorganicky, proti spisovnej češtine, „na zelenej lúke“. Všetci, čo poznajú jeho knihu (a vysokoškolskú učebnicu) *Dejiny spisovnej slovenčiny. Od začiatkov po súčasnosť* (1983), vedia, ako E. Pauliny nadväzuje na Novákové poznatky a ako ďalej rozvinul a posunul poznanie tejto vývinovej línie.

Vzácné vedecké posolstvo, ktoré nám Ľudovít Novák odkázal, zhrnul na viacerých miestach aj prof. Ján Sabol z nasledujúcej (mladšej aj mojej) generácie. Medzi dnes žijúcimi lingvistami vyniká ako popredný predstaviteľ fonológie, fonetiky a všeobecnej jazykovedy na Slovensku, aj ako človek poznajúci vedecký odkaz L. Nováka intímne, do nevšednej hĺbky. J. Sabol zhrnújúco hodnotí prínos L. Nováka slovami: *Ide o zakladajúcu a priekopnícku prácu v oblasti slovenskej fonológie a ortoepie, fonologických a čiastočne i morfológických dejín slovenčiny a v priestore všeobecnej jazykovedy*. (Odkaz akademika Ľudovíta Nováka, *Jazykovedný časopis*, 1993, roč. 44, č. 1, s. 66 – 68; Za akademikom Ľudovítom Novákom 15. 10. 2008 Skalica – 27. 9. 1992 Ľubochňa, *Slovenská reč*, 1993, roč. 58, č. 1, s. 26 -29.). Toto zhrnutie ďalej rozvádza a ako najcennejšie „zisky“, ktoré prof. L. Novák odovzdal slovenskej vede, uvádza: nové triedenie jazykov sveta, novú semiologickú analýzu lineárnej osnovy začiatok – stred – koniec, rozbor vokalizmu a konsonantizmu z hľadiska centra a periférie jazykového systému, dominanty a subdominanty vo fonologických systémoch vokalizmov, viacero nových definícií základných jazykových pojmov (osobitne slabiky, morfémy, prízvukových systémov a vokálnej harmónie) (podrobnejšie v citovanom článku – eseji). L. Novák podal osobitnú interpretáciu etnogénezy Slovanov, zhodne s E. Paulinym J. Sabol vyzdvihuje definitívne vyriešenie pestrého vývinu jerov v slovenčine, vysvetlenie asibilácie, rozlúštenie typu *ražeň*, *lakeľ* a pridáva – objav mediteránneho jazykového zväzu, hlbšie podloženie stredoeurópskeho jazykového zväzu. Aj J. Sabol pozitívne hodnotí Novákovu vysvetlenie zástoja češtiny na Slovensku v predspisovnom období slovenčiny a jeho vyzdvihnutie Ľudovíta Štúra ako vynikajúceho vedca synchronického zamerania. L. Novák ako prvý podal opis konvergentného vývinu slovenčiny a maďarčiny. Osobitne oceňuje, že L. Novák nebol ponorený iba do štrukturalistickej vývinovej imanentnosti jazykových javov, dobre vedel aj o mimojazykových kontextoch. L. Novák mal len dvadsaťjeden rokov, keď mu vychádzajú

jeho povestné *Jazykovedné glosy k československej otázke* (Turčiansky Svätý Martin: Matica slovenská 1935), ku ktorým sa stále vraciame. Táto knižka slovami J. Sabola až „vizionársky“ a prorocky predpovedá vývin nášho jazyka a národa. Mladý jazykovedec a mysliteľ tu s gestom skúseného štátnika obhajuje samostatnosť slovenského jazyka i existencie slovenského národa v čase maximálneho náporu oficiálnej československej ideológie. Treba pritom podotknúť, že L. Novák objektívne analyzuje klady a zápory, tienisté stránky pripojenia Slovenska k Československej republike (Sabol, op. cit., 1993, s. 67). Aj iní pisatelia jubilejných príspevkov na počesť L. Nováka, (napríklad Juraj Furdík) citujú najfrapantnejšie Sabolove charakteristiky L. Nováka a jeho vedeckého diela – nazýva ho živou legendou či neskôr živou *históriou slovenskej jazykovedy* a konštatuje, že *najlepšie časti Novákovho diela dnes už berieme ako samozrejmé, ako keby vznikli ...jazykovednou ľudovou tvorivosťou ... stali sa kolektívnym vedeckým vedomím* (citujeme podľa Furdíka In: Slovenská reč, 1988, 53, č. 6, s. 369).

Nemožno obísť zástoj L. Nováka v oblasti slovenského pravopisu, jeho dlhý zápalistý boj za rozšírenie pôsobnosti fonologického princípu v našom pravopise. Išlo mu o to, čo uzákonil L. Štúr vo svojej kodifikácii, t. j. hlavne o odstránenie pravopisného rozdielu písmen i – y. Ako pripomína E. Paulíny, L. Novák v tom čase (koncom 30. rokov) získal na svoju stranu prakticky všetkých slovenských jazykovedcov okrem Jána Stanislava. Vieme, že Novákov návrh, ktorý mal vtedy azda najbližšie k realizácii, sa v tom tesne predvojnovom čase, zložitom nielen pre Slovensko, nepodarilo uskutočniť. Dodnes je to ľúto mnohým odborníkom aj laickej verejnosti.

Aspoň vetou sa chceme zmieniť aj o štúdiách L. Nováka z ugrofínskej aj románskej jazykovedy. O ich hodnote svedčí aj to, že na základe týchto prác ponúkli L. Novákovi členstvo vo viacerých zahraničných vedeckých spoločnostiach. Na okraj toho si dovoľím malú poznámku. Keď som koncom sedemdesiatych rokov v rámci riešenia výskumnej úlohy *Konfrontačný výskum slovenčiny a maďarčiny* bola na pracovnej návšteve v Jazykovednom ústave Maďarskej akadémie vied, prijal ma na krátky rozhovor aj vtedajší riaditeľ ústavu profesor Péter Hajdú. Poznal a cenil si zo slovenských jazykovedcov najväčší profesora L. Nováka. Výsledky Novákových ugrofínskych výskumov sa prijímali s uznaním a sympatiami. Možno trochu aj preto, lebo v Maďarsku sa štrukturalizmus (klasického obdobia) ako jazykovedný smer neuplatnil.

L. Novák sa vrátil do jazykovedy koncom šesťdesiatych rokov. Ako profesor krátko pôsobil na Trnavskej univerzite, ale významná je najmä jeho aktivita v „prešovskom období“ (1971 – 1988), ktorá pripomínala, vyjadriac sa slovami Vincenta Blanára (Blanár, 1968, s. 313) „ešte jedny tridsiate roky“. (Citácie nájde čitateľ u Furdíka. In: Slovenská reč, 1988, roč. 53, s. 370). Kolegovia z Filozofickej fakulty dnešnej Prešovskej univerzity v Prešove a vtedajšej Filozofickej fakulty Univerzity Pavla Jozefa Šafárika vrchovatou mierou zúročili to, čo sa mohli naučiť v blízkosti takého garanta odboru lingvistiky, akým bol profesor L. Novák. V tom čase L. Novák zavŕšil svoje už spomínané fundamentálne dielo *K najstarším dejinám slovenského jazyka* (1980) a publikoval ďalšie štúdie. Ako spomínajú pamätníci, obdivuhodná bola prednášková činnosť L. Nováka, vtedy už pomaly osemdesiatnika, vo všetkých pobočkách Slovenskej jazykovednej spoločnosti aj inde. Pre mladších slovenských lingvistov (najmä doktorandov) môže byť užitočné uviesť, že početné prednášky z týchto rokov môžu nájsť publikované v jednotlivých číslach zborníka *Studia Academica Slovaca*, teda v prednáškach letných seminárov slovenského jazyka a kultúry. Za lepšie sprístupnenie týchto textov sa tu

patrí vysloviť vďaka aj dnes už nebohému profesorovi Jozefovi Mistríkovi, vtedajšiemu editorovi tejto série a isto aj ďalším kolegom z vedenia SAS-u. Spomeňme aspoň celkom výbevrovo komplexnú genetickú a typologickú charakteristiku slovenčiny (*Aký jazyk je slovenčina*, Studia Academica Slovaca. 13. Bratislava: Alfa 1984, s. 389 – 411) alebo *Fonológia slovenčiny v kontexte inojazykových fonologických systémov* (Studia Academica Slovaca. 8. Bratislava: Alfa 1979, s. 241 – 253). Pre novšie dejiny slovenského jazyka sú cenné aj Novákove práce o básnickom jazyku, o používaní slovenčiny v rozličných sférach spoločenského života, teda aj práce s dosahom na štylistiku. Symptomatická je v tejto súvislosti celá tvorba Ľ. Nováka, lebo bol znamenitým štylistom. Autori predchádzajúcich jubilejných článkov ho označujú aj za utvárateľa vedeckého štýlu. Mnohé iné štúdie Ľ. Nováka sú zároveň praktickou ukážkou priam vzorového náučno-popularizačného štýlu slovenčiny. Opäť si vypožičiame slová E. Paulinyho. *Súvisí to s jeho temperamentom i ... vertikálne rozkošatým spôsobom myslenia, že na malom priestore dokáže skoncentrovať maximum užitočnej informácie.*

V živote prof. PhDr. Ľudovíta Nováka, DrSc., je (podľa J. Sabola) päť dôležitých etáp vedeckovýskumnej jazykovednej práce. Niektoré sme už spomenuli, teraz uvádzame aj tie zo štartovacej dráhy: vysokoškolské štúdium slavistiky, romanistiky a ugrofinistiky na Filozofickej fakulte UK v Prahe; dvojročný študijný pobyt v Paríži, na ktorom si dopĺňal poznatky najmä zo všeobecnej jazykovedy a z ugrofínskej filológie; bádateľská činnosť v Jazykovom odbore Matice slovenskej; vysokoškolská pedagogická práca na Filozofickej fakulte Slovenskej univerzity v Bratislave a organizátorská aktivita v Slovenskej učenej spoločnosti a v Slovenskej akadémii vied a umení; práca na Katedre slovenského jazyka a literatúry na Filozofickej fakulte UPJŠ v Prešove. Uvedme pre mladších jazykovedcov, že viacročné prerušenie vedeckej práce, ktoré sa v personálnej bibliografii eufemicky nazýva „dočasný odpočinok“ (1948 – 1957), vysvetľuje E. Pauliny v citovanom jubilejnom článku k sedemdesiatke Ľ. Nováka (1978) takto: *po oslobodení Ľ. Novák nepochopil, že v revolúcii sa najčastejšie pokladá za čierne všetko, čo nie je celkom biele. Novákove kontakty s úradnými činiteľmi Slovenskej republiky (1939 – 1945, ktoré mal v záujme slovenskej kultúry, sa hodnotili ako istý druh kolaborácie, hoci jeho zásluhy o rozvoj progresívnej slovenskej vedy (ba aj záchrana ľudí) sa nikdy nepopierali... Je to pekné svedectvo o jeho charaktere, že nepriznal vinu, ktorú nemal. Ale v jeho aktivite nastala čiastočne dobrovoľná aj nútená niekoľkoročná prestávka.*

Azda mi bude v tomto príležitostnom príspevku dovolených aj niekoľko osobných spomienok na akademika Ľ. Nováka. Prichádzala som s ním do styku ako výkonná redaktorka jazykovednej edície *Recueil linguistique de Bratislava*; v 5. čísle (1978) a v 6. čísle (1982) mal prof. Ľ. Novák semioticky orientované štúdie. Viac razy sme sa stretli pri návštevách prof. Ľ. Nováka v Jazykovednom ústave, kde sa v 80. rokoch neraz zastavil, často to bolo cestou do vydavateľstva Slovenský spisovateľ za redaktorom a budúcim editorom jeho pamätí, dnes už takisto nebohým Jankom Medveďom (ktorý vypravil do sveta rad spomienkových kníh osobností slovenskej kultúry). Ľ. Novák chodieval s aktovkou nabitou rukopisným (stropisným) textom vlastného životopisu, aj množstvom podkladových dokumentov a materiálov k týmto pamätiam. Vydania tejto isto mimoriadne cennej knižky pamätí (ktorú chcel nazvať *Zo západu do stredu a zo stredu na východ Slovenska* (Skalica – Ľubochňa – Prešov) sme sa, žiaľ, nedočkali a rukopis je, zdá sa, (nenávratne?) stratený. Z rozhovorov v raz menšom, raz početnejšom kruhu vďačných poslucháčov prof. Ľ. Novák rozprával o mnohom. Aj o tom, že zakladanie Slovenskej akadémie vied a umení ako inštitúcie (s pracovnými výskumnými

ústavami, nielen s učenou spoločnosťou) začiatkom 40. rokov nebola vôbec ľahká vec. Aj vtedy ako potom prakticky doteraz bolo treba namáhavo získavať pochopenie vtedajších vládnych miest a presvedčať ich, že veda je významná súčasť kultúry a národného bytia, treba a hodno ju podporovať.

Napokon, pre mladšie pokolenia jazykovedcov a vedcov z iných príbuzných odborov môže byť azda užitočná (i keď možno subjektívna) poznámka o tom, ako sa prof. Ľudovít Novák stal akademikom, riadnym členom SAV. Riadne členstvo v SAV malo byť a aj bolo iba malým a veľmi dodatočným gestom, krôčikom k morálnej rehabilitácii tohto významného vedca. Vymenovanie Ľ. Nováka za akademika sa uskutočnilo v r. 1990, začiatkom ponežnorevolučného času, keď novozvolené samosprávne orgány SAV, vedci či z Predsedníctva alebo z Rady vedcov, dnešného Snemu SAV, museli v dosť búrlivých diskusiách odrážať úsilie niektorých vedcov (z vysokých škôl aj z iných rezortov) okliešťovať pôsobnosť SAV. Existencia SAV sa niektorým videla zbytočná. V tom čase, keď činnosť Valného zhromaždenia SAV (ktoré podávalo návrhy na vymenúvanie členov) bola (po)zastavená, istý čas skutočne nebol v najvyšších vedeckých kruhoch záujem rehabilitovať Ľ. Nováka a vymenovať ho za riadneho člena SAV. Bolo potrebné značné úsilie jednotlivcov (spomeniem aspoň doc. Františka Kočiša, ale boli aj ďalší) ako aj podporné vyjadrenia z vedenia Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV aj z Filozofickej fakulty UPJŠ, aby vláda SR v prípade Ľ. Nováka urobila istú výnimku zo zákona. Zloženie prvej vlády Slovenskej republiky (predsedom bol Ján Čarnogurský) bolo z hľadiska takéhoto konania priaznivé. Popravde treba povedať aj to, že sám Ľ. Novák sa nikdy neprestal cítiť členom akadémie.

Dnes sa už štrukturalizmus klasického obdobia (30. a 40. roky 20. storočia) pokladá v slovenskej vede za uzavretú kapitolu. Nie je však náhoda, že v prestížnom časopise *Slovo a slovesnosť* pokladali editori za vhodné uverejniť v 21. storočí seriál štúdií o základných pojmoch a termínoch klasického obdobia Pražskej školy. Dobré vedia, že v dielach mnohých významných vedcov sa v povojnovom období a v ďalších obdobiach štruktúrnej a (postštrukturalistickej) vedy na to najlepšie nadväzovalo. Z diela akademika Ľudovíta Nováka sa nasledovníci majú čo učiť. Isto stojí za to (aby sme uviedli tu už iba jeden príklad) nadviazať na tézu o stredoeurópskom jazykovom zväze, rozpracovať a rozšíriť tento pojem aj na javy slovo tvorby, javy onomaziologickej roviny a na vhodne vybrané javy lexikálnej sémantiky. Za všetky poznatky aj inšpirácie patrí Ľ. Novákovi vďaka.

Klára Buzássyová

STO ROKOV OD NARODENIA PROFESORA JOZEFA ŠTOLCA

K množstvu jubilantov, ktorých okružle výročie si slovenská jazykoveda v roku 2008 pripomenula, patrí aj sté výročie narodenia poprednej osobnosti slovenskej jazykovedy, dialektológa a univerzitného profesora PhDr. Jozefa Štolca, DrSc. Narodil sa 24. marca 1908 v spišskej dedine Hranovnica, kde vychodil základnú školu. Gymnaziálne štúdiá absolvoval v Levoči a v Spišskej Novej Vsi, kde aj zmaturoval v r. 1928. Po absolvovaní univerzitného štúdia na

Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave v odbore slovenský jazyk – nemecký jazyk pôsobil najprv ako gymnaziálny profesor v Liptovskom Mikuláši, resp. v rodnom Spiši na učiteľskom ústave v Spišskej Novej Vsi. Prechodom na reálne gymnázium do Bratislavy (1939) sa zintenzívnili kontakty J. Štolca s vedeckým aj univerzitným prostredím. V tom istom roku sa podľa vtedajšieho spôsobu pracovného zaradovania zároveň stal aj lektorom slovenského jazyka na Filozofickej fakulte UK, v ďalších rokoch pôsobil v ústrednej školskej a osvetovej sfére. Po druhej svetovej vojne v r. 1946 nastúpil do vtedajšieho Jazykovedného ústavu Slovenskej akadémie vied a umení, ktorý v rokoch 1948 – 1949 viedol ako jeho riaditeľ a súčasne bol aj súkromným docentom slovenskej dialektológie na svojej materinskej Filozofickej fakule UK. Nežičlivé spoločenské a politické pomery päťdesiatych rokov postihli aj J. Štolca tým, že v r. 1951 bol nútený opustiť bádateľské prostredie a vzdať sa aj vysokoškolskej katedry. Pracoval krátky čas ako robotník na pile, neskôr bol redaktorom vo vydavateľstvách Slovenský spisovateľ a Slovenské pedagogické nakladateľstvo. V roku 1953 sa vrátil na akademickú pôdu, do prostredia SAV, po roku sa stal univerzitným profesorom Vysokej školy pedagogickej a jeho pracovnou náplňou sa stali prednášky a semináre zo slovenskej historickej gramatiky a dialektológie. Druhá vlna politických zásahov do života profesora J. Štolca ho prinútila odísť v r. 1959 z univerzitého aj akademického prostredia. Na tri roky ho v týchto ťažkých časoch prichýlilo dialektologické oddelenie Ústavu pro jazyk český v Brne. Odtiaľ sa univerzitný profesor J. Štolc v r. 1964 vrátil do Jazykovedného ústavu L. Štúra SAV, kde vo výskumnej práci zotrval až do odchodu na zaslúžený dôchodok v r. 1976.

Prirodzený vzťah k dialektologickému výskumu sa u J. Štolca prejavil krátko po nástupe na univerzitné štúdiá. Od ich začiatkov sa v seminári známeho etnológa Františka Wollmanna zapojil do terénneho zberu ústnej ľudovej slovesnosti v rodnom spišskom regióne a od r. 1932 sa zúčastňoval na organizovom dotazníkovom výskume slovenských nárečí, vedenom profesorom Václavom Vážnym. Ťažiskom celoživotnej výskumnej práce, analýzy a syntetizácie poznatkov vo vedeckom a pedagogickom pôsobení univerzitého profesora J. Štolca bola dialektológia. Hlavným a neoceniteľným prínosom je v tejto oblasti – z pohľadu slovenského jazyka, ale najmä zo širšieho slavistického hľadiska – základné dielo slovenskej národnej kultúry a hlavný titul personálnej bibliografie J. Štolca – *Atlas slovenského jazyka*. Na jeho príprave sa J. Štolc zúčastňoval od základov – bol spoluzostavovateľom *Dotazníka pre výskum slovenských nárečí* (1947), organizoval terénny výskum, vyhodnocoval ho a napokon pripravil na publikovanie dva základné zväzky *Atlasu slovenského jazyka* (1. zväzok – mapy aj – komentáre vyšli v r. 1968, druhý zväzok v rokoch 1978 a 1981).

Okrem týchto fundamentálnych prác treba popri dvoch stovkách bibliografických jednotiek v súpise prác profesora J. Štolca pripomenúť, že mu na srdci ležal aj výskum slovenských nárečí mimo územia Slovenska. Z tejto oblasti sú nenahraditeľným Štolcovým prínosom monografie *Nárečia troch slovenských ostrovov v Maďarsku* (1949) a *Reč Slovákov v Juhoslávii* (1968). Nemenej dôležitý bol v bádateľskej práci J. Štolca aj vzťah nárečí a spisovného jazyka a jeho vývinu. Dokazujú to príspevky *Jazyková kultúra v škole vo vzťahu k nárečiam* (1956), *O súvislosti skladby spisovného jazyka a nárečí* (1962), *O vzťahu nárečí a spisovného jazyka* (1967), *O nárečí a o vyučovaní slovenského jazyka* (1968). Neodmysliteľná je účasť profesora J. Štolca na príprave *Slovenskej gramatiky* (v spoluautorstve s Eugenom Paulíny a Jozefom Ružičkom vyšlo päť vydaní), ktorá je dodnes výdatnou oporou v jazykovej praxi. Široký vedecký záber s dosahom na vývin jazyka, pôvod nárečí a kontaktovej lingvistiky zastupujú

štúdie *O pôvode názvu rieky Chornád – Hornád* (1951), *Slovensko-pol'ské jazykové pomedzie a jeho výskum* (1972), ale najmä účasť na príprave rozsiahleho slavistického dialektologického diela *Slovanský jazykový atlas* (po medzinárodnom slavistickom zjazde v Moskve v r. 1958). Schopnosť postihovať diferenciacné a integračné znaky slovenského jazyka v jeho spisovnej aj nespisovnej forme ako aj odkaz na súvislosti medzi jednotlivými slovanskými jazykmi predstavuje Štolcova štúdia *Lingvistická geografia a medzislovné jazykové vzťahy* (1973), ktorá vznikla ako referát na VII. medzinárodnom slavistickom kongrese, ktorý sa konal vo Varšave. Krátko nato, v r. 1976, odišiel profesor J. Štolc s podlomeným zdravím do dôchodku a 15. júla 1981 sa jeho životný kruh uzavrel. Ostalo po ňom množstvo nepublikovaných zámerov a rukopisné dielo *Slovenská dialektológia*, ktoré vyšlo ako posthumné vydanie v r. 1994 (na vydanie ho pripravil Ivor Ripka).

Univerzitný profesor PhDr. Jozef Štolc, DrSc., okrem výskumu a pôsobeniu za vysokoškolskou katedrou, venoval v svojom neľahkom živote mnoho času aj organizátorskej práci. Bol podpredsedom *Združenia slovenských jazykovedcov pri SAV* (neskôr *Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV*), školil vedeckých aspirantov a mnohí jeho žiaci sa stali významnými jazykovedcami. Okrem týchto vlastností mal ešte dar ducha, ktorým dokázal podnecovať, inšpirovať a vzbudzovať bádateľské záujmy. Jeho vedecké dielo, prínos aj odkaz zhodnotili jeho žiaci a následníci na medzinárodnom vedeckom seminári *História, súčasný stav a perspektívy dialektologického bádania*, ktorý sa konal 22. mája 2008 v Bratislave ako spomienkové podujatie na sté výročie narodenia J. Štolca. V závere tohto podujatia sa konštatovalo, že J. Štolc bol výraznou osobnosťou slovenskej jazykovedy a na jej poli vyoral hlbokú brázdú, vedúcu ku vzniku základných dialektologických prác. Jeho dielo sa stalo inšpiratívnym odkazom, otvárajúcim cestu k syntetizujúcim postupom v slovenskej aj slovanskej dialektológii.

Pavol Žigo

ŽIVOTNÉ JUBILEUM PhDr. KLÁRY BUZÁSSYOVEJ, CSc.

Po hodnotiacom pohľade na jazykovedné dielo PhDr. Kláry Buzássyovej, CSc., roku 1998 som konštatoval, že „vysoká autorita je sprievodným perцепčným príznakom jej štúdií vzťahujúcich sa na všetky oblasti jej výskumnej domény, teda na slovtvorbu, synchronnu dynamiku v lexike, jazykové kontakty a medzijazykové vzťahy a javy, sociolingvistické analýzy aj teoreticko-metodologické otázky jazykovedného výskumu“ (Jazykovedný časopis, 1998, roč. 49, č. 2, s. 141). Po desiatich rokoch môžem dodať, že jubilanťka Klára Buzássyová (narodila sa 15. decembra 1938) nie je len prirodzenou autoritou, na ktorú sa odvolávame pri fundamentálnych jazykovedných otázkach v spomínaných doménach, ale aj vzorom vyhraneneho lingvistického myslenia, ktoré je založené na širokej pojmovej báze umožňujúcej uchopovať jazykové javy v relevantných súvislostiach s takou mierou exaktnosti, ktorá zodpovedá ich povahe. Rekonštrukcia jej jazykovedného myslenia vedie k záveru, že ho treba novej lingvistickej generácii ponúkať ako prototyp analýzy jazykových objektov vyúsťujúcej do ich

celostného deskriptívneho zobrazenia a ich vysvetľovania. Aby sa vedec mohol stať vzorom, prototypom, nevyhnutne musí vyhovieť dvom dobre známym základným podmienkam: musí byť primerane nadaný a pracovitý. Osobnosť jubilantky zrela takpovediac klasickou súčasnosťou týchto vlastností. Svoj nadštandardný talent výrazne preukázala už v prvej etape svojej vedeckej dráhy známou monografiou o sémantickej štruktúre slovenských deverbatív, ktorá bezosporu patrí k báze derivatologickej literatúre, a potom prácou o motivačných vzťahoch a význame derivátov s formantom -stvo. Svoj nadštandardný talent rozvinula nadštandardnou pracovitnosťou. Sprievodným príznakom tejto symbiózy je – najmä so zreteľom na ambície mladšej generácie – vzácna cnosť: oddanosť poznávaniu. Jej vedeckoživotný príbeh sa nerozbehol ako sled udalostí naplňajúcich obsah vedeckej kariéry, ale ako narastanie pracovného nepokoja, ktorý ju čoraz viac vtáhoval do sveta poznávania. Klára Buzássyová nerobila vedeckú kariéru, ona robila jazykovedu. Pre ňu jazykoveda nebola nástrojom vedeckej kariéry, ale spôsobom vedeckej existencie, vedeckoživotným štýlom. Preto sa stala prirodzenou profesorkou jazykovedy. Mamona kariéry sa jej nedotkla, lebo bola zaujatá prácou. Preto sa stala vynikajúcou (doslova: takou, ktorá vyniká) vedeckou pracovníčkou. Vo vzťahu k nej sa zreteľne ukazuje jedna z falošností doby: umelá sebareprezentácia dominuje nad prirodzenosťou poznávacej hodnoty.

Medzi spomínanými doménami jubilantky chýba lexikografia, ktorá ju práve v poslednom decénií silne vtiahla do svojho magnetického poľa. S jej menom sa spája príprava a spracovanie koncepcie Slovníka súčasného slovenského jazyka, ktorého prvý zväzok vyšiel v roku 2006 (je jeho hlavnou redaktorkou spolu s A. Jarošovou). Prvý diel (zahŕňa heslá s iniciálami a – g) presvedčivo dokazuje, že ide o výkladový slovník, ktorý zodpovedá najnáročnejším kritériám vyvedeným zo súčasného stavu poznania v lexikografickej teórii a z nahromadených skúseností lexikografickej praxe. Vyhranenou a dobre zdôvodnenou koncepcnosťou a dôslednou realizáciou premyslenej osnovy spracúvania hesiel prevyšuje ne jeden moderný výkladový slovník iných jazykov. Na počiatku zrodu koncepcie bola jubilantka, ona ju aj rozpracovala a stala sa ideovým motorom rozbehnutia práce na slovníku aj jej organizátorkou. Do slovníka sa premietli a premietajú jej rozsiahle a hlboké lexikologické znalosti, jej myslenie v sfére systémovej aj sociolingvistickej lexikológie, jej odborná suverénnosť pri myšlienkovom narábaní s jazykovým materiálom, ale aj jej zmysel pre jazykovú realitu, imunita voči jednostrannému nazeraniu na jazyk cez filter deskriptívnolingvistických konštruktov a veľmi výrazne jej dôverné poznanie synchronnej dynamiky lexikálnej zásoby. Vo výklade východísk a zásad spracovania slovníka sa píše, že „ambíciou autorského kolektívu je, aby SSSJ plnil vedecko-poznávaciu, informačnú, normatívnu, národnoreprezentatívnu aj kulturologickú funkciu“ (SSSJ, 2006, s. 13). Na tom, že slovník – ako o tom svedčí publikovaný zväzok – dobre plní tieto funkcie, má výrazný podiel duchovná aj praktická riadiaca sila jubilantky, jej intelektuálna prítomnosť v ňom.

Mohutnou nosnou témou K. Buzássyovej je synchronná dynamika jazyka, najmä lexikálnej zásoby. Jej poznávací prínos v oblasti pohybov v súčasnej lexike je skutočne fundamentálny. Všeobecne známa je jej autorská a editorská rola pri spracovaní a vydaní závažnej kolektívnej monografie *Dynamika slovnej zásoby súčasnej slovenčiny* v roku 1989. Aj v ďalších rokoch sa sústavne venovala tejto téme, takže jej vďačíme za to, že máme dobre opísané a vysvetlené zmeny prebiehajúce v lexikálnej zložke nášho spisovného jazyka. Pri tejto téme sa zvlášť výrazne prejavuje jej jemný zmysel pre registráciu individuálnych javových foriem

a súčasne jej analyticko-syntetická kognitívna kompetencia, z čoho výdatne profituje lingvistická komunita: získava značné bohatstvo empirických poznatkov spracovaných z pozície vyhranenej teoreticko-metodologickej kompetencie a súčasne syntetický obraz daného výseku sledovaného objektu. Napríklad jej štúdiá o lexikálnych zmenách v súčasnej slovenčine so zreteľom na tendencie, motívy a komunikačné efekty z roku 1995 je ukázkovým príkladom takého obrazu. Predstavuje v nej typy lexikálnych zmien reprezentujúcich kontinuálny aj diskontinuálny charakter lexikálneho vývinu v spätosti s jeho vnútornou aj spoločenskou podmienenosťou a prezentuje sústavu komunikačných efektov sprevádzajúcich sledované pohyby (meliorizácia výrazu, tvorenie pejoratív, etiketovanie, intenzifikátory, výrazy so žartovným alebo zľahčujúcim efektom, ironicky chápané výrazy). Tu sa koncentrovane ukazuje aj ďalšia prednosť jubilantky: systémový prístup k uchopovaniu jazykových javov spája s ich fungovaním v reči. Inak povedané, mnohé jej práce príkladne demonštrujú poznávaciu silu systémovo-funkčnej analýzy. Jednou z nich je napríklad štúdiá o súvzťažnosti pojmov transpozícia, syntaktická derivácia, nominalizácia ako reflex vzťahu tvorenia slov a syntaxe z roku 1999. Vymedzuje v nej rozsah slovotvornej transpozície zastúpenej verbálnymi substantívami a deadjektívnymi abstraktami (abstraktnými názvami vlastností na -osť) v nominalizačnej funkcii (ide o jav označovaný ako syntaktická derivácia) v opozícii k primárnym transpozíčným derivátom s nominačnou funkciou (jav označovaný ako lexikálna derivácia). Rozčleňuje rozsah nominalizačnej funkcie abstraktných substantív v textoch s poukazom na kontextovú podmienenosť tejto funkcie a s určením podmienok, za ktorých abstraktné substantíva deja a vlastností fungujú v nominačnej funkcii. Túto štúdiu spomínam aj preto, lebo sa v nej zreteľne zrači metodická čistota skúmania jazykových javov, t. j. voľba metódy, ktorá zodpovedá povahe analyzovaných javov a cieľu poznávania. Je to jeden z prejavov vysokého stupňa metodologickej uvedomenosti, vyspelosti jubilantky, z ktorej vyplýva fakt, že jej výskumy sa vyznačujú vedeckosťou par excellence.

Z poznatkovej ponuky jazykovednej tvorby K. Buzássyovej nemožno vynechať oblasť internacionalizácie lexikálnej zásoby. Pohyby v lexike spisovnej slovenčiny so zreteľom na jej kontakty s inými jazykmi dlhodobo priťahujú jej bádateľskú pozornosť, a tak nie náhodou je autorkou kapitoly o tendencii k internacionalizácii v spomínanej kolektívnej monografii o dynamike slovnej zásoby súčasnej slovenčiny, na ktorú naďalej nadväzuje. Aj tu vyčnieva jej poznávacía dôslednosť („nič jej neunikne, čo je podstatné“) a prenikavá analytickosť („analýza priamočiara smeruje k podstate javov“). Rozbor a opis konkurencie slovotvorných typov s domácimi a internacionálnymi formantmi vnímam ako bravúrne a elegantne zvládnuté riešenie jazykovednej úlohy. Týka sa to aj jej práce o opakovanej internacionalizácii, ako aj zložených slov z hľadiska internacionalizácie a inovácií. Bravúrnosť a elegancia spočívajú v transparentnosti jazykovo-myšlienkového uchopovania sledovaných výsekov lexiky (nieť v ňom žiadnych rušivých prvkov znejasňujúcich poznanie) a v jednoduchosti ich zobrazenia založenej na prenikavom videní komplexnosti javov (v duchu „zložitosť sa nakoniec ukáže ako jednoduchosť“, ako aj v duchu „v jednoduchosti je krása“). Aj preto sú práce K. Buzássyovej *čítavé*, hoci často sa týkajú komplikovaných javov, a aj preto je ich recepcia aj vedecko-estetickým zážitkom.

Keď spomínam jej prácu o internacionalizácii v spätosti so zloženými slovami, žiada sa uprieť pozornosť na samotný fakt, že sa do výskumného úsilia dostali kompozitá v slovenčine. Hoci sa tento slovotvorný jav neobchádzal ani v minulosti, vždy sa aspoň pociťovala (azda

menej už uvedomovala) potreba ich dôkladnejšieho opisu. Vychádzalo sa, prirodzene, z toho, že v slovenčine dominujú deriváty, a preto sa prvotne treba venovať týmto slovotvorným útvarom, a tak otázka deskripcie kompozít zostala na periférii. Zasluhou jubilatky sa dostali pod ostrejšie svetlo. V štúdiu o kombinatorike významových konštituentov v kompozitách z roku 2002 na s. 184 (porov. s bibliografiou) načrtla poučnú východiskovú predstavu spôsobov tvorenia slov so zreteľom na postavenie kompozít: „Tvorenie slov odvodzovaním a skladaním nepredstavuje v slovanských jazykoch ako jazykoch s bohatou afixáciou extrémne protikladné, polarizované, ostro od seba predelené spôsoby dopĺňania lexikónu novými slovami. Skôr si môžeme predstaviť dva základné spôsoby tvorenia slov (odvodzovanie a kompozíciu) na pomyselných škále, ktorej jeden (krajný) pól predstavuje (čistá) derivácia a druhý pól čistá (prostá) kompozícia. Medzi nimi je pásmo prechodných formácií, rozhranie, kam možno umiestiť všetky zmiešané kompozično-derivačné spôsoby tvorenia slov.“ Skúmaním zisťuje nárast kompozít v slovenčine s poukazom na výskyt viacerých typov tvorenia zložených slov s neobmedzenou produktívnosťou. Poučné je jej upozornenie na to, že pravopisné problémy pri kompozitách signalizujú neadekvátnosť lingvistickej reflexie jazykovej skutočnosti v tomto bode (kodifikácia nezachytáva všetky možnosti). Jubilatka nasmerovala časť lexikologického bádania na nemacošské zaobchádzanie so zloženými slovami, na prekonanie tradičnej reprodukcie základných poznatkov o ich štruktúre.

Pre K. Buzássyovú je prirodzené, že za jej výskumami je profesorská rozhladenosť (v pravom, pôvodnom chápaní tohto výrazu), ktorá jej umožňuje vidieť veci v spleti súvislostí. Svoju výskumnú ruku drží neustále na pulze jazykovedného, špeciálne na tepe slovotvorného života. S týmto životom je v bezprostrednom styku aj tým, že od roku 1995 je členkou Medzinárodnej komisie pre výskum slovotvorby slovanských jazykov pri Medzinárodnom komitáte slavistov. Už predtým – od roku 1988 do roku 2003 – pracovala v Medzinárodnej lexikologicko-lexikografickej komisii pri tomto komitáte.

Mnohé jej štúdie sa zrodili v rámci pôsobenia v týchto orgánoch a sú publikované v ich zborníkoch, a preto sa všetky jej práce nedostali priamo do pozornosti slovenskej lingvistickej komunity. Pripravované vydanie súboru jej prác je preto naliehavou potrebou. Dodávam však, že pre lingvistickú dušu nie sú potešením len jej písané práce, ale aj jej povestné diskusné vystúpenia na rozličných odborných fórach. Jej spontánne príspevky na konferenciách, obhajobách alebo príležitostných prednáškach sú odbornodiskusným koncertom, obohacujú, stimulujú, vyvolávajú otázky, jemne provokujú, nasadzujú chrobáka do premýšľavej hlavy a zanechávajú silnú stopu v mysli vnímateľného recipienta. Potešenie z ich vnímania je umocnené tým, že sa odovzdávajú citlivou sociálnointerakčnou kultivovanosťou. Ale kultivovanosť je príznačnou vlastnosťou osobnosti jubilatky. Aj preto vždy bola a je vítanou členkou rozličných komisií, výborov alebo rád. Táto vlastnosť je u nej takpovediac vrodeným sprievodným príznakom neobyčajnej pracovitosti, húževnatosti, vyvinutého zmyslu pre povinnosť, ako aj zodpovednosti.

Vyčerpávajúca analýza a komplexné zhodnotenie jazykovedného diela a osobnosti jubilatky Klára Buzássyovej žiadali by si osobitnú knižnú publikáciu. Osobitnú pozornosť si žiadajú jej znamenité štúdie k česko-slovenským jazykovým kontaktom, ktoré sú skutočne objavné, nepodliehajúce meniacim sa diskurzom o tejto téme, jej nazeranie na spisovný jazyk a jazykovú kultúru, ktoré je poznačené silnou oporou o empirické znalosti a úsilím o zachovanie si čistej poznávacej pozície, jej výklady o tvorivosti a reprodukovanosti v jazyku, jej prí-

spevky k jazykovej analýze umeleckých textov, jej vstup do sociolingvistického priestoru, jej metodologické úvahy alebo jej slovensko – maďarské jazykové konfrontácie. Obsažné sú aj jej rozhlľadové práce, recenzie, ba dokonca aj posudky postupových prác (tu sa eklatantne ukazuje permanentné fungovanie jubilantkinej analytickej kompetencie). Súhrnne povedané, na čo jubilantka odborne siahla, znamenalo reálne obohatenie jazykovedného znalostného fondu. Kto sa hlbšie vnoril do jej tvorby, určite nevníma výrok, že ide o jednu z najvýraznejších postáv slovenskej lingvistiky, ako laudačné klišé. Jej veľkosť je aj v tom, že móresy doby, ktoré falšujú hodnoty, museli pred ňou rezignovať. Ona nepredstiera, že ničो skúma, ale tvrdo pracuje, aby poznávala a objavovala. Ako to robia klasické vedecké osobnosti, ktoré sú spravidla aj „civilné“ osobnosti. Osobnosť Kláry Buzássyovej je šťastnou hviezdou slovenskej vedy. Nech nám žiari!

Juraj Dolník

PhDr. KLÁRA BUZÁSSYOVÁ, CSc., rod. FODOROVÁ

Nar. 15. 12. 1938, Bratislava. Študovala v r. 1956 – 1961 na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave (latinčina – slovenčina), medzitým v šk. r. 1958/1959 na Filozofickej fakulte Univerzity Karlovej v Prahe v rámci výmenného štúdia. 1969 CSc., PhDr. V r. 1961 – 1966 pracovníčka Ústavu slovenského jazyka SAV, od r. 1967 Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV v Bratislave (štipendistka, vedecká aspirantka, vedecká pracovníčka, samostatná vedecká pracovníčka, vedúca vedecká pracovníčka). V r. 1981 – 1990 zástupkyňa riaditeľa ústavu. V r. 1990 – 1991 a 1998 – 1999 externe pôsobila na Filozofickej fakulte UK v Bratislave. Zodpovedná riešiteľka ústavných, resp. štátnych výskumných úloh Konfrontačný výskum slovenčiny a maďarčiny (1972 – 1976), Slovenčina v súčasnej komunikácii (1988 – 1989). V rámci úloh štátneho plánu základného výskumu vykonávala v r. 1986 – 1989 funkciu koordinátora. V r. 1982 – 1988 členka vedeckého kolégia jazykovedy ČSAV, v r. 1988 – 1989 členka vedeckého kolégia SAV pre jazykovedu, vedu o literatúre a umení a národopis. V r. 1990 – 1992 členka Rady vedcov SAV (v 1. polroku aj členka Výboru Rady vedcov SAV). Od r. 1990 členka vedeckej rady Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV (v r. 1990 – 1991 a r. 2003 – 2007) predsedníčka rady. V r. 1991 – 1995 členka vedeckej rady Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave. V r. 1995 – 1998 členka Predsedníctva SAV. Zodpovedná riešiteľka grantových projektov Slovník súčasného slovenského jazyka (1992 – 1994; 1995 – 2003). Spoluriešiteľka medzinárodných slavistických projektov Zmeny v súčasných slovanských jazykoch 1945 – 1995 (1993 – 1996), Komparácia systémov a fungovania slovanských jazykov (2000 – 2002). V Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV od r. 1988 členka výboru, v r. 1990 – 1992 predsedníčka. V 80. rokoch viaceré funkcie vo výbore Slovenskej jednoty klasických filológov pri SAV. V r. 1988 – 2003 členka Medzinárodnej lexikologicko-lexikografickej komisie pri Medzinárodnom komitáte slavistov. Od r. 1995 členka Medzinárodnej komisie pre výskum slovtvorby slovanských jazykov pri Medzinárodnom komitáte slavistov. Pracuje dlhodobo aj vo vedeckej výchove ako školiteľka aspirantov. Od r. 1985 členka komisie pre obhajoby kandidátskych dizertačných prác vo vednom odbore

všeobecná jazykoveda, od r. 1990 predsedníčka tejto komisie. Od r. 1997 členka spoločnej odborovej komisie pre doktorandské štúdium PhD. v odbore slovenský jazyk. Od r. 1998 členka spoločnej odborovej komisie pre doktorandské štúdium PhD. v odbore všeobecná jazykoveda. Od r. 2003 členka Ústrednej jazykovej rady Ministerstva kultúry SR. 1983 ocenenie Zaslúžila pracovníčka SAV, 1988 strieborná Čestná plaketa Ľudovíta Štúra za zásluhy v spoločenských vedách, 1998 zlatá Čestná plaketa Ľudovíta Štúra za zásluhy v spoločenských vedách. 1998 Pamätná medaila pri príležitosti 650. výročia založenia Karlovej univerzity v Prahe, 2008 ocenenie Významná osobnosť SAV.

Pracuje v oblasti výskumu tvorenia slov v súčasnej spisovnej slovenčine, v lexikológii, lexikografii, v oblasti konfrontačného (kontrastívneho) výskumu gramatickej stavby slovenského a maďarského jazyka, konfrontačného výskumu slovenčiny a češtiny a v sociolingvistiky.

SÚPIS PRÁC KLÁRY BUZÁSSYOVEJ ZA ROKY 1997 – 2007

Bibliografia prác K. Buzássyovej je usporiadaná chronologicky a ďalej v rámci jednotlivých rokov podľa druhu príspevkov. Najprv sa v príslušnom roku uvádzajú knižné práce, vedecké štúdie a odborné články v odborných časopisoch a zborníkoch (polotučne), za nimi (obyčajným typom písma) iné články, referáty, recenzie, drobné príspevky, správy a pod. Drobné príspevky, ktoré vyšli v tom istom roku v tej istej publikácii, sa uvádzajú súhrne v jednom hesle (hniezdujú sa). V prácach uverejnených od r. 2001 sa uvádza aj ISBN. V závere sa osobitne uvádza redakčná činnosť.

1997

Slovaks and Czechs. The Slovak and Czech Languages (the Ethno-significative, Cultural, Psychological, and Sociolinguistic Aspects of the Relations Between Two Nations and their Languages). In: *Human Affairs*, 1997, roč. 7, s. 141 – 158 (spoluautor S. Ondrejovič).

Slovenčina ako stredoeurópsky jazyk. (Na okraj protikladu domáce/cudzie.) In: *Slovenčina na konci 20. storočia, jej normy a perspektívy. Sociolinguistica Slovaca*. 3. Ed. S. Ondrejovič. Bratislava: Veda 1997, s. 69 – 78.

Lexikálny význam a spätosť pomenovaní *inaugurácia*, *inauguračný*. In: *Kultúra slova*, 1997, roč. 31, č. 5, s. 261 – 267.

Lexikálna synonymia v slovníkovom spracovaní. In: *Slovenská reč*, 1997, roč. 62, č. 2, s. 72 – 80.

Jazyk – nástroj dorozumievania a nedorozumenia. In: *Správy Slovenskej akadémie vied*, 1997, roč. 33, č. 17, s. 2.

II. zasadnutie Medzinárodnej komisie pre výskum tvorenia slov slovanských jazykov pri Medzinárodnom komitáte slavistov. In: *Slavica Slovaca*, 1997, roč. 32, č. 2, s. 185 – 186 (správa o zasadnutí konanom v dňoch 9. – 11. 10. 1997 v Magdeburgu, Nemecko).

Ján Kačala šesťdesiatročný. In: *Jazykovedný časopis*, 1997, roč. 48, č. 1, s. 76 – 79.

Životné jubileum PhDr. Ivora Ripku, CSc. In: *Kultúra slova*, 1997, roč. 31, č. 5, s. 295 – 299.

Blahoželanie dr. Milošovi Dokulilovi k vzácnemu životnému jubileu. In: *Obsah – výraz* –

význam. 2. Miloši Dokulilovi k 85. narodeninám. Red. J. Panevová – Z. Skoumalová. Praha: Filozofická fakulta UK a Nadace Viléma Mathesia v DesTop Publishing FF UK 1997, s. 92 – 93.

1998

Najnowsze dzieje języków słowiańskich. Slovenský jazyk. Red. J. Bosák. 1. vyd. Opole: Uniwersytet Opolski – Instytut Filologii Polskiej 1998. 172 s. (spoluautori J. Bosák, J. Dolník, J. Furdík, J. Mlacek, S. Ondrejovič, I. Ripka, J. Sabol, D. Slančová, E. Tibenská).

Ref.: 1. Dudok, M.: Slovački jezik na kraju XX veka. – Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku (Nový Sad, Južoslávia), 41 – 42, 1998, vyd. 2000, s. 175 – 176. – 2. Findra, J.: Prezentácia slovenčiny ako dynamicky fungujúceho systému. – Jazykovedný časopis, 1999, roč. 50, č. 1, s. 37 – 41.

Slovenčina ako stredoeurópsky slovanský jazyk. (K problému jazykového zákonodarstva.) In: Slovenská reč, 1998, roč. 63, s. 131 – 142, angl. abstrakt s. 131.

[Diskusné príspevky.] In: XI. medzinárodný zjazd slavistov. Bratislava 30. augusta – 8. septembra 1993. Záznamy z diskusie k predneseným referátom. Red. J. Doruľa. Bratislava: Slovenský komitét slavistov – Slavistický kabinet SAV 1998, s. 456 – 457, 569, 647, 653 – 654.

1999

Z koncepcie a realizačnej problematiky nového výkladového Slovníka súčasného slovenského jazyka. In: Slovenská reč, 1999, roč. 64, s. 321 – 331, angl. abstrakt s. 321. – Znovu publikované: – Zborník Spolku vojvodinských slovakistov. 16. – 18. 1994 – 1996. Red. D. Dudok. Nový Sad (Južoslávia): Spolok vojvodinských slovakistov 2000, s. 25 – 35.

Tvorivosť a reprodukovanosť v jazyku. In: Pange lingua. Zborník na počesť Viktora Krupu. Red. J. Genzor – S. Ondrejovič. Bratislava: Veda 1999, s. 131 – 147.

Dinamika v slovoobrazovaní (diachronnyj i synchronnyj aspekt). In: Neue Wege der slawistischen Wortbildungsforschung. 2. Tagung der Internationaler Kommission für slawische Wortbildung. 9. – 11. 10. 1997 Magdeburg. Red. R. Belentschikow. Frankfurt am Main: Peter Lang Verlag der Wissenschaften 1999, s. 217 – 225.

Eudový substrát v poézii Lýdie Vadkerti-Gavorníkovej. (Venujem pamiatke poetky.) In: Nárečia a národný jazyk. Materiály z medzinárodnej vedeckej konferencie (Budmerice 24. – 26. septembra 1997). Red. A. Ferenčíková. Bratislava: Veda 1999, s. 241 – 251.

Nová slova v češtině. [Slovník neologizmů. Kolektív autorů pod vedením Olgy Martinové. Praha: Academia 1998.] In: Jazykovedný časopis, 1999, roč. 50, s. 41 – 44 (rec.).

Ján Bosák šesťdesiatročný. In: Slovenská reč, 1999, roč. 64, s. 249 – 252.

2000

Odborná lexika vo všeobecnom výkladovom slovníku. In: Človek a jeho jazyk. 1. Jazyk ako fenomén kultúry. Na počesť profesora Jána Horeckého. Red. K. Buzássyová. Bratislava: Veda 2000, s. 509 – 519. ISBN 80-224-0641-4.

- Súvzťažnosť pojmov transpozícia, syntaktická derivácia, nominalizácia ako reflex vzťahu tvorenia slov a syntaxe. In: *Wortbildung: interaktiv im Sprachsystem – interdisziplinär als Forschungsgegenstand. (Paralelný rus. názov.) Materialien in der 3. Konferenz der Kommission für slawische Wortbildung beim Internationalen Slawistenkomitee, Innsbruck 28. 9. – 1. 10. 1999. Igor Stepanovič Uluchanov zum 65. Geburtstag. Red. I. Ohnheiser. Innsbruck: Institut für Sprachwissenschaft der Universität Innsbruck 2000, s. 145 – 155.*
- Syntagmatická a paradigmatická dimenzia nominácie. (K problému textových a lexikónových jednotiek nominácie.) In: *Slowotwórstwo a inne sposoby nominacji. Materiały z 4. konferencji Komisji Slowotwórstwa przy Międzynarodowym Komitecie Slawistów. Katowice 27. – 29. września 2000 r. Red. K. Kleszczowa – L. Selimski. Katowice: Wydawnictwo Gnome 2000, s. 17 – 23.*
- Gramatický aparát substantív v pripravovanom Slovníku súčasného slovenského jazyka. In: *Zborník Spolku vojvodinských slovakistov. 16. – 18. 1994 – 1997. Red. D. Dudok. Nový Sad (Juhoslávia): Spolok vojvodinských slovakistov 2000, s. 35 – 42 (spoluautorky L. Balážová, M. Zamborová).*
- Syntagmatická a paradigmatická dimenzia lexikálnych jednotiek vo výkladových slovníkoch (na príklade spracovania abstrákt). In: *Nová slovní zásoba ve výkladových slovníkách. Sborník příspěvků z konference, Praha, 31. 10. – 1. 11. 2000. Red. O. Martincová – J. Světlá. Praha: Ústav pro jazyk český Akademie věd České republiky 2000, s. 9 – 19.*
- Texty ako prameň poznávania systému a zmien v systéme. In: *Princípy jazyka a textu. Materiály z medzinárodnej vedeckej konferencie konanej 9. – 10. 3. 2000 na Katedre slovenského jazyka Filozofickej fakulty Univerzity Komenského. Zost. J. Dolník. Bratislava: Univerzita Komenského 2000, s. 80 – 91, angl. res. s. 91, lit. s. 91 – 92.*
- Vývinové tendencie a zmeny v slovnej zásobe slovenčiny (1945 – 1995). In: *Studia Academica Slovaca. 29. Prednášky XXXVI. letného seminára slovenského jazyka a kultúry. Red. J. Mlacek. Bratislava: Stimul – Centrum informatiky a vzdelávania FF UK 2000, s. 300 – 309. – Znovu publikované: Z vývinových tendencií a zmien súčasnej slovenčiny. – Studia Academica Slovaca. Separát. Red. J. Mlacek. Bratislava: Filozofická fakulta Univerzity Komenského 2000, s. 300 – 309.*
- Používanie internacionalizmov v slovenčine. In: *Slovenčina v Slovenskom rozhlase v súvislosti s kultúrou a spôsobom myslenia. Zborník z jazykovej konferencie. Red. S. Mislovičová – I. Jenča. Bratislava: Slovenský rozhlas – Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV 2000, s. 22 – 30.*
- Úvod. Jazykovedné dielo Jána Horeckého. In: *Človek a jeho jazyk. 1. Jazyk ako fenomén kultúry. Na počesť profesora Jána Horeckého. Red. K. Buzássyová. Bratislava: Veda 2000, s. 9 – 12. ISBN 80-224-0641-4.*
- [Diskusný príspevok.] In: *Slovenčina v Slovenskom rozhlase v súvislosti s kultúrou a spôsobom myslenia. Zborník z jazykovej konferencie. Red. S. Mislovičová – I. Jenča. Bratislava: Slovenský rozhlas – Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV 2000, s. 112 – 113.*
- Internacionalizácia v súčasných slovanských jazykoch: za a proti. Zborník referátov z medzinárodného vedeckého sympózia konaného v Bratislave 9. – 11. 10. 1997. Ed. J. Bosák. Bratislava: Veda 1999. In: *Jazykovedný časopis, 2000, roč. 51, č. 2, s. 125 – 128 (rec.).*

Čakanie na podporu. Prečo ešte nemáme veľký slovník súčasnej slovenčiny? In: Literárny týždenník, 2000, roč. 13, č. 44, s. 4.

Na osemdesiatku profesora Jána Horeckého. In: Kultúra slova, 2000, roč. 34, č. 1, s. 32 – 35.
Na päťdesiatku Magdalény Petrufovej. In: Jazykovedný časopis, 2000, roč. 51, č. 2, s. 145 – 147.

(Nielen) o jazykovom obraze sveta.... In: Info Knihy, 2000, roč. 4, č. 2, s. 10 – 11 (rozhovor D. Janiakovej s K. Buzássyovou).

2001

Slovotvorné paradigmy: ich sémantická podmienenosť a určenosť. In: Studia Academica Slovaca. 30. Prednášky XXXVII. letného seminára slovenského jazyka a kultúry. Red. J. Mlacek. Bratislava: Stímul – Centrum informatiky a vzdelávania FFUK 2001, s. 72 – 82. ISBN 80-88982-42-1.

Z koncepcnej a realizačnej problematiky nového výkladového slovníka súčasného slovenského jazyka. In: Lexicographica ,99. Zborník na počesť Kláry Buzássyovej. Ed. S. Ondrejovič – M. Považaj. Bratislava: Veda 2001, s. 13 – 23. ISBN 80-224-0604-X.

Pamäť krajiny, pamäť jazyka. Autorské stratégie v knižke Ľubomíra Liptáka *Storočie dlhšie ako sto rokov*. In: Slovenská reč, 2001, roč. 66, č. 4, s. 193 – 203.

Slovotvorba v súčasných derivatologických výskumoch. [1. Neue Wege der slawischen Wortbildungsforschung. 2. Tagung der Internationalen Kommission für slavische Wortbildung. Magdeburg 9. – 11. 10. 1997. Ed. R. Belentschikow. Frankfurt am Main: Peter Lang Europäischer Verlag der Wissenschaften 1999. 360 s. – 2. Wortbildung: interaktiv im Sprachsystem – interdisziplinär als Forschungsgegenstand. Materialien der 3. Konferenz der Kommission für slavische Wortbildung beim Internationalen Slavistenkomitee. Innsbruck 28. 9. – 1. 10. 1999. Igor Stepanovič Uluchanov zum 65. Geburtstag. Ed. I. Ohnheiser. Innsbruck 2000. 316 s.] In: Jazykovedný časopis, 2001, roč. 52, č. 1, s. 50 – 54 (rec.).

Odchádzajú aj dobrí kamaráti. Docent Rudolf Gedeon (20. 7. 1938 – 14. 8. 2001). In: Jazykovedný časopis, 2001, roč. 52, č. 2, s. 153 – 155.

So slovenčinou nemusíme zaobchádzať ako so skleníkovou rastlinkou. In: Janiaková, D.: Kedy, ak nie teraz? Rozhovory so slovenskými vedcami. Bratislava: Veda 2001, s. 293 – 304. ISBN 80-224-070-1.

2002

Kombinatorika významových konštituentov v kompozitách. In: Slavische Wortbildung. Semantik und Kombinatorik. Materialien der 5. Internationalen Konferenz der Kommission für slavische Wortbildung beim Internationalen Slavistenkomitee. Lutherstadt Wittenberg, 20. – 25. September 2001. Ed. S. Mengel. Münster – Hamburg – London: LIT Verlag 2002, s. 181 – 192. ISBN 3-8258-5864-2.

Retrospektívne poznámky o transkripcii zo starej gréčtiny a latinčiny. In: Problémy adaptácie cudzích mien v slovenčine. Vedecký seminár (Bratislava 19. – 20. október 2000). Ed. E. Králik. 1. vyd. Bratislava: Veda 2002, s. 38 – 44. ISBN 80-224-0749-6.

Dynamika slovenskej morfológie Ladislava Dvonča a jej inšpiratívnosť pre ďalší jazykovedný výskum. In: Jazykoveda v bibliografii. Bibliografia v jazykovede. Na počesť Ladislava Dvonča. Ed. S. Ondrejovič. 1. vyd. Bratislava: Veda 2002, s. 30 – 36. ISBN 80-224-0715-1.

Vzťah Eugena Paulinyho k dynamike slovnej zásoby. In: Slovenská reč, 2002, roč. 67, č. 3, s. 158 – 163, angl. abstrakt s. 158.

Zdravica PhDr. Milošovi Dokulilovi, DrSc. In: In memoriam Miloše Dokulila. Zost. S. Čmejrková – Z. Svobodová. Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR 2002, s. 38 – 39. ISBN 80-86496-06-6 (spoluautor S. Ondrejovič).

Ako sa máš, rodný jazyk? In: Kultúrny život, 2002, roč. 3, č. 23 – 24, s. 12.

Novšie pomenovanie *úpadca*. In: Slovenská reč, 2002, roč. 67, č. 1, s. 63 – 64.

Jubileum Alexandry Jarošovej. In: Jazykovedný časopis, 2002, roč. 53, č. 1, s. 65 – 67.

Na osemdesiatku PhDr. Marty Marsinovej. In: Slovenská reč, 2002, roč. 67, č. 4 – 5, s. 302 – 305.

Na osemdesiatku Matildy Hayekovej. In: Slovenská reč, 2002, roč. 67, č. 4 – 5, s. 316 – 318.

Zavŕšené dielo významného jazykovedca (za Jurajom Furdíkom 17. 8. 1935 – 7. 8. 2002). In: Slovenská reč, 2002, roč. 67, č. 6, s. 365 – 371.

Zrntosť myslenia. In: Literárny týždenník, 2002, roč. 15, č. 27 – 28, s. 13 (rozhovor I. Stadtruckeru s K. Buzássyovou).

2003

Kap. 2.1. Tendencija internacionalizaciji – obščije voprosy. Tendencija k internacionalizaciji (s ohľadom na funkčnú diferenciaciu internacionalizácie v rozličných sférach komunikácie). In: Słowotwórstwo / Nominacja. Komparacja systemów i funkcjonowania współczesnych języków słowiańskich. 1. Red. naukowy Ingeborg Ohnheiser. Opole: Universität Innsbruck – Institut für Slawistik – Uniwersytet Opolski – Instytut Filologii Polskiej 2003, s. 49 – 58. ISBN 83-86881-35-6 (spoluautorka K. Waszakowa). – Tamže: Kap. 3.2.1. Češskij i slovackij jazyki. Tendencija k nacionalizaciji v češkom s slovenskom tvorení slov, s. 152 – 159. – Kap. 4.3.2. Neuzuálnoje slovoobrazovanije: Zapadnoslavianskije jazyki. Neuzuální slovotvorba v západoslovanských jazycích, s. 262 – 275 (spoluautorka O. Martincová). – Kap. 8.2. Kul'tura reči: Zapadnoslavianskije jazyki. Tendencie rozvoja jazyka v zrkadle jazykovej kultúry, s. 374 – 388.

Ref.: 1. Kožina, M.: Stilistika, 2003, roč. 12, s. 468 – 482. – 2. Buzássyová, K. – Bosák, J.: Druhá etapa medzinárodného výskumného programu Komparácia systémov a fungovania súčasných slovanských jazykov. – Jazykovedný časopis, 2004, roč. 55, č. 2, s. 111 – 127. – 3. Jermolenko, Ja. – Stichov, O.: Movoznavstvo, 2004, č. 4, s. 91 – 94. – 4. Karpilovska, Je: Ukrajinska mova, 2005, č. 1, s. 88 – 92. – 5. Kubriakova, Je. S.: Izvestija Russkoj Akademii Nauk. Serija literatury i jazyka, 2005, roč. 44, č. 2, s. 66 – 70. – 6. Sokolová, M.: Slovenská reč, 2004, roč. 64, č. 5 – 6, s. 345 – 348.

K dimenziám internacionalizácie slovnej zásoby. In: Internacionalizmy v nové slovní zásobě. Sborník příspěvků z konference Praha 16. – 18. června 2003. Zost. Z. Tichá – A. Rangelova. Praha: Ústav pro jazyk český Akademie věd České republiky 2003, s. 5 – 16. ISBN 80-86496-11-2.

Vývin slovnej zásoby slovenčiny (najmä v poslednom dvadsaťročí). In: Letná škola prekladu. Prednášky z XXIV. Letnej školy prekladu v Budmericiach 18. 9. – 21. 9. 2002. Ved. red. A. Keníž. Bratislava: Stimul – Centrum informatiky a vzdelávania FF UK 2003, s. 132 – 145. ISBN 80-85697-49-1.

Zložené slová z hľadiska internacionalizácie a inovácií. In: Jazykovedný časopis, 2003, roč. 54, č. 1 – 2, s. 31 – 50.

2004

Das Projekt eines mehrbändigen Bedeutungswörterbuchs der slowakischen Sprache und seine Normierungsaspekte. In: Sprachkultur und Lexikographie. Von der Forschung zur Nutzung von Wörterbüchern. Hrsg. J. Scharnhorst. Frankfurt am Main: Peter Lang 2004, s. 139 – 149. ISBN 3-631-50079-3. S. 139 – 149 (spoluautor S. Ondrejovič).

Druhá etapa medzinárodného výskumného programu Komparácia systémov a fungovania súčasných slovanských jazykov. In: Jazykovedný časopis, 2004, roč. 55, č. 2, s. 111 – 127 (spoluautor J. Bosák).

Juraj Furdík ako derivatológ. (Namiesto doslovu). In: Furdík, J.: Slovenská slovotvorba. (Teória, opis, cvičenia). Ed. M. Ološtiak. 1. vyd. Prešov: Náuka 2004, s. 181 – 187. ISBN 80-89038-28-X.

Dolník, J.: Lexikológia. Bratislava: Univerzita Komenského 2003. 236 s. In: Jazykovedný časopis, 2004, roč. 55, č. 2, s. 129 – 135 (rec.).

U pamiat ab Juraju Furdziku (17. 8. 1935 – 7. 8. 2002). In: Prablemy teoryji i historyji slavianskaha slovavtvarennia. Daklady Šostaj Mižnarodnaj kanferencyji Kamisiji pa slavianskamu slovavtvarenniu pry Mižnarodnym kamitece slavistav, Minsk / Belarus 2 – 6 sakavika 2003 h. Red. A. A. Lukašanec – Z. A. Charytončyk. Minsk: Prava i ekanomika 2004, s. 6 – 8. ISBN 985-442-092-2.

Ako žije jazyk. In: Formát, 2004, roč. 3, č. 10, s. 57 (rozhovor L. Skladanovej s K. Buzássyovou).

Hovoríme ešte po slovensky? In: Život, 2004, roč. 54, č. 11, s. 20 – 22 (rozhovor J. Novaka s K. Buzássyovou).

2005

Nová slova v češtině. 2. Slovník neologizmů. Kolektiv autorů pod vedením O. Martinové. Praha: Academia 2004. 568 s. In: Jazykovedný časopis, 2005, roč. 56, č. 1, s. 55 – 59 (rec.).

Životné jubileum Anny Oravcovej. In: Slovenská reč, 2005, roč. 70, č. 6, s. 369 – 372.

2006

Slovník súčasného slovenského jazyka. A – G. Red. K. Buzássyová – A. Jarošová. Bratislava: Veda 2006. 1134 s. ISBN 80-224-0932-4 (spoluautorky E. Balážová, M. Čierna, B. Holičová, N. Janočková, A. [Adriana] Oravcová, A. [Anna] Oravcová, M. Petrufová, E. Porubská, A. Šebestová, A. Šufliarska, M. Zamborová).

Východiská a zásady spracovania slovníka. In: Slovník súčasného slovenského jazyka. A – G. Red. K. Buzássyová – A. Jarošová. Bratislava: Veda 2006, s. 13 – 47. ISBN 80-224-0932-4 (spoluautori A. Jarošová, J. Bosák).

- Iba nedorozumenie? In: Kultúra slova, 2006, roč. 40, č. 1, s. 26 – 29.
- Z rukopisu pripravovaného Slovníka súčasného slovenského jazyka (32). In: Kultúra slova, 2006, roč. 40, č. 2, s. 122 – 128 (spoluautorka N. Janočková).
- Vychádza Slovník súčasného slovenského jazyka. In: Akademia, 2006, roč. 17, č. 3, s. 40 – 43.
- Na šesťdesiatku Slavomíra Ondrejoviča. In: Kultúra slova, 2006, roč. 40, č. 3, s. 164 – 171.
- Jubilujúca Mira Nábělková. In: Slovenská reč, 2006, roč. 71, č. 3, s. 183 – 189.

2007

- Slovak as a Central-European Language (On the Domestic/Foreign Opposition). In: SKASE. Journal of Theoretical Linguistics. Special Number in Honour of Ján Horecký. Ed. A. Ráčová – V. Krupa. 2007, vol. 4, č. 1, s. 92 – 100. Adresa: http://www.skase.sk/Volumes/JTL08/pdf_doc/14.pdf.**
- Sémantické a štylistické aspekty obmedzeného hniezdovania vo výkladovom slovníku. In: Lexikografie v kontextu informační spoločnosti. Ed. A. Jarošová – A. Rangelova. Praha: Ústav pro jazyk český 2007, s. XX.**
- Čo dáva slovtvorba lexikografii. In: Lexikálna sémantika a derivatológia. Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie konanej pri príležitosti životného jubilea prof. PhDr. Juraja Furdíka, CSc. Prešov 5. december 2000. Ed. M. Ološtiak. Košice: Vydavateľstvo LG 2007, s. 43 – 51. ISBN 978-80-969760-6-5.**
- Významné životné jubileum PhDr. Márie Pisárčikovej. In: Slovenská reč, 2007, roč. 72, č. 1, s. 49 – 52.
- Významné jubileum Jany Benkovičovej. In: Slovenská reč, 2007, roč. 72, č. 1, s. 52 – 54.
- Za doc. PhDr. Ellou Sekaninovou, DrSc. In: Jazykovedný časopis, 2007, roč. 58, č. 2, s. 158 – 160.

Redakčná činnosť

- Jazykovedný časopis, 1997, roč. 48 – 2007, roč. 58 (členka red. rady).
- Slovenská reč, 1997, roč. 62 – 2007, roč. 72 (členka red. rady).
- Človek a jeho jazyk. 1. Jazyk ako fenomén kultúry. Na počesť profesora Jána Horeckého. Bratislava: Veda 2000. 524 s. ISBN 80-224-0641-4 (editorka).
- Slovník súčasného slovenského jazyka. A – G. Bratislava: Veda 2006. 1134 s. ISBN 80-224-0932-4 (spoluautorky Ľ. Balážová, M. Čierna, B. Holičová, N. Janočková, A. [Adriana] Oravcová, A. [Anna] Oravcová, M. Petrufová, E. Porubská, A. Šebestová, A. Šufliarska, M. Zamborová) (redaktorka, spoluredaktorka A. Jarošová).

Zostavili: *Ladislav Dvonč, Júlia Behýlová*

PRIEKOPNÍK SRBSKO-SLOVENSKEJ JAZYKOVEJ KOMPARATIVISTIKY

K jubileu slavistu a slovakistu doc. PhDr. Emila Horáka, CSc.

Viac ako štyridsaťročná slavistická publikačná činnosť Emila Horáka v oblasti jazykovedy je veľmi vzácny materiál, na ktorý nadväzovali a nadväzujú najmä vojvodinskí slovakisti. Okrem slovenských jazykovedcov jubilanta a jeho tvorbu poznajú lingvisti (srbisti a slovakisti) v Srbsku. Písal jednak pôvodné komparatívne lingvistické štúdie, jednak informoval o knižných odborných novinkách v Juhoslávii slavistov na Slovensku a na druhej strane sa z jeho recenzií a príspevkov slavisti z bývalej Juhoslávie dozvedali o najdôležitejších výskumoch slavistov zo Slovenska, predovšetkým slovakistov. Publikačná činnosť Emila Horáka je zachytená v troch zväzkoch bibliografie Ladislava Dvonča *Slovenskí jazykovedci* a výberová bibliografia je uverejnená v *Novom živote* (slovenskom vojvodinskom časopise pre literatúru a kultúru) č. 11 – 12/1998 v interview profesora Dr. Daniela Dudka s jubilantom. (Interview s. 491 – 498, výberová bibliografia s. 498 – 502.) K vedeckej práci treba pripočítať i Horákovu pedagogickú a organizačnú činnosť (najmä keď ide o nadviazanie spolupráce medzi Filozofickou fakultou Univerzity Komenského v Bratislave a Filozofickou fakultou v Novom Sade). Uvedenie lektorátu slovenského jazyka v Novom Sade predstavovalo priekopnícky čin a prvým lektorom bol práve Emil Horák. Odvtedy už vyše štyridsať rokov pôsobia ako lektori slovenského jazyka v Novom Sade odborníci zo Slovenska, hlavne z Bratislavy, posledne z Banskej Bystrice.

Na odborný profil doc. Emila Horáka vplývalo jeho vzdelanie. Narodil sa 14. apríla 1938 v Nových Sadoch pri Nitre. Maturoval na gymnáziu v Nitre roku 1955. Na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského (FFUK) v Bratislave študoval slovenský jazyk a ruský jazyk (1955 – 1958). V r. 1959 – 60 pokračoval na Univerzite Klimenta Ochridského v Sofii, kde si prehľbil poznatky z bulharského jazyka. Štúdiá absolvoval na FFUK v Bratislave r. 1961. Po návraťte zo základnej vojenskej služby pracoval od roku 1963 na Katedre slovenského jazyka a literatúry a od r. 1964 na novozaloženej Katedre slavistiky a indoeuropeistiky. V roku 1970 získal titul PhDr., v roku 1976 obhájil kandidátsku prácu (CSc.) *Kontrastívny opis spisovnej slovenčiny a srbochorvátčiny*, ktorou sa ako docent kvalifikoval na prednášanie srbochorvátskeho jazyka. Osvedčil sa aj ako dobrý znalec bulharského a macedónskeho jazyka. Konfrontačné štúdie týchto jazykov so slovenčinou sa vyznačujú koncíznosťou a systematickosťou – ide o vynikajúceho komparatistu, ktorý sledoval a sleduje vývinové tendencie vo svetovej lingvistiky. Ako odborník, ktorý mal príležitosť sledovať myšlienky Novosadskej lingvistickej školy vedenej akademikom Pavlom Ivičom a Milkou Ivičovou na tvári miesta a s týmito ľuďmi sa aj stretal a vymieňal skúsenosti, napísal premyslené štúdie o predložkách. V časopise *Slavica Slovaca* (1973, č. 1, s. 75 – 92) je to *Kontrastívna analýza predložkového systému v spisovnej srbochorvátčine a spisovnej slovenčine* a v *Slovenskej reči* (1976, č. 2, s. 85 – 97) štúdia *Metodologické a teoretické východiská opisu sémantiky slovenských predložiek*. Štúdie vyvolali ohlas v slovakistike a možno ich charakterizovať ako pokus o modernejší prístup k tomuto slovnému druhu, ktorý patrí rovnako do morfolologickej i do syntaktickej roviny.

S osobitnou úctou si na E. Horáka spomínajú vojvodinskí slovakisti, lebo študijná skupina slovenský jazyk a literatúra vznikla na Filozofickej fakulte v Novom Sade r. 1961 ako dvojročné štúdium a prvými odborníkmi na nej boli neskorší akademik Ján Kmeť, profesor Daniel Dudok, lektor Michal Filip a vypomáhal aj pedagóg Michal Palov. Až r. 1968, keď v Novom Sade už pôsobil ako hosťujúci lektor E. Horák, dvojročné štúdiá slovenčiny prerást-

li na štvorročné. Zhodou okolností sa súčasne začala budovať v Bratislave srbochorvatistika, keď sa v Novom Sade ujímala slovakistika. Roku 1966 došlo na základe súkromnej dohody medzi Danielom Dudkom a Emilom Horákom k spolupráci, odsúhlasenej ich pracoviskami. Daniel Dudok pracoval v Bratislave na slavistike, Emil Horák v Novom Sade na slovakistike. Emil Horák zanechal trvalé stopy na tomto pôsobisku, v ktorom v prvej fáze pôsobil v rokoch 1966 – 1968, 1970 – 1972 a 1976 – 1977. Je chvályhodné, že nestrácal kontakty so svojím zamestnávateľom; v rovnakej miere sa činil o rozvoj slovakistiky vo Vojvodine a o rozvoj srbochorvatistiky (vtedajšia terminológia) v Bratislave, čo si vyžadovalo enormné vypäte síl a entuziazmus prekonávajúci všetky ťažkosti. V prvých rokoch pobytu E. Horáka v Novom Sade sa slovakistika začala rozrastať, a keď r. 1977 odchádzal, na fakulte existoval *Slovakistický ústav*, najsilnejšie slovakistické pracovisko mimo územia Slovenska (dnes *Oddelenie slovakistiky*). Horákovu prítomnosť pociťovali vojvodinskí slovakisti na mnohých úsekoch. Roku 1969 sa zúčastňoval pri zakladaní *Spolku vojvodinských slovakistov*, dnešnej *Slovakistickej vojvodinskej spoločnosti* so sídlom v Novom Sade. Po celý čas sa ako prednášateľ zúčastňoval na seminároch pre slovenských učiteľov vo Vojvodine, externe spolupracoval s vydavateľstvami (*Obzor* a vydavateľstvo učebníc), s rozhlasom a neskôr aj s televíziou Nový Sad, v súvislosti s doškoloňovaním učiteľov s Pedagogickou akadémiou v Sombore a pod. Ide teda nielen o teoretika, ale rovnako tak o vynikajúceho praktika. Bol školiteľom mnohým diplomantom na Slovensku, ale aj u nás. Mal kontakty s Novým Sadom i Srbskom, aj keď tu nepôsobil ako vysokoškolský učiteľ. Podnetne vplýval jednak na študentov, jednak na budúcich vedeckých pracovníkov. V roku 1986 bol v komisii s prof. Dr. Jovanom Jerkovičom a terajším akademikom Miloradom Radovanovičom na obhajobe doktorskej dizertácie Jaroslava Turčana (písanej po srbsky) *Kontrastívna analýza nominálnych syntagiem v srbochorvátčine a v slovenčine*, r. 1987 bol členom komisie na obhajobe doktorských dizertácií Márie Myjavcovej a Michala Týra (druhému bol aj školiteľ) a z jeho metodologických pokynov vychádzala Anna Marićová, ktorá obhájila doktorskú dizertáciu r. 2002. (Z doktorandov jazykovedcov z roku 1987 mal iného oponenta zo Slovenska Miroslav Dudok, a to prof. PhDr. Jozefa Mistríka, DrSc, zatiaľ čo v prvom desaťročí 21. storočia členkou komisie na obhajobe doktorátu filologických vied bola Dr. Anne Marićovej a PhDr. Anne Makišovej oponentkou prof. PhDr. Zuzana Hurtajová z Fakulty humanitných vied Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici). Teda E. Horákovi je povďačný značný počet vojvodinských slovakistov, ktorí pristupujú k slovenčine komparatívne v porovnaní so srbčinou. V novších prácach v súvislosti s jazykovou situáciou jubilant jubilantuje svoj výskum osobitne na srbčinu, osobitne na chorvátčinu, pričom sa treba zmieniť predovšetkým o lexikografii.

Z osemdesiatych rokov Horákovej tvorby vysúvame do popredia lexikografiu. V spomenutom interview s Danielom Dudkom na s. 495 E. Horák zdôrazňuje: *...Na Slovensku sme totiž srbochorvátsko-slovenský slovník taktiež potrebovali, napokon bola potreba takýmto slovníkom predstaviť sa mladej srbochorvatistike aj slovenskej verejnosti. Takto som sa dostal od výlučne teoretického zamerania k lexikografii, a keďže tvorba slovníka si vyžaduje celého človeka, začal som sa venovať lexikografii s tým, že k teórii sa vrátim potom.*

Srbochorvátsko-slovenský a slovensko-srbochorvátsky slovník E. Horáka je ešte vždy nepostrádateľnou pomôckou pre záujemcov o slovenčinu, srbčinu a chorvátčinu. Vyšiel r. 1991, keď srbochorvátčina fungovala ako jednotný jazyk a slovník obsahoval slová západného (chorvátskeho) a východného (srbského) variantu. Napriek časovému odstupu sa ešte

vždy používa, lebo pri výbere hesiel autor prihliadal na frekvenciu slov, teda aby bola maximálne zastúpená základná lexika. Slovník obsahuje približne 25 000 slov a výrazov v každej verzii. Vzhľadom na počet Slovákov v Srbsku a na personálnu zastúpenosť (najmä pre zaneprázdnenosť potenciálnych lexikografov) sotvaže vyjde v blízkej budúcnosti väčší slovník. Nuž E. Horák si aj z tohto hľadiska zasluhuje slová vďaka a tešilo by nás, keby s takou vervou, ako doteraz, eventuálne pripravil rozšírené, prepracované vydanie srbsko-slovenského a slovensko-srbského slovníka. (O bohatej svojej lexikografickej kartotéke sa zmienil pred desiatimi rokmi v rozhovore uverejnenom v Novom živote, ktorý mal s ním Daniel Dudok.)

Nemožno nespomenúť ani deväťdesiate roky, keď jubilant pomáhal novosadskej slovakistike a juhoslovanskej slavistike. Jeho úsilie v súvislosti s 11. medzinárodným zjazdom slavistov v Bratislave, na ktorom boli aj Juhoslovania, bolo ocenené udelením hodnosti čestného člena Slavistickej spoločnosti Juhoslávie. Ináč v Belehrade strávil na začiatku tohto milénia posledné pracovné roky pred odchodom do dôchodku. Keď na dôvažok podotkneme, že spolupracoval aj so slavistami z Chorvátska, Bosny a Hercegoviny, Čiernej Hory, Macedónska a Bulharska (a dobre poznal i slovenskú lingvistiku) a že spracoval niekoľko tém z uvedenej problematiky, iste môžeme povedať, že ide o renomovaného znalca juhoslavistiky, ktorý je rovnako tak dobrý slovakista.

Spolok vojvodinských slovakistov (dnes *Slovakistická vojvodinská spoločnosť*) v Novom Sade ďakuje Emilovi Horákovi za nezištnú pomoc pri vydávaní 15. zväzku Zborníka SVS (1993) venovaného bratislavskému slavistickému zjazdu, tiež za spoluprácu pri vydaní 14. zväzku Zborníka SVS (venovaného Danielovi Dudkovi) a trojčísła 16-18 (venovaného Márii Myjavcovej). Rovnako tak nám prehľadne podal medailónik o Danielovi Dudkovi v knihe tohto popredného vojvodinského slovakistu pod názvom *O slovenskom jazyku v Juhoslávii* (1996).

Nuž doprajme jubilantovi hodne zdravia a pohody, aby predsa len v trochu pokojnejšom dôchodcovskom veku realizoval to, čo si predsavzal a čo zostalo pre početné povinnosti v rukopise. Želáme mu v tom mnoho úspechov.

Michal Týr

Doc. PhDr. EMIL HORÁK, CSc.

Nar. 14. 4. 1938, Nové Sady, okr. Nitra. Študoval v r. 1955 – 1958 na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave (slovenský jazyk – ruský jazyk) a v r. 1959 – 1960 na Univerzite Klimenta Ochridského v Sofii (bulharský jazyk). Štúdium absolvoval na Filozofickej fakulte UK v r. 1961. 1970 PhDr., 1976 Csc., 1980 doc. V r. 1963 – 1964 pracovník Katedry slovenského jazyka a literatúry, v r. 1964 – 1987 Katedry slavistiky a indoeuropeistiky, v r. 1987 – 2000 Katedry slovanských filológií Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave, od r. 2000 pracovník Katedry slovanských jazykov Filologickej fakulty Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici. V r. 1966 – 1968, 1971 – 1972 a 1976 – 1977 prednášal slovenčinu na Filozofickej fakulte univerzity v Novom Sade (Juhoslávia), v r. 1994 – 1998 v Záhrebe a v r. 2002 – 2004 v Belehrade. Od r. 1997 člen spoločnej odborovej komisie pre doktorandské štúdium PhD. vo vednom odbore slavistika – slovanské jazyky. Pracuje v oblasti porovnávej slovanskej jazykovedy a všeobecnej jazykovedy.

SÚPIS PRÁC EMILA HORÁKA ZA ROKY 1964 – 2007

Bibliografia prác E. Horáka je usporiadaná chronologicky a ďalej v rámci jednotlivých rokov podľa druhu príspevkov. Najprv sa v príslušnom roku uvádzajú knižné práce, vedecké štúdie a odborné články v odborných časopisoch a zborníkoch (polotučne), za nimi (obyčajným typom písma) iné články, referáty, recenzie, drobné príspevky, správy a pod. Drobné príspevky, ktoré vyšli v tom istom roku v tej istej publikácii, sa uvádzajú súhrnne v jednom hesle (hniezdajú sa). V prácach uverejnených od r. 2000 sa uvádza aj ISBN. V závere sa osobitne uvádza prekladateľská a redakčná činnosť.

1964

Predminulý čas v slovenčine. In: Slovenská reč, 1964, roč. 29, č. 5, s. 286 – 298.

1965

Učebnica dejín jazyka. [R. Krajčovič, Náčrt dejín slovenského jazyka, Bratislava 1964.] In: Učiteľské noviny, 1965, roč. 16, č. 12, s. 6 (ref.).

1966

Dvadsať rokov spisovnej macedónčiny. In: Slavica Slovaca, 1966, roč. 1, č. 1, s. 75 – 80.

Slovenská kultúra za hranicami. In: Kultúrny život, 1966, roč. 21, č. 6, s. 11.

Radoslav Mutafčiev, Segašno instorčesko vreme v šavremenija bálgarski ezik. (Gramatiko-stilistično proučvane na edna morfologična kategorija.), Sofija 1964. In: Slavica Slovaca, 1966, roč. 1, č. 3, s. 293 – 295 (ref.).

Bálgarski dialekten atlas. 1. Jugoiztočna Bálgarija. Časť parva – karti. Časť vtora – stati, komentari, pokazalci, Sofija 1964. In: Slavica Slovaca, 1966, roč. 1, č. 1, s. 106 – 107 (ref.).

Izvestija na Instituta za bálgarski ezik. 11. V čest na Ivan Lekov po slučaj šejset godišniata mu, Sofija 1964. In: Slavica Slovaca, 1966, roč. 1, č. 1, s. 93 – 96.

1967

K problémú pluskvamperfekta v slovenčine. In: Jazykovedný časopis, 1967, roč. 18, č. 1, s. 75 – 77.

Ristovski, Krste P. Misirkov (1874 – 1926). Prilog kon proučvane na razvitokot na makedonskata nacionalna misla, Skopje 1966. In: Slavica Slovaca, 1967, roč. 2, č. 4, s. 417 – 419 (rec.).

Prvá praktická príručka jazykovej kultúry u nás. [M. Myjavcová, Jazykové poznámky, Báčsky Petrovec 1966.] In: Nový život (Novi Sad, Juhoslávia), 1967, roč. 19, s. 200 – 203 (rec.).

1968

Kultúra spisovnej slovenčiny v podmienkach slovensko-srbochorvátskeho bilingvizmu. In: Nový život (Novi Sad, Juhoslávia), 1968, roč. 20, s. 244 – 251.

Učebnice slovenského jazyka a jazyková kultúra. In: Bilten Pokrajinskog zavoda za izdavanje udžbenika, 1, 1968, s. 50 – 54.

Macedónsko-slovenské kultúrne paralely. [B. Koneski, Makedonskiot jazik vo razvojoj na slovanskite literaturni jazyci, Skopje 1968.] In: Nový život (Novi Sad, Juhoslávia), 1968, roč. 20, s. 80 – 81 (rec.).

Bilten Pokrajinskog zavoda za izdavanje udžbenika. In: Nový život (Novi Sad, Juhoslávia), 1968, roč. 20, s. 178 – 180 (rec.).

1969

Poznámky k číslovkám v slovenčine a srbochorvátčine. In: Bilten Pokrajinskog zavoda za izdavanje udžbenika, 3, 1969, s. 25 – 38.

Kultúru reči pestovať na vysokej úrovni. In: Hlas ľudu (Novi Sad, Juhoslávia), 1969, roč. 25, č. 1, s. 13.

1970

Poznámky k číslovkám v slovenčine a srbochorvátčine. In: Savremeni udžbenik i problemi rada na njemu. Red. R. Ničković. Beograd: Zavod za izdavanje udžbenika 1970, s. 129 – 135.

K datívu posesívnemu v spisovnej slovenčine a srbochorvátčine. In: Slavica Slovaca, 1970, roč. 5, č. 3, s. 281 – 289.

Jazyk časopisu Pionieri. In: Hlas ľudu (Novi Sad, Juhoslávia), 1970, roč. 27, č. 9, s. 7.

Jazyk časopisu Vzlet. In: Hlas ľudu (Novi Sad, Juhoslávia), 1970, roč. 27, č. 10, s. 7.

Jazyk časopisu Nový život. In: Hlas ľudu (Novi Sad, Juhoslávia), 1970, roč. 27, č. 13, s. 7.

1971

Predložky *z bog, od a iz* v spisovnej srbochorvátčine a ich ekvivalenty *pre, od a z* v spisovnej slovenčine. In: Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu. 14. Red. P. Ivić. Novi Sad: Filozofski fakultet, 1971, s. 487 – 502, srbochorv. res. s. 502.

Predložky v spisovnej slovenčine a spisovnej srbochorvátčine. In: Bilten Pokrajinskog zavoda za izdavanje udžbenika, 4, 1971, s. 68 – 86.

Milko Ivić, Pravci u lingvistici, Ljubljana 1970. In: Jazykovedný časopis, 1971, roč. 22, č. 2, s. 209 – 210 (ref.).

Kniha o bilingvizme. [E. M. Vereščagin, Psihologičeskaja i metodologičeskaja charakteristika dvujazyčija (bilingvizma), Moskva 1969.] In: Nový život (Novi Sad, Juhoslávia), 1971, roč. 23, s. 370 – 374 (ref.).

Nad knihou o najnovších osudoch spisovnej slovenčiny. [J. Ružička, Spisovná slovenčina v Československu, Bratislava 1970.] In: Nový život (Novi Sad, Juhoslávia), 1971, roč. 23, s. 366 – 369 (ref.).

Simeon, Encyklopedjski rječnik lingvističkih 1 – 2, Zagreb 1969. In: Jazykovedný časopis, 1971, roč. 22, č. 2, s. 210 – 214 (rec.).

1972

Predložkový systém spisovnej slovenčiny. (Prof. E. Paulinymu k šesťdesiatke.) In: Slovenská reč, 1972, roč. 37, č. 6, s. 341 – 354.

1973

Kontrastívna analýza predložkového systému spisovnej srbochorvátčiny a spisovnej slovenčiny. In: Slavica Slovaca, 1973, roč. 8, č. 1, s. 75 – 92.

Pluskvamperfektum v spisovnej slovenčine a srbochorvátčine. In: Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského. *Philologica*. 21. 1969. Red. E. Pauliny. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1973, s. 69 – 82, nem. res. s. 82 – 83.

Významový protiklad smer – miesto v predložkovom systéme slovenčiny. In: *Jazykovedný časopis*, 1973, roč. 24, č. 2, s. 142 – 152, angl. res. s. 152.

1974

Ešte raz o významovom protiklade smer – miesto v predložkovom systéme slovenčiny. In: *Jazykovedný časopis*, 1974, roč. 25, č. 2, s. 150 – 157, rus. res. s. 157.

1975

Konfrontácia spisovnej slovenčiny a spisovnej bulharčiny. In: *Studia Academica Slovaca*. 4. Prednášky XI. letného seminára slovenského jazyka a kultúry. Red. J. Mistrík. Bratislava: Alfa 1975, s. 81 – 98.

Konfrontácia spisovnej slovenčiny a spisovnej srbochorvátčiny. In: *Studia Academica Slovaca*. 4. Prednášky XI. letného seminára slovenského jazyka a kultúry. Red. J. Mistrík. Bratislava: Alfa 1975, s. 99 – 116.

Myšlienkový experiment a jazykoveda. In: *Jazykovedný časopis*, 1975, roč. 26, č. 2, s. 113 – 129, rus. res. s. 129.

1976

Metodologické a teoretické východiská opisu sémantiky slovanských predložiek. In: *Slovenská reč*, 1976, roč. 41, č. 2, s. 85 – 97.

Významové jadro slovanskej predložky O. In: *Slavica Slovaca*, 1976, roč. 11, č. 3, s. 263 – 271, rus. res. s. 271.

Princíp historizmu a diachronický opis jazyka. [Nad knihou Rudolfa Krajčoviča *Slovenčina a slovanské jazyky*. 1. *Praslovanská genéza slovenčiny*.] In: *Jazykovedný časopis*, 1976, roč. 27, č. 2, s. 146 – 156, rus. res. s. 156.

Lalević, M.: *Sinonimi srodne reči srpskohrvatskoga jezika*. Beograd 1974. In: *Jazykovedný časopis*, 27, 1976, roč. 27, č. 2, s. 196 – 198 (rec.).

1977

Invariantný význam slovanskej predložky O. In: *Slovenská reč*, 1977, roč. 42, č. 5, s. 281 – 294.

1978

Metodologické východisko opisu sémantickej štruktúry slovanského predložkového systému. In: *Slavica Slovaca*, 1978, roč. 13, č. 1, s. 8 – 18, rus. res. s. 18.

Methodologische Aspekte bei der Beschreibung der semantischen Structur des Systems der slawischen Präpositionen. In: *Knjiga referata sažeci*. 1. A – K. (VIII medunarodni slavistički kongres Zagreb 3 –9 IX 1978. Ljubljana.) Red. I. Frangeš et al. Zagreb: Medunarodni slavistički centar SR Hrvatske 1978, s. 339.

1979

Významný príspevok k ustaľovaniu spoločensko-politickej terminológie. [Kolektív: *Rečnik samoupravonih i drugih družstveno političkij termina a izraza*. Srpskohrvatsko-slo-

vački. Novi Sad 1979.] In: Hlas ľudu (Novi Sad, Juhoslávia), 1979, roč. 37, č. 50, s. 11 (ref.).

1980

Dejiny spisovnej slovenčiny slovom a obrazom. [Krajčovič, R.: Svedectvo dejín o slovenčine. Martin 1977.] In: Nový život (Novi Sad, Juhoslávia), 1980, roč. 32, s. 524 – 529 (rec.).

1981

Bohuslav Šulek a chorvátsko-srbský alebo srbsko-chorvátsky spisovný jazyk. In: Nový život (Novi Sad, Juhoslávia), 1981, roč. 33, s. 125 – 135.

1982

Komunikatívny prístup pri vyučovaní bulharčiny. In: Slovenský jazyk a literatúra v škole, 1982/83, roč. 29, č. 3, s. 93 – 96.

Jubileum juhoslovanského slovakistu. In: Slovenská reč, 1982, roč. 47, č. 6, s. 371 – 373 (k 50. narodeninám D. Dudka).

1983

Dva ruské prekladové frazeologické slovníky. [1. Andrejčín, K. – Vlachov, S. – Dimitrova, S. – Zaprianova, K.: Rusko-bálgarski frazeologičen rečnik. Red. S. Vlachov. Sofija – Moskva 1980. – 2. Korač, I. – Menac, A. – Popović, M. – Skliarov, M. – Vandurín, R. – Volos, R. – Arbutova, I.: Rusko-hrvatski illi srpski frazeološki rječnik. Red. A. Menac. Zagreb 1980.] In: Jazykovedný časopis, 1983, roč. 34, č. 2, s. 201 – 204 (ref.).

Jubileum časopisu Bálgarski ezik i literatura. In: Slovenský jazyk a literatúra v škole, 1983/84, roč. 30, č. 4, s. 126 – 128 (k 25. výročiu časopisu).

1984

Dimitrova, M. – Spasova, A.: Sinonimen rečnik na sávremenija bálgarski knižoven ezik. Sofija 1980. In: Slavica Slovaca, 1984, roč. 19, č. 1, s. 91 – 94 (rec.).

Intenzifikácia vo vyučovaní bulharčiny. In: Slovenský jazyk a literatúra v škole, 1983/84, roč. 30, č. 7, s. 222 – 224 (referát o súbore článkov v časopise Bálgarski ezik i literatura).

Zborník Spolku vojvodinských slovakistov, zv. 1, 1979; zv. 2, 1980; zv. 3, 1981. Red. D. Dudok. Novi Sad (Juhoslávia). In: Jazykovedný časopis, 1984, roč. 39, č. 1, s. 95 – 99 (ref.).

13. skup slavista. In: Slavica Slovaca, 1984, roč. 19, č. 3, s. 294 – 295 (správa o letnom slavistickom seminári konanom v dňoch 1. – 21. 9. 1983 v Belehrade).

Pri životnom jubileu prof. Šimona Ondruša. In: Slovenská reč, 1984, roč. 49, č. 6, s. 367 – 369 (k 60. narodeninám).

1985

Porovnávanie ako gnozeologický prostriedok v jazykovede (pohľad cez prizmu Marxovej logickej metódy). In: K princípom marxistickej jazykovedy. Materiál z konferencie o marxistickej jazykovede (Smolenice 21. – 23. novembra 1983). Red. J. Horecký. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV 1985, s. 213 – 220.

Konfrontácia spisovnej slovenčiny a spisovnej macedónčiny. In: *Studia Academica Slovaca*. 14. Prednášky XXI. letného seminára slovenského jazyka a kultúry. Red. J. Mistrík. Bratislava: Alfa 1985, s. 217 – 242.

Konfrontácia spisovnej slovenčiny so spisovnou bulharčinou. In: *Slovakistické štúdie. Zborník vybraných prednášok Letného seminára slovenského jazyka a kultúry Studia Academica Slovaca*. Red. J. Mistrík. Martin: Matica slovenská 1985, s. 319 – 326. – Predtým publikované pod čiastočne odlišným názvom: – **Konfrontácia spisovnej slovenčiny a spisovnej bulharčiny.** In: *Studia Academica Slovaca*. 4. Prednášky XI. letného seminára slovenského jazyka a kultúry. Red. J. Mistrík. Bratislava: Alfa 1975, s. 81 – 98.

[Diskusný príspevok.] In: *K princípom marxistickej jazykovedy. Materiály z konferencie o marxistickej jazykovede (Smolenice 21. – 23. novembra 1983)*. Red. J. Horecký. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV 1985, s. 266 – 267 (k príspevku J. Ružičku).

Medzinarodni slavistički sestanak slavista u Vukove dane. In: *Slavica Slovaca*, 1985, roč. 20, č. 3, s. 302 – 303 (správa o 14. medzinárodnom sympóziu slavistov konanom v dňoch 11. – 16. 9. 1984 v Belehrade).

1986

Jazykoveda a prax. In: **Jazyková politika a jazyková kultúra. Materiály z vedeckej konferencie konanej v Smoleniciach v Domove vedeckých pracovníkov SAV 17. – 19. apríla 1986.** Red. J. Kačala. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV v Bratislave 1986, s. 90 – 95.

Slovakista v Juhoslávii. In: **Zborník prednášok z letného kurzu slovenského jazyka a literatúry pre poslucháčov zo zahraničia. Učebné texty. 3.** Red. B. Švihranová. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1986, s. 200 – 213.

14. seminár Záhrebskej slavistickej školy. In: *Slavica Slovaca*, 1986, roč. 21, č. 1, s. 103 (správa o seminári konanom v dňoch 15. 7. – 4. 8. 1985 v Dubrovniku a v Záhrebe).

1987

Srbochorvátsko-slovenský a slovensko-srbochorvátsky turistický slovník. 1. vyd. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1987. 287 s.

Vuk Karadžić a Ľudovít Štúr. In: *Studia Academica Slovaca*. 16. Prednášky XXIII. letného seminára slovenského jazyka a kultúry. Red. J. Mistrík. Bratislava: Alfa 1987, s. 127 – 137.

Vuk Stefanović Karadžić a Ľudovít Štúr. In: *Zápisník slovenského jazykovedca*, 1987, roč. 6, č. 4, s. 14 – 16 (tézy prednášky konanej dňa 10. 11. 1987 v Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV v Bratislave).

Učiteľ, vedec, publicista. [Risto Kovičanić.] In: *Nové slovo*, 1987, roč. 29, č. 30, s. 18.

1988

Súčasný stav a perspektívy slovenskej jazykovednej slavistiky. In: *Zápisník slovenského jazykovedca*, 1988, roč. 7, č. 1, s. 16 – 18 (tézy prednášky konanej dňa 8. 12. 1987 v Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV v Bratislave).

1989

Východiská pre konfrontáciu predložkového systému slovenčiny s inými jazykmi. In: Studia Academica Slovaca. 18. Prednášky XXV. letného seminára slovenského jazyka a kultúry. Red. J. Mistrík. Bratislava: Alfa 1989, s. 167 – 183.

Metodologické otázky a teórie jazykovednej komparatistiky. In: Zapisník slovenského jazykovedca, 1989, roč. 8, č. 2, s. 12 – 15 (tézy prednášky konanej dňa 8. 12. 1988 v pobočke Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV v Prešove).

1990

Súčasný stav slovenskej jazykovednej slavistiky. In: Slavica Slovaca, 1990, roč. 25, č. 1, s. 64 – 68.

1991

Srbochorvátsko-slovenský a slovensko-srbochorvátsky slovník. 1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1991. 758 s. ISBN 80-08-00001-5.

Ref.: Palkovič, K.: – Slovenská reč, 1992, roč. 57, č. 5, s. 313 – 314.

Zložené predložky v spisovnej slovenčine a ich ekvivalenty v slovanských jazykoch. In: Studia Academica Slovaca. 20. Prednášky XXVII. letného seminára slovenského jazyka a kultúry. Red. J. Mistrík. Bratislava, Alfa 1991, s. 83 – 101.

Srbochorvátsko-slovenský a slovensko-srbochorvátsky slovník. In: Zapisník slovenského jazykovedca, 1991, roč. 10, č. 3 – 4, s. 32 – 33 (tézy prednášky na 4. celoslovenskom stretnutí jazykovedcov, konanom v dňoch 1. 2. 1991 v Učebno-výchovnom zariadení UK v Modre-Piesku).

Takmer banická robota. Hovoríme s doc. PhDr. Emilom Horákom, CSc., autorom srbochorvátsko-slovenského slovníka. In: Slobodný piatok, 1991, roč. 2, č. 49, príl., s. 8 (rozhovor Š. Baláka s E. Horákom).

Slovník – umenie možného. Hovoríme s doc. Dr. Emilom Horákom, CSc., autorom srbochorvátsko-slovenského slovníka. In: Knižná revue, 1991, roč. 1, č. 13, s. 6 (rozhovor Š. Baláka s E. Horákom).

1992

Kníha – neviditeľný most. In: Slovensko, 1992, roč. 16, č. 3, s. 54 – 55 (rozhovor M. Ševčíkovej s E. Horákom).

Slovakista z Vojvodiny. In: Slovensko, 1992, roč. 16, č. 6, s. 44 – 45 (rozhovor D. Dudka s E. Horákom).

1993

Encyklopédia jazykovedy. Sprac. J. Mistrík s kolektívom autorov. 1. vyd. Bratislava, Obzor 1993. 520 s. (člen kolektívu autorov).

Ref.: Dvonč, L.: Nedeľná Pravda, 1993, roč. 2, č. 38, s. 6. – 2. Gašinec, E.: Všetko o jazyku a štýle pre slovenčinárov a jazykárov. – Slovenský jazyk a literatúra v škole, 1993/94, roč. 40, s. 125 – 127. – 3. Jarošová, A.: Knižná revue, 1993, roč. 3, č. 17, s. 1. – 4. Ondruš, Š.: Encyklopédia jazykovedy. Dielo vyše šesťdesiatich slovenských a českých lingvistov. – Slovenská Republika, 16. 10. 1993, s. 10. – 5. Škvareninová, O.: Učiteľské noviny, 1993, roč. 43, č. 33, s. 12. – 6. Bartáková, J.: In: Sborník prací Filozofické fa-

kulty brněnské univerzity. Řada jazykovědná. A. 42. Red. I. Pospíšil. Brno: Masarykova univerzita – Filozofická fakulta 1994, s. 135 – 136. – 7. Dolník, J.: Jazykovedný časopis, 1994, roč. 45, s. 58 – 60. – 8. Dubníček, J.: Najpodrobnejšie o slovenčine. – Práca, 24. 2. 1994, s. 5. – 9. Chmelík, A.: Na okraj recenzie Encyklopédie jazykovedy. – Slovenský jazyk a literatúra v škole, 1994/95, roč. 41, s. 121 (k J. Dubníčkovi). – 10. Uhlár, V.: Literárny týždenník, 1994, roč. 7, č. 2, s. 5. – 11. Králik, Ľ.: Slavica Slovaca, 1995, roč. 30, č. 1, s. 71 – 73.

Vuk S. Karadžić and Ľudovít Štúr. In: XI. medzinárodný zjazd slavistov. Zborník resumé. Red. S. Mislovičová et al. Bratislava: Veda 1993, s. 204 – 205.

Paradoxy súčasnej slavistiky. In: Zápisník slovenského jazykovedca, 1993, roč. 12, s. 31 – 32 (tézy prednášky konanej dňa 20. 12. 1993 v pobočke Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV v Nitre).

Od Prahy k Bratislave. Malé obhliadnutie pred XI. medzinárodným zjazdom slavistov. In: Slovensko, 1993, roč. 17, č. 4, s. 8.

A Conference on the Development of Literary Slovak. In: Slovak Review, 1993, roč. 2, č. 1, s. 192 – 194.

1994

Blanár, V.: Porovnávanie lexiky slovanských jazykov z diachrónneho hľadiska. Bratislava 1993. In: Slavica Slovaca, 1994, roč. 29, č. 2, s. 179 – 181 (ref.).

1996

Slovenská jazykoveda vo Vojvodine (z pohľadu jazykovedy na Slovensku). In: 250 rokov života Slovákov vo Vojvodine. Red. M. Dudok. Novi Sad (Juhoslávia), Spolok vojvodinských slovakistov 1996, s. 147 – 154.

Bohuslav Šulek ako významný vedecký a kultúrny pracovník v Chorvátsku. In: Slovenská reč, 1996, roč. 61, č. 4, s. 193 – 203.

Záložka. In: Slovenská Republika, 5. 1. 1996, príl. Víkend, č. 1, s. 1 (k 100. výročiu smrti B. Šuleka).

1997

Slovakizmy Bohuslava Šuleka v chorvátskom spisovnom jazyku. In: Zborník Spolku vojvodinských slovakistov. 14 (1992). Red. E. Horák. Nový Sad (Juhoslávia): Spolok vojvodinských slovakistov 1997, s. 155 – 162, chorv. res. s. 163, angl. res. s. 164.

O jubilatovi. In: Zborník Spolku vojvodinských slovakistov. 14 (1992). Red. E. Horák. Nový Sad (Juhoslávia): Spolok vojvodinských slovakistov 1997, s. 261 – 264 (k 60. narodeninám D. Dudka).

Odkaz jubilanta. In: Zborník Spolku vojvodinských slovakistov. 14 (1992). Red. E. Horák. Nový Sad (Juhoslávia): Spolok vojvodinských slovakistov 1997, s. 265 – 268 (rozhovor E. Horáka s D. Dudkom).

1998

Panorama hrvatsko-slovačkih kulturnih odnosa. In: Hrvatska/Slovačka. Povijesne i kulturne veze. Zagreb: Most 1998, s. 9 – 43, 155 – 191.

1999

- Srbský a chorvátsky spisovný jazyk (vzťahy a súvislosti). In: *Slavica Slovaca*, 1999, roč. 34, č. 1, s. 3 – 15, angl. abstrakt s. 3, srb. res. s. 15.
- Povaha a genéza slovenského a chorvátskeho jazykového purizmu. In: *Slovensko-chorvátske jazykové a literárne vzťahy. Zborník prác z medzinárodnej vedeckej konferencie Slovensko-chorvátske jazykové a literárne vzťahy, ktorá sa uskutočnila 22. – 23. apríla 1999 v Bratislave*. Red. E. Horák. Bratislava: T. R. I. Médium pre Združenie slovanskej vzájomnosti v Bratislave 1999, s. 89 – 95. ISBN 80-88676-18-5.
- Slovanské spisovné jazyky na konci 20. storočia. In: *Filologická revue*, 1999, roč. 2, č. 4, s. 57 – 61.
- O slovensko-bulharských jazykových a literárnych vzťahoch. In: *Filologická revue*, 1999, roč. 2, č. 4, s. 66 – 68.
- Edičná poznámka. In: *Slovensko-chorvátske jazykové a literárne vzťahy. Zborník prác z medzinárodnej vedeckej konferencie Slovensko-chorvátske jazykové a literárne vzťahy, ktorá sa uskutočnila 22. – 23. apríla 1999 v Bratislave*. Red. E. Horák. Bratislava: T. R. I. Médium pre Združenie slovanskej vzájomnosti v Bratislave 1999, s. 156. ISBN 80-88676-18-5.
- Vážení prítomní, dámy a páni, kolegyne a kolegovia. In: *Slovensko-chorvátske jazykové a literárne vzťahy. Zborník prác z medzinárodnej vedeckej konferencie Slovensko-chorvátske jazykové a literárne vzťahy, ktorá sa uskutočnila 22. – 23. apríla 1999 v Bratislave*. Red. E. Horák. Bratislava: T. R. I. Médium pre Združenie slovanskej vzájomnosti v Bratislave 1999, s. 3. ISBN 80-88676-18-5 (otvárací prejav na konferencii).
- Záverečné slovo. In: *Slovensko-chorvátske jazykové a literárne vzťahy. Zborník prác z medzinárodnej vedeckej konferencie Slovensko-chorvátske jazykové a literárne vzťahy, ktorá sa uskutočnila 22. – 23. apríla 1999 v Bratislave*. Red. E. Horák. Bratislava: T. R. I. Médium pre Združenie slovanskej vzájomnosti v Bratislave 1999, s. 154 – 155. ISBN 80-88676-18-5.
- Izučavane slovenskih jezika, kniževnosti i kultura u inoslovenskoj sredini. Red. B. Stanović. Beograd 1998. In: *Slavica Slovaca*, 1999, roč. 34, č. 2, s. 178 – 180 (rec.).
- Makedonski jazyk. Red. L. Minova-Gjurkova Opole 1998. In: *Slavica Slovaca*, 1999, roč. 34, č. 2, s. 173 – 175 (rec.).
- Obštnost i mnohoobrazie na slavianskite eziki. Sbornik v čest na prof. Ivan Lekov. Sofija 1997. In: *Slavica Slovaca*, 1999, roč. 34, č. 1, s. 86 – 88 (rec.).
- Duchovné mosty: o slovensko-chorvátskych stykoch. In: *Slovenská republika*, 1999, roč. 7, č. 149, 30. 6. 1999, s. 8 (spoluautor Š. Balák).

2000

- Vzťahy a súvislosti medzi južnoslovanskými spisovnými jazykmi. In: *Slavica Slovaca*, 2000, roč. 35, č. 2, s. 150 – 154, angl. abstrakt s. 150, rus. res. s. 154.
- Slovakistika v Chorvátsku. In: *Slováci v Chorvátsku – minulosť a prítomnosť. Zborník z príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie*. 1. vyd. Bratislava: Dom zahraničných Slovákov 2000, s. 53 – 61. ISBN 80-88841-12-7.

Jazykoveda juhoslovanských Slovákov. In: Slováci v Juhoslávii. Bratislava: Dom zahraničných Slovákov 2000, s. 62 – 68.

Čas prekladu alebo preklad v čase. In: Preklad a tlmočenie. 2. Zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie. Banská Bystrica: Filozofická fakulta Univerzity Mateja Bela 2000, s. 21 – 28. ISBN 80-8055-459-5.

Srbi a Chorváti a ich spisovné jazyky (zo slovakistického pohľadu). In: Filologická revue, 2000, roč. 3, č. 1, s. 5 – 13.

Slováci a južní Slovania. [Choma, B.: Cesta na slovanský juh. Bratislava: T.R.I. Médium 1998. 172 s.]. In: Filologická revue, 2000, roč. 3, č. 4, s. 61 – 65 (rec.).

Bulharský slovník neologizmov. [Bondžolova, V. – Petkova, A.: Slovník neologizmov v súčasnom bulharskom jazyku. V. Tárnovo (Bulharsko): Vydavateľstvo Slovo 1999. 144 s.]. In: Filologická revue, 2000, roč. 3, č. 4, s. 73 – 75 (rec.).

2001

Kodifikácia spisovnej slovenčiny z aspektu kodifikačných procesov v južnoslovanských jazykoch. In: Studia Academica Slovaca. 30. Prednášky XXXVII. letnej školy slovenského jazyka a kultúry. Ved. red. J. Mlacek. Bratislava: Stimul – Centrum informatiky a vzdelávania FF UK 2001, s. 96 – 108. ISBN 80-88982-42-1.

Hodnotenie prekladu zo synchronného a diachrónneho hľadiska. In: Preklad a tlmočenie. 3. Zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie v dňoch 20. a 21. júna 2001 v Banskej Bystrici. Ved. red. I. Sedlák. Banská Bystrica: Filologická fakulta Univerzity Mateja Bela 2001, s. 41 – 56. ISBN 80-8055-588-5.

Spisovná bulharčina a spisovná macedónčina (vzájomné vzťahy a súvislosti). In: Slavica Slovaca, 2001, roč. 36, č. 1, s. 54 – 63.

Blaže Koneski (1921 – 1993). [Pridonesot na Blaže Koneski za makedonskata kultura. Skopje: Univezitet „Sv. Kiril i Metodij“ – Filološki fakultet „Blaže Koneski“ 1999. 519 s.]. In: Slavica Slovaca, 2001, roč. 36, č. 2, s. 168 – 169 (rec.).

Damjanović, S.: Filološki razgovori. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada 2000. 314 s. In: Slavica Slovaca, 2001, roč. 36, č. 2, s. 177 – 178 (rec.).

Prof. Dr. Daniel Dudok. In: Slováci v Erdevíku 1860 – 1907 – 1997. Zborník príspevkov zo sympózia usporiadaného 22. marca 1997 v Erdevíku pri príležitosti 90. výročia založenia Slovenského čítacieho spolku v Erdevíku r. 1907. Red. V. Bartoš. Erdevík: Slovenský kultúrno-osvetový spolok 2001, s. 407 – 410. ISBN 86-902281-1-X.

2002

Chorvátsko-slovinsko-slovenské lexikálne paralely. In: Slavica Slovaca, 2002, roč. 37, č. 1, s. 3 – 14, angl. abstrakt s. 3, angl. res. s. 14.

Hrvatski jezični savjetnik – medzník v upevňovaní normy spisovnej chorvátčiny. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje Pergamena – Školske novine 1999. 1660 s. (Autori: E. Barić, L. Hudeček, N. Koharović, M. Lančarić, M. Lukenda, M. Mamić, M. Mihaljević, Lj. Šarić, V. Švačko, L. Vukojević, V. Zečević, M. Žagar). In: Slavica Slovaca, 2002, roč. 37, č. 2, s. 175 – 178 (rec.).

Stanković, B.: Leksikografski ogledi. Beograd: Slavističko društvo Srbije 1999. 156 s. In: Slavica Slovaca, 2002, roč. 37, č. 2, s. 178 – 179 (rec.).

2003

Kodifikácia spisovnej slovenčiny z aspektu kodifikačných procesov južnoslovanských spisovných jazykov. In: XIII. medzinárodný zjazd slavistov v Lubl'ane. Príspevky slovenských slavistov. Ved. red. a ed. J. Doruľa. Bratislava: Slovenský komitét slavistov – Slavistický kabinet SAV 2003, s. 151 – 161. ISBN 80-968971-2-8.

Štúrov spis *Nárečja slovenskuo alebo potreba písaija v tomto náreči* v aktuálnom slovenskom kontexte. In: *Slavica Slovaca*, 2003, roč. 38, č. 2, s. 97 – 103, angl. abstrakt s. 97, angl. res. s. 103.

Mesto i uloga Rista Kovijaniča u razvoju srpsko-slovačkih kulturnih veza. In: *Slavistika*, 2003, roč. 7, s. 207 – 215.

Rječnik hrvatskoga jezika. Red. V. Šonje. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža i Školska knjiga 2000. 1450 s. In: *Slavica Slovaca*, 2003, roč. 38, č. 1, s. 87 – 88 (rec.).

Brborić, B.: O jezičkom raskolu. Sociolingvistički ogledi. 1. Beograd – Novi Sad: Centar za primenjenu lingvistiku – Prometej 2000. 476 s. – Brborić, B.: S Jezika na jezik. Sociolingvistički ogledi. 2. Beograd – Novi Sad: Centar za primenjenu lingvistiku – Prometej 2001. 375 s. In: *Slavica Slovaca*, 2003, roč. 38, č. 1, s. 90 – 91 (rec.).

Terzić, B.: Rusko-srpske jezičke paralele. Beograd: Slavističko društvo Srbije 1999. 372 s. In: *Slavica Slovaca*, 2003, roč. 38, č. 2, s. 184 – 185 (rec.).

Zomrel Ján Kmeť (1927 – 2003). In: *Slavica Slovaca*, 2003, roč. 38, č. 2, s. 174 – 175.

2004

Slovensko-macedónske jazykové paralely. In: *Slavica Slovaca*, 2004, roč. 39, č. 2, s. 107 – 114, angl. abstrakt s. 107, angl. res. s. 114.

Piper, P.: Srpski izmedju velikih i malih jezika. Beograd: Beogradska knjiga 2003. 298 s. In: *Slavica Slovaca*, 2004, roč. 39, č. 2, s. 175 – 176 (rec.).

Misirkov, Krste P.: Za makedonckite raboti. Skopje: Makedonska akademija na naukite i umetnostite 2003. 319 s. (Fototipno izdanie po povod 100-godišninata od izleguvaneto na knigata). Priredil Blaže Ristovski. In: *Slavica Slovaca*, 2004, roč. 39, č. 2, s. 176 – 177 (rec.).

2007

Slovensko-české filologické paralely z (južno)slavistického aspektu: (slovanská vzájomnosť a slovanské jazykové konflikty). In: *Slavica Slovaca*, 2007, roč. 42, č. 2, s. 102 – 110.

Ristovski, B.: Makedonistot Petar Draganov (1857 – 1928). In: *Slavica Slovaca*, 2007, roč. 42, č. 2, s. 182 – 183.

Spolupráca

Nepokoj v krajine. Antológia súčasnej macedónskej poézie. Bratislava: Slovenský spisovateľ 1990. 146 s. (jazyková spolupráca).

Šovc, D.: Kvapky a kropaje. 1. vyd. Piešťany: LOGOS – Emil Horák 2004. 76 a. ISBN 80-969206-3-4 (vydavateľ).

Saják, D.: Adam Vereš – život a dielo (1883 – 1931). 1. vyd. Piešťany: Emil Horák – LOGOS 2006. 119 s. ISBN 80-969387-8-9 (vydavateľ).

Prekladateľská činnosť

- Radev, M.: Na ulici. Bratislava: Mladé letá 1962. 98 [1] s.
Čašule, K.: Hra na manželstvo. Veselohra zo súčasného života v troch dejstvách (siedmich obrazoch). Bratislava: Diliza 1967. 52 [1] s.
Vukasovič, A.: Diferenciácia systému pedagogických vied (príspevok do diskusie). In: Pedagogická revue, 1995, roč. 47, č. 1 – 2, s. 8 – 16.
Čukan, J. – Vančo, J. – Chlebnický, J.: Dolnozemske reflexie na neroľníckom zamestnaní. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa 2001. 231 s. ISBN 80-8050-422-9.

Redakčná činnosť

- Slavica Slovaca, 1988, roč. 23 – 1998, roč. 33 (člen red. rady).
Slavica Slovaca, 1999, roč. 34 – 2002, roč. 37 (hlavný redaktor).
Slavica Slovaca, 2005, roč. 40 – 2007, roč. 42 (člen red. rady).
Prameň, tlačový orgán Matice slovenskej v Chorvátsku (lektor)
Karadžić, V. S.: Ti prstene. Bratislava: Tatran 1988. 240 s. ISBN 86-7103-033-4 (zostavovateľ).
Zborník Spolku vojvodinských slovakistov. 14 (1992). Nový Sad (Juhoslávia), Spolok vojvodinských slovakistov 1997. 276 s. (redaktor).
Slovensko-chorvátske jazykové a literárne vzťahy. Zborník prác z medzinárodnej vedeckej konferencie Slovensko-chorvátske jazykové a literárne vzťahy, ktorá sa uskutočnila 22. – 23. apríla 1999 v Bratislave. Bratislava, T. R. I. Médium pre Združenie slovenskej vzájomnosti v Bratislave 1999. 160 s. ISBN 80-88676-18-5 (zostavovateľ).

Zostavili: *Ladislav Dvonč, Júlia Behýlová*

SLOVKO 2007 POČÍTAČOVÉ SPRACOVANIE PRIRODZENÉHO JAZYKA, POČÍTAČOVÁ LEXIKOGRAFIA A TERMINOLÓGIA

V dňoch 25. – 27. októbra 2007 sa v priestoroch Inštitútu pre verejnú správu na ul. M. Schneidra-Trnavského 1 v Bratislave uskutočnil v poradí štvrtý medzinárodný seminár SLOVKO 2007, ktorý organizovalo oddelenie Slovenského národného korpusu Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied v Bratislave. Témou tohtoročného seminára bolo *Počítačové spracovanie prirodzeného jazyka, počítačová lexikografia a terminológia*.

Vysokú odbornú úroveň garantovali 35 prednášatelia prevažne zo strednej a východnej Európy (Slovensko, Česko, Poľsko, Ukrajina, Rusko, Chorvátsko), ale aj účastníci zo Španielska či Belgicka. Vzhľadom na to, že išlo o seminár medzinárodného charakteru, prednášky aj diskusné príspevky odzneli zväčša v angličtine, ale aj v slovenčine, češtine, ruštine a ukrajinčine. (Väčšina z nich je publikovaná v zborníku *Computer Treatment of Slavic and*

East European Languages, Fourth International Seminar. Eds. J. Levická – R. Garabik. Brno: Tribun 2007. 318 s. ISBN 978-80-87139-05-9). Na konferencii bolo prítomných viac ako 50 účastníkov a odznelo 35 príspevkov.

Po otvorení konferencie Janou Levickou, pracovníčkou Slovenského národného korpusu JÚLEŠ SAV v Bratislave, ako prvý vystúpil Luis Villarejo z Open University of Catalonia s príspevkom *Lexterm, an Open Source Tool for Lexical Extraction*. Hovoril o vývoji a využití nástroja na vyhľadávanie termínov a terminologických jednotiek zvaného Lexterm, ktorý vypracovali štyri katalánske univerzity v rámci projektu RESTAD. Cieľom tohto projektu je zautomatizovať proces prekladania akademických dokumentov z katalánčiny do španielčiny a angličtiny, poskytnúť prekladové ekvivalenty z dvojjazyčných korpusov a vytvoriť tak predpoklady pre automatický alebo poloautomatický preklad textov.

Dominika Urbánšková z Poľsko-japonského inštitútu informačnej technológie sa zaoberala témou *Automatic Term Recognition in Polish Texts*. V súvislosti s automatickým vyhľadávaním termínov v databáze uviedla, že nakoľko je poľština jazyk s bohatou flexiou, lingvistický ani štatistický prístup neprinášajú uspokojivé výsledky. Pri práci používajú zmiešanú metódu pozostávajúcu z gramatického filtra a zo štatistického prístupu založeného na modifikovanom Cohenovom algoritme. Ich cieľom je vytvoriť efektívny nástroj na pomoc ďalšiemu lingvistickému výskumu.

Ako tretia vystúpila Oksana Skozak z Kyjevskej národnej lingvistickej univerzity s príspevkom *The Role of Word Frequency Vocabularies in the Research of Psychology and Philosophy Terminological Systems*. Poukázala na spôsob využitia frekvenčných slovníkov pri analýze termínov z oblasti filozofie a psychológie, pričom vychádzala z výskumu odborných časopisov z konca 19. a začiatku 21. storočia.

Ďalšou témou bola prednáška Michala Křena z ÚČNK Karlovej univerzity v Prahe *Variation of Czech Lexicon as Reflected by Corpora Comparison*. Autor predstavil Český národný korpus, reprezentatívne vyváženú elektronickú databázu obsahujúcu 100 miliónov textových slov. Keďže korpus zachytáva dve na seba naväzujúce časové obdobia: SYN 2000 (od roku 1990) a SYN 2005 (od roku 2000), cieľom výskumu je frekvenčné porovnanie tokenov v oboch korpusoch, ktoré má stanoviť, či v používaní českých slov obsiahnutých v týchto dvoch korpusoch nastali významné rozdiely.

Marek Grác z Fakulty informatiky Masarykovej univerzity v Brne sa vo svojom príspevku *Effective Methods of Building Slovak-Czech Dictionary* venoval problematike strojového prekladu medzi češtinou a slovenčinou. Poukázal na to, že existujúce slovníky zachytávajú predovšetkým dvojice slov, ktoré sa navzájom líšia, a navrhuje rozšíriť ich o ľahko zameniteľné dvojice, pričom podstatou navrhovanej metódy je nájsť vhodné prekladové ekvivalenty pre dané slovo a vybrať najvhodnejšiu lemu z druhého jazyka ako preklad. Predbežné výsledky potvrdzujú, že tento prístup zlepšuje efektívnosť pri vytváraní česko-slovenského slovníka.

Aleš Horák a Adam Rámbousek z Fakulty informatiky Masarykovej univerzity v Brne sa prezentovali prednáškou *Administration Framework for the DEB Dictionary Server*.

V príspevku predstavili implementáciu nástrojov na správu systému DEB II slúžiaceho na písanie slovníkov. Opisovali používanie nástroja na správu užívateľov a názorne ukázali, ako pomocou týchto nástrojov systém nastavovať a adaptovať na nové slovníky. Informovali tiež o svojej práci na automatickom generovaní užívateľských rozhraní na základe ich zovšeobecneného popisu.

Ako ďalší vystúpil Marek C i g l a n z Ústavu informatiky SAV v Bratislave a predniesol za kolektív autorov prednášku: *Semi-automatic Semantic Annotation of Slovak Texts*, v ktorej uviedol, že doterajšie metódy sémantickej anotácie textov sa dali aplikovať najmä v angličtine a neboli vhodné na vysoko flektívne jazyky ako slovenčina. Ich kolektív preto vyvinul špeciálny nástroj Ontea vhodný na poloautomatickú sémantickú anotáciu slovenských textov založenú na skúmaní bežných výrazov, ktorý spolu s nástrojmi na prirodzenú jazykovú identifikáciu, lematizáciu a stematizáciu a pomocou špeciálneho indexového mechanizmu poskytuje sľubné výsledky pre sémantickú anotáciu slovenských textov. Prehodnotením tejto metódy sa dosiahla 70-percentná úspešnosť.

Dana H l a v á č k o v á a Karel P a l a z Fakulty informatiky Masarykovej univerzity v Brne v prednáške *Computer Processing Derivational Relations in Czech* predstavili prvé výsledky počítačovej analýzy základných a najproduktívnejších derivačných vzťahov v češtine, ku ktorým dospeli pomocou derivačného webového rozhrania derivačnej verzie morfológického analyzátoru Ajka. Autori vyvinuli špeciálne derivačné rozhranie, prostredníctvom ktorého skúmali sémantické vlastnosti vybraných menných derivačných sufixov, ako aj slovesných prefixov a vytvorili súbor sémanticky označených derivačných vzťahov (dosiaľ spracovali 14 z 22). V rámci aplikácie pridali vybrané derivačné vzťahy do elektronickej databázy WordNet a tým ju obohatili približne o 30 000 nových českých synsetov.

Dorota V a s i l i š i n o v á a Radovan G a r a b í k zo SNK JÚLŠ SAV v Bratislave pripravili prednášku *Parallel French-Slovak Corpus*, v ktorej R. Garabík uviedol, že predstavovaný francúzsko-slovenský paralelný korpus FRASK je rozsiahly korpus obsahujúci beletriu a legislatívne texty Európskej únie v oboch jazykoch. Texty majú vetnú štruktúru, sú lematizované a obsahujú morfológické informácie. Vyhľadávaci mechanizmus zahŕňa možnosť vyhľadávať jednotlivé slová, slovné spojenia, lemy a morfológické údaje používajúc bežné výrazy. Korpus sa naďalej rozširuje a je dostupný verejnosti na internete.

Renáta B l a t n á z ÚČNK Karlovej univerzity v Prahe sa v príspevku *On Valency of Some Czech Verbs with Multi-Word Prepositions (based on the Czech National Corpus)* venovala problematike valencie niektorých českých slovies. Korpusová lingvistika poskytuje nové možnosti skúmania predovšetkým syntagmatických vzťahov v jazyku. Cieľom tejto práce je skúmanie valencie skupiny slovies vyskytujúcich sa predovšetkým v odborných textoch, po ktorých nasledujú predložkové spojenia. Autorka vychádza z lexikologickej koncepcie valencie opísanej F. Čermákom. Jej analýza sa zakladá na výbere 16 najfrekvencovanejších predložkových spojení z korpusu českého jazyka SYN2000, pričom skúma ich kolokabilitu vzhľadom na slovesá. Dochádza k záveru, že najčastejšie predložkové spojenia sa vyskytujú v kontexte slovies s intelektuálnym významom.

Radovan G a r a b í k zo SNK JÚLŠ SAV v Bratislave (v spolupráci s Marínou M i k u l a j o v o u z Pedagogickej fakulty UK v Bratislave) pripravil prednášku na tému: *A Cross-linguistic Database of Children's Printed Words in Three Slavic Languages*. Predstavil lexikálnu databázu pozostávajúcu z morfológicky a foneticky anotovaných slov, ktoré sa najčastejšie vyskytujú v českých, poľských a slovenských učebniciach pre nižší stupeň základných škôl. Korpus je ľahko prístupný cez internetové rozhranie umožňujúce vyhľadávanie bežných výrazov pomocou slov, liem, morfológických značiek a fonemického prepisu. Očakáva sa, že táto databáza bude mať široké využitie aj pri tvorbe experimentálneho materiálu pri psycholingvistickom výskume.

Poslednou prednáškou tohto seminárneho dňa bol príspevok Karla Pa lu z Fakulty informatiky Masarykovej univerzity v Brne *Lexicographical Software Tools*. Autor venoval, špeciálne na požiadanie slovenských lexikografiek, hodinovú prednášku lexikografickým nástrojom používaným v českom lexikografickom prostredí. Ako prvý predstavil nástroj Debdict slúžiaci ako browser, pomocou ktorého má lexikograf a iný používateľ prístup ku všetkým existujúcim českým elektronickým slovníkom. Okrem toho v ňom nájdeme odkazy na Encyklopédiu Diderot, Seznam Encyclopediu, Google a Wikipediú, ako aj odkaz na český morfológický analyzátor Ajka. Nástroj Derivational web interface (DWI) umožňuje vyhľadávať slová podľa požadovaných kritérií (napr. získavanie zoznamov slov podľa zadaných sufixov alebo prefixov), je v integrácii s Ajkou a obsahuje aj odkaz na Debdict. Nástroj Debterm predstavuje terminologickú databázu špecializovanú na termíny z oblasti umenia. Výnimočnosťou tejto databázy je, že okrem terminologických vstupov obsahuje obrazové dáta a videá a je prístupná v štyroch jazykoch. Nástroj DebVisdic slúži ako browser, ktorý umožňuje prístup k všetkým dostupným Wordnetom. A napokon nástroj Word Sketch Engine, ktorý umožňuje vyhľadávať všetky kontexty a štatistiky požadovaného slova, ako aj jeho gramatické vzťahy s inými slovami, preto sú pre vytvorenie tohto nástroja nevyhnutné morfológicky anotované korpusy.

Prvý blok piatkového seminárneho dňa moderovala Klára Buzássyová. Uviedla Albenu Rangelovú z Ústavu pro jazyk český AV ČR s prednáškou *Wider Framework of the Research Plan Creation of a Lexical Database of the Czech Language of the Beginning of the 21st Century*. Autorka informovala účastníkov, že predmetom výskumnej činnosti lexikograficko-terminologického oddelenia Ústavu pro jazyk český v rokoch 2005–2010 je vytvorenie databázy lexikálnej zásoby začiatku 21. storočia. Zameriava sa na vytvorenie materiálových a technických predpokladov na využívanie moderných informačných technológií pri výskume a popise slovnej zásoby, a v spolupráci s Fakultou informatiky MU v Brne i na návrh a realizáciu vlastného lexikografického softvéru až po sprevádzkovanie navrhutej lexikálnej databázy na vlastnom serveri.

V bloku českých lexikografov vystúpila aj Jindra Světlá z Ústavu pro jazyk český AV ČR v Prahe s príspevkom *The Possibilities and Limits of Lexicographical Description of the Czech Lexicon in Database Form*. Hovorila o tom, že Ústav pro jazyk český zabezpečuje realizáciu celej lexikálnej databázy po koncepcnej aj obsahovej stránke, pracovníci Fakulty informatiky MU v Brne zabezpečujú podľa požiadaviek pracovníkov Lexikograficko-terminologického oddelenia ÚJČ AV ČR programovú časť, t. j. vytvorenie príslušného softvérového programu, prázdneho jadra databázy a rozhrania pre zápis dát, ktoré by malo po roku 2010 slúžiť aj pre spracovanie nového výkladového slovníka formou lexikálnej databázy.

Po nej vystúpila Milada Voborská z Ústavu pro jazyk český AV ČR v Prahe s príspevkom *Tools for the Input of Morphological Data – LEXIKON 21 Solution Proposal*, v ktorom sa podrobne zaoberala morfológickými nástrojmi používanými v rámci programu PRALED. Tieto nástroje vyhovujú požiadavkám opisu morfológickej charakteristiky slova, ak berieme do úvahy nejasné hranice medzi slovnými druhmi a ich podkategóriami. Týmto spôsobom bude možné uchopiť a opísať zmeny, variantnosť rodu, nejasnosť čísla pri podstatných menách alebo nájsť slovo s podobnou charakteristikou, ale zaradené do iného slovného druhu.

V bloku českých lexikografov pokračovali Zdeňka Opavská a Barbora Štěpánková z Ústavu pro jazyk český AV ČR v Prahe s prednáškou *Tools for Working with Corpus*

Evidence in the Lexical Database LEXIKON 21 (Program PRAMAT and the Exemplification Tool). Lexikograficko-terminologické oddelenie Ústavu pro jazyk český vypracovalo program PRAMAT určený na triedenie materiálov z korpusu, prípadne ďalších textov. Tento program slúži ako „pracovná plocha“ na prácu s príkladmi pri vytváraní hesiel v lexikálnej databáze LEXIKON 21. Vzhľadom na komplikovanú štruktúru lexikálnej databázy vznikol špeciálny exemplifikačný nástroj PRALED umožňujúci dôkladnejšiu segmentáciu hesiel ako v bežných jednojazyčných slovníkoch. Táto prednáška sa zameriava na opis a ukážku fungovania týchto nástrojov: výber dokladu z korpusu, pridanie komentára, segmentovanie v PRAMAT-e, vytvorenie a uloženie vybraných príkladov pre budúce spracovanie v LEXIKON-e 21.

Veľmi informatívne dopoludnie pripravené českými lexikografmi uzavrel príspevok Věry Chudomelovej a Edith Birkhahnovej z Ústavu pro jazyk český AV ČR v Prahe:

The Possibilities of Lexicographic Description of Terms in the Lexical Database LEXIKON 21. Uviedli v ňom, že elektronické spracovanie slovnej zásoby každého jazyka poskytuje nové možnosti vrátane systematickejšieho opisu terminologického slovníka, ktorý okrem iného umožňuje presnejší a komplexnejší opis charakteristík termínov, ako je výklad významu, encyklopedická poznámka, podvýznam, exemplifikácia a doplnená informácia v podobe nezávislých nástrojov, medziiným aj zoznam špecializovaných odborov a oblastí.

Sekciu uvádzanú Victorom Zacharovom otvoril František Čermák, riaditeľ Ústavu Českého národného korpusu Karlovej univerzity v Prahe, svojím príspevkom *Úzus a syntax interjekcí: případ češtiny*. V ňom na dátach reprezentatívneho Pražského hovoreného korpusu skúmal aspekty niektorých dosiaľ neskúmaných citoslovieč, ich vetnú funkciu a tiež kombinatorickú schopnosť. Povahu jednotlivých distribučných typov posudzoval na pozadí ich sémantickej a funkčnej povahy. Analýzou ich pozičnej a kombinatorickej distribúcie vo vete ukázal, že citoslovce nie sú vo vete izolovanými lexémami vkladnými do propozície bez väzby a súvislosti.

S tematicky príbuzným príspevkom *Partikuly a interjekcie v slovníkových výkladoch* vystúpila vedúca oddelenia SNK JÚLEŠ SAV Mária Šimková. Autorka krátko predstavila históriu častíc a citoslovieč a poukázala na ich postupné vyčleňovanie sa v rámci slovných druhov. Tiež podala stručný prehľad spracovania partikul a interjekcií v starších slovenských slovníkoch, ako aj ich dnešnej podobe v najnovšom Slovníku súčasného slovenského jazyka. Nemalú pozornosť venovala metódam, ktoré boli použité pri spracovávaní malých slovných druhov v SSSJ, a to počítačovej podpore lexikografie – korpusovým nástrojom a programom na čistenie a zjednocovanie konceptov, a tiež vyčleňovaniu sémantických skupín malých slovných druhov.

Elizaveta Rumyantseva z Moskovskej štátnej lingvistickej univerzity v príspevku *Optimization of Russian Bilingual Dictionaries* predstavila projekt digitalizácie dvojazyčného rusko-anglického slovníka a jeho pilotnú verziu. Tento projekt bol reakciou na nedostatok vysoko kvalitných slovníkov, ktoré by odrážali požiadavky prekladateľov. Autorka zdôraznila výhody počítačovej podpory lexikografie a možnosti, ktoré elektronický slovník poskytuje. V diskusii k príspevku sa potom rozvinula úvaha o výhodách a nevýhodách pasívnych a aktívnych elektronických slovníkov.

Rokovanie ďalej pokračovalo sekciou vedenou Karlom Palom. Autori príspevku *The Text Corpus and Dictionary Hierarchy* Natalia Darčuk, Ludmila Alexejenkova a Viktor Sorokin z Kyjevskej národnej lingvistickej univerzity prezentovali základné princípy

tvorenia elektronickej databázy, v ktorej sa má systematicky zachytiť opis jazykových jednotiek na všetkých jazykových úrovniach. Na základe týchto princípov boli vyvinuté počítačové nástroje, ktoré zabezpečujú extrakciu špecifických lingvistických informácií z textov. Štruktúra databázy je pritom založená na tzv. modulovej lexikografickej ideológii, podľa ktorej sa systém a štruktúrne vzťahy každej úrovne jazykového systému zachytávajú v čiastkových moduloch – morfológickom, morfematickom, sémantickom, slovotvornom a syntagmatickom.

Victor Z a c h a r o v z Fakulty filológie Štátnej univerzity v Petrohrade sa v príspevku *Citation Card Files, Corpora of the Past* venoval elektronickej kartotéke a korpusu a ich úlohe v modernej lexikografii. Kartotéka Inštitútu pre lingvistické štúdie v Petrohrade (The Large Card File – LCF) obsahuje 8 miliónov excerpčných lístkov a s jej digitalizáciou sa začalo v roku 2006. LCF databáza obsahuje zoznamy slov a konkordancií, ako aj ich zdrojov. Databáza umožňuje získavanie štatistických údajov, ako aj porovnávanie konkordancií. Autor zdôraznil, že súčasná práca na projekte sa zameriava na vyvíjanie sémantických a rôznych ďalších filtrov, ktoré by pomohli výskumu, výberu a uchovávaniu dát a uľahčili tým prácu na slovníku.

Prednášajúci Róbert S a b o z Ústavu informatiky SAV v Bratislave v spolupráci s vedúcim oddelenia analýzy a syntézy reči tohto ústavu Pavlom Ruskom a spolupracovníkom Martinom Džúrom z Katedry literatúry a literárnej vedy Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave v prezentácii s názvom *Prosody Annotation in Slovak Using Sk-ToBI* prvýkrát predstavil lingvistickej verejnosti návrh novej schémy pre intonačnú anotáciu slovenských hovorených prejavov. Inšpirovaní úspechom anotačnej schémy ToBI pre angličtinu a nemčinu sa autori rozhodli nasledovať jej hlavné princípy a definovať tak špeciálnu slovenskú verziu Sk-ToBI. Navrhovaný anotačný systém bol testovaný na databáze štúdiových nahrávok bábkového herca. Dosiahnuté výsledky intonačnej anotácie reči poukázali na ďalšie spôsoby zlepšovania anotačného systému Sk-ToBI.

Hovorený korpus ORAL 2006 bol témou Martiny W a c l a w i č o v e j z Ústavu Českého národného korpusu Karlovej univerzity v Prahe. V príspevku s názvom *Spoken Corpus ORAL 2006, Information that it Provides and General Characteristics of Spoken Text* poukázala na možnosti, ktoré tento korpus poskytuje používateľom. Nová verzia predstavuje reprezentatívny, čiže vyvážený hovorený korpus obsahujúci nahrávky spontánnych hovorených prejavov. Výnimočnosťou tohto hovoreného korpusu je, že okrem špeciálnej transkripcie, pomocou ktorej sú zachytené zvukové vlastnosti textov, obsahuje informácie o sociolingvistických aspektoch textov, ktoré je možné spolu s transkripciou vyhľadávať v korpusovom manažéri Bonito.

Pilotnú verziu hovoreného korpusu slovenského jazyka predstavil v príspevku *Corpus of Spoken Slovak* Radovan G a r a b í k z SNK JÚLŠ SAV, na ktorom spolupracoval s Pavlom R u s k o m z Ústavu informatiky SAV v Bratislave. Výsledná podoba hovoreného korpusu pozostáva z niekoľkých nahrávok s ich ortografickou transkripciou. Autor sa venoval niektorým z hlavných konceptov, návrhov a technických riešení pre zaznamenávanie a poloautomatickú anotáciu a prezentoval všeobecnú anotačnú štruktúru vhodnú pre daný typ hovoreného korpusu. Tiež zdôraznil nevyhnutnosť budovania národného hovoreného korpusu.

Poslednú popoludňajšiu sekciu vedenú Alešom Horákom otvorila príspevkom *Statistical Syllable Segmentation Precision as a Function of Training Data Quality* Daniela M a j c h r á k o v á z SNK JÚLŠ SAV, na ktorom spolupracovala s Jozefom I v a n e c k ý m z European Media

Laboratory v Heidelbergu. Príspevok bol zameraný na zdokonaľovanie štatistického prístupu pri určovaní slabičných hraníc. Cieľom bolo dosiahnutie čo najlepšej štatistickej úspešnosti, pričom sa uvažovalo o kvalite a kvantite tréningových a testovacích dát použitých pre slabičnú segmentáciu. Štatistické výsledky viedli k záveru, že vzhľadom na limitované tréningové dáta výber dát je len čiastočne dôležitý.

Adam Przepiórkowski z Inštitútu informatiky Poľskej akadémie vied v príspevku *Automatic Valence Acquisition in Polish* prezentoval výsledky projektu *Automatic extraction of linguistic knowledge from a large corpus of Polish* (Automatická extrakcia lingvistickej informácie z veľkého poľského korpusu). Venoval sa opisu metodológie automatického určovania valencie v morfosyntakticky anotovanom korpuse, vysvetlil jednoduché gramatické pravidlá, na základe ktorých boli vo vetách identifikované potenciálne argumenty slovesa, a tiež štatistické techniky, ktoré sa aktuálne použili na zredukovanie chýb vo výslednom valenčnom slovníku.

Problematike kolokácií sa venoval Peter Ďurčo z Univerzity sv. Cyrila a Metoda v Trnave v príspevku *Collocations in Slovak (Based on the Slovak National Corpus)* a zároveň dal do pozornosti pripravovaný projekt Konfrontačného nemecko-slovenského slovníka kolokácií. Slovník bude obsahovať viacslovné ustálené spojenia, frazémy a typické spojenia, pri ktorých bude uvedená akj kvantifikácia výskytu, aj frekvencia. Materiálovým základom slovenskej časti slovníka budú dáta Slovenského národného korpusu, pri analýze spojení sa budú využívať nástroje a metódy korpusovej lingvistiky. Jednotlivé kolokácie budú priradované ku kolokačným vzorcom, pričom slovník bude zachytávať kombinatorický potenciál substantív, sloviess, adjektív a adverbii.

Posledný deň konferencie v sekcii vedenej Radovanom Garabíkom zahájila svojím príspevkom *Collocations in Russian: Analysis of Association Measures* Mária Chochlova z Fakulty filológie Štátnej univerzity v Petrohrade. Autorka sa pokúsila o krátky prieskum rozličných prístupov k problematike kolokácií (britský kontextualizmus, lexikografický prístup, teória „Meaning-Text“) na príkladoch niektorých kolokácií vybraných z korpusu ruských textov. Tvrdí, že aplikácia korpusových metód určovania lexikálnej kolokability slov môže viesť k vytvoreniu slovníka kolokácií. Tiež navrhuje, aby sa informácie o kolokabilite slov založené na štatistických hodnotách odrazili v súčasných ruských slovníkoch.

Korpusovej analýze spájatelnosti slov v ruštine sa venovala Olga Mitrofanova z Fakulty filológie Štátnej univerzity v Petrohrade v príspevku *Corpus Analysis of Selectional Preferences in Russian*, ktorý predniesla za spolupracovníčky Viktoria Bielík a Veru Kadínú. Vo svojom projekte sa zamerali na výskum verbálnych a nominálnych fráz v korpuse ruských textov. Analyzovali spoluvýskyty jednotlivých lexikálnych jednotiek v rámci bigramu na základe hodnôt MI-score. Na zhodnotenie štatistických mier MI-score boli vytvorené špeciálne pravidlá Optimality Theory rules. Výsledkom bolo vytvorenie zoznamu najfrekvencovanejších slov a ich kolokačných matic – zoznamov slov, s ktorými daná lexikálna jednotka vytvára kolokáciu.

Aj nasledujúci príspevok *Automatic Word Clustering in Russian Texts Based on Latent Semantic Analysis* prezentovala Olga Mitrofanova, tentoraz za kolegov Polinu Paniševu a Viačeslava Savitskeho z Fakulty filológie Štátnej univerzity v Petrohrade. Autorka sa v ňom zaoberá vyvinutím a aplikáciou nástroja na automatické zhľukovanie slov (AWC), ktorý slúži na spracovanie ruských textov rôznych typov. Vytvorenie AWC nástroja vyžadovalo

počítačovú implementáciu LSA (Latent Semantic Analysis) v kombinácii s klastrovacím algoritmom. Pre potreby tohto projektu bol tiež vyvinutý softvér na báze jazyka Python. Hlavné postupy tvorené nástrojom AWC sú segmentácia vstupných textov, kontextová analýza či vytváranie kolokačných matic.

Poslednú sekciu konferencie vedenú Jozefom Ivaneckým otvorila príspevkom *Systemic and Functional Features of the Ukrainian Nouns Category of Number* Tatyana Bobkova z Kyjevskej národnej lingvistickej univerzity. Autorka sa zaoberala systémovými a funkčnými vlastnosťami kategórie čísla ukrajinských podstatných mien. Výskum uskutočnila na oficiálnych textoch NATO. Z nich bol vytvorený mikroslovník obsahujúci 20 tisíc substantív a ich slovných tvarov, ktoré sa následne štatisticky vyhodnocovali. V analyzovanom materiáli sa najčastejšie vyskytovali substantíva, pre ktoré je charakteristická singulárová aj plurálová podoba, najnižšiu frekvenciu mali substantíva pluralium tantum.

Problematika automatickej identifikácie prirodzených jazykov bola témou príspevku Petra Vojteka a Márie Bielikovej z Fakulty informatiky a informačných technológií Slovenskej technickej univerzity v Bratislave: *Comparing Natural Language Identification Methods Based on Markov Processes*. Porovnali dva prístupy identifikácie jazykov založené na Markovovej metóde. Obidve metódy spracovávajú vstupný text na úrovni znaku. Dané prístupy sa experimentálne overovali na Multilingual Reuters Corpus, ktorý obsahuje texty rozličných európskych jazykov. Použitím týchto metód boli jednotlivé jazyky identifikované s 99,75%-nou úspešnosťou.

Predposledným príspevkom konferencie bola prednáška s názvom *Hyperlemma: a Concept Emerging from Lemmatizing Diachronic Corpora* autora Karla Kučeru z Ústavu Českého národného korpusu Karlovej univerzity v Prahe. Pri lematizácii diachronného korpusu, ktorý zahŕňa texty z celej histórie jazyka, bolo potrebné adaptovať širší pojem pre lemmu a uchopiť tak rozmanitosť morfológických, fonologických a ortografických foriem. Na základe týchto potrieb bol do lematizátora pre diachronnú časť ČNK implementovaný koncept hyperlemmy. Autor sa venoval definícii pojmu hyperlemma, ktorý zahŕňa nielen všetky ohybné tvary slova, ale na rozdiel od lemmy aj historické a dialektologické fonologické varianty, ako aj moderné pravopisné varianty.

Súčasný stav terminológie a nové aktivity v tejto oblasti predstavila Jana Levická z SNK JÚLŠ SAV v príspevku *Building Slovak Terminology Database: Definition and Defining Context Evaluation*. Predstavila rozbiehajúci sa projekt Slovenskej terminologickej databázy (STD) realizovaný oddelením SNK JÚLŠ SAV, ktorý vzišiel z potrieb odbornej komunikácie na Slovensku. STD je sprístupnená verejnosti zatiaľ skúšobne na webovej stránke SNK. Jednotlivé terminologické vstupy sú dopĺňané kontextovými definíciami dostupnými na internete. V budúcnosti sa počíta s vytvorením podkorpusu odborných textov príslušných oblastí, z ktorého by terminologická databáza čerpala vlastné definície terminologických hesiel.

Záverečnou bodkou konferencie bol príhovor hlavnej organizátorky Jany Levickej, ktorá sa všetkým prítomným poďakovala za účasť a zároveň ich pozvala na nasledujúce SLOVKO 2009, ktoré bude venované korpusovej lingvistike.

Adriana Oravcová – Daniela Majchráková

EGG 2007
14TH CENTRAL EUROPEAN SUMMER SCHOOL IN GENERATIVE GRAMMAR

V dňoch 30. júla až 10. augusta 2007 sa v Brne konala v poradí už štrnásť letná škola generatívnej lingvistiky Central European Summer School in Generative Grammar – EGG 2007. Ako všetky ročníky, ani tento sa nezaobišiel bez medzinárodnej účasti vyučujúcich i študentov: 160 zúčastnených z 30 krajín sveta.

S názvom EGG sa tradične spája skupina odborníkov vyučujúcich na prestížnych svetových univerzitách, ktorí počas leta pôsobia ako dobrovoľníci na kurzoch EGG s cieľom priblížiť teóriu generatívnej gramatiky najmä študentom zo strednej a východnej Európy, kde tento odbor zväčša nemá vybudované svoje zázemie. Letná škola sa preto každoročne koná v jednom zo stredoeurópskych či východoeurópskych univerzitných miest.

Generatívna gramatika, ako sa s ňou možno oboznámiť na letnej škole EGG, sa od čias jej zakladateľa Noama Chomského značne posunula a v súčasnosti prezentuje mnohé nové lingvistické smery. V tradičnom Chomského chápaní sa generatívna gramatika snažila porozumieť jazyku ako mentálnej schopnosti. Jej cieľom bolo odpovedať na otázky, čo je znalosť či schopnosť jazyka a ako spolupracuje s ostatnými časťami mozgu, akým spôsobom je myseľ usposobená na to, aby sme boli schopní osvojiť si jazyk (akvizícia jazyka).

Staršiu fázu generativizmu charakterizoval kognitivistický prístup: išlo o poznanie mentálneho aparátu, v ktorom vznikajú vety daného prirodzeného jazyka. V novších fázach slúžia výrazy prirodzeného jazyka ako dáta, ktoré sú vstupom na skúmanie a samy o sebe nie sú predmetom výskumu. Poznanie toho, čo je v ľudskej mysli a čo je príčinou našej schopnosti osvojiť si jazyk, hovoriť ním a porozumieť mu, je hlavnou prioritou lingvistického bádania tohto smeru. Preto východiskom pre budovanie teórie jazyka sa stali princípy racionalizmu (Dočekal, 2004, s. 7).

Generativizmus v súlade s racionalizmom tvrdí, že veľkú časť poznania má človek ako vrodenu časť svojej mysle. Univerzálne vedenie o jazyku sa v generativizme nazýva princípmi, t. j. tými zákonitosťami jazyka, ktoré určujú základnú architektúru akéhokoľvek jazyka. Rozdiely medzi jazykmi sa nazývajú parametre; tie určujú škálu možných gramatík, cez ktoré sa princípy realizujú. Všeobecnú metódu generativistického prístupu možno preto charakterizovať ako hľadanie všeobecných (vrodenných) princípov platných vo všetkých jazykoch a príslušných parametrov jednotlivých prirodzených jazykov, z ktorých je možné rôznosť gramatických javov odvodiť (ibid., 2004, s. 10).

Generativistická syntaktická teória sa snaží odpovedať na otázku ako formulovať gramatickú teóriu, ktorá zhodne s ľudskou kompetenciou rozdelí množinu možných viet na vety v danom jazyku gramatické a vety negramatické. Od začiatku 80. rokov do prvej polovice rokov 90. bola určujúcim smerom teória určovania väzby (Government and Binding Theory). V tejto klasickej teórii kooperuje vždy niekoľko princípov súčasne, ktoré nezávisle od seba určujú, ktoré gramatické štruktúry sú pre daný jazyk možné a ktoré nie (tzv. teória princípov a parametrov – ibid., s. 17 – 18). Tradičný model gramatiky má štyri roviny reprezentácie: D-štruktúra – hĺbková štruktúra je rovinou reprezentácie tematických relácií, napr. tematických rolí (agens, patiens, adresát, pôvod a pod.) a patrí syntaktickej, bázovej zložky gramatiky. S-štruktúra je abstraktná syntaktická reprezentácia, chápaná ako povrchová štruktúra, ktorej lineárny poriadok je predobrazom fonetickej realizácie. S-štruktúre je potom priradená fonetická a logická forma ako ďalšie dve roviny lingvistickej reprezentácie (ibid., s. 55 – 56).

Začiatkom 90. rokov sa začala uplatňovať snaha o zjednodušenie gramatického modelu. Tzv. teória minimalizmu počíta len s dvomi rovinami jazykového systému: s rovinou logickej formy (s rozhraním medzi jazykom a oblasťou kognitívnu) a s rovinou fonetickou (rozhranie medzi jazykom a akustickým zvukom) (Hajičová – Panevová – Sgall, 2003, s. 61).

V syntaktickej teórii riadenia a viazania bol vytvorený súbor niekoľkých princípov, ktoré zaručujú univerzálnosť gramatiky: teória théta, teória viazania, teória pádu, teória nadradenia, teória ohraničenia a teória riadenia, na základe ktorých sa produkujú akceptovateľné syntaktické štruktúry (ibid., s. 58).

Sémantika je v generativistickom chápaní vedecké a empirické štúdium ľudskej kognitívnej schopnosti, schopnosti porozumieť významom slov a viet (Dočekal, 2004, s. 16). Jej úlohou je vytvoriť teóriu, ktorá nadväzuje na syntaktický modul. Vstupom sú gramatické, označované konfiguračné hierarchie fráz a jej výstupom sú významy pridelené týmto štruktúram. Sémantika využíva prostriedky matematickej logiky, význam fráz je modelovaný ako matematický objekt (individuum, funkcia, množina alebo iná komplikovanejšia entita). Formálna sémantika hľadá matematické vyjadrenie významu viet, pričom východiskom je význam oznamovacej vety ako funkcie z možných situácií do pravdivostných hodnôt (hovoriaci rozumie vete, ak si dokáže predstaviť situáciu, v ktorej je táto veta pravdivá) (ibid., s. 44 – 45).

Fonológia je komponent generatívnej gramatiky, ktorý skúma zvukové zmeny elementov (prvkov) v slovách. Tieto slová začínajú v slovnej zásobe jazyka a tieto abstraktné slová nazývame základné reprezentácie. Základné reprezentácie zvukových segmentov (zložiek) každého slova sú fonémy. Počas fonologického procesu sa vlastnosti foném môžu meniť, pridávať alebo eliminovať. Fonológia hľadá pravidlá, na základe ktorých sa zo základných reprezentácií, abstraktných slov, vytvárajú fonetické reprezentácie, pravidlá, ktoré vedú od abstraktných slov ku konkrétnym zvukom. Výsledkom tohto procesu je teda fonetická reprezentácia reťazca vlastností aktuálne počúvaného zvuku (<http://www.sil.org/linguistics/GlossaryOfLinguisticTerms/WhatIsGenerativePhonology>).

Na letnej škole EGG sú už tradične prednášky rozdelené do dvoch sekcií: prvá je venovaná úvodným kurzom do problematiky generatívnej gramatiky, v druhej sekcií vyučujúci oboznámujú študentov s konkrétnymi teóriami a riešeniami čiastkových problémov. Štrnásty ročník ponúkol prednášky z oblasti generatívnej syntaxe, fonológie, sémantiky a pragmatiky.

Michal Starke, pôsobiaci na Katedre lingvistiky Fakulty humanitných vied univerzity v dánskom Tromsø v dvojtyždňovom kurze *Introduction to syntax* vysvetľoval syntaktickú teóriu generatívnej gramatiky. Vychádzal z jej základov a postupne prešiel k najnovším teóriám. Snažil sa odpovedať na ústredné otázky generatívnej syntaxe: Aké je smerovanie súčasných syntaktických teórií „princípov a parametrov“? Prečo je pre teóriu syntaxe kľúčový výskum procesu osvojovania si jazyka deťmi? Je pravdivé tvrdenie súčasných teórií, že sa dá nájsť minimálny počet základných princípov (menej ako desať), ktorými môžeme definovať syntax všetkých jazykov? Prednášajúci sa usiloval podať komplexný obraz o syntaktickej teórii a zároveň sa vyhnúť detailom jednotlivých súčasných teórií.

John Harris z Fakulty fonetiky a lingvistiky univerzity v Londýne sa v prednáškovom cykle *Introduction to syllable typology* venoval otázke slabičnej typológie jazykov. Zameral sa na prehodenie doterajších všeobecných poznatkov o špecifikách slabičných štruktúr. Skúmal, či sa dá slabičný systém jazykov klasifikovať do typov konsonant-vokál a konsonant-

-vokál-konsonant a či v skutočnosti možno vo všetkých jazykoch hovoriť o členení slov na slabiky. – Vo svojom druhom kurze s názvom *Information flow in phonology* sa zamerail na interpretáciu a generalizáciu niektorých konsonantických a vokalickej zmien. Na príkladoch dánčiny a jazyka ibibio dokazuje, že hláskové zmeny súvisia s pozíciou konkrétnych hlások, pričom sa uskutočňujú v tzv. silných pozíciách.

Theresa B i b e r a u e r z Fakulty moderných jazykov a jazykov stredoveku Univerzity v Cambridgei v kurze s názvom *All you wanted to know about null subjects and the null-subject parameter* sa v priereze súčasných teórií pokúšala hľadať paralely v jednotlivých jazykoch, v ktorých subjekt, resp. predmet vety nie je explicitne vyjadrený. Prednášajúca sa zamerala na tri hlavné otázky: 1. Čo je nulový subjekt? 2. Majú nulové subjekty v jednotlivých jazykoch rovnaké vlastnosti? 3. Je reálne uvažovať o tzv. null-subject parameter, teda o parametri, ktorý by z hľadiska vysvetlenia fungovania nulového subjektu zjednotil všetky jazyky? – Po tematike subjektov sa T. Biberauer v sérii prednášok *Word-order variation, optionality and gaps* zaoberala slovosledom, usporiadaním syntaktických štruktúr vo vete. Hovorí o tzv. harmonickom a neharmonickom slovoslede, cyklickom usporiadaní alebo o voľných variáciách v slovoslede, ktorých doklady možno nájsť v rôznych jazykoch (napr. angličtine, afrických jazykoch, faerčine a ruštine, dokonca je možné to diachronicky dokázať aj v germánskych jazykoch).

Olaf K o e n e m a n, pôsobiaci v Meertensovom výskumnom inštitúte holandského jazyka a kultúry na univerzite v Amsterdame, viedol prednášky pod názvom *Syntactic doubling and the structure of chains*. V nich na materiáli výskumov nárečí holandčiny dokazoval, že syntaktické zdvojovanie je všadeprítomný fenomén. V rámci jednej vety, kde sa identické zámena alebo zámená odkazujúce na tú istú entitu vyskytujú dvakrát, ide o niektorý z dvoch druhov zdvojovania: zdvojovanie identické alebo neidentické. Napriek rôznorodosti nárečí podrobné výskumy štruktúry viet, slovosledu a opakovania v rámci súvetia odkrývajú zákonitú pravidelnosť: ak je vo vete zmenené poradie zdvojeného zámena, pričom ide o zdvojovanie neidentické, veta stráca logiku výpovede a výsledkom takejto zmeny je jej negramatickosť. – V prednáškovom cykle *Verb movement as a structure-creating operation* O. Koeneman uvažoval nad tým, aké sú špecifické jazykové vlastnosti, ktoré v istých prípadoch spôsobujú nevyhnutnosť pohybu sloviess. V štandardnej GB (Government and Binding Theory, t. j. v tzv. teórii určovania a väzby) je pohyb slovesa proces, ktorým sa vyberá sloveso zo svojej základnej pozície a pripája sa k prefabrikovanému funkčnému vetnému členu, ktorý je umiestnený v štruktúre vety na vyššej pozícii. Tento proces vedie ku koncepčnému problému: pohyb slovesa veľmi výrazne porušuje podmienku rozšírenia (extension condition), ktorá vyžaduje, aby každá výstavbová operácia rozširovala koreň časti súvetia. Pohyb slovesa k hlavnému členu vety štruktúru vety neobohacuje, iba ju rozširuje.

Elena H e r b u r g e r, vedúca Katedry španielskeho a portugalského jazyka na Georgetown University vo Washingtone, sa v prednáške *All you wanted to know about negation and negative polarity* zameriavala na NPIs (Negative Polarity Items, t. j. prvky negatívnej polarity), ktoré sú samy osebe sémanticky negatívne alebo vytvárajú negatívne okolie. Vo výskumoch nadväzovala na moderné výskumy viacerých bádateľov (U. Lahiri, M. Krifka, G. Chierchia). Poukazovala na to, že aj keď doterajšie analýzy poskytujú nový pohľad na jav negácie, v existujúcich teóriách je veľké množstvo výnimiek. Táto skutočnosť spolu s dôkladným historickým a medzijazykovým výskumom NPIs vedie k záveru, že NPIs sú do vety priradované syntakticky, nie sémanticky. – V sérii prednášok s názvom *Issues in the semantics of conditionals* bola pozornosť venovaná

rozboru kondicionálu. E. Herburger sa opiera o teóriu vypracovanú A. Scheinom, ktorý používal metódu kvantifikácie cez udalosti za jestvujúcich podmienok. Prednášajúca rozpracovala množstvo aspektov sémantiky kondicionálu vrátane logicky vyplývajúcich vlastností podmienky, obmedzenia v súvislosti s NPIs a správanie sa kondicionálu vzhľadom na tento prienik.

Bruce Moren, pracujúci v Centre pre výskum v oblasti teoretickej lingvistiky na univerzite v Tromsø v prednáškach *Minimalist/substance-free phonological feature theory: why and how* poskytol prehľad najznámejších teórií aspektu (feature theories) a modelov reprezentácie vnútorného členenia (models of segment-internal representations). Porovnával existujúce teórie a overoval platnosť predpokladu týchto teórií, že jestvuje vrozený a vopred určený súbor vlastností alebo zložiek a ich vzájomných vzťahov, ktoré sú v teóriách načrtávané v zreteľných spôsoboch realizovanej artikulácie slov. – V nasledujúcom cykle *Minimalist/substance-free phonological feature theory: case studies and implications* B. Moren aplikoval teóriu aspektu rozobranú v úvodných prednáškach na niekoľko jazykov: na polynézsky jazyk, srbčinu, slovinčinu a maďarčinu so zámerom preniknúť hlbšie do problematiky a určiť v jednotlivých jazykoch rozsah fonetických zmien čiastkových segmentov a iných fonologických javov. Načrtnol určenie základných abstraktných vlastností nevyhnutných pre rozčlenenie jazykov do tried a rozpracoval teóriu, ako tieto abstraktné vlastnosti môžu zmapovať realizované fonetické systémy bez domniek o vrozených a vopred určených vlastnostiach a zložkách.

Hedde Zeijlstra z Meertensovho inštitútu univerzity v Amsterdame sa v prednáškach pre začiatočníkov *Introduction to semantics* venoval odpovediam na kľúčové termíny a javy skúmanej disciplíny: Ako môže byť determinovaný význam viet?, Čo je to kvantifikátor a kategória pravdivosti?, Kedy sú hranice medzi vetami variabilné? V kurze vysvetlil základné pojmy sémantiky, zaoberal sa významom a tvorením kondicionálu, správaním sa kvantifikátora, viazaním premenných a sémantikou temporálnych výrazov. Predkladal v nich rozdiely medzi teoretickou a pragmatickou sémantikou a koncept „potenciálneho slova“ (a possible world). – V prednáškach pre pokročilých *The meaning of being meaningless: the how and why of uninterpretable features* sa venoval vysvetleniu pojmu „neinterpretovateľné“ vlastnosti (uninterpretable features), ktorého vysvetlenie je v súčasnosti v centre moderných syntaktických teórií. Taktiež sa zaoberal tým, akú úlohu zohráva neinterpretovateľná črta vo vete a čím je motivovaná jej existencia. Na praktických príkladoch demonštroval funkciu skúmaných vlastností, ktoré slúžia na vyjadrenie súhlasu, narušenia a zhody a v daných prípadoch sú nevyhnutne potrebné; avšak ich podstata je iná, ako bola doteraz prezentovaná v štandardnej teórii.

Uli Sauerland pôsobí v Centre všeobecnej lingvistiky, typológie a univerzálneho výskumu v Berlíne. Stredobodom záujmu jeho výskumu sú mechanizmy, ktoré človeku umožňujú spojiť hovorený prejav s vedomým myslením. Konkrétne sa zaujíma o prepojenie troch základných zložiek týchto mechanizmov, a to generatívnej syntaxe, sémantiky a pragmatiky. A práve pragmatike a sémantike venoval dva okruhy prednášok na letnej škole. Prvý okruh pod názvom *Introduction to pragmatics* sa týkal všeobecného úvodu do pragmatiky, kde sa postupne venoval niekoľkým predmetom výskumu tohto vedného odboru, a to presupozíciám, konvenciám, implikáciám, rečovým aktom a rôznym prístupom k nim (Charles W. Morris, G. Leech, P. Grice, Stephen C. Levinson a i.). – Druhý cyklus prednášok *Semantics of embedded clauses* bol zameraný na sémantickú analýzu špecifickej kategórie podrad'ovacích viet v angličtine (tzv. embedded clauses), ktoré je možné charakterizovať ich úzkou spätosťou s hlavnou vetou, pretože s ňou tvoria uzavretý syntaktický celok, a na rôzne prístupy k štúdiu a interpretácii tohto druhu viet.

Maire Noonan z Katedry lingvistiky Univerzity McGill v Montreale sa vo svojich prednáškach z generatívnej syntaxe nazvaných *All you wanted to know about the properties of verb-initial languages* venovala objasneniu charakteristických vlastností, tzv. *verb-initial languages* alebo *VSO languages* (jazykov, v ktorých je slovosled riadený postavením slovesa, ktoré je vždy na začiatku), pričom sa zamerala hlavne na skupinu keltských jazykov. Jej prednášky smerovali od všeobecného prehľadu štandardných prístupov k danej problematike až po najnovšie trendy (napr. L. Rizzi). Analyzovala aj postavenie plnovýznamových slovies a substantív vo vete a transformácie určujúcich členov vo vete. V druhej časti prednášok *The structure of PP* o vnútornej štruktúre predložkových fráz sa bližšie zaoberala frázami a zámenami vyjadrujúcimi miesto v rôznych jazykoch (porovnávala hlavne angličtinu, nemčinu a holandčinu). Na záver sa venovala porovnaniu vlastností predložkových fráz v germánskych a románskych jazykoch a v japončine.

Ben Hermans pôsobí v Meertensovom inštitúte na Univerzite v Amsterdame a prednášal na tému

The too-many-repairs problem of OT: presentation and solutions on the market, druhý, nadväzujúci cyklus prednášok sa nazýval *The too-many-repairs problem of OT in a representational perspective*. Vo svojom výskume sa zameriava na oblasť generatívnej fonológie a teóriu optimality (Optimality Theory, skr. OT). Tvrdí, že v klasickej teórii optimality sú značné obmedzenia v spôsobe, akým je možné isté javy logicky pozmeniť. Konfigurácie foném môžu byť vytvorené rôznymi spôsobmi. Napr. hiát (susedstvo dvoch samohlások na hranici slov alebo slabík) je možné objasniť vypustením jednej zo samohlások, vložením spoluhlásky medzi ne alebo ich spojením do jednej samohlásky. Pre teóriu optimality je charakteristické, že striktno oddeľuje výsledok a spôsob, akým sa k výsledku dospeje. V súčasnosti sa však táto teória javí problematickou, lebo sa ukázalo, že v istých prípadoch sa jeden výsledok dosahuje vždy tým istým spôsobom, inokedy je možné dosiahnuť ho viacerými spôsobmi.

Letná škola generatívnej gramatiky poskytuje priestor pre intenzívnu intelektuálnu činnosť a vzájomné obohacovanie sa novými poznatkami, možnosť základného oboznámenia sa s kľúčovými východiskami generatívnej gramatiky (Intro classes), ale aj hlbšieho preniknutia do čiastkových problémov (Topical classes). Letná škola generatívnej gramatiky v Brne, ktorá sa uskutočnila v r. 2007, naplnila očakávania a zúčastneným ponúkla vysoko fundovanú výučbu, ako aj zaujímavé a otvorené diskusie s načrtnutím nových možností riešenia problémových javov. Najbližšia Letná škola generatívnej gramatiky sa uskutoční 28. júla – 8. augusta 2008 v Debrecíne v Maďarskej republike.

Literatúra

DOČEKAL, Mojmir: *Vázané proměnné v češtině*. Dizertačná práca. Brno: Filozofická fakulta Masarykovy univerzity, Ústav českého jazyka 2004. 184 s.

HAJIČOVÁ, Eva, PANEVOVÁ, Jarmila, SGALL, Petr: *Úvod do teoretické a počítačové lingvistiky*. Praha: Karolinum 2003. 157 s.

Internetová stránka dostupná z adresy <http://egg.auf.net/>

Internetová stránka dostupná z adresy <http://www.sil.org/linguistics/GlossaryOfLinguisticTerms/WhatsGenerativePhonology/>

Daniela Majchráková – Agáta Karčová – Dorota Vasilišinová

MENNÝ REGISTER / INDEX OF NAMES

- Abrahamovicz D. 136
 Aleksijenkova E. 177
 Altmann G. 13
 Andrejčin L. 3
 Auty R. 3
 Bajžíková E. 104
 Baláková D. 110, 114, 115
 Ballek L. 140
 Balleková K 38
 Bánik T. 140
 Barančoková-Múcsková G 39
 Barnett V. 4
 Bartels H. 123
 Bartko L. 139
 Bartoševič D. 112
 Basara J. 39
 Bauko J. 140
 Behýlová J. 152 – 159, 162 – 173
 Běličová H. 116
 Benčatová E. 105
 Benko V. 17, 25, 32
 Beňová J. 134
 Bernát L. 139
 Biberauer T. 183
 Bielik V. 179
 Bieliková M. 180
 Bierich A. 110, 128
 Bila I. 140
 Birkhahnová E. 177
 Blanár V. 51, 52, 99 – 101, 139, 144
 Blatná R. 175
 Bobkova T. 180
 Bohunická A. 103
 Bohušová Z. 108
 Bónová I. 32, 105
 Bosák 3 – 10
 Braxatoris M. 109
 Breza E. 123
 Brozovič D. 39
 Buczek M. 136
 Buffa F. 39
 Bühler K. 102
 Bul'ovský F. 54
 Buzássyová K. 6, 56, 57, 141 – 146, 148
 – 152, 175
 Ciagwa J. 137
 Ciagwa K. A. 137
 Ciglan M. 175
 Cochran A. 65
 Conrad J. 136
 Czambel S. 106, 109
 Czéreová B. 25, 32
 Čechová M. 114
 Čermák F. 11, 12, 175, 177
 Černý J. 11
 Dąbrowska A. 56, 57, 59, 62
 Dacewiczova L. 139
 Daneš F. 116
 Danilenko L. I. 111
 Darčuk N. 177
 Disner S. 65
 Dobřík Z. 107
 Dobříková M. 113
 Dobšínský P. 131
 Dočekal M. 181, 182
 Doležal P. 125
 Doležalová D. 12
 Dolník J. 101, 102, 104, 110, 148 – 152
 Domin P. 15
 Dudášová-Křišťáková J. 39
 Dudok D. 108, 160 – 162
 Ďurčo P. 111, 138, 179

- Ďurovič L. 106
 Dvonč L. 102, 115, 142, 152 – 159, 160,
 162 – 173
 Dvončová J. 66, 67, 69, 94
 Dvornická E. 39
 Dziak V. 19
 Dziaková K. 25
 Dzúr M. 178
 Eckert R. 128
 Engelking A. 60
 Fedosov O. 111
 Ferenčíková A. 39, 40
 Filip M. 160
 Fillmor Ch. 116
 Findra J. 62, 69, 70, 76
 Fink Ž. 113
 Fletcher P 86
 Forróová M. 16
 Frankovska-Kozak B. 140
 Furdík J. 107, 144
 Gáfriková. I. 38
 Gaidoş R. 107
 Gajda S. 6
 Gajdošová K. 17
 Garabík R. 15 – 17, 174, 175, 178, 179
 Genči J. 25, 30, 31
 Gianitsová L. 16, 139
 Gigerová M. 138
 Gordon M. 85
 Grác M. 174
 Grepl M. 116
 Grice P. 185
 Grigoraš A. M. 112
 Gussenhoven C. 84
 Hajdú P. 144
 Hajičová E. 182
 Hála B. 65, 67 – 69, 86, 88
 Hansmanová J. 109
 Hanudel'ová Z. 39
 Harris J. 183
 Harvalík M. 139
 Hašanová J. 33
 Helbig G. 116
 Herburger E. 183
 Hermans B. 185
 Hladík R. 15
 Hladký J. 140
 Hlaváčková D. 175
 Hlavsa Z 116
 Hoffmannová J. 103
 Holá A. 139
 Holub Z. 112
 Horák A. 16, 174 178
 Horák E. 160 – 162
 Horecký J. 13, 28, 30, 31, 142,
 Hornánský I. 139
 Horváth M. 104
 Hudson R. A. 86
 Hughes P 86
 Hurtaiová Z. 161
 Huťková A. 108
 Chierchia G. 184
 Chlebdá W. 111
 Chochlova M. 179
 Chochol M. 39, 40
 Chomsky N. 181
 Chudomelová V. 177
 Imrichová M. 32, 140
 Isačenko A. V. 67 – 69, 78, 85, 88
 Ivanecký J. 178, 179
 Ivanová M. 20, 25, 30 – 33, 115 – 122
 Ivanová-Šalingová M. 57
 Ivić M. 3, 160
 Ivić P. 3, 160
 Ivoričková H. 21
 Jacobs H. 84
 Jadacka H. 25
 Jaklová A. 107

Jankovičová M. 113
 Janočeková N. 32, 115 – 122
 Janszek-Ivaničkova H. 136
 Jarošová A. 149
 Jedlička A. 3, 4
 Jefremova T. F. 25
 Jenča G. 66, 67, 69, 94
 Jerković J. 161
 Johnson W. 84, 86
 Jonke L. 3
 Jozefovič M. 99
 Juszczyk S. 137
 Kačala J. 112, 116, 119
 Kadina V. 179
 Kamenárová R. 106
 Kapalková S. 32, 105
 Kapitáňová D. 136
 Karčová A. 16, 20, 181 – 186
 Karlík P. 116
 Karpilovska J. A. 25, 30, 32, 33
 Káša P. 133
 Kášová M. 19
 Kazík M. 139
 Kesselová J. 108
 Kilgarriř A. 15
 Kišová J. 108
 Kleszczowa K. 25, 32
 Kłodnický Z. 136
 Kmeř J. 160
 Kočiř F. 146
 Koeneman O. 183
 Komenský J. A. 54
 Koneski B. 3
 Kořenský J. 102, 116
 Kostolanský E. 33
 Kotulič I. 51, 53
 Kováčová V. 39, 101 – 109, 113
 Kowalikowa J. 59
 Kozak O. S. 174
 Král' Ábel 65 – 69, 76, 83, 94
 Král' Andrej 76
 Kralčák Ľ. 113, 123 – 128
 Králík J. 15
 Králík Ľ. 45 – 50, 139
 Kraus J. 65
 Krifka M. 184
 Krško J. 140
 Krupa V. 102
 Křen M. 174
 Křístek M. 104
 Křivancová M. 104
 Kučera K. 180
 Kuchar R. 139
 Kuznecova A. I. 25
 Kuznecova I. V. 113
 Ladefoged P. 65, 76, 94
 Lahiri U. 184
 Lanstyak I. 107
 Larin B. 128
 Lauková J. 108
 Laver J. 65
 Leech G. 185
 Lešmian B. 136
 Levická J. 17, 174, 180
 Levinson S. C. 185
 Lewinson S. 57
 Ligoř M. 114
 Linhartová V. 104
 Liptáková Ľ. 32, 105
 Liška J. 66, 67, 69, 86
 Lysá Ľ. 86
 Maddieson I. 65, 76, 94
 Majerko R. 135
 Majerník V. 76
 Majchráková D. 20, 110 – 115, 173 –
 186
 Majtán M. 45, 51 – 54, 138
 Makiřová A. 161

Malenínská J. 140
 Malmberg B. 65
 Mańczewa-Wicik W. 135
 Maniková Z. 57
 Marićová A. 161
 Marti R. 123, 124
 Medved' J. 145
 Menac-Mihalič M. 39
 Mieczkowska H. 134
 Michalewski K. 103
 Michalska E. 135
 Mikulajová M. 175
 Milroy L. 85
 Mistrík J. 13, 57, 58, 65, 69, 145, 161
 Mitrofanova O. 179
 Mitter P. 106, 140
 Mlacek J. 110, 111, 114
 Mokijenko V. M. 110, 112, 113, 128,
 129
 Moren B. 185
 Morris Ch. W. 185
 Moško G. 25
 Mrózek R. 139
 Múcsková G. 39, 109
 Muziková K. 109
 Myjavcová M. 161, 162
 Nábělková M. 106, 123, 125, 128
 Nekvapil J. 123, 127, 128
 Neščimenko G. P. 5
 Newerkla S. M. 49
 Nikolajeva E. K. 112
 Nižnanský J. R. 38
 Nižníková J. 19, 20, 115, 116, 120, 122
 Noonan M. 185
 Novák L. 141 – 146
 Očenáš I. 30, 32
 Odaloš P. 140
 Oliva K. 12
 Ološtiak M. 25, 30, 103, 139
 Ondrejovič S. 102, 138
 Opavská Z. 176
 Oravcová A. 173 – 180
 Oravec J. 102, 116
 Orgoňová O. 103, 133
 Oriňáková S. 32
 Pala K. 175 – 177
 Palková Z. 65
 Palov M. 160
 Panevová J. 116, 182
 Paniševa P. 179
 Papierz M. 133, 135
 Patýřík S. 139
 Pauliny E. 3, 4, 116, 142, 143, 145, 147
 Pavlík R. 65 – 97
 Peciar Š. 4, 53, 142
 Pekariková K. 105
 Pekarovičová J. 133
 Perďochová-Sklárová A. 134
 Petráčková V. 65
 Pike K. L. 65
 Pisarek W. 61
 Popovič A. 141
 Považaj M. 140
 Považanec D. 76
 Procházka V. 65
 Przepiórkowski A. 179
 Rabatinová S. 19
 Radlinský A. 125
 Radovanović M. 161
 Radziewicz-Winnicky A. 137
 Rajnochova N. 112
 Rambousek A. 174
 Rangelova A. 176
 Recasens D. 76, 94
 Rehušom S. 40
 Rejakova B. 135
 Ripka I. 37, 38, 39, 99 – 101, 148
 Rizzi L. 185

Roca I. 84
Rúfus M. 112
Rumyantseva E. 177
Rusko M. 76, 178
Rutkowski M. 139
Ružička J. 116, 143, 147
Rychly P. 15
Sabo R. 178
Sabol J. 31, 32, 65 – 69, 76, 94, 111,
142 – 144
Satinský J. 140
Sauerland U. 184
Savitsky V. 179
Servátka M. 133
Sgall P. 116, 182
Schein A. 184
Schenkel W. 116
Siatkowski J. 39, 133
Sičáková I. 32, 140
Skarżyński M. 25
Skladana J. 113, 128 – 131, 139
Slančová D. 104
Smatana M. 38
Smrz P. 15
Sokolová M. 18, 20, 25 – 36, 48, 115,
116, 120, 122
Solé M. 76, 94
Sorokin V. 177
Spyrka L. 133, 137
Stabej M. 123, 124
Stanislav J. 66, 144
Starke M. 182
Stepanova E. 112, 128 – 131
Straus F. 142
Suwary B. 136
Světlá J. 175
Svobodová J. 103
Szabó Mihályová G. 106
Szymczak M. 135
Szymczak-Rozlach M. 55 – 63
Šaling S. 57
Šikula V. 136
Šimáčková Š. 94
Šimková M. 11 – 24, 110 – 115, 177
Šimon F. 25, 32
Šindelářová J. 114, 140
Šmilauer V. 52
Šmotlák M. 15
Štefánik J. 76
Štěpán L. 137
Štěpán P. 140
Štěpánková B. 176
Štolc J. 39, 146 – 148
Švec J. 86
Taranenko O. 123, 126
Tatarka D. 137
Tesnière L. 116
Tichonov A. N. 25
Tolstoj N. 128
Topolińska Z. 39
Tóth A. J. 107
Tugwell D. 15
Turčan J. 161
Týr M. 160 – 162
Uhrinová A. 106
Uličný O. 102
Uluchanov I. S. 28
Urbańczyk S. 3
Urbańska D. 174
Vadkerti-Gavorníková L. 137
Valentová I. 138 – 140
Vaňko J. 104, 123, 125
Vasilišinová D. 175, 181 – 186
Vážny V. 127, 147
Večerka R. 50
Vendina T. I. 39
Verešpejová A. 140
Vilíkovský P. 136

Villarejo L. 174
Voborská M. 175
Vojtek P. 180
Vužňáková K. 25, 30
Waclawičová M. 178
Wachtarczyková J. 133 – 138
Waltera H. 113
Wicik T. 136, 137
Wimmer G. 86
Wollmann F. 147
Woods A. 86
Záborský V. 66, 67, 86, 93
Zacharov V. 177, 178
Zajacová S. 104
Zaprudski S. 123, 126
Zarek J. 137
Zeijlstra H. 184
Zeman J. 139
Zgółkova H. 61
Zimovej L. 103
Žemberová V. 140
Žigo P. 37 – 44, 102, 114, 139, 146 – 148
Žigová E. 107
Žiláková M. 106

CONTENTS

Ján B o s á k: Methodological Contribution of the International Commission for Slavic Standard Languages.....	3
Mária Š i m k o v á: Corpus Linguistics in the Slovak Republic.....	11
Miloslava S o k o l o v á: Morphemic Research of Slovak Language between XIII th and XIV th Congress of Slavists	25
Pavol Ž i g o: Slovak Dialectology between two Congresses of Slavists.....	37
Eubor K r á l i k: On the Activities of the Etymological Research Unit at the Ľudovít Štúr Institute of Linguistics of the Slovak Academy of Sciences in the Period (Not Only) between the Two International Congresses of Slavists	45
Milan M a j t á n: Genesis of <i>Historický slovník slovenského jazyka</i> (Historical Dictionary of Slovak Language) from the point of view of its authors.....	51
Mariola S z y m c z a k – R o z l a c h: Euphemisation of Slovak lexis in language communication	55
Radoslav P a v l í k: To the Question of Qualitative and Quantitative Characteristics of the Slovak Vibrant Consonants	65

Book Reviews

Blanár, Vincent: Languages in Contacts. By I. R i p k a.....	99
Language and Communication in Relations II. V. K o v á č o v á.....	101
Phraseology in Relations. (Phraseological studies V. Principles of Linguistic Analysis in Phraseology.) M. Š i m k o v á – D. M a j c h r á k o v á	110
Ivanová, Martina: Valency of Static Verbs. N. J a n o č k o v á.....	115
Small and Large Slavic Languages in Contact. International Journal of the Sociology of Language 183. Ľubomír K r a l ě á k.....	123
Štepanova, Ludmila: Czech and Russian Phraseology. Diachronic Aspects. J. Skladaná.....	128

Book Notices

Spotkanie slowacystów polskich III. J. W a c h t a r c z y k o v á.....	133
Coordinates of the Contemporary Onomastics. Proceedings of Materials from 16th Slovak Onomastic Conference. I. V a l e n t o v á.....	138

Chronicle

Centenary of Academician Ľudovít Novák. K. B u z á s s y o v á.....	141
Centenary of profesor Jozef Štolc. P. Ž i g o	146
PhDr. Klára Buzássyová, CSc. Jubilee. J. D o l n í k.....	148
Bibliography of Klára Buzássyová during the Period 1997 – 2007. L. D v o n ě – J. B e h ý l o v á.....	153
Initiator of Serbian and Slovak Language Comparative Linguistics. Doc. PhDr. Emil Horák, CSc. Jubilee. M. T ý r.....	160
Bibliography of Emil Horák during the Period 1964 – 2007. L. D v o n ě – J. B e h ý l o v á... ..	163
Slovko 2007. Computer Treatment of the Natural Language, Computer Lexicography and Terminology. A. O r a v c o v á – D. M a j c h r á k o v á.....	173
EGG 2007. 14 th Central European Summer School in Generative Grammar. D. M a j c h r á k o v á – A. K a r č o v á – D. V a s i l i š i n o v á	181